

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İLÂHİYAT ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

124 872

**İTÂB ÂYETLERİ IŞIĞINDA
HZ. PEYGAMBER'İN DİNDEKİ YERİ VE
İSMETİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İZ. YÖNERGEÇİTİN KURULU
BESİTİREYENİYON İNİSİSİ**

Ömer Faruk DEMİREŞİK

T 124 872

Danışman: PROF. DR. BEDRETTİN ÇETİNER

İSTANBUL, 2003

ÖNSÖZ

İslam'da nübüvvet inancını bir bütün olarak görebilmek için, Peygamberimizin dindeki yerini bilmeye; O'nun yerini tam olarak anlamak için de, Kur'ân'ın onu nasıl bir takdim ettiğine bakmak lazımdır. Çünkü Kur'ân hayal mahsulü ve tefekkür eseri doğmuş bir eser değil, yaşanan hayata çözümler sunmuş ve onu tanzim etmiş bir rehberdir. Peygamber Efendimiz de onun rehberliğinde hayat sürmüş ve peygamber olarak yaşadığı nümune ahlakının yanı sıra beşer olarak da birtakım hatalar yapmıştır. İtib âyetleri, Allah'ın sevgili habibini tashih ettiği ve kemâle doğru yönlendirdiği çok önemli âyetlerdendir. Daha pek çok hikmetleri de bulunan bu âyetleri doğru olarak anlayabilmek, insanı sıhhatli bir tevhid ve nübüvvet inancına götürecektir ve her türlü aşırılıklardan koruyacaktır.

Bu önemli konunun araştırılması esnasında yardım, destek ve teşviklerini her zaman yanımda hissettiğim muhterem danışmanım Prof. Dr. Bedrettin Çetiner'e; göstermiş oldukları ilgi, anlayış ve hassasiyet için Doç. Dr. Mustafa Altundağ, Doç. Dr. Ali Durusoy ve Dr. M. Erdoğan Baş'a teşekkür eder; yine tezi hazırlama aşamasında maddî-mânevî istifade ettiğim İLAM'a ve onun değerli idarecilerine minnettarlıklarımı arz ederim.

İstanbul, 2003

Ömer Faruk DEMİREŞİK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
KISALTMALAR	IV
1. GİRİŞ	1
KUR'ÂN-I KERİM'E GÖRE NÜBÜVVET	6
1.1. Nübüvvet ve Risalet Kavramları	7
1.2. Peygamber Seçimi ve Gönderilmesi	11
1.3. Nübüvvetin Gayesi	14
1.4. Kur'an'daki Nübüvvetin Temel Vasıfları	16
1.4.1. Peygamberin Vehbîliği	16
1.4.2. Her Ümmete Peygamber Gönderilmesi	17
1.4.3. Peygamberlerin Sayısı	18
1.4.4. Peygamberlerin Cinsiyeti	19
1.4.5. Kur'an'da İsmi Geçen Peygamberler	20
1.4.6. Peygamberlerin Ortak Vasıfları	22
2. BİRİNCİ BÖLÜM	
İLÂHÎ İTÂB ve MUHATABLARI	29
2.1. İtâb Kavramı	29
2.1.1. Lügatte İtâb	29
2.1.2. İstilahta İtâb	30
2.1.3. İtâb Hakkındaki Görüşler	30
2.1.4. Kur'ân-ı Kerîm'de Yer Alan İtâblar	32
2.2. İlâhî İtâbın Muhatabları	34
2.2.1. Peygamberlere Yönelik İtâb Âyetleri	35
2.2.1.1. Hz. Âdem	35
2.2.1.2. Hz. Nuh	39
2.2.1.3. Hz. Yunus	41
2.2.1.4. Hz. İbrahim	43
2.2.1.5. Hz. Musa	44
2.2.2. Peygamberimize Yönelik İtâb Âyetleri	47
2.2.2.1. Allah'la İlişkiler	52
2.2.2.1.1. Vahiy	52
2.2.2.1.1.1. Kur'ân'ı Okumakta Acele Etmesi	54
2.2.2.1.1.2. Vahiy Beklentisi	56
2.2.2.1.1.3. "İnşallah!" Dememesi	59
2.2.2.1.1.4. Vahiyde Değişiklik İhtimali	61
2.2.2.1.1.5. Vahiyden Uzaklaşma İhtimali	62
2.2.2.1.2. Kulluk	68
2.2.2.1.2.1. Emrolunduğu Gibi Dosdoğru Olması	69
2.2.2.1.2.2. Allâh'ın Kendisine Kâfi Olduğu	70
2.2.2.1.2.3. Allah Hakkında Yanlış Zanlarda Bulunmaması	70
2.2.2.1.2.4. Şirk	71

2.2.2.1.2.4.1. Şirkten Uzak Durması.....	72
2.2.2.1.2.4.2. Müşriklerden Olmaması.....	73
2.2.2.1.2.5. Şüphe.....	73
2.2.2.1.2.6. Cehl.....	75
2.2.2.1.2.7. Günah.....	76
2.2.2.1.2.7.1. Günâh ve İstiğfar.....	77
2.2.2.1.2.7.2. Günah ve Hata Arasındaki Fark.....	83
2.2.2.1.2.7.3. Dalâlet.....	84
2.2.2.1.2.8. Sabır.....	86
2.2.2.1.3. Hidâyet.....	87
2.2.2.1.3.1. Asıl Hidâyeti Veren Allah Olduğu.....	88
2.2.2.1.3.2. Kâfirin İnkârına Üzülmemesi.....	90
2.2.2.1.3.3. Sevdiğini Hidâyete Erdiremeyeceği.....	92
2.2.2.1.4. Tahdîs-i Nimet.....	92
2.2.2.2. İnsanlarla İlişkiler.....	95
2.2.2.2.1. Mü'minlerle.....	96
2.2.2.2.1.1. Tahrîm Meselesi.....	96
2.2.2.2.1.2. Zeyd-Zeyneb Meselesi.....	101
2.2.2.2.1.3. Başka Evlilik Yapamayacağı.....	105
2.2.2.2.1.4. Müminlere Karşı Yüzünü Asmaması.....	107
2.2.2.2.1.5. Fakirleri Yanından Uzaklaştırmaması.....	110
2.2.2.2.1.6. Müminlere Kanadını İndirmesi.....	113
2.2.2.2.1.7. Hiç Olmazsa Güzel Söz Söylemesi.....	114
2.2.2.2.1.8. İnfakta Ölçülü Olması.....	115
2.2.2.2.1.9. İnsanlardan Aşırı Utanması (Hayâsı).....	117
2.2.2.2.2. Münâfıklarla.....	123
2.2.2.2.2.1. İkiyüzlü İnsanlara Dikkat Etmesi.....	124
2.2.2.2.2.2. Münâfıklara İzin Vermesi.....	126
2.2.2.2.2.3. Muhâkemede Dikkatli Olması.....	128
2.2.2.2.2.4. Münâfıkların Cenâze Namazlarını Kılmaması.....	134
2.2.2.2.2.5. Münâfıkların Mescidinde Namaz Kılmaması.....	136
2.2.2.2.2.6. Münâfıklar İçin Mağfîret Dilememesi.....	139
2.2.2.2.3. Ehl-i Kitapla.....	140
2.2.2.2.4. Kâfirlerle.....	141
2.2.2.2.4.1. Bedir Esirleri.....	142
2.2.2.2.4.2. Kâfirler İçin Aşırı Üzülmemesi.....	146
2.2.2.2.4.3. Kâfirlerin Dedikleri Sebebiyle Üzülmemesi.....	146
2.2.2.2.4.4. Kâfirlere İmrenmemesi.....	150
2.2.2.2.4.5. Kâfirlerin Ardından İstiğfar Etmemesi.....	151
2.2.2.3. Dünya İle İlişkiler.....	156
2.2.2.3.1. Dünya Malına Göz Dikmemesi.....	156
2.2.2.3.2. Dünyanın Süsü İçin Müminlerden Ayrılmaması.....	157
2.2.3. Diğer Muhatapları.....	160
2.2.3.1. Cinler.....	160
2.2.3.2. Şeytanlar.....	161
2.2.3.3. Melekler.....	162
2.3. İtab Âyetlerinin Hikmetleri.....	162

2.3.1. Tevhid İnancı Açısından.....	162
2.3.2. Nübüvvet Açısından	163
2.3.3. Peygamberler Açısından.....	164
2.3.4. Mukaddes Kitabların İlâhîliği Açısından.....	165
2.3.5. İnsanlar Açısından.....	167
2.3.6. Hukuk Açısından.....	168
2.3.7. Tarihsellik Açısından.....	169
3. İKİNCİ BÖLÜM	
İTAB AYETLERİNİN PEYGAMBERİMİZİN DİNDEKİ YERİ VE İSMETİ İLE MÜNASEBETİ.....	171
3.1. Kur'ân'a Göre Peygamberimizin Dindeki Yeri.....	171
3.1.1. Peygamber Olarak.....	172
3.1.1.1. Son Peygamber Oluşu ve Getirdiği Din.....	172
3.1.1.2. Allah Katındaki Değeri.....	174
3.1.1.3. İnsanların Kendisine İman ve İttibâsı.....	175
3.1.2. Beşer Olarak.....	178
3.2. Peygamberimizin İsmeti.....	181
3.2.1. İsmet Kavramı.....	181
3.2.1.1. Mahiyeti.....	182
3.2.1.2. Kapsamı ve Sınırları.....	183
3.2.2. Peygamberimizin İsmeti.....	187
3.3. İtab Âyetlerinin Peygamberimizin Dindeki Yeri ve İsmetine Tesiri.....	188
4. SONUÇ.....	190
KAYNAKÇA.....	193

KISALTMALAR

A.G.E. : Adı Geçen Eser

A.G.M. : Adı Geçen Makale

A.G.Y. : Adı Geçen Yer

A.Y. : Aynı Yer

B. : Bin (Oğlu)

BKZ: Bakınız

C: Cilt

D.İ.A: Diyanet İslâm Ansiklopedisi

D.İ.B.Y. : Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

İ.F.A.V: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

İ.A.: İslâm Ansiklopedisi

NŞR. : Neşreden

MD. : Maddesi

S: Sayfa

THK: Tahkik Eden

TRC: Tercüme Eden

TSZ: Tarihsiz

VD: Ve Devamı

GİRİŞ

Allah Teâlâ, insanı yarattıktan sonra, içindeki fücürü emreden nefse ve dışında vesvese veren şeytana karşı mücadele etmesine yardımcı olmak üzere ilâhî vahiy ile yardımda bulunmuştur.

İlk insan Hz. Âdem yaratıldığında, Şeytan'ın kendisine düşmanlık yapmak üzere pusuda beklediği hatırlatılmış ve kendisini ondan koruması istenmiştir. Hz. Âdem'in bu ilâhî ikazı unutarak, şeytanın tuzağına düşmesi neticesinde, insanoğlu yeryüzüne indirilmiş ve hayat mücadelesi başlamıştır.

Bu hayat ve iman mücâdelesi esnasında, kâh ilâhî yardımlar vasıtasıyla iman gâlip gelmiş, kâh insanın zaaflarından istifade ile şeytan galebe çalmıştır.

Allah Teâlâ, insanoğluna bu mücâdelede yardımcı olmak üzere, kitaplar ve peygamberler göndermiş, onları hidâyete ve kendisine davete devam etmiştir. Nübüvvetle vazifelendirdiği insanları, yine insanlar içinden seçen Cenâb-ı Hak, onları vahiy vasıtasıyla terbiye etmiş ve beşerin önüne nümûne olarak koymuştur. İnsanlar, gönderilen ilâhî vahiy ve kitapları tatbik edip, peygamberlere tâbî oldukları devirlerde maddî ve mânevî pek çok alanda tekâmül etmişler, bundan uzaklaştıkları çağlarda ise karanlığa gömülüp kalmışlardır.

Bir silsile halinde gelen bu nübüvvet zincirinin nihâî noktasında zuhur eden son ilâhî kitab ve âhir zaman Nebîsi, hitap ve tesirleri kıyamete kadar devam edecek şekilde gönderilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm insanlara, Allah tarafından gönderilmiş hidâyet rehberi, nûr, rahmet ve hak ile bâtıl birbirinden ayıran furkandır. Bu hidâyet pınarının bize takdim etmiş olduğu elçi Rasûl-i Ekrem ise âlemlere rahmet, müjdeci ve uyarıcıdır.

O (s.a.v.), Allah'tan vahiy almış, insanlara mucizeler göstermiş bir insandır. Ne insanüstü bir varlık, ne de sıradan bir beşerdir.

İşte nübüvvet müessesesi için bu ilâhî dengeyi kuramamış olan Hristiyanlar, Peygamberlerini çok aşırı yücelterek -hâşâ- "Tanrı, Tanrının oğlu" olarak görmüşler;

Yahudiler ise onun kadrini alçaltarak, sıradan bir beşer, hatta içki, kumar, şirk koşma...vb. gibi büyük günahları dahî işleyen alelâde biri olarak telakkî etmişlerdir.

Kur'ân'ın bu husustaki tavrını anlayabilmek için, itab âyetlerine bakmak yeterli olacaktır. Bu âyetlere göre peygamberler birtakım zelleler işlemişler ve bunun üzerine Allah tarafından ikaz edilmişlerdir. Onlar, bu ikaz üzerine hallerini düzeltip, istiğfarda bulunmuşlar ve Allah da onların tevbelerini kabul ederek hatalarını bağışlamıştır.

Peygamberlik müessesesi ile doğrudan irtibatlı olan bu konu, ülkemizde maalesef çok fazla işlenmemiştir. Bu hususta yapılmış olan müstakil çalışmalara bakınca, bunların iki makale, bir adet yüksek lisans tezi ve birkaç ay önce neşredilen bir eser olduğunu görüyoruz. Makalelerden birisi, *“Kur'ân-ı Kerîm'deki İtâb Âyetleri”* başlığını taşımakta olup, Selçuk İlahiyât Dergisinde neşredilmiştir.¹ Bu makalede – başlığının kapsamlı olmasına rağmen- sadece Peygamber Efendimiz ile ilgili itab âyetleri konu edilmişken, bu âyetlerden de sadece dört tanesi (Münâfıklara izin vermek, Bedir Esirleri, Abese ve Tahrîm sûreleri) ile ilgili müfessirlerin görüşleri nakledilmiştir. *“Hz. Peygamber'in Bazı Nitelikleri Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Kendisini Uyarın Âyetlerin Analizi”* adlı diğer makale² ise biraz daha kapsamlıdır. Bu makalede *“Hz. Peygamber'in Masumiyeti”* ve *“Hz. Peygamberin İctihâdı”* bölümleriyle konuya giriş yapılmış, daha sonra *“Hz. Peygamber'in Uyarıldığını Gösteren Âyetlerin Analizi”* başlığıyla itab âyetleri ele alınmıştır. Ancak burada verilen itab âyetleri de 9 taneden ibarettir³ ve âyetlerin tahlilinde sistematik bir yol takip edilmemiştir. Müstakil olarak bu konuda yapılmış *“Kur'an'da Peygamberlere İtâb Anlamında Gelen Âyetlerin Nüzûl Sebepleri ve Peygamberlik Müessesesi Açısından İncelenmesi”* adlı yüksek lisans

¹ Abdülbaki Turan, *“Kur'ân-ı Kerîm'deki İtâb Âyetleri”*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 1990, sayı:3, s: 57-75.

² Saffet Sancaklı, *“Hz. Peygamber'in Bazı Nitelikleri Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Kendisini Uyarın Âyetlerin Analizi”*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, c: 15, sayı: 3, 2002, sayfa: 435-446.

³ 1.Bedir Savaşı Esirlerine Yapılan Muâmele, 2.İçtiği Bal Şerbetine Gösterilen Tepki Üzerine Haram Kılma Teşebbüsü, 3.Hz. Peygamber'in, Münâfık Olan Abdullah b. Übeyy'in Cenâze Namazını Kılma Teşebbüsü, 4.Abdullah b. Ümmi Mektum Olayı, 5.Tebük Seferinde Münâfıklara İzin Vermesi, 6.Müslüman Fakirlerin Dışlanma İsteğinin Kabul Edilmesi, 7.Gelecekle İlgili Vereceği Bir Bilgide “İnşallah” Dememesi, 8.Yanıltılarak Yanlış Hüküm Verme Teşebbüsü, 9.Amcası Ebû Tâlip İçin Af Dileme İsteği.

tezine⁴ gelince, başlığında geçtiği üzere bütün peygamberlere yönelik itab ayetlerini konu almış ve sadece âyetlerin kısa kısa sebab-i nüzullerine yer verilmiştir. Peygamber Efendimize yönelik itab âyetlerine (14 âyet sayılmıştır) tezde 10 sayfa ayrılmış, âyetlerin Arapçaları da ilave edilmiş ve çoğunlukla bir kaynaktan kısa iktibaslarla sebab-i nüzulünden bahsedilmiştir.

Son zamanlarda yayınlanmış olan ve “Kur’ân’da Hz. Peygamber’e Yapılan Uyarılar” başlığını taşıyan eser⁵, diğer çalışmalara göre daha kapsamlı ve sistematik olarak bu konuyu ele almıştır. “Kur’ân, Hz. Peygamber’in Zihninin Bir Mahsulü müdür?” sorusuna cevap aranıp, bu konudaki müsteşriklerin iddialarına cevap verilen birinci bölümden sonra; “Kur’ân’da Uyarı” adlı ikinci bölümde, itab, ismet kavramları incelenmiş, Kur’an’da uyarılan bazı peygamberlerden bahsedilip, Peygamberlerin günahsızlığı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise, “Kur’ân’da Hz. Peygamber’e Yapılan Uyarılar” konusu, “Hz. Peygamber’in dini tebliğ usulüne dair uyarılar” ve “İdârî ve hukûkî tasarruflarından dolayı yapılan uyarılar” başlıkları altında iki kısımda incelenmiştir. Bizim konumuzla doğrudan ilgili olan bu son bölüm içerisinde bazı itab âyetlerine değinilmiş ve sebab-i nüzulleri göz önünde bulundurularak kısa açıklamalar yapılmıştır. Fakat, ilk bölümlerde görülen geniş ve tafsilatlı açıklamalara, maalesef, bu bölümde çok yer verilmemiştir.

Arap dünyasında bu sahada yapılmış müstakil eserlere baktığımız zaman ise, “Âyâtü’l-İtâb fî’l-Kur’âni’l-Kerim” ismiyle Muhammed Celil’in bir master tezine ve “Âyâtü Itâbi’l-Mustafâ sallallâhu aleyhi ve sellem fî Dav’i’l-İsmeti ve’l-İçtîhâd” adlı bir başka master tezine rastladık.⁶ Bunlardan ikincisi olan “Âyâtü Itâbu’l-Mustafa”yı matbû olarak⁷ da bulup inceleme fırsatımız olmuşken, ilk teze ulaşamadık.

⁴ Yakub Yüksel, “Kur’an’da Peygamberlere İtâb Anlamında Gelen Âyetlerin Nüzûl Sebepleri ve Peygamberlik Müessesesi Açısından İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1998.

⁵ Ali Galip Gezgin, Kur’ân’da Hz. Peygamber’e Yapılan Uyarılar, Fakülte Kitabevi, Isparta, Mart-2003.

⁶ Ahmed Nedim Serinsu, “Suudi Arabistan Üniveristeleri (1969-1989, Kısmî Eklerle) ve Kâhire Üniversitesi, Dâru’l-Ulûm Fakültesi’nde (1950-1993) Kur’ân-ı Kerîm, Tefsir Usûlü, Tefsir Tarihi Alanlarında Yapılmış Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Bibliyografyası”, İslâmî Araştırmalar Dergisi, c: 9, sayı: 1-4, 1996, s: 248.

⁷ Avid b. İyâd b. Âyid el-Mutrafi, Âyâtü Itâbi’l-Mustafa fî Dav’i’l-İsmeti ve’l-i İçtîhâd, Dâru’l-Fikri’l-Arabî, Kâhire, tsz.

“Âyâtü Itâbi’l-Mustafâ” adlı eser, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Peygamberlerin İsmeti” konu alınmış, ismet kelimesinin lügat ve ıstılah manaları verildikten sonra, Peygamberlerin hayatında ismet konusu genel hatlarıyla incelenmiştir. Daha sonra “İçtiḥad” üzerinde durulmuş ve Peygamberimizin içtiḥad ettiğinin isbatı ve delillerinden bahsedilmiştir. Son bölümde ise “ıtab” kelimesinden, “zenb” ve “tevbe”den bahsedilmiş, peygamberimize yönelik itab âyetleri üç sınıfta incelenmiştir. Birinci kısım “İtâbu’t-Tevcîḥ”, ikinci kısım “İtâbu’t-Tenbih” ve üçüncü kısım ise “İtâbu’t-Tahzîr”dir. Farklı bir üslupla bu âyetleri inceleyen eserden zaman zaman tezimizde istifade ettik.

İfadelerimizin başında müstakil olarak “Peygamber Efendimize Yönelik İtab Âyetleri”ni ele aldığımızı belirttiğimiz için, buraya kadar saydığımız çalışmaları zikretmekle yetineceğiz. Yoksa bu konu, Peygamber Efendimizin Mevkii, Peygamberlerin İsmeti, Kur’ân-ı Kerîm’deki Nübüvvet Müessesesi gibi mevzûların içinde yer yer ele alınmış ve işlenmiştir. Fakat maalesef bu konu, hak ettiğİ kadar sistemli ve bütün olarak işlenememiştir.

Biz de bu çalışmamızda bunu gerçekleştirebildiğimiz düşüncesinde değiliz. Sadece farklı bir tarzda, sistematik bir bütünlük içinde bu âyetleri bir araya getirmeyi denedik. Her biri ayrı ayrı uzun inceleme ve araştırmalara konu olabilecek bu âyetler hakkında bizim yapmış olduğumuz çalışma oldukça sığ ve yüzeysel kalmaktadır. Ama bu konuda nisbî de olsa, bir katkı sağlamış olmak bizi bahtiyar etmeye yetmektedir. Zira, nübüvvetin hakikati idrak edilemeden, din ve dine bağılı inançlar tam olarak anlaşılmaz. Peygamber Efendimizin mevkii tesbit edilmeden de nübüvvet anlaşılmış olmaz.

Bu görüşten hareketle giriş bölümünde “Kur’ân-ı Kerim’de Nübüvvet Müessesesi”ne bir göz attık. Daha sonra “İlâhî İtab ve Muhatabları” adlı birinci bölümde, itab kavramı, peygamberlere yönelik itablar, Peygamberimize yönelik itablar, itabın diğİer muhatabları ve itabın hikmetleri üzerinde durduk. Bu bölümde özellikle Peygamber Efendimize yönelik itablarla ilgili olabildiğince geniş bir tarama ve tasnifte bulunmaya çalıştık.

İkinci bölümde de “İtab Âyetlerinin Peygamberimizin Dindeki Yeri ve İsmeti ile Münâsebeti” başlığı altında, Peygamberimizin son peygamber oluşunu, Allah katındaki değerini, insanların kendisine iman ve ittibasının lüzûmunu, beşer oluşunu; Peygamberimizin ismeti çerçevesinde “ismet” kavramının mahiyeti ve sınırlarını çizmeye çalıştık.

Çalışmamızda Peygamber Efendimizi konu alan itab âyetlerini, öncelikle Kur’ân-ı Kerîm’den yola çıkarak tesbit etmeye çalıştık. Sonra bu âyetlerin sebab-i nüzullerine başvurarak, müfessirlerin bu âyetler hakkındaki düşüncelerine ve bu sahada yapılmış diğer çalışmalara mürâcaat ettik.

Çalışmamızın, özellikle “Kur’ân-ı Kerîm’deki Nübüvvet Müessesesi” bölümünde, Mustafa Sinanoğlu’nun basılmamış doktora tezinden⁸; âyet-i kerimelerin sebab-i nüzulleri ile alâkalı olarak da “Fâtihâ’dan Nâs’a Esbâb-ı Nüzûl”⁹ adlı eserden istifade ettik.

⁸ Mustafa Sinanoğlu, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur’ân-ı Kerîm’de Nübüvvet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.

⁹ Bedrettin Çetiner, *Fâtihâ’dan Nâs’a Esbâb-ı Nüzûl*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2002.

KUR'ÂN-I KERİM'E GÖRE NÜBÜVVET

Ezelî¹⁰, ebedî¹¹, yaratıklara benzemeyen¹², yegane ilâh¹³ olmasının yanı sıra benzeri bir çok kâmil sıfatlara sahip olan Allah, kainatı¹⁴ ve bu kâinâtın içinde mükemmel bir varlık olan insanı yaratmıştır.¹⁵ Onu halife kılmış¹⁶, meleklerin kendisine secde etmesini emretmiş¹⁷ ve onu diğer bütün varlıklar arasında farklı bir konuma yerleştirmiştir.¹⁸ Kainattaki her şeyi de insana musahhar kılarak, onun hizmetine sunmuştur.¹⁹

Bu mükemmelliğine rağmen, insanın nefisine, hem takvâ, hem de fücür ilham edilmiş²⁰ ve bu fücür sebebiyle insan, günah ve bazı menfiliklere müsait hâle gelmiştir.²¹ Çevrenin de tesiri altında kalan insan, dünyaya gönderiliş gayesi olan kulluğu²² bazen unutmakta, bazen ise reddetmektedir. İşte bu noktada doğru yolu bulmak için “vahye muhatap” ve “kendi içlerinden” uyarıcılara ihtiyaç duymaktadır.

Peygamberler, Allah tarafından, bu sebeple gönderilmiş varlıklardır. Allah katından geldiklerine dair deliller ve mucizeler gösteren peygamberler, insanları içlerine düştükleri isyan ve nisyandan kurtarmak üzere Allah’a davet etmişlerdir.²³ Onlara kul olduklarını hatırlatmış, Allah’ın vahyettiklerini öğretmiş, nefislerini tezkiye etmiş²⁴ ve insanların Allah’a karşı sunabilecekleri herhangi bir mazerete yer bırakmamışlardır.

¹⁰ Hadid 57/3.

¹¹ Furkan 25/58; Kasas 28/88; Rahman 55/26-27; Hadid 57/3.

¹² En’am 6/101; Meryem 19/65; Şura 42/11; İhlas 112/4.

¹³ Bakara 2/163, 255; Nisa 4/87, 171; Tevbe 9/31; İsra 17/42-43; İhlas 112/1.

¹⁴ En’am 6/101; Şûrâ 42/12.

¹⁵ Şûrâ 42/11; Vakıa 56/57-59; Teğabun 64/2; Mürselat 77/20-23.

¹⁶ Bakara 2/30; En’am 6/165; Neml 27/62.

¹⁷ Bakara 2/34; A’raf 7/11; Hicr 15/ 28-30

¹⁸ İsra 17/70.

¹⁹ Bakara 2/29; Ra’d 13/2; İbrahim 14/32-34; Nahl 16/5-14, 80-81; İsra 17/70.

²⁰ Şems 91/7-8.

²¹ Mesela, insan sıkıntılara tahammül etmekte zayıf (Nisa 4/28; Fussilet 41/49); aceleci (Enbiya 21/37); şımarık (Hûd 11/10), kibirli (Hûd 11/10), nankör (Hûd 11/9-10; İbrahim 14/34; İsra 17/67, 83; Hac 22/66; Mü’minun 23/78; Ankebut 29/65-66; Rum 30/33-36; Yasin 36/77; Zümer 39/49-50; Mümin 40/61; Fussilet 41/49-51; Şura 42/48; Teğabun 64/2; Mearic 70/19-21; Fecr 89/15-16; Adiyat 100/6-11); zâlim (İbrahim 14/34); mala düşkün (Âl-i İmrân 3/14; Fecr 89/16-20; Âdiyât 100/6-8), cimri (Mearic 70/19-21), hırslı ve sabırsızdır (Mearic 70/19-22; Fecr 89/16-20).

²² Zariyat 51/56; Cin 72/16-17.

²³ Enbiya 21/73, Ra’d 13/7.

²⁴ Bakara 2/129, 151; Al-i İmrân 3/164; Cuma 62/2.

İşte bu ana çerçeve içerisinde yer alan Kur'ân-ı Kerîm'deki nübüvveti, biraz daha teferruatlı olarak şöyle açıklayabiliriz:

1.1. NÜBÜVVET VE RİSALET KAVRAMLARI

1.1.1. Nebî

Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberler için kullanılan ıstıhlardan biri Nebî'dir.²⁵ Bu kelimenin kökü ile ilgili iki görüş vardır:

Birincisine göre kelimenin aslı hemzesiz olup, “yükseklik, yüksek makam” anlamlarını taşıyan “nebve, nebâve”dir. Bu anlamından hareketle yolların belirlenmesi manasındaki özel işaretlere de “nebî” denmiştir.²⁶ Bu durumda nebî, Allah Teala'nın nezdinde en yüksek dereceye sahip bulunması ve insanların hidayetine vesile olması sebebiyle “yüksek makam sahibi kimse” anlamına gelir.

İkinci görüşe göre ise nebî'nin aslı hemzeli olup, “haber vermek, belirginleştirip ortaya çıkarmak” anlamındaki “neb', nübû' ” kökünden türetilmiştir.²⁷ Böylece nebî, “insanlara Allah'tan mesaj getiren kimse” anlamına gelir. “Feîl vezninde bir sıfat olması dolayısıyla hem ism-i fâil (haber getiren)²⁸, hem de ism-i mef'ul (kendisine haber verilen)²⁹ anlamlarını da içermektedir.

Bu kelime, Kur'ân-ı Kerîm'de tekil (nebî), çoğul (enbiyâ) ve peygamberlik müessesesini anlatmak üzere (nübüvvet) kullanılmıştır.

²⁵ Bakara 2/246; Al-i İmran 3/68,146, 161; Maide 5/81; Meryem 19/57 vb.

²⁶ er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn bin Muhammed, el-Müfredât fî Garîbî'l-Kur'ân, thk: Muhammed Halil 'İytânî, “nby” md., Dâru'l-Mârife, Beyrut, 1418/1998.

²⁷ er-Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “nby” md.

²⁸ Al-i İmran 3/15; Hicr 15/49 âyetlerindeki kullanımında olduğu gibi.

²⁹ Tahrîm 66/3 âyetindeki kullanımında olduğu gibi.

Nebî, “kendisine bir kitab (dolayısıyla bir şeriat) indirilmediği için, insanları kendinden önceki peygamberin şeriatına davet eden kimsedir”³⁰ de denilmiştir. Fakat nebîler de Allah’ın vahyine mazhardırlar.

1.1.2. Rasûl

Kur’ân-ı Kerîm’de Peygamberler için “Rasûl”³¹ ve aynı kökten “mürsel”³² ıstılahları da kullanılır.

Rasûl’ün türetildiği “resel” kökü, “saçın uzamasını, hayvanın yavaş yürümesini”, aynı fiilin tef’îl kalıbı, “acele etmeden okumak ve konuşmayı”, if’al kalıbı ise “bir şeyi bırakmak, salıvermek, göndermek” manalarını ihtiva eder. Rasul ise, ism-i mef’ul anlamında “kendisine bir vazife verilerek bir yere gönderilen elçi” demektir. Çoğulu Rusûldür.³³

Risalet de gönderilen mesaj ve peygamberlik vazifesi anlamlarına gelir.

Kur’ân-ı Kerîm’de tekil olarak (rasûl)³⁴ ve çoğul olarak (rusûl)³⁵ kullanılan bu kelime, insanlardan seçilen peygamberlerin yanı sıra, Cebrail ve diğer melekleri ifade etmek için de kullanılmıştır.³⁶ Yine peygamberi ifade etmek için “gönderilen” anlamındaki “mürsel”³⁷ ve çoğulu “mürselûn”³⁸ kelimeleri de Kur’ân-ı Kerîm’de geçmektedir.

³⁰ ez-Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fi vüçûhi’t-Te’vil, Beyrut, 1366/1947, c: III, s: 37.

³¹ Bakara 2/87, 101, 143, 214, 285; Al-i İmran 3/32, 53, 81, 86.

³² A’raf 7/75; Ra’d 13/43.

³³ er-Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “rsl” md.

³⁴ Tevbe 9/128.

³⁵ Şuarâ 26/16.

³⁶ Hûd 11/69, 77, 81; Ankebût 29/31, 33; Hâkka 69/40; Mürselât 77/1, Tekvîr 81/19.

³⁷ Ra’d 13/43.

³⁸ Bakara 2/252; En’am 6/34; Neml 27/10.

Rasûlün terim anlamını, “Allah’ın kendisine kitab vahy ettiği ve onda bulunan ilahî hükümleri (şeriatı) tebliğ etmekle görevlendirdiği peygamber” şeklinde verebiliriz.³⁹

1.1.3. Nebî ile Rasûl Arasındaki Farklar

Kur’ân-ı Kerim’de peygamberler için kullanılan “nebî” ve “rasul” kelimelerinin medlûlleri arasında fark olup olmadığı tartışmalara yol açmıştır. Ortak noktaları bulunmakla birlikte bazı farklılıklar da göze çarpmaktadır.

Ortak noktaları şöyle toplayabiliriz:

-Kur’ân-ı Kerîm’de, her iki kelime yanyana, hatta aynı peygamber için kullanılmıştır.⁴⁰

-Peygamberimiz için de her iki kelimeyle hitâb vâkî olmuştur.⁴¹

-Her ikisi de “*insanlara tebliğ için gönderilen peygamber*” anlamını taşımaktadır.

-Her ikisi hakkında da “göndermek” manasındaki “*irsâl*” lafzı kullanılmıştır.⁴²

Bununla birlikte,

-İki kelimenin farklı köklere ve ayrı sözlük manalarına sahip oldukları gözden kaçmamaktadır.

-Bazı peygamberler için iki terim de kullanılırken, bazıları için sadece birisi kullanılmıştır.

İlgili ayetleri, iki terim arasındaki farkı beyan ederek;

³⁹Sinanoğlu, “Nübüvvet”, s: 228.

⁴⁰A’raf 7/157, 158; Meryem 19/ 51; Hac 22/22; Ahzab 33/40.

⁴¹A’raf 7/157, 158; Ahzab 33/40.

⁴²Hacc 22/52, Zuhurf 43/6.

“Rasul nebilerden mucize ve kitab sahibi olan peygamber; Nebî ise, kendisine kitap indirilmeyen, önceki peygamberin kitabına davetle görevlendirilen peygamberdir. Böylece her rasûl nebîdir, ama her nebî rasul değildir.” şeklinde yorumlayan Fahreddin Râzî, Kurtubî, İbn-i Kesîr gibi müfessirler, bu konuda daha tutarlı görünmektedir.⁴³

Sözkonusu terimler arasında bazı farkların bulunduğunu kabul etmek, Kur’ân’daki nübüvvet anlayışında köklü değişiklikler meydana getirmez. Zaten İslam’daki peygamberlik müessesesi, risâlet-nübüvvet ayrımına gidilmeden, genellikle nübüvvet kelimesiyle ifade edilir.⁴⁴

1.1.4. Diğer İstılahlar

Beşîr-Mübeşşir: Kelimelerin kökü “beşr (bişr, büşr)”, “sevinmek, sevindirmek, güler yüzle karşılamak” anlamlarına gelir. Aynı kökün tef’îl kalıbı olan tebşîr ise “müjdelemek” anlamını taşır.⁴⁵ Bazen kötü şeyleri haber veren kimse anlamında kullanılmışsa da, asıl anlamı “insanlara hayırlı bir şeyi müjdeleyen kimse”dir. Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyette geçen bu kelime, bazen “müjdelemek, haber vermek” anlamlarında⁴⁶, bazen de doğrudan peygamberi ifade etmek üzere kullanılmıştır.⁴⁷ Peygamberlerin neyi müjdelediği ile ilgili olarak müfessirler “cennet”⁴⁸, sevap⁴⁹, dünya ve ahiret saadeti⁵⁰ ve ilerideki müjdeleri tebliğ etmek⁵¹ gibi farklı

⁴³ Sinanoğlu, “Nübüvvet”, s: 235.

⁴⁴ Sinanoğlu, a.g.e., s: 236

⁴⁵ er-Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât., “bşr” md.

⁴⁶ Bakara 2/25, 155; Hicr 15/ 55; İsrâ 17/9; Meryem 19/7; Saffât 37/ 101

⁴⁷ Bakara 2/119; Maide 5/19; A’raf 7/188; Yusuf 12/96; Sebe’ 34/28; Fâtır 35/24.

⁴⁸ İbn-i Kesir, İsmail b. Ömer, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, nşr: Yusuf Abdurrahman el-Mar’aşlı, Beyrut, 1988/1408, c:I, s: 167.

⁴⁹ Fahrüddin er-Râzi, Muhammed b. Ömer, Mefâtihu’l-Gayb (et-Tefsîru’l-Kebîr), nşr: Muhyiddin Abdülhamid, Kahire, 1934-1962, c: IV, s: 30.

⁵⁰ Reşid Rıza, Muhammed, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakûm (Tefsîru’l-Menâr), Beyrut, tsz., c: I, s: 442.

⁵¹ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Eser Neşriyât, İstanbul, 1979-1982, c: I, s: 482.

görüşler dile getirmişlerdir. Mübeşşir kelimesi de “sevindirici bir haber veren” anlamında, Kur’ân-ı Kerîm’de yine peygamberler için kullanılmıştır.⁵²

Nezîr-Münzîr: Bu kavram, “bir şeyi kendisine vacip ve gerekli kılmak, tehlikeyi önceden görüp sakınmak” anlamlarına gelen “nezr” kökünden türetilmiştir. Bu anlama göre nezîr, “ileride gelecek tehlikeyi önceden sezip haber veren, insanları bundan sakındırıp uyaran” manasında⁵³, münzir kelimesi de if’âl kalıbından “uyarıcı” anlamında⁵⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de kullanılmışlardır.⁵⁵ Müfessirler, Peygamberlerin insanları “cehennem”⁵⁶, ve “dünyada rezil, âhirette de mahvolma”⁵⁷ tehlikelerine karşı uyardıklarını zikretmişlerdir.

Hâdî: “Doğru yolu bulmak, doğru yola iletmek, yol göstermek” anlamındaki “hüdâ” ve “hidâyet” kökünden gelen hâdî, yol gösteren, doğru yola ileten manalarına gelir.⁵⁸ Asıl hidayet edici (hâdî) Allah olmakla birlikte, peygamberlere de nisbet edilmiştir.⁵⁹ Peygamberin hâdî olması, onda hidayeti yaratması manasında değil, hidayete sebep teşkil etmesi şeklindedir. Peygamberler beşîr ve nezîr olarak sadece insanların hidayetlerine vesile teşkil ederler, onların üzerinde tahakküm ve cebrleri olmadığı gibi, kalplere de hükmedemezler.⁶⁰

Abd: “Boyun eğip, itaat etmek, kulluk etmek” ve “köle olmak” manalarındaki “ubûdiyyet” kökünden isim olan “abd”, “kul, köle” anlamlarını taşımaktadır. Köle anlamına gelen abd’in çoğulu “abîd”, Allah’ın kulu anlamındaki abd’in çoğulu ise “ibâd”dır. Birer insan olan peygamberlerin, Allah katındaki konumlarının vurgulanması amacıyla Kur’ân-ı Kerîm’de sık sık “abd” kelimesi kullanılmıştır.⁶¹

⁵² İsrâ 17/105.

⁵³ er-Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “bşr” md.

⁵⁴ er-Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “bşr” md.

⁵⁵ Muhammed Fuad Abdülbâkî, el-Mu’cemû’l-Müfrehes li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990, “nezîr” maddesi.

⁵⁶ İbn-i Kesir, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, c: I, s: 167.

⁵⁷ Reşid Rıza, Tefsîru’l-Menâr, c: I, s: 442; Elmalî’lı, Hak Dini, c: I, s: 482.

⁵⁸ er-Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “hdy” md.

⁵⁹ Ra’d 13/7.

⁶⁰ Kasas 28/56.

⁶¹ Sâd 38/30, 44; Meryem 19/30; Nisâ 4/172; ayrıca Bakara 2/90; İbrahim 14/11; Nahl 16/2; Sâffât 37/171.

1.2. PEYGAMBER SEÇİMİ VE GÖNDERİLMESİ

Kur'ân-ı Kerîm'de peygamber göndermeyi ifade etmek üzere farklı keimeler kullanılmıştır.

İrsal: Kur'ân-ı Kerîm'de “peygamber gönderme” fiili ifade edilirken daha çok “irsal” kavramı kullanılmıştır.⁶² Kelimenin kökü “saçın uzaması” anlamına gelen “resel”dir. İf'âl vezninde “ersele” ise, bir şeyi salıvermek, göndermek, bir yere yönlendirmek manalarına gelir. Peygamberler için kullanıldığında “irsal”, “özel bir mesajla ve vazifeli olarak bir yere göndermek” demektir.⁶³ Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelime, peygamber dışında başka şeyler gönderme anlamlarında da kullanılmıştır.⁶⁴ Ayrı ayetlerdeki resul⁶⁵ ve nebi⁶⁶ için “ersele” kullanılmakla birlikte, ikisinin birlikte zikredildiği bazı ayetlerde de bu fiil geçmektedir.⁶⁷ Mübeşşir⁶⁸, nezîr⁶⁹, münzir⁷⁰ ve mürsel⁷¹ gibi peygamberi ifade eden kelimeler için de aynı fiil seçilmiştir. Böylece irsâl fiili, Kur'an'da “peygamber” anlamına gelen, hemen hemen bütün kelimelerle birlikte kullanılmıştır.

Bi'set: “Ba's” veya “Bi'set”, “göndermek, bir yöne yönlendirmek, uykudan uyandırmak, ölümden sonra tekrar diriltmek” anlamlarına gelen bir mastar⁷² olup, Kur'ân-ı Kerîm'de “ölümleri tekrar diriltmek”⁷³, “uyandırmak”⁷⁴ ve “bir şahsı belli bir görevle bir yere göndermek”⁷⁵ manalarında kullanılmıştır. Peygamber gönderme

⁶² Bakara 2/151; Nisâ 4/64; Maide 5/70; A'raf 7/59; Tevbe 9/33; Fetih 48/28; Sâf 61/9; Müzzemmil 73/15.

⁶³ er-Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “rsl” md..

⁶⁴ Allah'ın, rüzgarı (Furkan 25/48; Fâtır 35/9; Zâriyat 51/41), ebâbil kuşlarını (Fîl 105/3), şeytanları (Meryem 19/ 83), melekleri (Hûd 11/70; Hicr 15/58; Zariyat 51/32) göndermesi ve İsrail oğullarına mucize olarak tufan, çekirge, haşerât, kurbağa ve kan gönderilmesi şeklinde geçmektedir. (A'raf 7/133) Allah dışında bu fiil Fir'avun'a da nisbet edilmiştir. (Şuara 26/53)

⁶⁵ Tevbe 9/33; İbrahim 14/4; Kasas 28/47; Fetih 48/28; Sâf 61/9.

⁶⁶ A'raf 7/94; Zuhurf 43/6.

⁶⁷ Hac 22/52.

⁶⁸ Ahzab 33/45.

⁶⁹ Ahzab 33/45; Sebe' 34/34; Zuhurf 43/23.

⁷⁰ Saffat 37/72

⁷¹ En'am 6/48; Kehf 18/56.

⁷² er-Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “ba's” maddesi.

⁷³ Bakara 2/56; En'am 6/36; Mücadele 58/6.

⁷⁴ Kehf 18/12.

⁷⁵ Bakara 2/247.

anlamında daha çok rasûl⁷⁶ kelimesi ile kullanılan bi'set, bir kere nebî⁷⁷, bir kere de nezîr⁷⁸ ile birlikte geçmektedir.

İstıfa: "Bir şeyin temiz, duru ve açık olması" anlamlarına gelen "safv" ve "safâ" kökünden, iftiâl kalıbında bir mastar olan "ıstıfâ", bir şeyi tercih etmek, seçmek, onu diğerlerine üstün kılmak" anlamlarına gelir.⁷⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de peygamber gönderme⁸⁰ manasının yanında farklı anlamlarda da kullanılmıştır.⁸¹ İsm-i mef'ûl olarak "mustafeyn" kelimesi de "seçkinler" anlamında kullanılmıştır.⁸² Allah Teâlâ'nın peygamberlere yönelik ıstıfâsı, hem onlarda fiilin ihtiva ettiği saflığı, temizliği yaratması, hem de buna binâen onları diğer kullara tercih etmesiyle ilgilidir.⁸³

İctiba: Toplamak manasında "cebv, cibâve" kökünden, iftiâl kalıbında bir mastar olup "seçmek, kendine ayırmak" anlamına gelir. Râgıb el-İsfahânî, ictibâ hakkında, "Allah Teala bir kuluna ilâhî feyiz tahsis eder. Kuldan bir gayret olmaksızın bu feyizden çeşitli nimetler hâsıl olur. Bu durum peygamberler için olduğu gibi salihler, siddîkler ve şehitlerden onlara yakın olanlar için de söz konusudur."⁸⁴ Kur'an'da Allah'ın inananları seçtiği⁸⁵, rasullerden dilediğini gayba vakıf kılarak seçtiği⁸⁶ ve kullarından dilediğini seçtiği⁸⁷ manalarında zikrolunmakla birlikte peygamberlerin vazifelerine seçilmesi şeklinde de kullanılmaktadır.⁸⁸

İhtiyâr: Hayırlı olmak, hayırlı olanı vermek, seçmek, tercih etmek manalarına gelen "hayr, hıyâre" kökünden iftiâl kalıbından müştâk bir mastar olup, "seçip tercih etmek" anlamlarını taşır.⁸⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de "peygamber olarak seçmek" anlamında Tâhâ suresinin 13. âyetinde kullanılmıştır.

⁷⁶ Al-i İmrân 3/164; Yunus 10/74; Nahl 16/36; İsra 17/15, 94; Furkan 25/41; Cum'a 62/2.

⁷⁷ Bakara 2/213.

⁷⁸ Furkan 25/51.

⁷⁹ er-Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "sfv" md.

⁸⁰ Al-i İmran 3/33; A'raf 7/144; Hac 22/75; Neml 27/59.

⁸¹ Bakara 2/132, 247; Al-i İmrân 3/42; Fâtır 35/32; Saffat 37/153; Zümer 39/4.

⁸² Sad 38/47.

⁸³ Elmalî'lî, Hak Dini, c: II, s: 1081-1082; Sinanoğlu, "Nübüvvet", s: 240.

⁸⁴ er-Râgıb el-İsfahânî, a.g.e, "cby" md.

⁸⁵ Hac 22/78.

⁸⁶ Al-i İmran 3/179.

⁸⁷ Şûrâ 42/13.

⁸⁸ En'âm 6/87; Yusuf 12/6; Meryem 19/58; Tâhâ 20/122, Kalem 68/50.

⁸⁹ er-Râgıb el-İsfahânî, a.g.e, "hyr" md.

Bu lafızların dışında câe⁹⁰ ve etâ⁹¹ fiillerinin peygamber olarak gelmeyi ifade ettiği, yine hüküm ve ilim vermenin⁹² de peygamberlik vazifesine işaret ettiği, kitap indirilmesinin⁹³ vahye, dolayısıyla peygamberliğe işaret olduğu da tefsir alimlerince işaret edilmiştir.⁹⁴

1.3. NÜBÜVVETİN GAYESİ

Müteâl sıfatlara sahip olan Allah Teâlâ, kâinâtı ve onun içinde halife olarak insanı bir gâye için yaratmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de de bildirildiği üzere kâinât oyun için yaratılmamış⁹⁵, insan başıboş ve kendi hâline bırakılmamıştır⁹⁶.

İnsanın yaratılış gâyesi “kulluk”tur.⁹⁷ Kulluğu çok öz bir şekilde Allah'ı ve onun kendisine olan emirlerini bilme ve bunları tatbik etme şeklinde ifade edebiliriz. İşte peygamberler, insanlara bu kulluğu tanıtmak, öğretmek ve yaşamalarına yardımcı olmak üzere gönderilmişlerdir.⁹⁸ Zira peygamberler, Allah'ın hidâyetine mazhar olmuş kimseler⁹⁹ olarak, toplumların yol gösterici(hâdî)leridir.¹⁰⁰ Bu manada peygamberlerin öncelikli vazifesi veya nübüvvetin gayesi, müjdeleme ve korkutma yoluyla¹⁰¹ “insanların hidâyetlerine vesile olmak” ve onları “karanlıktan aydınlığa çıkarmak”tır.

Peygamberler, insanların hidâyetlerine vesile olmaya çalışırken, kendileri de bu ilâhî emirleri tatbik etmişler ve bu hususta insanlara en güzel örnekleri

⁹⁰ Nahl 16/113; Ankebût 29/39; Mü'min 40/34.

⁹¹ Hicr 15/11.

⁹² Enbiya 21/74,79; Şuara 26/21; Kasas 28/14.

⁹³ Bakara 2/90.

⁹⁴ Sinanoğlu, “Nübüvvet”, s: 242-245.

⁹⁵ Enbiyâ 21/16; Duhân 44/38.

⁹⁶ Kıyâme 75/36.

⁹⁷ Zâriyât 51/56.

⁹⁸ Bakara 2/129, 151; Al-i İmrân 3/164; Cuma 62/2.

⁹⁹ En'am 6/84, 90; Meryem 19/58.

¹⁰⁰ Ra'd 13/7; Enbiya 21/73.

¹⁰¹ Ahzab 33/45-46.

sunmuşlardır¹⁰². Böylece onlar, hâdîlik vasfının yanında kulluk da yapmışlardır. Zaten vazifeli oldukları nübüvvet de, kulluklarının bir parçasıdır.

Yüce Allah, din teşriini yalnız kendine has kılarak insanlığa büyük iyilikte bulunmuştur. Nebilerin asıl görevi teşrî değil, Allah'tan aldıkları vahyi insanlara tebliğ etmektir. Esasen insanların peygamberlere olan bağlılıkları, Allah'a olan bağlılıklarından kaynaklanmaktadır.¹⁰³

İnsanların arasından çıkmış, onlarla benzer emirlere muhatab bir fert olarak peygamberler, insanların Allah'a karşı gösterebilecekleri bütün mazeretleri geçersiz kılmışlardır.¹⁰⁴ Çünkü onlar, taklid edilemez bir melek veya insanın takatini aşacak emirler verip, kendisini bundan muaf tutan insan-üstü bir varlık değildirler.

İnsanların hidâyet yolları üstüne oturmuş¹⁰⁵, onları belli bir vakte kadar¹⁰⁶ idlâl etmesine izin verilmiş¹⁰⁷ bulunan şeytana karşı; insanları uyarmak da nübüvvetin gayelerinden birisidir.¹⁰⁸

Ayrıca peygamberler, insanlar arasında meydana gelen ihtilafları çözmekle de vazifelendirilmişlerdir.¹⁰⁹ Kur'an'da geçmiş ümmetlerin, peygamberlere indirilen kitaplarda¹¹⁰ ve değişik bazı konularda¹¹¹ ihtilafa düştükleri anlatılmaktadır. Bu hususlar, bazen dünyevî meseleler, bazen ise dînî mevzulardır. Her iki halde de peygamberlerin adaletle hüküm vermeleri¹¹², fikir ayrılıklarını bitirmeleri ve toplumları ıslah etmeleri¹¹³ kendilerinden talep edilmektedir.

¹⁰² Ahzab 33/21; Müslim, Sâlatu'l-Müsafirîn, 139.

¹⁰³ Sâlih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yayınları, İstanbul, tsz., s: 52.

¹⁰⁴ Sâlih Sabri Yavuz, *a.g.e.*, s: 51-52. Ayrıca bakınız: Elmalî'lı, *Hak Dini*, III, s: 130; Nisa 4/165; Tâhâ 20/134.

¹⁰⁵ A'raf 7/16-17.

¹⁰⁶ A'raf 7/14-15; Hicr 15/34-38.

¹⁰⁷ A'raf 16-18, 27; Hicr 15/39-42.

¹⁰⁸ Sâlih Sabri Yavuz, *a.g.e.*, s: 51.

¹⁰⁹ Sâlih Sabri Yavuz, *a.g.e.*, s: 51.

¹¹⁰ Hûd 11/110; Fussilet 41/45.

¹¹¹ Âl-i İmrân 3/55; Nisa 4/59; Mâide 5/48; Yunus 10/19, 93; Meryem 19/37; Zuhuruf 43/63, 65.

¹¹² Nisa 4/58-59; Mâide 5/48; Yunus 10/47; Hadid 57/25.

¹¹³ A'raf 7/35; Hûd 11/88.

Kur'ân-ı Kerim'de, müminlerden de, ayrılıklara düştükleri hususlarda meseleyi Allah'a ve Rasûlüne götürmeleri istenmektedir.¹¹⁴

1.4. KUR'ÂN'DAKİ NÜBÜVVETİN TEMEL VASIFLARI

1.4.1. Peygamberin Vehbîliği

Kur'ân-ı Kerîm'de takdim edilen Tanrı-insan ilişkisi; başlangıcı, peygamberin seçimi ve bu sürecin belirlenmesi tamamen Allah'ın iradesindedir, bunda insanın hiçbir müdahale ve tesiri yoktur.¹¹⁵ Peygamberlik, Allah Teâlâ'nın kulları arasından seçtiği¹¹⁶ şahıslara verdiği bir lütuf ve bir rahmet olarak takdim edilir.¹¹⁷ Allah peygamberliği dilediğine verir.¹¹⁸ İnsanların kendi istek ve gayretleriyle bu makamı elde etmeleri mümkün değildir.¹¹⁹

Bu yüzden Peygamberimize nübüvvet ve tebliğ vazifesi verilince, Mekkeli müşriklerden Velîd b. Muğîre, O'na:

“-Eğer nübüvvet hak olsaydı, ona ben senden daha layık olurum. Çünkü ben senden hem yaş itibarıyla daha büyüğüm, hem de daha zenginim.” demiştir.

Ebû Cehil de:

“-Ona geldiği gibi bize de vahiy gelmedikçe ona ne rıza gösteririz, ne de tâbî oluruz” demiştir. Bunun üzerine şu âyet nazil olmuştur:¹²⁰

¹¹⁴ Nisa 4/59.

¹¹⁵ Sinanoğlu, “Nübüvvet”, s: 263.

¹¹⁶ Al-i İmran 3/33; A'raf 7/144; En'am 6/87; Yusuf 12/6; Tâhâ 20/13, 122; Hac 22/75; Kalem 68/50.

¹¹⁷ Bakara 2/90, 105, 269.

¹¹⁸ Bakara 2/90.

¹¹⁹ En'am 6/124, İbrahim 14/11.

¹²⁰ Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, (nşr. Mahmud Muhammed Şakir-Ahmed Muhammed Şakir), Kahire, 1955-1960, c: VIII, s: 25.

“Onlara bir âyet geldiği zaman derler ki: «Allah’ın peygamberlerine verilenler gibi bize de verilinceye kadar aslâ iman etmeyeceğiz!» Allah, elçiliğini nereye vereceğini çok iyi bilendir.”¹²¹

Peygamber Efendimiz de kendisine peygamberlik verileceğini ummuyordu¹²², ancak Allah’ın rahmetiyle peygamber seçildi.

1.4.2. Her Ümmete Peygamber Gönderilmesi

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah tarafından gönderilen bütün peygamberlerin ismi verilmediği¹²³ gibi, hangi topluluklara hangi peygamberlerin gönderildiği de tek tek sayılmamış, lakin her topluma peygamber gönderildiği zikredilmiştir.¹²⁴

Peygamberler kendi kavimlerine gönderilmişler¹²⁵ ve insanlara kendi dilleri ile hitap etmişlerdir.¹²⁶ Böylece kavimlerinin iman etmemek için mazeretleri kalmamış olur.¹²⁷

Yine bu sayede içlerinden çıkan şahsı, geçmişini, kabiliyetlerini bilirler. İnsanların kendi cinslerine olan ülfetleri ve ona karşı kalplerinin sükûn bulması da ayrı bir gerçektir.¹²⁸

“Rabbin kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamberi memleketlerin ana merkezlerine (ümmü’l-Kurâ) göndermedikçe, o memleketi helak etmez.”¹²⁹ âyetinde doğrudan doğruya Mekke’ye işaret edilmiş olsa bile, peygamberlerin kimsenin

¹²¹ En’am 6/124.

¹²² Kasas 28/86.

¹²³ Nisa 4/164.

¹²⁴ Yûnus 10/47; Ra’d 13/7; Nahl 16/36; Fâtır 35/24.

¹²⁵ En’am 6/130; A’raf 7/35; Tevbe 9/128.

¹²⁶ İbrahim 14/4; Şuarâ 26/195; Fussilet 41/44

¹²⁷ Nisa 4/165; Tâhâ 20/134.

¹²⁸ Sinanoğlu, “Nübüvvet”, s: 265.

¹²⁹ Kasas 28/59.

bulunmadığı tenhâ yerlere değil, tebliğlerine imkan sağlayacak, bulunduğu yörede merkezî bir konumda olan yerleşim bölgelerine gönderildiği sonucunu çıkartabiliriz.¹³⁰

İnsanlara peygamber gönderilmedikçe azap edilmeyeceğini bildiren âyetler¹³¹ de insanın sorumluluğunu vahye muhatap olmayla sınırlandırmıştır. Zira insan, aklî faaliyetleriyle tevhid fikrine varabilir. Ancak dînî hükümler nebevî tebliğ ile bilinebileceğinden, peygamber gönderilmesiyle insanların Allah’a karşı mazeretleri kalmaz.¹³²

1.4.3. Peygamberlerin Sayısı

Kur’ân-ı Kerîm’den yola çıkarak peygamberlerin sayısı hakkında kesin bir rakam vermek mümkün değildir.¹³³ Her ne kadar bazı peygamberlerin isimleri sayılmışsa¹³⁴ da:

“And olsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var...”¹³⁵ buyurularak, Kur’an’da ismi zikredilmeyen peygamberlerin varlığı da haber verilmiştir.

Müsned’deki bir hadis-i şeriften hareketle, enbiyânın sayısının 124.000 (yüz yirmi dört bin), bunların da 313 (üç yüz on üç)ünün rasûl olduğu kabul edilmiştir.¹³⁶ Ahad haber niteliğini taşıyan ve itikâdî konularda hüccet teşkil etmeyen bu sayı hakkında çeşitli ihtilaflar çıkmış, bazıları sayıyı daha az tutarken, bazıları da çok daha fazla rakamlar telaffuz etmişlerdir.

¹³⁰ Muhammed Hamîdullah, **İslam Peygamberi**, trc. Salih Tuğ, İstanbul, 1991, c: I, s: 18-26.

¹³¹ İsrâ 17/15; Şuarâ 26/208-209; Kasas 28/59.

¹³² Sinanoğlu, “Nübüvvet”, s: 267-9.

¹³³ Nisa 4/164; Mü’min 40/78; Zuhuf 43/6.

¹³⁴ Nisâ 4/163; En’am 6/84-89; Enbiya 21/85, 86; Şuarâ 26/124-125, 142-143, 177-178.

¹³⁵ Mü’min 40/78.

¹³⁶ Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillah, **Müsned**, Kahire 1313/İstanbul 1981, V, 266.

Peygamberlerin tümünün isim ve sayısını bilmek, bize ne bir şey kaybettirir, ne de bir şey kazandırır. Bunları bilmemizde bir maslahat görülmediği için Kur'ân-ı Kerîm sadece işaret etmekle yetinmiş ve bizden Allah'ın gönderdiği bütün peygamberlere toptan iman etmemizi istemiştir.¹³⁷

1.4.4. Peygamberlerin Cinsiyeti

Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen peygamberlerin hepsi erkek olup, herhangi bir kadının peygamberliğinden söz edilmemektedir. Ayrıca erkeklerden (ricâl) başka vahye mazhar kılınmış peygamberlerin gönderilmediğini beyan eden âyetler de vardır.¹³⁸

Eş'arî "resul" ve "nebî" terimlerine verdiği anlamlara uygun olarak kadınların (tebliğle görevli olmasa da, vahye muhatab olma vasıflarıyla) nebîliğini kabul etmiş, ancak onlardan resul gönderilmediğini ifade etmiştir.¹³⁹ İbn-i Kesîr de, Allah Teala'nın melek aracılığıyla Meryem¹⁴⁰, Musa'nın annesi¹⁴¹ ve İbrahim'in karısı Sâre'ye¹⁴² hitap etmesinin bazıları tarafından, onların nebî sayılmaları için yeterli kabul edildiğini, fakat bu hitapların onların nebi sayılmalarını gerektirmeyeceğini söylemiştir.¹⁴³

Zira nebî ile resul arasında birtakım farklar bulunsa da her ikisi de tebliğle vazifelidir. Peygamber oldukları iddia edilen kadınların nübüvvet müessesesinin tüm fonksiyonlarını icra ettiklerine dair herhangi bir bilgi de mevcut değildir.¹⁴⁴

¹³⁷ Bakara 2/285.

¹³⁸ Yusuf 12/109; Nahl 16/43; Enbiyâ 21/7.

¹³⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Eş'ariyye", (D.İ.A.) Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1995, c: XI, s: 452.

¹⁴⁰ Al-i İmran 3/42.

¹⁴¹ Kasas 28/7.

¹⁴² Zâriyât 51/29-30.

¹⁴³ İbn-i Kesîr, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, c: II, s: 514.

¹⁴⁴ Sinanoğlu, "Nübüvvet", s: 273.

1.4.5. Kur'an'da İsmi Geçen Peygamberler

Hiz. Âdem yaratılan ilk insan olduđu¹⁴⁵ gibi, peygamberlerin de ilkidir¹⁴⁶. Hiz. Âdem'in nebi veya rasûl olduğuna dair doğrudan bir ayet mevcut olmamakla birlikte, "Âdem, Rabbinden kelimeler almıştır"¹⁴⁷ âyeti Allah'ın ona hitap ettiğini, yükümlölük ve sorumluluk verdiğini bildirmektedir.¹⁴⁸

Diğer taraftan "Allah, Nûh'a buyurduğu şeyleri size de din olarak buyurmuştur"¹⁴⁹ şeklindeki ayet, insanlığa gönderilen ilk şeriatın Nûh'a verildiğini ifade etmekte, bir başka ifadeyle, Nûh ilk "rasûl" olurken, Hiz. Âdem'in de "nebi" olduğu ortaya çıkmaktadır. Nuh zamanına gelinceye kadar insanlar arasındaki ihtilafları çözümleyecek bir şeriatın olmadığı tahmin edilmektedir.¹⁵⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlerin hepsinin nübüvvetlerine inanılması gerektiği, bu bakımdan aralarında hiçbir ayrıma gidilmemesi emredilmektedir.¹⁵¹ Bununla birlikte "İşte biz o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık. Allah onlardan kimiyle konuştu, kimini de derecelerle yükseltti."¹⁵² mealindeki ayetten hareketle, peygamberler arasında derece farklılıklarının bulunduğu kabul edilmiştir.

Allah, Hiz. İbrahim'i "halîl" edinmek, Hiz. Dâvud'a krallık ve nübüvveti birlikte vermek, Hiz. Süleyman'a, insanları, cinleri, kuşları ve rüzgarı emrine vermek, Hiz. Muhammed'i cinlere ve insanlara peygamber olarak göndermek ve şeriatıyla önceki şeriatları neshetmekle mümtaz kılmıştır.¹⁵³

"Hani biz peygamberlerden söz almıştık, özellikle senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu İsa'dan. Evet biz onlardan pek sağlam bir söz aldık."¹⁵⁴ mealindeki ayette anılan 5 peygamberin, özellikle peşpeşe geldiği, zira

¹⁴⁵ Bakara 2/30-31; Al-i İmran 3/59; A'raf 7/11, 27; Hicr 15/28-30; Meryem 19/58.

¹⁴⁶ Al-i İmran 3/33.

¹⁴⁷ Bakara 2/37.

¹⁴⁸ Bakara 2/33, 35; A'raf 7/19; Tâhâ 20/117.

¹⁴⁹ Şûrâ 42/13.

¹⁵⁰ İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c: IV, 118; Sinanoğlu, "Nübüvvet", s: 379-383.

¹⁵¹ Bakara 2/136; İsra 17/55.

¹⁵² Bakara 2/253.

¹⁵³ Sinanoğlu, *a.g.e.*, s: 381.

¹⁵⁴ Ahzab 33/7. Ayrıca bkz: Şûrâ 42/13.

bunların şariatlarının önemli, ümmetlerinin de çok olduğuna dikkat çekilmiş, aldıkları ağır görev ve sorumluluk karşısında yılmadan azim ve sebat göstermeleri sebebiyle “ulu’l-azm” peygamberler şeklinde isimlendirilmişlerdir.¹⁵⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği üzere Allah, nübüvvet müessesesini Hz. Muhammed’in nübüvveti ile sona erdirmiştir.¹⁵⁶ Âyet-i kerimede geçen “hatemü’n-nebiyyîn” ifadesiyle, başka bir nebinin gönderilmesinin sözkonusu olmadığı belirtildiğine göre, resul hiç gelmeyecek demektir. Çünkü risalet, nübüvvetten daha has bir kavramdır.¹⁵⁷ Bu konuda, Peygamber Efendimizden de pek çok hadis mervîdir.¹⁵⁸

Hz. Âdem’le birlikte Kur’ân’da isimleri belirtilen diğer peygamberler:

Âdem¹⁵⁹, İdrîs¹⁶⁰, Nûh¹⁶¹, Hûd¹⁶², Salih¹⁶³, İbrahim¹⁶⁴, Lût¹⁶⁵, İsmail¹⁶⁶, İshak¹⁶⁷, Ya’kub¹⁶⁸, Yusuf¹⁶⁹, Eyyûb¹⁷⁰, Zülkifl¹⁷¹, Şuayb¹⁷², Mûsâ¹⁷³, Hârûn¹⁷⁴, Dâvûd¹⁷⁵, Süleyman¹⁷⁶, İlyas¹⁷⁷, Elyesa¹⁷⁸, Yûnus¹⁷⁹, Zekerîyya¹⁸⁰, Yahya¹⁸¹, İsa¹⁸² ve Muhammed¹⁸³ olmak üzere yirmibeş adettir.

¹⁵⁵ İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c: III, s: 477.

¹⁵⁶ Ahzab 33/40.

¹⁵⁷ İbn-i Kesir, *a.g.e.*, c: III, s: 501.

¹⁵⁸ Müslim, Ebu’l-Hüseyin b. el-Haccac, *Sahîhu’l-Müslim*, nşr: M. F. Abdülbâkî, Kâhire, 1957/İstanbul, 1981, Fedâilü’s-sahâbe, 30, 33; Mesâcid, 5; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c: III, s: 267; c: V, s: 278.

¹⁵⁹ Bakara 2/30-31.

¹⁶⁰ Meryem 19/56-57.

¹⁶¹ İsra 17/3.

¹⁶² A’raf 7/65; Hûd 11/50.

¹⁶³ A’raf 7/73; Hûd 11/61.

¹⁶⁴ Enbiya 21/52-68.

¹⁶⁵ A’raf 7/80-84.

¹⁶⁶ İbrahim 14/39.

¹⁶⁷ Nisa 4/163.

¹⁶⁸ Enbiya 21/72-73.

¹⁶⁹ Yusuf 12/3-102.

¹⁷⁰ Enbiya 21/ 83-84.

¹⁷¹ Enbiya 21/85.

¹⁷² A’raf 7/85.

¹⁷³ Bakara 2/51, 53, 87.

¹⁷⁴ Meryem 19/53; Kasas 28/33-35.

¹⁷⁵ Enbiya 21/38-39.

¹⁷⁶ Enbiya 21/81-82.

¹⁷⁷ Saffat 37/123, 132.

¹⁷⁸ Sâd 38/48.

¹⁷⁹ Saffat 37/140-146.

¹⁸⁰ Meryem 19/2-11.

¹⁸¹ Meryem 19/2-15.

Bunların dışında Kur’ân-ı Kerim’de isimleri geçen Lokman¹⁸⁴, Zülkarneyn¹⁸⁵ ve Uzeyir’in¹⁸⁶ peygamber olup olmadığı ihtilaflıdır.

1.4.6. Peygamberlerin Ortak Vasıfları

Kur’ân-ı Kerim’de peygamberler anlatılırken, onların pek çok vasfı zikredilmiştir. Bu vasıflar, onların karakter özelliklerini canlandırdığı gibi, Allah-insan ve kainatla ilişkilerini de vasf etmektedir. İslam âlimleri peygamberlerin bu özelliklerini birleştirerek, ilahi tebliğ ve temsil için onlarda bulunması gerekli, olmazsa olmaz vasıfları şu şekilde sıralamışlardır:

1. Sıdk,
2. Emanet,
3. Fetanet,
4. İsmet,
5. Tebliğ

Bu ortak ve bulunması vâcip olan sıfatların yanısıra, Kur’ân-ı Kerim, peygamberlerin ahlâkî yönlerinin vurgulandığı, insanlara örneklik teşkil edecek nice söz, fiil ve düşüncelerini bizlere takdim etmiştir. Bu özelliklerin biraraya getirilerek tablonun tamamlanması bize hayatımızda edineceğimiz “örnek” tavırları oluşturacak ve “Allah’ın istediği kul” olma kıvamına getirecektir.

Kur’ân-ı Kerim, bu örnekliklerinin yanında onların da bir insan olduğunu ve fitratlarından gelen bazı özelliklerinin varlığını hiçbir zaman gözardı etmez.

¹⁸² Al-i İmran 3/54-55; Nisa 4/157-158.

¹⁸³ Al-i İmran 3/164; A’raf 7/158; Tevbe 9/128; Ra’d 13/7; Ahzab 33/40; Saffât 37/37; Cum’a 62/3.

¹⁸⁴ Lokman 31/12.

¹⁸⁵ Kehf 18/83-98.

¹⁸⁶ Bakara 2/259; Ayrıca bkz: Tevbe 9/30.

1.4.6.1. Sıdk

Kur'an'da gerek peygamberlerin¹⁸⁷, gerekse tebliğ ettikleri şeylerin doğruluğu her zaman vurgulanmıştır. Zira peygamberlik için doğruluk, hayâtî önem taşır.

“Her ümmetten bir şahit, seni de bunlara şahit getirdiğimiz zaman...”¹⁸⁸ âyetinde de geçtiği üzere, peygamberler insanlar üzerinde Allah'ın şahitleridir. Bu şahitlerin ise yalancı olmaları bahis mevzuu olamaz.

Peygamberlerin getirip, öğrettiği şeyler de doğru/hakikattır.¹⁸⁹ Peygamberimiz hakkında buyurulan âyet, onların üzerindeki kudreti ve yalan söyleme ihtimallerinin imkansızlığını vafsetmektedir:

“O (Kur'ân), elbette şerefli bir peygamberin sözüdür. O, bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Bir kahinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz! Âlemlerin Rabbinden indirilmiştir. Eğer o, bazı laflar uydurup bize iftira etseydi, elbette onu kısıkıvrak yakalardık. Sonra da can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel olamazdı.”¹⁹⁰

Peygamberlerin sıdkını gösteren diğer bir delil de mucizedir.¹⁹¹ Mucize ile, peygamberlerin nübüvvet iddiasında doğru oldukları insanlara ispat edilmeye çalışılmıştır. Allah'ın, yalancı bir kimseyi doğrulayıp desteklemesi manasında mucize meydana getirmesi düşünülemez.¹⁹²

Bu konuda Abduh, “Peygamber, peygamber olduğunu söyleyip kendisine iman etmeye çağırdığında ve davetini mucizelerle doğruladığında nübüvvetine iman etmemiz gereken kişidir.”¹⁹³ diyerek nübüvvetin doğruluğu ile mucize arasında sıkı bir bağ kurmuştur.

¹⁸⁷ Meryem suresinde Hz. İbrâhim, İsmail ve İdris'in “dosdoğru” peygamberler oldukları belirtilmiştir. (Meryem 19/41, 54, 56)

¹⁸⁸ Nisa 4/41.

¹⁸⁹ A'raf 7/43, 53, 105; Zümer 39/33; Hâkka 69/ 40-47.

¹⁹⁰ Hâkka 69/ 40-47.

¹⁹¹ Bakara 2/87, 253; Ra'd 13/38; Hadid 57/25.

¹⁹² Sinanoğlu, “Nübüvvet”, s: 292.

¹⁹³ Muhammed Abduh, *Risâletü't-Tevhid*, Kahire, 1353, s: 85.

1.4.6.2. Emanet

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Nuh¹⁹⁴, Sâlih¹⁹⁵, Lût¹⁹⁶, Şuayb¹⁹⁷ ve Mûsa'nın her biri kendisini,

“Ben size (gönderilmiş) güvenilir bir elçiyim(Rasûlün emîn)”¹⁹⁸ cümlesiyle nitelemiştir. Bu ifadeyle peygamber, “Vahiy ve risalet konusunda ben kendisine güvenilir bir insanım” veya “Aranızdaki işlerde ben hep güvenilir bir kişi olageldim. Benden size hıyanet gelmez. Size asla yalan haber vermedim. Niçin hâlâ beni yalanlayıp sihirbazlıkla itham edersiniz.”¹⁹⁹ demek ister.

“Bir peygambere emanete hıyanet yaraşmaz. Kim emanete hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir...”²⁰⁰ ayetinin sebebi nüzûlü, münafıkların “ganimet malı” için Peygamberimiz hakkında ileri geri konuşmalarıdır.. Bu âyet ilahî tebliğ vazîfesi dışındaki günlük yaşayışında da peygamberlerin güvenilirliğini açıkça belirtmektedir. İnsanlarla ilişkilerinde emin olmanın Allah ile ilişkilerde de emniyeti gerektirdiğini belirtir

Allah'ın kendilerine tebliğ görevi verdiği peygamberlerin kendi yaşantılarında güvenilmeyen insan olmaları, inandırıcılığını ve muhataplarına örnek olmalarını engeller. Tebliğ ettikleri konulardaki hıyanetleri de tebliğin muhtevasına güvensizliği doğururdu. Peygamberler bu tür kötü özelliklerden uzak olmuşlardır.²⁰¹

1.4.6.3. Fetanet

¹⁹⁴ Suarâ 26/107.

¹⁹⁵ Suarâ 26/143.

¹⁹⁶ Suarâ 26/162.

¹⁹⁷ Suarâ 26/178.

¹⁹⁸ Duhan 44/18.

¹⁹⁹ Sinanoğlu, “Nübüvvet”, s:293.

²⁰⁰ Al-i İmran 3/161.

²⁰¹ Muhammed Abduh, Risâle, s:85.

Kur'an'da verilen ölçülerle, peygamberlerin zekî, müteyakkız ve aklî muhakeme kabiliyetleri yönünden kâmil oldukları hükmü ortaya çıkmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. İbrahim'in kavmini putlara tapmaktan vazgeçirmek için kullandığı zekasının misalleri zikredilmiştir.²⁰²

Hz. Nuh'un kavminin: "Ey Nûh! Bizimle mücadele ettin, hem de mücadele de çok ileri gittin"²⁰³ şeklinde peygamberlerine hitap etmesi, onun tevhid, nübüvvet ve meâdla ilgili hususların ispatında kavmiyle fikrî tartışmalarda bulunduğu delalet eder.²⁰⁴

Peygamber Efendimize de "Sen hikmetle, güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et" buyurulması, onun delil getirme ve muhakeme kabiliyetinin kemal derecede olduğunu gösterir.²⁰⁵

Peygamberler, içinden çıktıkları toplumları anlayıp, onlara çözümler bulmayacak yapıda olsaydı; vahyi ihata ve idrak etmesi de onu insanlara tebliğ edip, onları ikna etmesi de mümkün olmazdı.

1.4.6.4. İsmet

İsmet, Allah tarafından korunmuşluk anlamında peygamberler için kullanılan özelliklerden biridir. İleride daha geniş bir şekilde izah edileceği için burada kısa bir tarifini vermekle yetinelim:

"İsmet, peygamberlerin güçleri yetmekle beraber, günahlardan uzak kalma melekeleridir."²⁰⁶ "Peygamberlerin gerek sözlerinde, gerek fiillerinde kendilerini lekeleyecek ve kadr u kıymetten düşürecek hatalardan korunmuş olmalarıdır."²⁰⁷

²⁰² Enbiya 21/58-67; Bakara 2/258.

²⁰³ Hüd 11/32.

²⁰⁴ Sinanoğlu, "Nübüvvet", s:296.

²⁰⁵ Sinanoğlu, a.g.e., s:296.

²⁰⁶ el-Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed, *Kitâbu't-Ta'rifât*, thk: Abdülmümin el-Hufnâ, Dâru'r-Reşâd, Kâhire, 1991, "el-İsme" md.

1.4.6.5. Tebliğ

Peygamberler, Allah Teâlâ ile insanlar arasında elçi olmaları sebebiyle, O'ndan aldıkları hükümleri tebliğle görevlidirler.²⁰⁸ Peygamberler insanları kendisine değil, Allah'a davet ederler.²⁰⁹

Bu vazifelerinde doğruluklarını ispat için onlara, yalnızca kendilerine has olan mucizeler de verilmiştir.²¹⁰

İnsanlar da mucizelerle doğrulukları te'yit edilen peygamberlere itaatle emrolunmuşlardır.²¹¹

Bu anlamda peygamberlerin asıl fonksiyonu, kendilerine vahy edilenleri insanlara aktarmak, onları Allah'ın yoluna çağırmak ve inananları hayırlı sonla müjdelemek, inanmayanları da karşılaşacakları azapla korkutmaktır.²¹²

Kur'ân-ı Kerîm'de, peygamberlerin aslî görevinin tebliğ olduğu,

“(Ey Muhammed), sana ancak tebliğ etmek düşer, hesaba çekmek yalnız bize aittir”²¹³,

“Ey elçi, Rabbinden sana indirileni duyur. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun.”²¹⁴

“Peygamberlerin üzerine açık seçik tebliğden başka bir şey düşer mi?”²¹⁵

²⁰⁷ Nureddin es-Sabûnî, Ahmed b. Mahmud, *el-Bidâye fi Usûli'd-Din (Maturidiyye Akâidi)*, trc. ve nşr: Bekir Topaloğlu, D.İ.B.Y., 2. Baskı, Ankara, 1980, s: 53.

²⁰⁸ Nahl 16/35; Ankebut 29/18; Ahzab 33/7-8, 39.

²⁰⁹ Âl-i İmrân 3/79-80.

²¹⁰ Ra'd 13/38; Nahl 16/44; Hadid 57/25.

²¹¹ Nisa 4/64; A'raf 7/35.

²¹² Nureddin es-Sabûnî, *el-Müntekâ min İsmeti'l-Enbiya*, (nşr. Mehmet Bulut), İzmir Yüksek İslam Enstitüsü, İzmir, 1981, s: 49.

²¹³ Ra'd 13/40.

²¹⁴ Maide 5/67.

²¹⁵ Nahl 16/35.

“Eğer yüz çevirirlerse, bilesin ki, biz seni onların üzerine bekçi olarak göndermedik. Sana düşen sadece uymaktır.”²¹⁶ şeklinde bir çok defa belirtilir.²¹⁷

Onlar Allah’ın emir ve yasaklarını tebliğ ederken hiçbir eksiltme ve arttırma yapmazlar.²¹⁸

Hiz. Âişe -radiyallahu anha- şöyle demiştir:

“Kim, «Muhammed, Allah’ın indirdiğinden bazı şeyleri gizledi» derse, şüphesiz yalan söylemiştir.”²¹⁹ Ve “Kim, Rasûlullahın, Allah’ın Kitabı’ndan bir şey gizlediğini iddia ederse, Şüphesiz Allah’a karşı büyük iftira etmiş olur.”²²⁰

Onlar vahiy hususunda yalan söylemekten ve gizlemekten korunmuşlardır.²²¹

Peygamberler, vahiyde kendi iradeleriyle herhangi bir tasarrufta bulunamayıp, ne vahyolunduysa aynen iletmek durumundadırlar. Onlar tebliğ esnasında sadece Allah’tan korkar, başka hiçbir şeyden çekinmezler.²²² İnsanların bâtil hevâ ve heveslerine tâbî olamazlar.²²³

Peygamber insanlara yönelik davetini vahyin kontrolü altında sürdürdüğünün bilincindedir ve Yaratıcının iradesinin dışında başka bir gücün tesirine kapılmaz.²²⁴

Onlar yapmış oldukları tebliğ vazifeleri karşılığında herhangi bir dünyevî karşılık da beklemezler, mükafatlarını ancak Allah’tan ümîd ederler.²²⁵

Peygamberler, müjdeleyici (beşîr-mübeşşir)²²⁶, korkutucu (nezîr-münzir)²²⁷, davetçi²²⁸, hatırlatıcı²²⁹ ve tebliğ esnasında karşılaştıkları zorluklara karşı sabırlıdırlar.²³⁰

²¹⁶ Şura 42/48.

²¹⁷ Maide 5/99; En’am 6/107; Nahl 16/82; Ahkaf 46/23; Gaşîye 88/21-22.

²¹⁸ Yunus 10/15; Hâkka 69/44-47.

²¹⁹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, el-Câmiu’s-Sahîh, İstanbul, 1981, Tevhid, 46.

²²⁰ Müslim, İman, 287.

²²¹ Hâkka 69/44-47; Hac 22/52.

²²² Ahzab 33/39.

²²³ Şûrâ 42/15.

²²⁴ A’raf 7/203; Yunus 10/15, 109; Ahzab 33/2; Zuhuruf 43/43-44; Ahkaf 46/9; Talak 65/11; Hakka 69/40-44; Beyyine 98/2.

²²⁵ Yûnus 10/72; Hûd 11/29, 51; Yusuf 12/104; Şuarâ 26/127, 145, 164, 280; Sebe 34/47; Yasin 36/21; Sâd 38/86; Şura 42/23.

Tebliğ görevinin bir başka boyutu da, vahyedilen mesajlardaki kapalılıkların, insanların anlayacakları şekle getirilmesi (beyan)dır.²³¹ Peygamber Efendimiz bazı ayetleri sözlü olarak açıkladıkları gibi, namaz, zekat, hac vb. ibadetlerle ilgili ayetleri de hem sözlü, hem de fiilî olarak beyan ve talim etmiştir.

Kur'an bu zor görevi esnasında Peygamberimizin yanında yer almış, onu sık sık teselli etmiş²³², tebliğde düştüğü bazı üslub hataları dolayısıyla onu ikaz etmiş²³³, tebliğin şeklini öğretmiştir.²³⁴

Böylece vahiy ve onun tebliği tamamen Allah'ın bir emri olarak, seçtiği kullar eliyle ve kendi kontrolüyle gerçekleşmiş, insanlar hidayete en güzel şekliyle davet edilmişlerdir.

²²⁶ Bakara 2/119. 213; Nisa 4/165; En'am 6/ 48; Hûd 11/2; İsrâ 17/105; Kehf 18/56; Furkan 25/56; Fâtır 35/24.

²²⁷ Bakara 2/119; Maide 5/19; A'raf 7/184, 188; Hûd 11/2, 12, 25; Hicr 15/89; Hac 22/49.

²²⁸ Ahzab 33/45-46.

²²⁹ Kasas 28/51; Kâf 50/45; Zariyat 51/55; Tûr 52/29; Gaşiye 89/21-22.

²³⁰ Bu hususta pek çok ayet örnek verilebilir. Hz. Nuh'la ilgili: A'raf 7/59-64; Hûd 11/25-49; Şuarâ 26/105-122; Ankebût 29/14-15. Hz. Hûd'la ilgili: A'raf 7/65-72; Hûd 11/50-57. Hz. Lût'la ilgili: A'raf 7/80-84; Hûd 11/77-80; Hicr 15/67-71. Hz. İbrahim'le ilgili: Enbiya 21/68-70; Ankebut 29/24. Hz. Şuayb'la ilgili: A'raf 7/88. vd.

²³¹ Nahl 16/64; Zuhuruf 43/29; Duhân 44/13.

²³² Nisa 4/63; Maide 5/26,68; Yusuf 12/103; Kehf 18/6; Tâhâ 20/2; Enbiya 21/77; Saffât 37/116.

²³³ En'am 6/52; Kehf 18/6; Abese 80/1-10.

²³⁴ Nisa 4/63; Nahl 16/125.

2. BİRİNCİ BÖLÜM

İLÂHÎ İTAB VE MUHATABLARI

2.1. İTAB KAVRAMI

2.1.1. Lügatte İtab

İtab kelimesi, “kapısından içeri adımını atmak”, “işaret parmağı ile orta parmak arası”, “ağırdan almak, oyalanmak”, “kapı eşiği”, “eşikten kinâye olarak kadın”, “basamak”, “zorluk”...²³⁵ manalarına gelen “a-t-b” kökünden türetilmiş bir masdar olarak “azarlamak, paylamak, takdir etmek”²³⁶, gazapla hitab etmek²³⁷, incinecek yerlerinden zikretmek²³⁸ anlamında kullanılmaktadır.

“a-t-b” kökü, “alâ” harfi ceriyle kullanıldığında “bir kimseyi, bir şeyden dolayı uyarmak, sitem etmek, ayıbını yüzüne vurmak”; istif’âl bâbında (isti’tâb) ise “yapılan bir hatayı telafi etmek, düzeltmek, o hatadan dolayı özür dilemek, kusur işleyenin bunu telafi etmek ve muhatabının rızasını kazanmak için yaptığı davranış veya işlenmiş bir suç/kusurdan dolayı özür dilemesi yahut mazeret beyan etmesi” manalarına gelmektedir.²³⁹

İtaba, muhataba bir şeyde delâlet etmek ve var olan bir şeyi ona hatırlatmak manası da verilmiştir.²⁴⁰

²³⁵ Geniş bilgi için bakınız: İbn Manzur, Ebu’l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mukrim el-Mısıri, *Lisânu’l-Arab*, Daru Sadır matbaası, Beyrut, h. 1300, “a-t-b” md.; Mecidüddin Muhammed b. Ya’kub el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Mısır, 1371/1952, “a-t-b” md.; Ahterî, Mustafa b. Şemsüddin Karahisârî, *Ahterî-i Kebîr*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, h. 1310, c: II, s: 28; er-Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “a-t-b” md.

²³⁶ İbn Manzur, a.g.e., “a-t-b” maddesi;

²³⁷ Ahterî, a.g.e., c: II, 28.

²³⁸ Ahterî, a.g.e., c: II, 28.

²³⁹ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-Ayn*, Thk: Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sammârî, Müessesetu’l-Âlemî li’l-Matbûât, Beyrut, 1408/1998, c: II, s: 75; İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihah Tâcu’l-Luga ve Sihahu’l-Arabîyye*, Thk: Ahmed Abdulgafur Atar, Dâru’l-İlm, 4. Baskı, Beyrut 1404/1984, c: I, s: 176-177; İbn Manzur, a.g.e., c: I, s: 576-580; el-Firûzâbâdî, a.g.e., c: I, s: 104.

²⁴⁰ el-Mukrî, Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhu’l-Munîr fî Garîbi’s-Şerhi’l-Kebîr li’r-Râfî*, Mısır, h. 1369, “a-t-b” md.

İtabı, konumuzla ilgili olarak kısaca, bir kimseyi yaptığı bir işten dolayı kınamak²⁴¹ diye tarif edebiliriz.

2.1.2. Istılahta İtab

Istilah olarak ise, Allah'ın, bir mahlûkunu, yapmış olduğu hatası sebebiyle azarlaması ve hatasını yüzüne vurmasıdır.

Allah Teâlâ'nın, Peygamber Efendimize yönelik itabının manası ise; içtihatte bulunurken yapmış olduğu hatasını kendisine hatırlatması, onu murâd-ı ilâhîye en uygun olana yönlendirmesi ve peygamberimizin gönderilişi ile matlup olan mükemmelliğe ulaştırılmasıdır.²⁴²

2.1.3. İtab Hakkındaki Görüşler

Arap Dili üzerine çalışma yapan dilbilimcilerin araştırmalarına bakınca, konuşan kimsenin muhatabına bir şey ifade etmek üzere farklı yolları kullandığını görmekteyiz. Bunlar bazen bir nazım çerçevesinde farklı üsluplarla duygu ve düşünceleri beyan etmek, bazen muktedâ-i hâle ve muhatabın idrâk ve anlayışına göre sözü sarfetmektir.

İlmî bir gerçeğin ifade ediliş şekliyle edebî bir mananın söylenişi bir olmadığı gibi, taabbudî hakikatleri ifade ile terğîb ve terhîbe dair ibareler de farklılık gösterir. Aynı şekilde kızgınlık ve iki şahıs arasındaki mesafe sebebiyle yapılan kınamalar da birbirinden ayrıdır. İşte bunun gibi, her makâma aid başka bir söz vardır. Bu ise belâğatın gereğidir.²⁴³

Kur'ân-ı Kerîm'de de bu kâideye uyulmuş ve çeşitli makam ve mevzulara uygun farklı üsluplar benimsenmiştir. Mekkî âyetlerin muhatabları ile mevzuları farklı

²⁴¹ Turan, "İtab Âyetleri", s: 57-75.

²⁴² el-Mutrafî, Âyâtü İtâbi'l-Mustafa, s: 104.

²⁴³ el-Mutrafî, a.g.e., s: 101.

olduğu gibi, Medenî âyetlerin muhatab ve mevzuları da farklıdır. Ve bu fark, üsluba bile tesir etmiştir. Mekkî âyetlerde edebî zevki gelişmiş Mekkeli müşriklere yönelik, sert, kısa ve vurucu bir üslupla imânî hakikatler işlenmişken, Medenî âyetlerde fesahat kaybedilmeden tafsîlatla şer'î, içtimâî ahkam ve âdâb vaz edilmiştir.²⁴⁴

Biz bu üslup farklılıklarını, ilâhî terbiye maksadını güden Peygamber Efendimize yönelik itab âyetlerinin üslubunda da görmekteyiz. Mekke döneminde nâzil olan bu tip âyetlerde, küfrün inadına, şirk ve putçuluğun saldırılarına karşı Peygamber Efendimize güç ve kuvvet veren, onu tesellî edip, ruhunu takviye eden, sert ve tavizsiz bir üslup kullanılmışken, Medenî âyetlerde lütuf ve ihsanın ağır bastığını gösteren nisbeten daha yumuşak bir üslup tercih edilmiştir.²⁴⁵

O halde itab, ikab/cezalandırma'nın aksine sevgi ve merhametten kaynaklanmaktadır. Çünkü ikâb, düşmandan zuhûr eden ve istenmeyen bir fiil üzerine, onun ayıplarını ortaya koymak, o düşman kimseye bu yaptığından dolayı elem/acı vermektir. Tıpkı bu dünyada yaptıklarından dolayı, kâfirlere azab olarak âhirette ebediyen cehennem ateşiyle mukâbele edilmesinde olduğu gibi. Halbuki itab "*Te'dibu's-Şefkat*"tir. Yani sevilen kimsenin yapmış olduğu bir hatayı düzeltmek, onu eğitmek ve terbiye etmek üzere şefkatle uymaktır.²⁴⁶

İbn Fâris, "itâb" ile "hubb: sevgi" arasındaki ilgiyi göstermek üzere, ismini vermediği bir şairden bir beyit nakleder:

"İzâ zehebe 'l-itâbu feleyse hubbun

Ve yebkâ 'l-hubbu mâ bakiye 'l-itabu"

*"Şâyet itab giderse, sevgi yoktur ve sevgi, itabın olduğu yerde bâkî kalır."*²⁴⁷

Daha açık bir ifadeyle sevginin olduğu yerde, itab da vardır. Demek ki itab/uyarı sözkonusu olduğunda, tamamen terbiye ve eğitime dayalı, daha iyiye ve

²⁴⁴ el-Mutrafî, *Âyâtü İtâbi'l-Mustafa*, s: 101-102.

²⁴⁵ el-Mutrafî, a.g.e., s: 102-103.

²⁴⁶ Gezgin, *Uyarılar*, s: 88.

²⁴⁷ İbn Fâris, Ahmed b. Zekerriya, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, thk: Abdusselam Muhammed Harun, 2. Baskı, Kahire, 1392/1972, c: IV, s: 227.

mükemmele doğru kişinin yüksek değerlerle donanmasını sağlamak amacıyla, şefkat ve sevgi gibi iki temel muharrikin sebebiyet verdiği bir davranış anlaşılmalıdır. Tıpkı ebeveynin, kendi çocuklarına hem sevgi ve şefkatle muamele etmeleri, hem de yeri geldikçe, çocuğun yapmış olduğu hatanın derecesine göre, aynı nisbette uyarmaları, neticede, çocuğun işlemiş olduğu kabahat veya suçun gerektirdiği cezayı vermelerinde olduğu gibi.²⁴⁸

Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Peygambere yapılan itablara da bu gözle bakınca, meselâ Abese sûresinde mevkî açısından büyük birisine hitap eder gibi, muhatab sîgasından çok gâib sîgası kullanılmıştır. Bu da Allah Teâlâ'nın Peygamber Efendimize karşı kullanmış olduğu üslubun nezâket, yumuşaklığını ve yine ona karşı duyduğu merhamet ve şefkati gösterir. Böylelikle Hz. Peygamber, hatasını anlamış ve düzeltmiş; bundan sonra bu konuda Allah'ın murâdına uygun bir şekilde davranarak hatasında ısrar etmemiştir.²⁴⁹

Bazı âyetlerde ise yapılan hatanın neticeleri göz önünde bulundurularak, daha sert itablar da vukû bulmuştur. Peygamberimizin, Tebük savaşı için münâfıklara izin vermesi üzerine inen âyetler gibi...

2.1.4. Kur'ân-ı Kerîm'de Yer Alan İtablar

Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli âyetlerde²⁵⁰ farklı anlamlardaki müştâklar²⁵¹ kullanılmakla birlikte, “azarlamak” manasına gelen “itab” kelimesi kullanılmamıştır.²⁵²

Âyetlerde geçen ve “a-t-b” kökünden türemiş olan kelimelere baktığımızda bunların çoğunlukla “*istif'âl bâbı*”ndan geldiğini ve siyak-sibak itibarıyla “*özür dileme*,

²⁴⁸ Gezgin, Uyarılar, s: 89.

²⁴⁹ Gezgin, a.g.e., s: 89-90; el-Mutrafî, Âyâtü İtâbî'l-Mustafa, a.g.e., s: 104.

²⁵⁰ Nahl 16/84; Rûm 30/ 57; Fussilet 41/ 24; Câsiye 45/ 35.

²⁵¹ “velâhum yüste'tebûn: ...ne de onların özür dilemeleri istenir.” Nahl 16/84; “velâhum yüste'tebûn: ...ne de onların özür dilemeleri istenir.” Rûm 30/57; “in yesta'tibû: eğer hoşnut etmek isterlerse”, Fussilet 41/24; “mu'tebîn: memnun edilecek” Fussilet 41/24; “velâhum yüste'tebûn: ...ne de onların özür dilemeleri-Allah'ı hoşnut etmeleri istenir.” Câsiye 45/35.

²⁵² Abdülbakî, el-Mu'cemü'l-Müfreh, “a-t-b” mdi.

birinin rızasını tekrar kazanmak için af talep etme” anlamlarında kullanıldığını görmekteyiz. Buradan hareketle “a-t-b” kökünden iki farklı anlam çıkartılabilir:

-Bir kimsenin işlemiş olduğu suç sebebiyle uyarılması, te’dib ve ikaza muhatab olması.

-Yapılmış bir hata sebebiyle, kendisine karşı kusur işlenenden özür ve af dilemek; yapılan yanlışın telafi edilmesi veya düzeltilmesi.

Bir başka ifadeyle bu fiil, eğer hata yapana atfen kullanılıyorsa, “*yaptığı hatadan dolayı özür dilemek, af istemek*” manasında; kendisine karşı hata yapılmış kimseye atfediliyorsa hata işleyene yönelik “*te’dib, uyarı, tevbiḥ*” anlamında kullanılmıştır.²⁵³

Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan itablar, genel olarak,

“Yasaklanan bir şeyin yapılması”²⁵⁴,

“Emredilen bir şeyin yerine getirilmemesi”²⁵⁵,

“Allah’ın izni olmaksızın vazifenin terk edilmesi”²⁵⁶,

“Allahu Teâlâ’dan uygun olmayan bir şeyin talep edilmesi”²⁵⁷,

“Dünya malından yüz çevirmek”²⁵⁸

“Tebliğde dikkat edilmesi gereken şeyler”²⁵⁹ ve

“Kâfirler ve münâfıklarla münâsebet”²⁶⁰ gibi muhtelif konulardadır.

²⁵³ Gezgin, *Uyarılar*, s: 92-93.

²⁵⁴ Hz. Âdem’le ilgili olarak: A’raf 7/22, 24, 27.

²⁵⁵ Şeytan’a, Hz. Âdem’e secde etmemesi üzerine yapılan itab: A’raf 7/18; Sâd 38/75, 77-78; Hicr 15/34-35.

²⁵⁶ Hz. Yunus’la ilgili olarak: Enbiya 21/87, Kalem 68/48-50.

²⁵⁷ Hz. Nuh hakkında Hûd 11/45-46; Hz. Musa hakkında A’raf 7/143; Peygamber Efendimiz ile ilgili Tevbe 9/113-114.

²⁵⁸ Peygamber Efendimiz’le ilgili olarak: Kehf 18/28; Enfal 8/67; Tâhâ 20/131.

²⁵⁹ Peygamber Efendimiz’le ilgili olarak: En’am 6/52; Abese 80/1-10.

²⁶⁰ Peygamber Efendimiz’le ilgili olarak: Nisâ 4/ 105-107; Tevbe 9/43, 84, 107-108; Hûd 11/12; İsrâ 17/73-75; Ahzab 33/1-3.

Şimdi itaba konu olan bu olayların bir kısmını ve ilâhî itâbın muhatablarını ele alabiliriz.

2.2. İLAHÎ İTÂBİN MUHATABLARI

Bu kısımda “ilâhî itab” tabiriyle öncelikle Kur’ân-ı Kerîm’i ve onda mevcut olan âyet-i kerîmeleri ifade ettiğimizi vurgulamak isteriz. Yoksa bu başlığın muhtevası içine girme ihtimali olan, **Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd** ile bazıları tarafından “vahy-i gayr-i metlûv” kabul edilen «**hadis-i şerif**»leri kastetmiyoruz.

Kur’ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ’nın cin ve insanlara göndermiş olduğu bir kitap olmakla, Kur’ân’ın öncelikli muhatabları da bunlardır. İnsanlara ve cinlere hitab eden bu ilâhî kitabın içinde, bazen farklı muhatablara yönelik azarlama ve kınamalara rastlarız. Mesela meleklerle²⁶¹, şeytana²⁶², insana²⁶³, Peygamberlere²⁶⁴ ve hatta Peygamber Efendimize²⁶⁵ yönelik çeşitli itablar bulunmaktadır.

Bu itaplar çok farklı sebeplerle ve çok farklı üsluplarla meydana gelmiştir. Bazen çok sert bir ifade ile tahkir, azarlama ve kınama vukû bulmuş, bazen yapılan hata sebebiyle bir cezâ terettüb etmiş; bazen ise nasihatvârî yumuşak bir üslup kullanılmıştır.

Bu çalışmamızdaki ana mevzumuz, “*Peygamber Efendimize Yönelik İtab Âyetleri*” olduğu için, itabın diğer muhatablarını çok kısa bir şekilde işlemek üzere sona bırakarak; Peygamberlere ve Peygamber Efendimize yönelik itab âyetlerine geçiyoruz.

²⁶¹ “...Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi her halde ben bilirim, dedi.” Bakara 2/30.

²⁶² “Hani biz meleklerle (ve cinlere): Âdem’e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.” Bakara 2/34. “Allah: Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni men’ eden nedir? Böbürlendin mi? Yoksa yücelerden misin?” Sâd 38/75. “Allah şöyle buyurdu: «Öyleyse çık oradan! Sen artık kovulmuş (bir şeytansın). Muhakkak ki, kıyâmet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır.»” Hicr 15/34-35. (Ayrıca bakınız Sâd 38/77-78, A’raf 7/18)

²⁶³ A’raf 7/179; İsrâ 17/11; Kehf 18/50; Enbiyâ 21/37; Rum 30/36; Ahzâb 33/72; Yasîn 36/77; Fecr 89/16, 17-20... vb.

²⁶⁴ Hz. Âdem hakkında A’raf 7/22, 24, 27; Hz. Nuh hakkında Hûd 11/45-46; Hz. Musa hakkında A’raf 7/143; Hz. Davud hakkında Sâd 38/21-25; Hz. Süleyman hakkında Sâd 38/34-35; Hz. Yunus hakkında, Enbiya 21/87, Kalem 68/48-50.

²⁶⁵ En’am 6/52; Enfâl 8/67-69; Tevbe 9/43-46, 113-114; İsrâ 17/73-75; Kehf 18/23-24; Ahzab 33/37; Tahrim 66/1-3; Abese 80/1-10.

2.2.1. PEYGAMBERLERE YÖNELİK İTAP AYETLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'de, Peygamber Efendimizden önce yaşamış olan Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Dâvud, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf ve Hz. Yunus gibi bazı peygamberler hakkında itablar bulunmaktadır. Burada şu hususu vurgulayalım ki, Allah'ın gazabına maruz kalmış iblis, kâfir, münâfık, müşrik gibi isyankâr varlıklara yapılan "itablarla", daha doğrusu "ikâblarla"; Allah'ın rızasına nâil olmuş, Allah'ın diğer kulları arasından seçtiği peygamberlerine yapmış olduğu itabları aynı kategoride değerlendirmemek gereklidir.²⁶⁶ Zira birisine karşı buğz ağır basarken, diğerinde itabın sâiki muhabbettir.

Bu bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen bazı peygamberlerden ve onlara yönelik itab âyetlerinden kısa kısa örnekler vermek istiyoruz.

2.2.1.1. Hz. Âdem

Hz. Âdem, ilk insan²⁶⁷ ve ilk peygamberdir²⁶⁸. Allah Teâlâ onu, topraktan yaratmış²⁶⁹, kendisine sûret verdikten sonra ruhundan üfürmüştür²⁷⁰. Âdem'e ruh üfürüleceği esnada meleklerin ona secde etmelerini emretmiş²⁷¹, cinlerden olan²⁷² iblis hâriç²⁷³ bütün melekler ona secde etmiştir²⁷⁴.

Yüce Allah, meleklerin bilmediği birtakım esmâyı, Hz. Âdem'e öğretmiş²⁷⁵, ona zevce olmak üzere yine onun nefsinden bir eş yaratmıştır²⁷⁶.

²⁶⁶ Gezgin, Uyarılar, s: 94-95.

²⁶⁷ Bakara 2/30-31; Al-i İmran 3/59; A'raf 7/11, 27; Hicr 15/28-30; Meryem 19/58.

²⁶⁸ Al-i İmran 3/33.

²⁶⁹ Âl-i İmran 3/59; Hicr 15/26.

²⁷⁰ Hicr 15/29.

²⁷¹ Bakara 2/34; A'raf 7/11; Hicr 15/28-29.

²⁷² Kehf 18/50.

²⁷³ A'raf 7/12; Hicr 15/31; Sâd 38/75.

²⁷⁴ Hicr 15/30.

²⁷⁵ Bakara 2/31-33.

²⁷⁶ A'raf 7/189.

Allah Teâlâ, onlara cennette yaşamalarını, ama düşmanları olan şeytana karşı dikkatli olmalarını, aksi halde yorulup sıkıntı çekeceklerini tenbih etmiştir²⁷⁷.

Allah Teâlâ, Adem ile eşi Havva'ya cennetteki bütün meyvelerden rahatça yemelerini, ancak bir ağaca yaklaşmamalarını emretmiştir²⁷⁸.

Şeytan, Hz. Âdem ve eşine vesvese vererek musallat olmuş²⁷⁹ ve onlara Allah'ın yasak ettiği meyveyi yedirerek Allah'a karşı bir suç işletmiştir.²⁸⁰

Her ne kadar şeytan, Hz. Âdem'i ve zevcesini yalan yere yemin ederek²⁸¹ kandırmış olsa da, onlar, sonuç itibarıyla Allah'ın yasak ettiğine meyletmişler, Rablerine âsî olarak yollarını şaşırmışlardır²⁸².

Bu suçun akabinde pişman olan²⁸³ Âdem (aleyhisselâm) ve eşi, birtakım kelimelerle²⁸⁴ Allah'a yönelmişler, suçlarını itiraf ederek tevbe etmişlerdir.²⁸⁵

Allah Teâlâ da, onu seçkin kılmış²⁸⁶, tevbesini kabul ederek hidâyete ulaştırmıştır.²⁸⁷

Ana hatlarıyla ifade etmeye çalıştığımız bu olay hakkında, itab lafızlarının da yer aldığı pek çok âyet-i kerîme²⁸⁸ mevcuttur.

Bu âyetlerden yola çıkarak, Haşviyye fırkası²⁸⁹ Hz. Âdem hakkında altı iddiada bulunmuştur:

²⁷⁷ Tâhâ 20/120.

²⁷⁸ "Biz: «Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yeyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zâlimlerden olursunuz.» (Bakara 2/35) Ayrıca bakınız: A'raf 7/19.

²⁷⁹ A'raf 7/20-21; Tâhâ 20/120.

²⁸⁰ Bakara 2/36.

²⁸¹ A'raf 7/21.

²⁸² Tâhâ 20/ 121.

²⁸³ A'raf 7/23.

²⁸⁴ Bakara 2/37.

²⁸⁵ Bakara 2/37.

²⁸⁶ Âl-i İmran 3/33-34.

²⁸⁷ Tâhâ 20/122.

²⁸⁸ A'raf 7/22, 24-25, 27; Tâhâ 20/115, 121.

²⁸⁹ Haşviyye/Haşeviyye: Ehl-i Hadisten olduklarını ve Ahmed b. Hanbel'in mezhebine mensub olduklarını ileri süren İslam fırkalarından bir fırkadır. Kur'an ve hadiste bildirilen hususların zahirine göre amel ederler. Te'vil'den son derece kaçınırlar. (Gezgin, Uyarılar, s: 112-113'de 106 nolu dipnot)

1. O, âsî bir günahkar idi. Âsî ise kesinlikle büyük günah sahibi kişidir. Çünkü âyette “Âdem, Rabbine isyan etmişti ve yolunu şaşırp kalmıştı.”²⁹⁰ buyurulmaktadır.

2. Hz. Âdem tevbekâr olduğuna²⁹¹ göre, ancak günahkâr olanlar tevbe ederler.

3. Hz. Âdem bir yasağı çiğnemiştir.²⁹² Yasağı çiğnemek ise günahın tâ kendisidir.

4. Allah Teâlâ, Hz. Âdem’i “zâlim” olmakla²⁹³ vasıflandırmıştır. Başka bir âyette²⁹⁴ ise zâlimleri lânetlemiştir. Bu da onların büyük günah sahibi olduğunu gösterir.

5. Hz. Âdem, Allah’ın affı olmasaydı, ziyana uğrayanlardan olacağını itiraf etmiştir.²⁹⁵ Bu da onun büyük günah sahibi olduğunu gösterir.

6. Onun cennetten çıkarılması şeytanın vesvese ve buyruklarına uyup, Allah’ın koymuş olduğu bir yasağı ihlal etmesidir.

Haşviyeciler, bu delillerini saydıktan sonra “Bütün bu noktalar tek tek ele alındığında onun büyük günah işlediğini isbata yetmeyebilir. Ancak bir bütün hâlinde bakıldığında kesin isbatı gösterir.” demektedirler.²⁹⁶

Fahreddin Razi onların bu altı iddialarını saydıktan sonra birer birer cevap verir:

1. İsyân, emre karşı çıkmaktır. Emir ise bazen vücub, bazen nedb içindir. Burada Hz. Âdem’e nisbet edilen isyân vâcibi değil, mendubu terk sebebiyledir.

Daha geniş bilgi için bkz: Heyet, “Haşviyye”, (İ.A.), M.E.B., İstanbul, 1988, c: V/I, s: 357; Haşviyye ve görüşleri için Mehmet Emin Özafşar, **İdeolojik Hadisçiliğin Tarihî Arka Planı, Mihne Olayı ve Haşviye Olgusu**, Ankara Okulu yayınları, Ankara 1999, s: 78-87, 116-151.

²⁹⁰ Tâhâ 20/121.

²⁹¹ Tâhâ 20/122; Bakara 2/37.

²⁹² A’raf 7/19, 22.

²⁹³ A’raf 7/19, 23.

²⁹⁴ Hûd 11/ 18.

²⁹⁵ A’raf 7/23.

²⁹⁶ Fahreddin er-Râzî, **İsmetu’l-Enbiyâ**, Müessesetu’l-Zâ’bî, 2. baskı, Beyrut, 1397/1977, s. 26-27; el-Cürçânî, **Şerhu’l-Mevâkıf**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1419/1998, c: VIII, s: 294; Gezgin, Uyanılar, s: 119-121.

2. Peygamberler hakkında küçük günahları caiz görenler açısından bu tevbe, “küçük günahlarda ısrar etmediğini göstermek içindir. Çünkü küçük gûnahta ısrar da büyük gûnahtır.” Peygamberlerin büyük-küçük hiçbir gûnah işlemeyeceğine inananlar ise bunu “Tevbe, kendini Allah’a vermektir, dolayısıyla hüç gûnah işlemeyenler de tevbede bulunabilirler.” şeklinde yorumlamaktadırlar.

3. Yasak ihlaline gelince, yasaklar da tahrîmî veya tenzîhîdir. Acaba her yasak, azabı gerektirir mi? Hz. Âdem’in unutarak bu işi yaptığını gösteren ayete²⁹⁷ bakınca, unutularak yapılan bir fiilin gûnah olmaması gerekir. Ama diğer ayetlerden²⁹⁸ yola çıkarak bu fiili unutarak işlediğini kabul etmezsek, içtihadında hata etmiş olamaz mı? Ayrıntıda yanılan müçtehid, büyük gûnah sahibi olmaz.

4. Allah’ın, Hz. Âdem’i “zalim” olarak isimlendirmesine gelince, bunu da iki gruba göre değerlendirmeliyiz. Peygamberlerin küçük gûnah işleyebileceklerine inanan kimselere göre “büyük-küçük, her gûnah işleyen kendi nefsinin zalimidir.” Peygamberlerin hiçbir şekilde gûnah işlemeyeceklerini kabul eden gruba göre ise, “daha iyiyi terk zulümdür. Zira zulüm, bir şeyi ait olduğu yere koymamaktır.” Eğer Hz. Âdem, büyük gûnah sayılan isyanı sebebiyle -zalimlerle ilgili ayetler delil gösterilerek- lanetlenip cehennemlik olsaydı, bu sarîh bir şekilde ifade edilirdi. Halbuki bu hususta kesin bir bilgimizin mevcut olmadığına dair ümmetin icmaı vardır. O halde bunları tevîl etmek en sıhhatli yoldur.

5. Hz. Âdem’e nisbet edilen gûnah, olsa olsa küçük gûnah ve daha iyinin terki şeklinde olmalıdır.

6. Şeytanın iğvasına uyarak cennetten çıkarılması, “Allah’ın yeryüzündeki halifesi olarak yaratılması” hikmetine mebnîdir. Bunda ise ceza ve tahkirden çok, yaratılış gayesinin tahakkuku sözkonusudur.²⁹⁹

²⁹⁷ Tâhâ 20/115.

²⁹⁸ A’raf 7/20-21.

²⁹⁹ Fahreddin er-Râzî, *İsmetu’l-Enbiyâ*, s. 27-32; Aynı eserin tercümesi için: **Peygamberlerin Masumiyeti**, trc: Hasan Fehmi Ulus, İlim Yayınları, İlim Yayınları, İstanbul, 1986, s: 35-40; el-Cürçânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, c: VIII, s: 294; *Gezgin, Uyarılar*, s: 121-124.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bu “yasak ağaç” ihlâli ile ilgili olarak daha değişik yorumlar da yapılmıştır. Fakat bu yorumlarda görülen ortak nokta, Hz. Âdem'in bu yasağı nübüvvetten önce ihlâl etmiş olduğu ve daha sonra tevbe edip af edildiği, dolayısıyla bu durumun Onun peygamberliğine bir hâlel getirmediğidir.³⁰⁰

2.2.1.2. Hz. Nuh

Kavmine peygamber olarak gönderilen Hz. Nuh, uzun yıllar boyunca kavminin hidâyete ermesi için gayret gösteren Hz. Nuh, nihayet âciz kaldığını, gücünün tükendiğini düşünerek hâlini Allah'a arz etmiş ve kavmi hakkında şikâyetle bulunmuştur.³⁰¹

Allah Teâlâ, kendisine bir gemi yapmasını³⁰², ailesini, kendine inanmış insanları ve her hayvandan bir çifti bu gemiye bindirmesini³⁰³ emretmişti.

Vakit gelip yerden ve gökten sular fişkırmaya başlayınca³⁰⁴, gemi dışındaki bütün insanlar suda sürüklenmeye ve helâk olmaya başlamıştı.³⁰⁵

Bu sırada kendi öz oğlunu suda boğulmak üzereyken görünce ona:

“-Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin; kâfirlerle beraber olma!” diye seslendi.³⁰⁶

Oğlu ise yüksekçe bir dağa çıkacağını, kendisini dalgalardan kurtaracağını söyleyerek babasına karşı geldi. O sırada bir dalga gelip oğlunu sürüklemeye başladı. Bunun üzerine:

³⁰⁰ Gezgin, *Uyarılar*, s:111; ayrıca bkz: Fahreddin er-Râzî, *İsmetu'l-Enbiya*, s: 27, 28, 30; el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, c: VIII, s: 294.

³⁰¹ Kamer 54/10; Nûh 71/26-27.

³⁰² Hûd 11/37; Müminûn 23/27; Kamer 54/13-14.

³⁰³ Hûd 11/40; Müminûn 23/27.

³⁰⁴ Müminûn 23/27; Kamer 54/11-12.

³⁰⁵ Müminûn 23/27.

³⁰⁶ Hûd 11/42.

“(Sonra) Nûh Rabbine duâ edip dedi ki: «Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin va’din ise elbette haktır. Sen hâkimler hâkimisin!»”³⁰⁷ diyerek Allah Teâlâ’dan oğlunu affetmesini talep etti.³⁰⁸

Ama ilâhî itab geldi:

“Allah buyurdu ki: «Ey Nûh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim.»”³⁰⁹

Hiz. Nûh yaptığı hatasını anlayarak Allah’tan kendisini affetmesini niyaz etti.³¹⁰ Küfründen dönmeyen oğlu ise tufanda boğulup gitti.

Daha sonra ilâhî bir emirle tufan sona erdi³¹¹ ve müminler kurtuldular³¹².

Hûd sûresinde geçen, Hiz. Nuh’a yönelik yukarıdaki itab âyeti dışında, birkaç âyette³¹³ daha bu olaya vurgu yapılmakla birlikte, biz, sadece bu âyeti (Hûd 11/ 46) incelemekle yetineceğiz.

“Allah buyurdu ki: «Ey Nûh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim.»”³¹⁴

Bu âyet hakkında tefsirlerde şu bilgiler verilmiştir:

Âyet-i kerimenin zâhirinde geçmekte olan “o asla senin ailenden değildir” ifâdesi, Hiz. Nuh’un oğlunun neseben değil, dinen onun ailesinden olmadığını belirtmek için kullanılmıştır.³¹⁵ Zira âyet-i kerimenin devamındaki Hiz. Nuh’un oğlunu

³⁰⁷ Hûd 11/45.

³⁰⁸ Hûd 11/45.

³⁰⁹ Hûd 11/ 46.

³¹⁰ Hûd 11/47.

³¹¹ Hûd 11/44.

³¹² Müminûn 23/28-29; Şuarâ 26/119.

³¹³ Hûd 11/37; Müminûn 23/27.

³¹⁴ Hûd 11/ 46.

³¹⁵ ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, c: II, s: 218-219; Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, c: XVIII, s: 2-3.

vasfetmekte olan³¹⁶ “**onun ameli, sâlih değildir**” ibaresi, “şirk” ve “yalan” olarak tefsir edilmiştir.³¹⁷

Âyetin, “**bilgin olmayan bir şeyi benden isteme**” kısmında ise, kendisine izin verilmediği hususlarda, Hz. Nuh’un Allah’a bir şey sorması nehyedilmiştir. Zira peygamberler, câiz olan hususlardan da olsa, ancak izin verildikten sonra soru sorabilirler.³¹⁸ Câhillerden olmadığını bilmiş olduğu halde, Allah’ın Hz. Nuh’a, “**Sana cahillerden olmamanı öğütlerim**” şeklinde hitab etmesi, nasihat kabîlindendir. Buradaki cehâlet lûgat anlamıyladır ve bir peygamber olması hasebiyle Hz. Nuh’un câhillerden olmadığı bellidir. Ancak onun bu konuyla ilgili bilgisi sınırlıdır.³¹⁹ Zaten âyet-i kerimenin devamında yer alan Hz. Nuh’un ilticâsı da bunu göstermektedir: “**Rabbim, bilmediğim bir şeyi senden istemekten sana sığınırım.**”³²⁰

2.2.1.3. Hz. Yunus

Hz. Yunus gönderildiği kavmi bir müddet Allah’a davet etmiş, iman edenlerin sayısının az olması sebebiyle kavmine kızmış, üç gün sonra azabın geleceğini söyleyerek, Allah’dan izin almadan onları terk etmiştir. Azab emâreleri görülmeye başlayınca kavmi, Hz. Yunus’un yalan söylemediğine inanmış ve onu aramaya başlamıştır. Bir yandan da Allah’a iman edip tevbe eden kavmi Allah affetmiş ve üzerlerinden azabı kaldırmıştır.³²¹

Diğer tarafta ise Hz. Yunus, bir gemiye binmiş; geminin denizin ortasında hareketsiz kalması sebebiyle yolcular arasında çekilen kura sonucunda onun denize

³¹⁶ Buradaki zamir, Hz. Nuh’un sorusuna râcî olursa, “*Rabbim, oğlum benim ailemdendir, Senin vaadin de haktır*” şeklindeki soru, “*gayr-i sâlih bir amel: yersiz bir soru*” olmuş olur, diyenler de vardır. (ez-Zemahşerî, el-Keşşaf, c: II, s: 219; Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, c: XVIII, s. 3; es-Sâbûnî, el-Müntekâ, s: 25).

³¹⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., c: II, 219; Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, c: XVIII, s. 3; es-Sâbûnî, el-Müntekâ, s: 25.

³¹⁸ Sinanoğlu, “Nübüvvet”, s: 318.

³¹⁹ ez-Zemahşerî, a.g.e., c: II, s: 219-220.

³²⁰ Hud 11/47.

³²¹ Yunus 10/98.

atılmasına karar verilmişti. Denize atılan Hz. Yunus'u, Allah'ın emriyle bir balık yutarak karnında muhafaza etmiştir. Yapmış olduğu hatayı anlayan Yunus – aleyhisselâm-, tevbe ve niyaza başlamıştı.

Cenâb-ı Hak, bu hâdiseyi şöyle haber verir:

“Zünnûn’u da (Yunus’u da an!).. O öfkeli bir halde geçip gitmiş, bizim kendisine aslâ güç yetiremeyeceğimizi (sıkıştırılamayacağımızı) zannetmişti. Nihayet karanlıklar içinde «Senden başka hiçbir ilah yoktur, Seni tenzih ederim; gerçekten ben zâlimlerden oldum.» diye niyâz etti. Bunun üzerine onun duâsını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz.”³²²

Bu âyetten yola çıkarsak, birkaç hususa dikkat çekmek icap eder:

Kur’ân-ı Kerîm’e göre Hz. Yunus’un kızdığı sâbitse de bunun Allah’a yönelik olduğuna dair hiçbir işaret yoktur. Bu kırgınlık, küfürde inat eden kavme yöneliktir.³²³

Öldürülmekten korktuğu için şehri terk etmiş, fakat oradan ayrılırken Allah Teâlâ’dan izin almamış, kendi reyile hareket etmiştir.

Tebliğle görevlendirildiği bir şehirden, tıpkı bir kölenin efendisinden kaçışı gibi kaçması “e-b-k” fiiliyle dile getirilmektedir.³²⁴

Bu olaylardan yola çıkarak, ilgili âyetlerden Hz. Yunus’a ait üç hata tesbit edilmiştir:

1. Tebliğ ile görevlendirilmiş olduğu görev mahallini kırgınlıkla (izinsiz) terk etmesi,
2. Allah'ın kendisine güç yetiremeyeceği (sıkıştırılamayacağı) zannına kapılması,
3. Kendisinin “ben zâlimlerden oldum” ifadesi.³²⁵

³²² Enbiyâ 21/87-88.

³²³ ez-Zemahşerî, el-Keşşaf, c. III, s. 19; Fahreddin er-Râzî, İsmetu'l-Evliyâ, s:129; es-Sâbûnî, el-Müntekâ, s: 108-109.

³²⁴ er-Rağîb el-İsfahânî, el-Müfredât, s: 59.

Peygamber Efendimize hitab eden **“Sen Rabbinin hükmüne sabret, balık yoldaşı (Yunus) gibi olma. Hani o sıkıntıdan yutkunarak niyazda bulunmuştu.”**³²⁶ âyet-i kerimesi de, nübüvvetin meşakkatine ve Allah’ın takdirine sabır etmek gerektiğini göstermektedir. Bu mevzuda Yunus aleyhisselâm’dan örnek verilerek onun sabır konusunda eksik kaldığına işaret edilmektedir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Hz. Yunus da Allah tarafından ikaz edilmiş, ancak bu davranışından rucû etmesi nedeniyle balığın karnında kalmaktan kurtarılmış,³²⁷ tekrar kavmine ulaştırılmış ve nübüvvet vazifesine devam etmesine izin verilmiştir.

2.2.1.4. Hz. İbrahim

Hz. İbrahim’i anlatan âyetlerin bazılarının³²⁸ yorumunda peygamberlerin ismeti ile ilgili olarak birtakım ihtilaflar olmuştur. Biz bu âyetleri ele almayıp daha çok kendisine itab vâkî olan bir âyet-i kerime üzerinde durmak istiyoruz. Bakara sûresinde şöyle buyrulur:

“İbrahim, Rabbine: «Ey Rabbim! Ölülerini nasıl dirilttiğini bana göster.» demişti. Rabbi, ona: «Yoksa inanmadın mı?» dedi. İbrahim: «Hayır! İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim).» dedi. Bunun üzerine Allah: «Dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. Bil ki, Allah azîzdür, hakîmdir.»³²⁹

³²⁵ Gezgin, Uyarılar, s: 128.

³²⁶ Kalem 68/48.

³²⁷ Gezgin, a.g.e., s: 131.

³²⁸ Allah’tan ölülerini nasıl dirilttiğini göstermesini istemesi (Bakara 2/260); putları kendisi kırdığı halde onların büyük put tarafından kırıldığını söylemesi (Enbiyâ 21/57, 62-63); bir bayram günü eğlenceye davet eden kavmine, “hastayım” diye cevap vermesi (Saffât 37/88-90) ve hadis-i şeriflerde geçtiği üzere, şehre gittiğinde zâlim kralın azabından korkarak eşi Sare’yi, “kız kardeşim” diyerek takdim etmesi (Buhârî, el-Enbiyâ 8, Nikâh 12; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 403)...

³²⁹ Bakara 2/260.

Burada bizi ilgilendiren husus, Hz. İbrahim'in ölümü nasıl dirilttiği ile ilgili sorusu ve Allah'ın ona cevabıdır. İfadelerin zâhirine bakılınca, Hz. İbrahim'in bu sorusuyla, Allah'ın ölümü diriltmeye yönelik kudretinden şüphelendiği düşünülebilir.³³⁰ Fakat böyle kalbinin tatmin olması için yakînî bir ilim talebinin tabîi sayılacağı, zaten bir peygamberin ilâhî kudretten şüpheyne düşmesinin mümkün görülmediği belirtilmiştir.³³¹

Bu olayın sebebi olarak şöyle bir hâdisî rivâyet edilmiştir:

Nemrud'la münâkaşa eden Hz. İbrahim'in, **“Benim Rabbim diriltir ve öldürür”**³³² demesi üzerine, Nemrud **“Ben de diriltir ve öldürürüm!”**³³³ diyerek, zindandan çıkarttığı iki kişiyi halkın önüne getirtmiş, birini serbest bırakıp,

“-Bu ölü gibiydi, dirildi” demiş; diğerini de öldürüp:

“-Bu da diriymiş, öldürdüm” ifadesini kullanmıştır.

Bu hadise üzerine İbrahim -aleyhisselâm-, kavminin şüpheyne düşmesinden korkarak, kendisine ölümü nasıl dirilttiğini göstermesini talep etmiştir.³³⁴

2.2.1.5. Hz. Musa

Hz. Musa, İsrailoğulları'na zulmedildiği bir zamanda dünyaya gelmiş ve Firavun'un yeni doğan erkekleri öldürdüğü bir devirde, onun askerlerinin elinden kurtularak, Allah'ın lutfu ile Firavun'un sarayında ve öz annesinin kollarında büyümüştür. Aradan yıllar geçmiş, Hz. Mûsa büyümüştü. Şehre gittiği bir gün

³³⁰ Fahreddin er-Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb**, c: VII, s: 39.

³³¹ ez-Zemahşerî, **el-Keşşaf**, c: I, s. 158-159; Fahreddin er-Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb**, c: VII, s. 39; es-Sâbûnî, **el-Müntekâ**, s: 31.

³³² Bakara 2/258.

³³³ Bakara 2/258.

³³⁴ Fahreddin er-Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb**, c: VII, s: 41; es-Sâbûnî, **el-Müntekâ**, s: 31.

İsrailoğulları'ndan birisinin oranın halkından birisiyle dövüştüğünü gördü. Kendi tarafından olan kimsenin yardım talebi üzerine aralarına girerek kavgayı bitirmek istedi.

Sözün bu noktasında, bu hâdiseyi anlatan âyet-i kerimeye müracaat edersek:

“Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan yardım istedi. Mûsâ da ötekine bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu. (Bunun üzerine:) «Bu şeytan işidir, o gerçekten saptırıcı, apaçık bir düşmandır.» dedi.”³³⁵

Mûsâ aleyhisselâm'ın bu fiilde hareket noktasının ve maksadının kesinlikle Kıptî'yi öldürmek olmadığı ortadadır.³³⁶ Nitekim onun, daha sonraki ifadeleri de bunu isbat etmektedir:

“(…) Bu şeytan işidir, o gerçekten saptırıcı, apaçık bir düşmandır. Rabbim, ben nefsiime zulmettim, beni bağışla!”³³⁷ demiştir.

Bu âyetlerde geçen “şeytan işidir” ibaresi hakkında birtakım izahlar getirilmiştir.

Sâbûnî bunu, “*Kalbini, Allah'tan başkasından korkma duygusuyla meşgul etmesi ve kısas sonucu hayatını kaybetmesinden korkması şeklinde şeytanın kendisine vesvese vermesi sebebiyledir.*”³³⁸ diye tefsir etmiş; Râzî ise bunun “*öldürme işinde acele etmesi*” sebebiyle olduğunu kabul etmiştir.³³⁹ Ayrıca cezalandırma işinde acele edip, Allah'dan böyle bir emir gelmeden önce bu fiili gerçekleştirdiği, bu fiili Allah'ın dinini izhâr için değil de kendi dostuna yardım için yaptığı ve bu sebeple de “*zulm*” olarak isimlendirdiği de rivâyet edilmiştir.³⁴⁰

Yine daha sonra Firavunla karşılaştığında, Firavunun bu öldürme fiilini hatırlatıp, Mûsâ –aleyhisselâm-’a:

³³⁵ Kasas 28/15.

³³⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c: XXIV, s. 234.

³³⁷ Kasas 28/15-16.

³³⁸ es-Sâbûnî, *el-Müntekâ*, s: 52.

³³⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 234; Fahreddin er-Râzî, *İsmetu'l-Evliyâ*, s: 101.

³⁴⁰ es-Sâbûnî, *el-Müntekâ*, s: 51.

“-Biz seni çocukken yanımıza alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını bizim aramızda geçirmedin mi? Sonunda yapacağını yaptın. Sen nankörün birisin.”³⁴¹ demesi üzerine, O da:

“-Ben bunu o vakit bilmezlerden (câhillerden) olarak yaptım. Sizden korkunca da hemen ayrılıp kaçtım. Nihayet Rabbim bana bir hüküm verdi ve beni peygamberlerden yaptı.”³⁴² diyerek kendisini savunmuştur.

Bu diyalog da gösteriyor ki, Hz. Mûsâ, kendisine peygamberlik verilmezden önce, hatâen yapmış olduğu bu fiilden dolayı pişmandır. Yaptığı fiil de kasıt olmadığı gibi, hareketinin ölümle biteceğini de tahmin edememiştir.

Burada birkaç örneğini sunduğumuz peygamberlerin dışında, Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen diğer peygamberler hakkında da itaplar vâkî olmuştur.³⁴³ Bu itaplara bakınca, peygamberlerin yaşayış, ahlak ve ismetleriyle ilgili olarak *“günah işleme gücü kendisinden alınmamış olduğu halde, Allah tarafından, günahlardan ve özellikle halkın gözünden değerlerini düşürecek şeylerden korunmuşlardır.”³⁴⁴* demek mümkündür.

Yoksa Tevrat ve İncil’de geçtiği gibi, onlar sıradan bir insanın bile işlemekten uzak duracağı günah ve kötülöklere meyletmezler. Mesela Yahudiliğe göre peygamberler de diğer insanlar gibi günah işlerler.³⁴⁵ Bu kabilden olarak Hz. Nuh sarhoş ve ahlaksız, Hz. Lut iki kızıyla zina etmiş, Hz. Davud sevdiği bir kızla zina yapmak için onun kocasını öldürtmüş, Hz. Süleyman puta tapmış, Hz. Harun’da kendi elleriyle yaptığı puta tapmış ve kavmini bu puta tapmaya teşvik etmiştir.³⁴⁶ Keza

³⁴¹ Şuarâ 26/19.

³⁴² Şuarâ 26/20.

³⁴³ Meselâ Hz. Lût’la ilgili olarak (Hûd 11/77-80); Hz. Yusuf’la ilgili olarak (Yusuf 12/ 23-24); Hz. Dâvud’la ilgili olarak (Sâd 38/21-25); Hz. Süleyman’la ilgili olarak (Sâd 38/31-35)...

³⁴⁴ Mehmet Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şia’da İsmet İnancı*, Risâle Yayınları, İstanbul, 1991, a.g.e., s: 26.

³⁴⁵ Mehmet Bulut, a.g.e., s: 89; Seyyid Süleyman Nedvî, *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saâdet Peygamberimizin Tebliğât ve Tâlimâtı*, trc: Ali Genceli, İstanbul, 1967, c: 1, s:155.

³⁴⁶ Bkz: Mısır’dan Çıkış 32/1-6; I. Krallar 11/4; I. Samuel 11/2-5; Tekvin/Yaratılış 19/30-38; Mısır’dan Çıkış 12/35-36; Tekvin 12/10-19. (*Kitab-ı Mukaddes/Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, Yeni Yaşam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001)

Hristiyanlara göre, Hz. İsa'dan başka bütün peygamberler ve insanlar günah işlerler, hiçbirisi masum değildir.³⁴⁷

İslâm, bu iki muharref dinden farklı olarak mütedil bir çizgi izlemiş ve peygamberleri “*günah işleyebilecek*” insanlar olarak görmekle birlikte, Allah tarafından “*risâlet vazifelerini zedeleyecek şirk, zina vb. birtakım günahları işlemekten korunduklarını*” kabul etmiştir.

Biz, daha geniş bir şekilde işlemek üzere meseleyi ikinci bölümde yer alacak “ismet” bahsine bırakıyor ve asıl mevzûmuza geçiyoruz.

2.2.2. PEYGAMBERİMİZE YÖNELİK İTAP AYETLERİ

Allah Teâlâ tarafından kavimleri içinden seçilmiş ve nübüvvetle vazifelendirilmiş olan diğer peygamberler, beşer olmaları sebebiyle nasıl hata yapmışlar ve haklarında itap vâkî olmuşsa, bütün insanlığa ve âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Hz. Peygamber de yanılmış ve bazı küçük hatalı davranışlarda bulunmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’e göre bu, son derece tabiidir.³⁴⁸

Zira O (s.a.v.), insanlara, kendisine gelen vahyi tebliğ³⁴⁹ dışında tebyîn vazifesine³⁵⁰ de sahipti. Bu vazife çerçevesinde onlara Allah’ın kitabını açıklıyor, aralarındaki ihtilâfları çözüme kavuşturuyor, sorularına cevap veriyor ve devam eden hayat ve olaylara karşı, başında bulunduğu Müslümanların rehberliğini yapıyordu. Bazen olaylar ve çeşitli sorular karşısında vahyin belirleyici olmasını beklediği gibi, bazen de bir an önce karar vermesi gerekiyordu. Bu hallerde de şahsî akıl, tecrübe ve bilgisine ilâveten ashabıyla da istişarelerde bulunuyor ve nihâî bir içtihadda bulunuyordu. Bu içtihadı neticesinde bazen isabet ediyor, bazen ise hata yapıyordu.

³⁴⁷ Reşid Rızâ, el-Vahyu’l-Muhammedî Subûti’n-Nübüvve bi’l-Kur’ân, Mektebetu’l-Kâhire, 6. Baskı, Mısır, 1380/1960, s: 39; Gezgin, Uyarılar, s: 95-96.

³⁴⁸ Gezgin, a.g.e., s: 108.

³⁴⁹ Mâide 5/67.

³⁵⁰ Nahl 16/44.

Peygamber Efendimiz, herhangi bir konuda içtihad etmek durumunda kalıp, iki şey arasında tercihte bulunması serbest olursa, günah olmadıkça mutlaka ümmeti için en kolay, Allah'ın dini hakkında şüphe uyandırmaktan³⁵¹ ve sert davranıştan en uzak³⁵², ümmetine şefkat ve merhamete en elverişli³⁵³ olanı tercih ederdi. Yoksa ne önünde aykırı hareket ettiği bir nas, ne de hata ve unutmaya sonucu aştığı bir hudut mevcut değildi.³⁵⁴

Bilakis (tabir caizse) bütün “hata”sı, hüküm çıkarmada imkânlarını sonuna kadar kullanan bir müçtehid gibi gayret gösterip, kendisini tercih etmede muhayyer görmüş olmasıdır. En fazlası “*efdalî bırakıp, fâdilî tercih etmekle*” kendi yüce makâmına göre “hata” etmesidir ki, bu durumda da hem mâzur, hem de me’curdur.³⁵⁵ Zira içtihadta hata, masiyet değildir.³⁵⁶

Kaldı ki, tercih ettiği hususlar, beşerî hikmetin tercih edeceği şeylerin en iyisi olmuş olup; Kur’ân ise, ilâhî hikmet mîzânında daha ağır basan tarafa dikkati çekmiştir. Akıl yönünden, bu işin, böylesine bir kınamayı gerektirdiğini kim iddia edebilir ki? Aslında Rubûbiyet makamı ile ubûdiyet makamının uzaklığı ve Habîb-i Ekrem’i yetiştirme miraçlarında yükseltme sözkonusudur.³⁵⁷ İşte bu nedenle bazen içtihadında yanılırdı, ama hemen ilâhî ikaz yetişerek onu bir yanlışlık yapmaktan korurdu.³⁵⁸

Bu ilâhî ikazların bir kısmı Cebrail tarafından Peygamber Efendimize Kur’ânî bir vahiy olmaksızın bildirilirken³⁵⁹, bir kısmı da âyet-i kerîme olarak inzâl olur ve

³⁵¹ Buhârî, Menâkıb 23, Edeb 80, Hudûd 10; Müslim, Fedâil 77, 78; Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş’âs es-Sicistânî, Sünenu Ebî Dâvud, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992 Edeb 4; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, Sünenu’t-Tirmizî, (I-V), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992, Menâkıb 34; Mâlik b. Enes, Muvatta’, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992, Hüsnü’l-Huluk 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 85, 113, 114, 116, 130, 162, 182, 189, 191, 209, 223, 232, 262.

³⁵² Muhammed Abdullah Draz, En Mühim Mesaj Kur’an (en-Nebeu’l-Azîm), terc: Suat Yıldırım, İzmir, 1994, s: 22.

³⁵³ Draz, a.g.e., 22.

³⁵⁴ Draz, a.g.e., 22.

³⁵⁵ Draz, a.g.e., 23; Turan, “İtab Âyetleri”, s: 57-75.

³⁵⁶ Abdülazim ez-Zerkânî, Menâhilu’l-İrfan fî Ulûmi’l-Kur’ân, Beyrut, Dâru’l-Kitâbu’l-Arabiyyi, 1417/1996, s: 302;

³⁵⁷ Draz, a.g.e., 22-23.

³⁵⁸ Abdülaziz Hatip, Kur’ân ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar, s: 93-94; ez-Zerkânî, a.g.e., c.II, s:302 vd.

³⁵⁹ İbrahim Canan, Peygamberimizin Yanılması Meselesi, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1999. Bu kitapta Kur’ânî bir nass hâlinde değil de, daha çok vahiyle veya insanların müdahalesiyle tashih edilmiş hatalar (sehv ve unutmaya hâlleri) anlatılmaktadır.

kıyâmete kadar okunmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'deki yerine yerleştirilirdi. İşte Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan itab âyetleri, Peygamber Efendimizin yapmış olduğu bu hatalar sebebiyle nâzil olmuştur.

Zerkânî de Menâhil'de bu konudaki düşüncelerini şu şekilde özetlemiştir:

Hiz. Peygamber insanlık âlemi için en büyük örnektir. Onun Allah tarafından itaba tâbi tutulması hususunda üç esas göz önünde bulundurmak gerekir:

1. Hiz. Peygamber'in itaba sebep olan zellesi, açık olan ilâhî bir emre muhalefet etmek veya çirkin fiillerden birini işlemek gibi sefil ruhlu insanların işledikleri hatalar cinsinden değildir. Onun işlediği zelle, açık nassın olmadığı hususlarda olmuştur. O, açık nass olmayan bazı hususlarda îmal-i nazar etmiş, iyice düşünmüş ve bütün gayretini sarf etmiştir. Fakat bütün bunlara rağmen hilâf-ı evlâ olanı yapmıştır.³⁶⁰

2. Allah Teâlâ hiçbir zaman Rasûlünün zelle üzere devam etmesini dilememiştir. Çünkü Allah, bütün söylediklerinde ve yaptıklarında Rasûlullah'a uymayı emretmiştir. Şayet Allah, Hiz. Peygamberin zelle üzerine devam etmesini dileseydi, bu dileme zımnan yanlışın doğruya ve hakkın bâtıla eşit olduğunu ikrar olurdu. Neticede insanlar için içinden çıkılmaz bir karışıklık meydana gelirdi.

Allah, Rasûlü'ne doğru olanı açıklar. Ancak bazen bu açıklama ile birlikte Hiz. Peygamberi cezalandırmak değil de onu yöneltmek ve kemâle erdirmek gayesiyle kendisine uyarıda bulunmuştur.

3. Hiz. Peygamber hiçbir aşağılık duygusuna kapılmadan Rabbinin kendisine yönelttiği itabı ihtiva eden ilâhî vahyi almış ve gizlememiştir.³⁶¹

Kur'ân-ı Kerim'de Peygamber Efendimize yönelik itabları genel olarak tasnif eden Uveyd b. İyad, bunları üç ana başlıkta toplamıştır.³⁶²

³⁶⁰ ez-Zerkânî, *Menâhîlul-İrfan*, c. II, s: 302

³⁶¹ ez-Zerkânî, a.g.e., s: 302; Turan, "İtab Âyetleri", s: 57.

³⁶² el-Mutrafî, *Âyâtü İtâbi'l-Mustafa*, s:107.

a. İtâbu't-Tevcîh: Bu gruptaki itablar, genellikle Hz. Peygamberin risâlet görevini yaparken, müşriklere karşı dirençli, sabırlı ve dayanıklı olmasını ihtiva eden talimat ve direktifleri içermektedir.

b. İtâbu't-Tenbih: Bu itablar ise, Peygamber Efendimize öğüt niteliğinde olup, işlemiş olduğu herhangi bir hatasına dikkat çekilmiş ve bu hatayı tekrar işlememesine yönelik ikazlardır.

c. İtâbu't-Tahzîr: Bunlar ise, bir mesele hakkında daha işin başındayken, o işin neticesi hakkında uyarmayı hedeflemektedir. Zira bu itablar yapılmadığı takdirde, Rasûlullâh'ın kendisine danışılan bir mesele ile ilgili olarak verecek olduğu hüküm veya içtihadı isabet etmediği anlaşılabilecek ve bu da Peygamber Efendimizin risâlet görevini zedeleyecektir.

Biz bu üçlü tasnif yerine, çeşitli itablara muhatab olmuş, Peygamber Efendimizin dindeki konumuyla münâsip olacak şekilde iki yönüyle ele almaya çalıştık. Zira Peygamber Efendimiz, Allah'tan gelen emir ve yasaklara muhatap olması yönüyle ilâhî, insanlarla münasebet ve tebliğ vazifesi açısından ise beşerî bir yön arz etmektedir.

İtab Âyetlerinin Üslûbu

Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber Efendimizle ilgili itab âyetlerini, üslup açısından bazı müfessirler, **sert** ve **yumuşak** olmak üzere ikiye ayırmıştır.³⁶³

Bu istikâmette Tevbe sûresindeki münâfıklara izin verme hususundaki âyet³⁶⁴ ile Bedir esirlerini fidye karşılığında salıvermek hususundaki âyetin³⁶⁵ sert ve şiddetli olduğunu söyleyenler bulunmakla beraber, Abese sûresindeki itab hakkında³⁶⁶ bazı müfessirlere sert³⁶⁷, bazıları ise yumuşak³⁶⁸ bir üslup kullanıldığını ifade etmiştir.

³⁶³ Turan, "İtab Âyetleri", s: 57-75.

³⁶⁴ Tevbe 9/43.

³⁶⁵ Enfâl 8/67-69.

³⁶⁶ Abese 80/1-5.

³⁶⁷ ez-Zerkânî, *Menâhîlu'l-İrfan*, c: II, s: 394-395; el-Alûsî, Şihâbuddin es-Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesânî*, İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz., c: XXX, s:

Bu âyetleri kendi arasında sert ve yumuşak olarak tasnif etmek mümkün olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan itabların diğer muhatabları göz önünde bulundurularak da sert ve yumuşak olarak değerlendirebiliriz. O zaman karşımıza şu tablo çıkar:

Allah'ın rızasına ve sevgisine nâil olmuş peygamberler; kendilerinden zaman zaman sâdır olmuş bulunan hatalarından dolayı oldukça hassas bir üslupla uyarılmışlar, onlar da bu hatalarından pişman olmuşlar ve derhal tevbe etmişler, neticede Allah'ın affına mazhar olmuşlardır. Bu nedenle Allah'ın sevgili kulları olan Peygamberlere yapılan uyarılar ile Allah'ın emrine isyan eden -İblis örneğinde olduğu gibi- isyancılara, inkar edenlere, nifak içerisinde bulunanlara ve nihayet müşriklere yapılan uyarılar/ikablar birbirine karıştırılmamalıdır. Meselâ Tevbe sûresi, müşriklere Allah'ın bir ültimatı³⁶⁹ ile başlamakta ve bu surede müşriklere ağır hitaplar yer almaktadır. Onların bir pislik oldukları³⁷⁰, Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek istedikleri³⁷¹, Allah'ın onları kesinlikle affetmeyeceği³⁷² gibi hususlar dile getirilmektedir.³⁷³

Öyleyse Peygamber Efendimiz bir yönüyle ilâhî vahye muhatab, Allah'ın sevgili kulu ve rasûlü; diğer yönüyle de mü'min-münâfık-kâfir insanlarla irtibat halinde bulunan bir elçidir. Biz de Peygamber Efendimize yönelik itâb âyetlerini Allah'la ilişkiler ve insanlarla ilişkiler ana başlığı altında iki kısma ayırmayı uygun bulduk.

40-41; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c: XXXI, s: 55, ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, c: VI, s: 209; Kâdî Beyzâvî, Nâsıruddin Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406/1988, c: II, s: 296, Ebussuud Efendi, *İrşâdu'l-Akli's-Selim ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, c: IX, s: 108; Muhammed Ali es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefsîr*, Dâru'l-Ensâr li'n-Neşr, İstanbul, 1987 c: III, s: 519-520.

³⁶⁸ el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Kahire, 1387/1967 c: XIX, s: 212; İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c: VII, s: 212; en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, tsz c: IV, s: 33; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, Mısır, 1385/1966, c: XXX, s: 41; Abdülkerim b. Hevazin el-Kuşeyrî, *Lataifu'l-İşârât*, Kahire, 1983, c: III, s: 688.

³⁶⁹ Tevbe 9/1.

³⁷⁰ Tevbe 9/28.

³⁷¹ Tevbe 9/32.

³⁷² Tevbe 9/80.

³⁷³ Gezgin, *Uyarılar*, s: 109.

2.2.2.1. ALLAH’LA İLİŞKİLER

Şüphesiz Hz. Peygamberin Allah ile ilişkilerinde en belirleyici ve öncelikli husus “vahy” olmuştur. O, kendisine vahy olmaya başlamasıyla peygamber olmuş, hayatının bundan sonraki bütün devrelerinde vahiy almış ve bu hâl, hayatının son demlerine kadar devam etmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de vahiy ile alakalı itab âyetlerine geçmeden önce kısaca vahiy kavramına kısaca bir göz atalım.

2.2.2.1.1. VAHİY

“Vahâ” fiilinin mastarı olan “vahiy” lafzı, sözlükte “gizli ve süratli bir şekilde bildirmek”, “ilhâm etmek”, “îmâ ve işaret etmek”, “fısıldamak”, “emretmek”, “telkin etmek” “yazmak” ve “vesvese vermek” gibi manalara gelmektedir.³⁷⁴

Allah’ın kelâmı olarak kabul edilen³⁷⁵ vahiy, biri genel, diğeri de özel olmak üzere iki anlam için kullanılmıştır. Genel anlamda bütün varlıklara, özel (kurumsal) anlamda ise yalnız peygamberlere vahyedilmiştir.³⁷⁶ Bu noktadan hareketle vahyi kavram olarak şu şekilde tarif etmek mümkündür:

“Yüce Yaratıcı’nın, genel olarak varlıklara hareket tarzlarını bildirmesi, özel olarak da insanlara ulaştırmak istediği ilâhî emir, yasak ve haberlerin tümünü vasıtalı ve vasıtasız bir tarzda, gizli ve süratli bir yolla peygamberlerine iletmesidir.”³⁷⁷

Tanımda da görüldüğü üzere vahyin genel şeklinde ikili, özel (kurumsal) şeklinde ise dörtlü bir münâsebet sözkonusudur. Zira genel vahiy şeklinde vahyedenle

³⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Muhsin Demirci, **Vahiy Gerçeği**, İFAV, İstanbul, 1996, s: 23-24 vd.

³⁷⁵ Toshihiko Izutsu, **Kur’ân’da Allah ve İnsan**, Trc: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz., s: 191.

³⁷⁶ Demirci, a.g.e., s: 26.

³⁷⁷ Demirci, a.g.e., s: 27.

vahye muhatab olanlar arasında vasıta olmadığı için, vahyin başlangıç noktasında Allah, bitiş noktasında ise varlıklar bulunmaktadır.³⁷⁸ A (Allah), (V) Varlıklar.³⁷⁹

Diğerinde, yani kurumsal vahiy tarzında da her ne kadar vahyin başlama noktasında Allah, bitiş noktasında peygamberler bulunmakta ve iki taraf arasındaki iletişimi de aracı melek gerçekleştirmekte ise de, son nokta peygamberler değildir. Çünkü vahiy, yalnız peygamberlerin şahsına yönelik olmayıp, bir anlamda onları da aracı kılarak insanları dünyâ ve âhirette mutlu kılma hedefine yöneliktir. Durum bu olunca denilebilir ki, vahyin özel şekli yani kurumsal vahiy, üç değil, dört zât arasında gerçekleşen bir iletişimden ibarettir.³⁸⁰ A (Allah), M (Melek), P (Peygamber), İ (İnsan).³⁸¹

Beşer vasfının yanı sıra, “Allah’tan gelen vahye muhatab olma”³⁸² özelliğiyle diğer insanlardan farklılık gösteren Allah Rasûlü, vahyin farklı safhalarında da ilâhî bir terbiyeden geçmiştir.

Bununla ilgili olarak Peygamber Efendimizin vahye ilk muhatab bulunduğu zamanlardaki telaşı ve ezberleme gayreti³⁸³, müşriklerin türlü dedikodu, iftira ve fitneleri neticesinde meydana gelen üzüntü ve sıkıntılarının giderilmesi³⁸⁴ ve inzâl olan vahye kalbinin ısınıp mutmain olması³⁸⁵ ve birtakım olaylar sebebiyle vahiy beklentisi³⁸⁶ Kur’an diliyle bizlere intikal etmiştir.

Şimdi bu hususların ilki olan, vahyi ilk aldığı zamanlardaki telaşı ve unutma endişesini dile getiren ilâhî itablara geçiyoruz.

³⁷⁸ İzutsu, a.g.e., s: 197.

³⁷⁹ Demirci, a.g.e., s: 27.

³⁸⁰ İzutsu, a.g.e., s: 225.

³⁸¹ Demirci, a.g.e., s: 27.

³⁸² Kehf 18/ 27.

³⁸³ Tâhâ 20/114; Kıyâme 75/16-19.

³⁸⁴ Hûd 11/12, Tâhâ 20/2, Zuhrûf 43/43,44, Ahkâf 46/8.

³⁸⁵ Mâide 5/67, Yunus 10/109, İsrâ 17/ 73-75, Kehf 18/27, Tâhâ 20/2, Zuhrûf 43/ 43-44, Ahkâf 46/8, Hâkka 69/ 44-52.

³⁸⁶ Ashâb-ı Kehf kıssasıyla (Kehf 18/9-26) ilgili sorulan soruya cevap verebilmek için on beş gün (İbni Kesir, Tefsir, III, 78); Ruh hakkında soru soran Yahudilere cevap verebilmek için vahyi beklemiş (Buhârî, İ’tisâm, 3, 8); İfk hâdisesinde (Nûr 24/11-20) çok sıkıntılı zamanlar geçirmesine rağmen 40 gün vahiy beklemiş (Buhârî, Şehâdât, 15; İ’tisâm, 28) Hicret etmek üzere, bütün Müslümanlara izin verdiği halde kendisi vahiy beklemiştir. (Mâlik b. Nebî, Kur’an-ı Kerîm Mucizesi, Terc: Ergun Göze, T. D. V. Y., Ankara, 1991, s: 122-123)

2.2.2.1.1.1. Kur'ân'ı Okumakta Acele Etmesi

Allah Teâlâ, Muhammedu'l-Emîn'i peygamber olarak vazifelendirip, Hira'da ilk vahyi kendisine ulaştırdıktan³⁸⁷ sonra, Cebrâil vasıtasıyla peyderpey vahiy göndermeye devam etmiştir.

Peygamber Efendimizin vahye ilk muhatab olduğu 40 yaşlarına kadar, peygamberlik hakkında bir bilgisi olmadığı³⁸⁸, kendisine nübüvvet verileceğini zannetmediği³⁸⁹ ve bunun için hiçbir ön hazırlık yapmadığı bilinmektedir. Bu sebeple kendisine verilmeye başlayan vahiy karşısında ne yapacağını bilememiş; bu mukaddes emâneti layıkıyla taşıyabilmek için Cebrail'den aldığı vahyi aceleyle tekrar edip ezberlemeye çalışmıştır.³⁹⁰

Abdullah b. Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber, Cebrâil kendisine bir vahiy getirdiğinde onun okuması bitmeden, kendisine vahyolunanı unuturum endişesiyle hemen okumaya çalışır, dilini depretir ve bu da tabîi kendisine oldukça zor ve ağır gelirdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ:

“Onu acele etmen için dilini onunla depretme. Onu toplamak, onu okutmak şüphesiz bize aittir. Öyleyse biz onu okuduğumuz zaman sen onun kırâatine uy. Sonra onu beyan etmek de hiç kuşkusuz bize aittir.”³⁹¹

Âyetlerini inzâl etmiş. Bundan sonra Hz. Peygamber, Cebrâil'in vahyi inzâli bitirinceye kadar onu dikkatle dinler ve onun ayrılmasından sonra kendisine va'dedildiği üzere, Cebrâil'in indirdiğini aynen okurdu.³⁹²

³⁸⁷ Buhârî, Bed'u'l-Vahy. 3

³⁸⁸ Şûrâ 42/52

³⁸⁹ Kasas 28/86.

³⁹⁰ Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 75 (el-Kıyâme Sûresi), 1-2 Bed'u'l-Vahy, 4; Müslim, Salât, 147; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Kıyâme, 75/1, hadis no: 3329; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, I, 343.

³⁹¹ Kıyâme 75/16-19.

Müslim'in yine İbn Abbâs'tan rivayetle tahrîc ettiği haber, ayrıntılarda birtakım farklarla şöyledir:

Hiz. Peygamber (s.a.v), Cebrâil kendisine bir vahy getirdiğinde dilini dudaklarını hareket ettirir ve (hem vahyi dinlemek, hem de dilini dudaklarını hareket ettirmek) kendisine zor gelirdi. Hiz. Peygamberin (s.a.v) vahyin gelişı sırasında dilini dudaklarını deprettiğı herkesce görülen, bilinen bir haldi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ: *"Onu acele etmen için dilini onunla depretme. Onu toplamak, onu okutmak şüphesiz bize aittir. Öyleyse biz onu okuduğumuz zaman sen onun kırâatine uy. Sonra onu beyan etmek de hiç kuşkusuz bize aittir."* âyetlerini indirdi de ondan sonra Hiz. Peygamber (s.a.v), kendisine Cebrâil geldiğinde başını eğerek (onun getirdiğı vahyi dinler), o gittikten sonra da Allah'ın kendisine va'dettiğı gibi (kendisine gelen vahyi) okurdu.³⁹³

Bu hususta inzâl olunmuş diğerek bir âyet-i kerime de şudur:

"Gerçek hükümdar olan Allah'ın şânı ne yücedir! Kur'ân sana vahyedilirken vahiy bitmezden önce unutmamak için acele tekrar edip durma ve: "Rabbım, ilmimi artır." de."³⁹⁴

Bu âyet-i kerimenin sebeb-i nüzûlü hakkında da iki rivâyet vardır:

Birinci rivâyete göre, Hiz. Peygamber (s.a.v), Cebrâil kendisine Kur'an'dan bir şey indirdiğinde o geleni ezberlemek için kendini yoruyor; ezberlemeden önce Cebrâil geri dönecek diye korkuyordu. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.³⁹⁵

İkinci bir rivâyete göre, Mekke müşrikleri ve Necran Piskoposu: "Ey Muhammed, bize şunları şunları haber ver." demişler ve kendisine cevap için üç gün

³⁹² Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 75 (el-Kıyâme Sûresi),1-2 Bed'u'l-Vahy, 4; Müslim, Salât, 147; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Kıyâme, 75/1, hadis no: 3329; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, I,343. Çetiner, *Esbâbu'n-Nüzul*, c: II, s:924-925.

³⁹³ Müslim, Salât, 147-148.

³⁹⁴ Tâhâ 20/114.

³⁹⁵ Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Lübâbu'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*, (Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm ve Tefsîru'l-Celâleyn hâmişinde), Kâhire, el-Mektebetu't-Ticâriyye el-Kubrâ, tsz., c: II, s: 8-9; Çetiner, a.g.e., c: II, s: 599-600.

süre tanımışlardı. Bu üç gün içinde Hz. Peygamber (s.a.v)’e vahy gelmedi ve yahudilerin Hz. Peygamber (s.a.v.)’e galip geldikleri söylentisi yayıldı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.³⁹⁶

2.2.2.2.1.1.2. Vahiy Beklentisi

Peygamber Efendimiz, bulunduğu şartlar itibariyle bazen zor duruma düşer ve ısrarla vahiy bekler; vahiy ise bazen hemen yardımına yetişir, bazen de uzun zaman geçtiği halde ya gelmez veya oldukça geç gelirdi.³⁹⁷

Bu hususa güzel bir örnek olması açısından “kıblenin Kudüs’ten Mekke’ye doğru döndürülmesi meselesini” zikredebiliriz.

“(Ey Nebî), biz *azîmüşşan* senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu (gökten haber beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşlanacağın bir kibleye döndüreceğiz. (Namazda) yüzünü artık Mescid-i Harâm tarafına çevir. Siz de nerede olursanız, (namazda) yüzlerinizi o yöne çevirin. Şüphe yok ki kendilerine Kitab verilenler, bunun Rabb’leri tarafından bir gerçek olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapacaklarından gâfil değildir.”³⁹⁸

Bu âyet-i kerimenin nerede ve ne zaman indiği, Hz. Peygamber (s.a.v)’in Medine-i Münevvere’de ne kadar süreyle Beytu’l-Makdis’e doğru namaz kıldığı,

³⁹⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c: XXII, s:122. Râzî’de, aynı yerde bir sebeb-i nüzul daha nakledilir ki, bu âyetlerin böyle bir sebeple inmiş olması ihtimali uzaktır. Rivâyet şöyledir: “Bir kadın, Hz. Peygamber (s.a.v)’e gelerek kocasının kendisini tokatladığını şikâyet eder. Hz. Peygamber (s.a.v) de aralarında kısas yapılmak üzere hükmeder. İşte bu “Okumakta acele etme.” âyeti, bu hadise üzerine nâzil olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v)’in kısas yapmamış ve nihayet “Erkekler, kadınlar üzerinde hâkimdirler.” (Nisâ, 4/34) âyet-i kerimesinin nâzil olmuştur. (Çetiner, *Esbâb-ı Nüzul*, c: II, s: 600)

³⁹⁷ Meselâ, Ashâb-ı Kehf kıssasıyla (Kehf 18/9-26) ilgili sorulan soruya cevap verebilmek için on beş gün (İbni Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, III, 78); Ruh hakkında soru soran Yahudilere cevap verebilmek için vahyi beklemiş (Buhârî, *İ’tisâm*, 3, 8); İfk hâdisesinde (Nûr 24/11-20) çok sıkıntılı zamanlar geçirmesine rağmen 40 gün vahiy beklemiş (Buhârî, *Şehâdât*, 15; *İ’tisâm*, 28) Hicret etmek üzere, bütün Müslümanlara izin verdiği halde kendisi vahiy beklemiştir. (Mâlik b. Nebî, *Kur’ân Mucizesi*, s: 122-123)

³⁹⁸ Bakara 2/144.

kiblenin Beytu'l-Makdis'ten Ka'be'ye tahviline insanların tepkilerinin nasıl olduğu konusunda çok farklı rivâyetler vardır. Biz bu rivâyetleri şöylece özetleyebiliriz:

Peygamber Efendimiz, Mekke'de ibâdet ederken yüzünü Kâbe'ye³⁹⁹ ve dolayısıyla Kudüs'e doğru çevirmekteydi.⁴⁰⁰ Fakat hicret izni verilip Medine'ye göç ettiklerinde yine Kudüs'e doğru ibâdet ediyorlarken, bu sefer Kâbe arkalarında kalmıştı.

Kudüs, Yahudi ve Hıristiyanlarca mukaddes kabul edilen bir mekân olduğu için Yahudiler, türlü dedikodulara başladılar.⁴⁰¹ Hatta "Muhammed namazında ne tarafa döneceğini bilemedi de bizim kiblemize döndü; yakında bizim dinimize de döner." dedikleri rivâyet edilir.⁴⁰²

Bu ise, başta Peygamber Efendimiz olmak üzere bütün Müslümanlara ağır geliyordu. Bir yandan da Hz. İbrahim'in inşâ etmiş olduğu⁴⁰³ Kâbe'ye doğru dönüp ibâdet etmek arzusu her birini içten içe yakıyordu.⁴⁰⁴ Ama hicret edeli 17-18 ay⁴⁰⁵

³⁹⁹ Hz. Peygamber ve müslümanların namaz Mekke-i Mükerreme'de farz kılındığında Ka'be'ye doğru namaz kıldıklarında ise bir ihtilâf yoktur. Çünkü Ka'be, dedesi İbrahim'in kiblesiydi. Medine-i Münnevver'e gelişi üzerine kiblenin Beytu'l-Makdis'e çevrilisinin Allah'ın emri ile mi, yoksa Hz. Peygamber'in ictihadı ile mi olduğunda ihtilâf vardır ki doğrusu ibadet konularında Hz. Peygamber (s.a.v)'in kendi arzusuyla hareket etmesi beklenmediğinden bunda da ilâhî bir işaret olması muhakkaktır. Belki bunun hikmetini, yahudi ve hıristiyanları İslâm'a ısındırmak, veya İslâm toplumu ve devletinin kuruluş merhalesinde onların tepkilerini en azından yumuşatmak olarak tahmin edebiliriz. Ama şurası kesindir ki Allah Tealâ'dan bir işaret olmaksızın Hz. Peygamber namazda yönünü Ka'be'den Beytu'l-Makdis'e çevirmiş olamaz. (Çetiner, *Esbâb-ı Nüzul*, c: I, s: 60)

⁴⁰⁰ **Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri** (İbn-i Kesir), Trc: Bekir Karlığa-Bedreddin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1984, c: III, s: 597.

⁴⁰¹ Mucâhid'den gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v)'in rahatsız olduğu belirtilen yahudilerin konuşmaları ve ta'rizleri farklı olarak veriliyor. Buna göre yahudiler: "Muhammed bizim kiblemize döndüğü halde bize muhalefet ediyor. (Bize muhalefet ediyor ama bizim kiblemize dönüyor)" demişlerdi. (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. II, s: 13)

⁴⁰² Taberî, a.g.e., c: I, s: 400.

⁴⁰³ Bakara 2/127.

⁴⁰⁴ Hâzin'in *Lubâbu't-Te'vîl*'de anlattığına göre, Hz. Peygamber (s.a.v) bir gün Cebrâil'e: "Allah'ın beni Ka'be'ye döndürmesini çok isterdim. Çünkü orası babam (herhalde dedem demek istiyor) İbrahim'in kiblesiydi." demişti. Cebrâil: "Ben, senin gibi bir kulum. Sen, Allah katında en şerefliisin, Allah katında yerin herkesten yüksek. Bunu Rabbından sen istesen ya." dedi, sonra da göğe urûc edip gitti. Hz. Peygamber, "belki Cebrâil gelir ve çok istediği kiblenin Ka'be'ye çevrilisi haberini getirir" umuduyla gözünü hep gökyüzünde dolaştırırdı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ "*Biz azîmüştân çoğu kere yüzünü göğe çevirdiğini muhakkak görüyoruz...*" âyetini indirdi. (el-Hâzin, *Alâuddîn Ali ibn Muhammed el-Bağdâdî, Lubâbu't-Te'vîl fi Maâni't-Tenzîl*, Beyrut, tsz., c:I, s: 93)

⁴⁰⁵ Âyetin nüzûl zamanı olarak hicretin ikinci senesinde ittifak olmakla birlikte Receb veya Şaban ayında olduğu ihtilâfı vardır. Muvatta'da Bedr gazvesinden iki ay kadar önce kaydı vardır. Ebu Hâtim el-Büstî de oldukça kesin bilgiler vermektedir ki buna göre Hz. Peygamber (s.a.v), 17 ay 3 gün Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmış, âyetin inişi Şaban ayının yarısında bir salı günü olmuştur. (el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c: II, s: 100-101) Farklı zaman dilimleri için bkz: Buhârî, *Salât*, 31; Muslim, *Mesâcid*, 11-12; Muvatta, *el-Kible*, 4, hadis no: 7; Taberî, a.g.e., c: II, s: 4.

olmasına rağmen bir vahiy gelmemiş ve bu müddet zarfında namazlarını Kudüs'e doğru kılmışlardı.⁴⁰⁶

Bir öğle (veya ikindi) vakti⁴⁰⁷, Seleme oğulları yurdunda⁴⁰⁸ Peygamber Efendimiz imam olmak üzere namaz kıldırmaktayken kıblenin tahvili hakkında vahiy geldi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, namazın kalan kısmını Kâbe'ye dönerek kıldırdı.⁴⁰⁹

Bu âyet-i kerime indikten sonra da çeşitli konularda dedikodular ortaya atılmıştır. **Suddî**, insanların bu kible tahviline nasıl tepki verdiklerini şöyle özetliyor:

Hiz. Peygamber (s.a.v) Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılariken bu Ka'be ile nesholundu. O, namazda Mescid-i Harâm'a dönünce insanlar ihtilâfa düştüler. Münafıklar:

“-Bu adamlara ne oluyor. Bir zaman bir kibleye doğru namaz kılıyorlar, sonra onu terk ediyor ve bir başkasına yöneliyorlar.” dediler. Müslümanlar:

“-Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılariken (kıble Ka'be'ye çevrilmeden önce) vefat eden kardeşlerimizin hali nasıl olacak? Allah bizden ve onlardan o namazları kabul edecek mi?” dediler. Yahudiler:

“-Muhammed vatanını özledi. Eğer bizim kiblemizde kalsaydı, bizim beklemekte olduğumuz peygamber olmasını umardık.” dediler. Mekke'deki müşrikler de:

“-Muhammed dini konusunda şaşkınlık içinde ki kıblesinde size doğru döndü ve sizin ondan daha doğru yolda olduğunuzu bildi. Hiç merak etmeyin sizin dininize dönmesi de yakındır.” dediler de Allah Tealâ münafıklar hakkında “*Gerçi bu, (kıblenin*

⁴⁰⁶ Katâde'den gelen başka bir rivayette Hiz. Peygamber (s.a.v) Medine-i Münevvere'ye gelmeden önce iki sene kadar Ensar'ın da Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldıkları kaydı vardır. (Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, c: II, s: 4)

⁴⁰⁷ Öğle namazında, ikindi namazında, öğle namazından önce, öğle namazını kılıp bitirmişken, namaz dışında -ki bu sonuncu görüş daha çok tercih edilmektedir- nâzil olduğu rivayet edilmektedir. (Çetiner, **Esbâb- Nüzul**, c: I, s: 51-54)

⁴⁰⁸ Bu sebeple bu mescide, “Mescidu'l-Kibleteyn” denilmiştir.

⁴⁰⁹ Çetiner, **a.g.e.**, c: I, s: 51-52.

tahvili) elbette büyüktür... ”e kadar olmak üzere “İnsanlardan bir takım beyinsizler: “Üzerinde durdukları kiblelerinden çeviren nedir?” diyeceklerdir...” âyetlerini, diğerleri hakkında da bunları takip eden âyetleri indirdi.⁴¹⁰

Âyet-i kerimenin, “(Ey Nebî), **biz azîmüştün senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu** (gökten haber beklediğini) **görüyoruz.** (Merak etme) **elbette seni, hoşlanacağın bir kibleye döndüreceğiz.**” kısmında rahatça görülebileceği üzere, Peygamber Efendimiz’in ısrarla bir konuda vahiy beklentisini ifade eden tatlı bir hitap vardır. Âyet-i kerime bir yönüyle tesellî mâhiyetinde ise de, diğer yönüyle Peygamber Efendimizin Allah Teâlâ’dan taleplerine cevap mevcuttur.

Bir başka açıdan ise, Peygamber Efendimizin Allah’ın irâde, takdir ve hükmüne sabır göstermesi ve râzı olması hususunda, çok yumuşak bir itap göze çarpmaktadır.

Âyetin sebab-i nüzullerinden anlaşıldığı üzere, hicretten sonra Peygamber Efendimiz, içinde bulunduğu şartlar ve dedikodular neticesinde çok sıkılmış ve bunu değiştirebilecek yegâne unsur olarak vahyi görmüş ve gönülden, sızlanarak bir vahiy bekleyişi içine girmiştir. Allah Teâlâ da onun ve diğer muzdarip müminlerin bu arzusuna icabet ederek, gönüllerini rahatlatmış ve Müslümanların Kâbe’ye dönerek ibâdet etmelerine izin vermiştir.

Bu hadisede de görüldüğü üzere Peygamber Efendimiz, vahyin belirleyici olması gerektiği durumlarda içtihadı hemen müracaat etmemiş ve Allah’ın göndereceği işaret ve haberleri beklemiştir. Dolayısıyla o, Kur’ân karşısında hâkim değil, mahkûmdur. Yine O, müsteşriklerin iddialarının aksine Kur’ân-ı Kerîm’i yazan, değiştiren veya istediği şekilde onun üzerinde tasarrufu bulunan bir müellif de değildir. Bu husus, Kur’an diliyle de “vahiyde değişiklik ihtimâli” bölümünde daha geniş bir şekilde ifade edilecektir.

2.2.2.1.1.3. “İnşallah!” Dememesi

⁴¹⁰ Çetiner, *Esbâb-ı Nüzul*, c: I. s: 52

Rivâyet edildiğine göre yahudilerin akıl vermesiyle Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v)’e ruh’u, Ashab-ı Kef’i ve Zülkarneyn’i sorduklarında “İnşaallah” demeksizin:

“-Size yarın cevap veriririm.” buyurmuş ve bir rivâyete göre 15 gün, başka bir rivayete göre 40 gün, bir üçüncü rivayete göre de üç gün vahy gelmemiş ve Hz. Peygamber çok zor durumda kalmıştı.

İşte aşağıdaki âyetler de bu hadise üzerine nazil olan âyetler cümlesindendir:⁴¹¹

“Hiçbir şey için “Bunu yarın yapacağım” deme. Ancak “Allah dilerse (yapacağım)” (de). Unuttuğun zaman Rabb’ini an ve “Rabbimin beni bundan daha doğru bir bilgiye ulaştıracığını umarım” de.”⁴¹²

Rivâyetlerde de dikkat çekildiği üzere Mekkeli müşrikler, yani Peygamber Efendimizin hasımları, Yahudilerden aldıkları taktiklerle Peygamberimizi zor durumda bırakmak için can atıyorlardı. Peygamberimiz de onların sordukları sorulara doğru veaplar vererek onları hidâyete davet etmek niyetindeydi. Fakat kendisine “nasıl olsa vahiy gelir ve bana bu konularda bir bilgi ulaşır, Allah beni kâfirler karşısında mahcup etmez” düşüncesiyle veya tamamen bir dalgınlık eseri olarak “inşallah” demeden geleceğe dair bir vaadde bulunmuş ve bu vaadini yerine getirememiştir. Bu olayda pek çok hikmet ortaya çıkmaktadır. Bunların başlıcalarını ise şöyle sıralayabiliriz:

Peygamberimiz, her hususta ve her zaman için vahyin geleceğinden emin olmaması gerektiğini öğrenmiş ve daha temkinli davranmaya başlamıştır. Bu olaydan sonra muhtemeldir ki, kendisine sorulan bir soru veya bir olay karşısında, o konuyla ilgili nazil olmuş bir âyet var ise onu okumuş; yoksa susmayı tecih etmiştir.⁴¹³

Geçmişe ve geleceğe dair birtakım hâdiselerde, kendisinin gayba muttalî olmadığını göstermiştir. Hasımlarına karşı çok zor durumda kalmasına ve mahcup

⁴¹¹ İbn Kesir, İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c:V, s:145; el-Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, c: XV, s: 247.

⁴¹² Kef 18/23-24.

⁴¹³ M. Zeki Duman, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1997, s: 173.

olmasına rağmen, bilgisi olmayan bir konuda konuşamamış; zannî bilgiler verme yolunu tutmamıştır. İctihadla çözülebilecek bir mevzu olmadığı için vahyi beklemeye devam etmiştir.

Vahiy konusunda ne kadar âciz ve çaresiz olduğu ortaya çıkmış, vahyin, onun eseri olmadığı bir kere daha perçinlenmiştir.

Dilini kontrol etme hususunda ilâhî bir terbiyeden geçirilmiştir.

Peygamber Efendimize sabır talimi yapılmıştır.

2.2.2.1.1.4. Vahiyde Değişiklik İhtimâli

Peygamber Efendimizin vahiyde tasarruf yetkisinin bulunmadığını da gösteren bu bölüm, diğer taraftan onun böyle bir teşebbüse kalkışması halinde karşılaşacağı şeyle ilgili bir itab manası da içermektedir. Bu manadaki itablara “tahzirî itab” adı verilmiştir.

Allah Teâlâ, Rasûlü’ne Arapça olarak Kur’ân’ı inzâl etmiş⁴¹⁴ ve kendisine gelen bu vahyi, hiç kimseden korkmaksızın⁴¹⁵, herhangi bir bölümü değiştirmeden⁴¹⁶ ve gizlemeden⁴¹⁷ tebliğ ve tatbik⁴¹⁸ etmesini emretmiştir. Aksi halde nübüvvet vazifesi yerine getirilmiş olmayacaktır.⁴¹⁹

Şayet Peygamber Efendimiz Allah’ın emirlerinin dışına çıkacak ve vahye herhangi bir şekilde müdâhale edecek olursa⁴²⁰ -ki böyle bir şey vukû bulmamıştır-, kendisine azabın en çetini tattırılacağı haber verilmiştir.

⁴¹⁴ Yusuf 12/2.

⁴¹⁵ Maide 5/67.

⁴¹⁶ Hâkka 69/ 44-47.

⁴¹⁷ Bakara 2/159, 174,

⁴¹⁸ Yunus 10/109.

⁴¹⁹ Maide 5/67.

⁴²⁰ Vahiyde değişiklik ile ilgili bilhassa müsteşriklerin dillerine doladıkları “Garanik Vak’ası”nı, itab âyetleriyle doğrudan bir alakası olmaması ve bir hakikat payının olmaması sebebiyle izah etmeye gerek duymuyoruz. Bu konuda daha geniş bilgiye ulaşmak isteyenler, şu kaynaklara mürâaat edebilirler: M.

“Eğer o, (Muhammed), bazı laflar uydurup bize iftira etseydi; elbette onun sağ (elini veya gücünü kuvvet)ini alırdık. Sonra onun can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel olamazdı.” ⁴²¹

Başlı başına bu âyet-i kerime bile, Kur’ân-ı Kerîm’in Hz. Muhammed’in te’lifi olmadığını gösteren en büyük delillerden birisidir.

Yine Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygambere yapılan “*Kul: De ki*” ibaresinde bile latîf bir hedef vardır ki, o da hitabın Allah’ın elçisine yönelik olması ve O’na ne söyleyeceğini öğretmesidir. Peygamber Efendimiz kendi içinden konuşmaz, kendisine vahyedilene tâbî olurdu. İşte bundan dolayı “*Kul: De ki*” ifadesi Kur’ân-ı Kerîm’de 332 yerde⁴²² tekrar edilmiştir. Bu ise, Kur’ânı okuyan kimselere Peygamberimizin onda bir müdahalesi olmadığını hatırlatmaktadır. ⁴²³

2.2.2.1.1.5. Vahiyden Uzaklaşma İhtimali

Allah tarafından gönderilmekle birlikte aynı zamanda yine ilâhî sıyânetsi korunmuş olan vahiy, Peygamber Efendimiz tarafından bütün insanlara ulaştırılmaya çalışılmıştır. Fakat O, bu tebliğ esnasında çok çeşitli sıkıntılar çekmiş, müşriklerin binbir türlü hîle ve desiseleriyle zaman zaman zor ânlar geçirmiştir. Peygamber Efendimizin anlattıklarını kabul bir tarafa, onunla âdetâ pazarlığa oturmuşlar, kendisinden olmadık tavizler koparmaya çalışmışlardır.⁴²⁴ Peygamber Efendimiz de onların inatlarını kırmak ve kendileri için ebedî kurtuluşa vesile olacak bu daveti kabul

Sait Şimşek, “Şeytan Âyetleri’ne Dayanak Teşkil Eden Garanik Rivâyeti’nin Tarihi Değeri”, **Bilgi ve Hikmet**, Bahar, 1993/2, s: 147; Ahmed Hamdi Akseki, “*Hâtemu’l-Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi*”, (sadeleştiren: M. Hayri Kurbaşoğlu), **İslâmî Araştırmalar**, c: IV, sayı:2, s: 130 vd.; Ahmed Hamdi Akseki, **Garanik Efsanesi**, Birun Yayınevi, Sadeleştiren ve Notlandıran: Ertuğrul Özalp, İstanbul, tsz.; Gezzin, **Uyarılar**, s: 163-174.

⁴²¹ Hâkka 69/44-47.

⁴²² M. Fuad Abdülbâkî, **el-Mu’cemu’l-Müfehres**, s: 571-576.

⁴²³ Gezzin, **a.g.e.**, s: 93-94; Subhi es-Sâlih, **Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân**, Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 17. Baskı, Beyrut, 1988, s:28-33.

⁴²⁴ Gezzin, **a.g.e.**, s: 189.

etmelerini temin etmek için zaman zaman onların bu tekliflerine -ez azından kalben- meyletmiştir.

İşte Allah Rasûlünün bunaldığı bu anlarda vahiy yardımına yetişmiş ve müşriklerin, Peygamber Efendimizin tevhid davasından koparmaya çalıştıkları tavizlere mâni olmuştur:

“Az daha onlar, seni, sana vahyettiğimizden ayırarak ondan başkasını bize iftira etmen için fitneye düşüreceklerdi. İşte ancak o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer sana sebat vermemiş olsaydık, andolsun ki neredeyse onlara bir parça yanaşacaktın. O takdirde sana hayatın da, ölümün de kat kat (azab)ını tattırırdık. Sonra bize karşı bir yardımcı bulamazdın.”⁴²⁵

Rivâyetlere göre⁴²⁶ bir gün Hz. Peygamber, (s.a.v) Haceru'l-Esved'i istilâm ederken Kureyş müşrikleri gelip onu buna mâni oldular ve:

“-Küçücük de olsa bizim tanrılarımıza ilgi göstermedikçe onu Haceru'l-Esved'i istilâm etmeye bırakmıyacağız.” dediler. Hz. Peygamber (s.a.v) de içinden geçirdi ki:

“-Madem ki beni Haceru'l-Esved'i istilâm etmeye bırakacaklar, kerhen onların tanrıları ile ilgilensem ne olur? Herhalde benim bunu kerhen yaptığımı Allah bilip dururken bana bir zararı olmaz.”

Ancak Allah Tealâ bunu kabul etmiyerek, *“Onlar neredeyse sana vahyettiğimizden ayırıp başka bir şeyi Bize karşı uydurman için seni fitneye düşüreceklerdi....”* âyet-i kerimesini indirdi.⁴²⁷

Diğer bir rivâyette ise, Müşrikler (Hz. Peygamber (s.a.v)'e:

“-Bizim tanrılarımıza velev parmağının ucuyla olsa ilgi göstermedikçe sana karşı çıkmaktan vazgeçmiyeceğiz.” dediler. Hz. Peygamber:

⁴²⁵ İsrâ 17/73-75.

⁴²⁶ İsrâ sûresinin 73-75. âyetleri ile ilgili olarak biri Mekke-i Mükەرreme'de, biri de Medine-i Münevvere'de nüzûlüne işaret eden nüzûl sebepleri rivâyet edilmiştir.

⁴²⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c: XV, s. 88.

“-Allah benim hak üzere olduğumu biliyorken bunu yapıversem herhalde bana bir zararı olmaz.” diye düşünmüştü ki, Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirdi.⁴²⁸

Suyûtî olaya karışanları zikredip olayı daha müşahhas hale getirir ve İbn Abbâs’tan rivayetle şöyle anlatır:

Ümeyye ibn Halef, Ebu Cehl ibn Hişâm ve Kureyş’ten diğer bazıları Rasûlullah (s.a.v)’a gelerek:

“-Ey Muhammed, gel, bizim tanrılarımızı bir kerecik meshediver ki, biz de seninle birlikte senin dinine girelim.” dediler. Hz. Peygamber (s.a.v), kavminin İslâm’a girmelerini çok istiyordu. Onların İslâm’ına sebep olacağı için neredeyse bu isteklerine meyletmek üzereydi ki, Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirdi. Bu âyet-i kerimelerin nüzûl sebebinde rivayet edilenlerin en sahihi bu olup isnadı ceyyiddir ve bunu destekleyen başka rivayetler de vardır.⁴²⁹

Katâde isim vermeden ve sadece hadiseyi Kureyş müşrikleriyle ilişkilendirerek yukardakinden biraz daha farklı şekilde anlatır.⁴³⁰

Muhammed b. Ka’b el-Kurazî’den gelen bir rivayette de bu âyet-i kerimelerin nüzûlü Ğarânik olayı ile ilişkilendiriliyor. O şöyle anlatıyor:

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v) müşriklere Necm Sûresini okuyordu. “*Lât ve Uzzâ’yi gördünüz mü?...*” (âyet: 19) âyet-i kerimesine ulaşınca şeytan “*Onlar beyaz yüce kuğulardır ki şefaati umulur.*” sözünü atıverdi ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nâzil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v) “*Biz, senden evvel hiçbir rasûl, hiçbir nebî göndermedik ki o bir şey arzu ettiği zaman şeytan onun dileği hakkında ille bir vesvese (:ümniyye) ortaya atmış olmasın. Nihayet Allah, şeytanın atacağı o vesvese (:ümniyye)*

⁴²⁸ el-Vâhidî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed en-Nisâbüri, **Esbâbu’n-Nüzûl**, Beyrut, Dâru Mektebetu’l-Hilâl, 2. Baskı, 1985, s. 204

⁴²⁹ Suyûtî, **Lübâbu’n-Nükûl**, c: I, s. 232

⁴³⁰ Bir gece Kureyş müşrikleri sabaha kadar Hz. Peygamber (s.a.v)’le birlikte yalnız kalarak onunla konuştular, ona saygılarını gösterdiler, onun efendileri olduğunu, onun akrabaları olduklarını söylediler ve:

“-Ey efendimiz, sen bizim efendimizken insanlardan hiç kimsenin getirmediği bir şey getirdin.” dediler. Böyle konuşmaya devam ettiler ve sonunda onu, neredeyse istediklerinden bazısına yaklaştırdılar da Allah Tealâ onu bundan korudu ve bu âyet-i kerimeyi indirdi. (Vâhidî, **a.g.e.**, s. 204)

*giderir, iptal eder...*⁴³¹ âyet-i kerimesi nâzil oluncaya kadar üzüntüden kendini kurtaramadı.⁴³²

Yine rivâyete göre Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v)'e: "Rahmet âyetini azâb âyeti, azâb âyetini de rahmet âyeti yap ki sana iman edelim." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.⁴³³ Ancak Suyûtî'nin işaret ettiği üzere bu rivayetin isnadı zayıftır.⁴³⁴

Bu rivâyetler, âyet-i kerimelerin Mekke-i Mükerrreme'de inmiş olduğuna delâlet etmektedir. Bunların yanında Medine-i Münevvere'de inmiş olduğu intibâhı veren ve İbn Abbâs'tan gelen rivayetler de vardır:

İbn Abbâs'tan rivayetle Atâ der ki:

Sakîfliler'den gelen heyet hakkında nâzil oldu. Bu hey'et haddi aşan isteklerde bulundular ve:

"-Bir sene Lât'a tapınmamıza izin ver. Mekke'yi haram kıldığın gibi bizim vadimizi de ağacıyla, kuşuyla vahşî hayvanlarıyla haram kıl." dediler. Hz. Peygamber onlardan yüzünü çevirip cevap vermeyince umutlanarak isteklerini artırmaya başladılar:

"-Arapların, bizim onlardan üstün olduğumuzu bilmelerini isteriz. Eğer söylediklerimizden hoşlanmadıysan ve arapların: «Bize vermediğini onlara neden verdin!» demelerinden korkuyorsan, «Bunu bana Allah emretti.» dersin." dediler.

Rasûlullah (s.a.v) yine onlara cevap vermediler. Efendimiz (s.a.v)'in susmasından daha da umutlanmışlardı ki, Hz. Ömer bağırdı:

"İsteklerinizden hoşlanmadığı için Rasûlullah (s.a.v)'in size cevap vermediğini görmüyor musunuz?" dedi.

⁴³¹ Hacc 22/52.

⁴³² Suyûtî, *Lübâbu'n-Nükûl*, c: I, s: 233.

⁴³³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, c: II, s: 460.

⁴³⁴ Suyûtî, a.g.e., c: I, s: 234.

Rasûlullah (s.a.v), onlara, istediklerini vermeye niyyetlenmişti ki, Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.⁴³⁵

Yine İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette de Sakîflilerin:

“-Bize bir sene müsaade et; tanrılarımıza gelmesini beklediğimiz hediyeler var. O hediyeleri aldıktan sonra müslüman olalım ve tanrılarımızı biz kendimiz kiralım.” dedikleri ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in de onlara bir yıl süre vermeye niyyetlenirken Allah Tealâ'nın bu âyet-i kerimeyi indirdiği belirtilmektedir.⁴³⁶

Bu nüzûl sebebi Zemaşerî tarafından râvisi belirtilmeden, bunlardan daha geniş ve ayrıntılarda bir takım farklarla verilmiştir. Şöyle ki:

Sakîfliler Hz. Peygamber (s.a.v)'e dediler ki:

“-Araplara karşı övünebileceğimiz birtakım hasletleri bize tanımadıkça senin emrine girecek değiliz: «Bizden öşür alınmıyacak, cihada çıkmamız istenmiyecek (veya zekâtımızı edâ etme zamanı bir yerde toplanmamız istenmeyecek zekât memurları ayağıımıza gelecekler), namazda rükû ve secde bize farz kılınmayacak (veya bizi namaz emrinden muaf tutacaksın), bizim alacağımız faizler yine bizim olacak (onları vâdesi geldiğinde alacağız), bizim vereceğimiz faizler ise affedilecek (ve vadesi geldiğinde o faizleri ödemiyeceğiz), Lât (adlı putumuz hemen kırılmayacak ve) bir sene daha bizde kalacak ve bir senenin sonunda biz onu ellerimizle kırmayacağız, bizim vadimizi de (Mekke gibi) kuşlarıyla, ağaçlarıyla haram ilân edeceksin.» Araplar «Bunu onlara neden verdin?» diyecek olurlarsa «Bunları bana Rabbim emretti.» dersin.”

Bunları yazmaları için kâtiblerini de getirdiler ve yazmaya başladılar:

“Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Sakîflilere mektuptur: «Onlardan öşür alınmıyacak, cihada çıkmayacaklar... Onlar, namazda rükû ve secde etmiyecekler.» Yaz!” dediler.

⁴³⁵ el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s: 203-204.

⁴³⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c: XV, s: 88

Rasûl-i Ekrem sustular. Onlar tekrar kâtibe: «Yaz: Namazda rûkû ve secde etmiyecekler.» dediler. Kâtib,

“-Böyle yazayım mı?” der gibi Rasûlullah (s.a.v)’a baktı. Hz. Ömer yerinden kalktı, kılıcını çekti ve:

“-Ey Sakîf topluluğu, Peygamberimizin kalbini tutuşturdunuz (onun kalbini incittiniz). Allah sizin de kalblerinizi ateşle doldursun.” dedi. Sakîfliler:

“-Biz seninle konuşmuyoruz, biz ancak Muhammed’le konuşuyoruz.” dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil oldu.

Rivâyetlerin bütününden anlaşıldığı üzere müşrikler, bazı taviz talepleriyle Peygamber Efendimize müracaat etmişler ve ancak bu talepleri karşılığında dine gireceklerini bildirmişlerdir. Peygamber Efendimiz de onları dine yaklaştırmak için bu taleplerine sıcak baktığı, veya en azından sessiz kaldığı için bu âyetler inmiş ve Hz. Peygambere bu gibi tavizler hususunda açık kapı olmadığını hatırlatmıştır.⁴³⁷

Yine bir başka âyet-i kerimede, Mekke müşriklerinin aşırı talepleri karşısında eli kolu bağlı kalan Allah Rasûlüne sert bir üslupla yapmayı düşündüğü şeyin yanlış olduğu hatırlatılmaktadır.

“Belki de sen: “Ona bir hazine indirmeli.” veya “Beraberinde bir melek gelmeli değil miydi?” demelerinden ötürü, sana vahyolunanın bir kısmını (duyurmayı) terk edeceksin ve bununla göğsün daralacak, (sıkılacaksın); Ama sen sadece bir uyarıcısın (böyle sözlere aldırma), ve Allah her şeye vekildir.”⁴³⁸

Bu âyet-i kerime, Mekke müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v)’e:

“-Eğer gerçekten Allah’ın elçisi isen bizim için Mekke dağlarını altına çevir, ya da bize senin peygamberliğine şehadet edecek melekler getir.” demeleri üzerine nâzil olmuştur. İbn Abbâs’tan gelen rivâyette müşriklerin bu tekliflerine karşı Hz. Peygamber (s.a.v):

⁴³⁷ Çetiner, *Esbâb-ı Nüzul*, c: II, s: 569-571; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1989. c: V, s: 238.

⁴³⁸ Hûd 11/12

“-Hayır, ben bunu yapamam, benim buna gücüm yetmez.” demiş de bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiştir.⁴³⁹

Mekke müşriklerinin “Ona bir hazine indirilmeli, veya yanında bir melek gelmeli değil miydi?” demeleri üzerine Hz. Peygamber (s.a.v)’in, belki kendisine tâbî olurlar umuduyla müşriklerin putlarını kötölemeyi (onlara sövmeyi) bırakmaya niyetlendiği ve işte Hz. Peygamber (s.a.v)’in bu niyeti üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu da söylenmiştir.⁴⁴⁰

Peygamberimiz ile Allah arasındaki en husûsî münâsebetlerden biri olan vahiy hususunda, Peygamber Efendimize ilk sıralarda tâlimî itablar nâzil olmuştur. Daha sonraları müşriklerin katı, sert, uzlaşmaya yanaşmaz tutumları karşısında onları hidâyete yaklaştırmak ve münâsebetleri yumuşatmak maksadıyla Peygamber Efendimiz’in tebliğ etmesi gereken vahiyde birtakım tasarruflarda bulunma niyetleri ortaya çıkınca, itab âyetlerinin üslubu sertleşmiş ve tevhidden taviz verilemeyeceği hususunun altı çizilmiştir.

İniş sebepleri ne olursa olsun, bu âyet-i kerimelerden anlamamız gereken ve bize Hz. Peygamber’in şahsında verilen mesaj, Allah’ın koruması olmadan, insanın yanılarak, Allah’ın rızâsına uygun davranışlara meyledebileceği hususudur. Böylelikle insan, daima yanılma ile malûldür. Fakat yanılmayan, hata yapmayan tek varlık ise Allah’tır.⁴⁴¹

2.2.2.1.2. KULLUK

İnsanları, kendisine ibâdet etsinler diye⁴⁴² yaratan Allah Teâlâ, onların ibadetlerini nasıl yapacaklarını öğretmek ve fiilen kendilerine örnek olmak vasfıyla peygamberleri de göndermiştir. Peygamberlerin hayatları, Allah’a kulluğun nasıl olması gerektiğinin en güzel misallerini teşkil eder.

⁴³⁹ el-Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, c: XII, s: 19-20.

⁴⁴⁰ el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, c: IX, s: 10.

⁴⁴¹ Gezgin, *Uyarılar*, s: 204.

⁴⁴² Zâriyât 51/56.

Bunlar arasında özel bir mevkii olan Peygamber Efendimiz de, hayatı boyunca kulluk ve istikâmetin en nâdide örneklerini sergilemiştir.

Kur’ân-ı Kerîm, başlı başına kulluğun öğretildiği bir kitaptır. Bununla beraber kulluktaki kemâlin temini maksadıyla, bazen muhatabı bizzat Allah Rasûlü olan, bazen de onun şahsında bütün müslümanları içine alan âyet-i kerîmeler inzal olmuştur. Bu âyetler içerisinde itaba konu teşkil edebilecek nitelikte olanları da vardır.

2.2.2.1.2.1. Emrolunduğu Gibi Dosdoğru Olması

Rivâyetlere göre Peygamber Efendimize en ağır gelen âyetlerden birisi de Hûd sûresinde yer alan aşağıdaki âyet-i kerîmedir.

“Öyleyse emrolunduğun gibi doğru ol; (sen de) ve seninle beraber tövbe edenler de (hep doğru olun), aşırı gitmeyin! Zira O, yaptıklarınızı görmektedir.”⁴⁴³

Kendisinden, emredilen bütün hususlara lâayıkıyla riâyet etmesi beklenen Allah Rasûlü, bu emrin altında ezildiğini hissetmiştir.

Yine aynı mâhiyette bir âyet-i kerime de Şûrâ sûresinde yer almaktadır:

“Bundan dolayı sen (tevhid dini üzerinde anlaşmağa) davet et ve emrolunduğun gibi doğru ol; onların keyiflerine uyma ve de ki: “Ben Allah’ın indirdiği her Kitab’a inandım ve aranızda adalet yapmakla emrolundum. Allah bizim de Rabb’imiz, sizin de Rabb’inizdir. Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size aittir. Bizimle sizin aranızda bir tartışma (sebebi) yoktur. Allah aramızı bulur, (yahut: Allah bizi bir araya toplar), dönüş de O’nadır.”⁴⁴⁴

⁴⁴³ Hûd 11/112.

⁴⁴⁴ Şûrâ 42/15.

2.2.2.1.2.2. Allah'ın Kendisine Kâfi Olduğu

Yine Allah Rasûlünden karşılaştığı sıkıntılar karşısında yegâne sığınak olarak Allah Teâlâ'yı görmesi istenmektedir:

“Ey peygamber, Allah sana ve sana tâbî olan mü'minlere yeter.”⁴⁴⁵

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre, bu âyet-i kerîme Hz. Ömer'in Müslüman olması neticesinde Müslümanların sayısının 40'a ulaşması sebebiyle nâzil olmuştur.⁴⁴⁶ Fakat bu rivâyete çeşitli itirazlar yapılmıştır.⁴⁴⁷

Kuşeyrî'nin kaydettiğine göre âyet, Mekke'de inmiş olmakla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v)'in emriyle Medenî olan bir sûrenin içine yazılmıştır.⁴⁴⁸ Ancak âyet-i kerime ve içinde bulunduğu sûre medenî, Hz. Ömer'in müslüman olması ise Mekke'de olduğuna göre âyet-i kerimenin Hz. Ömer'in İslâm'a girmesi üzerine inmiş olması doğrusu çok şüphelidir.⁴⁴⁹

2.2.2.1.2.3. Allah Hakkında Yanlış Zanda Bulunmaması

Peygamber Efendimizin tebliğ esnasında karşılaştığı bazı meşakkatler sebebiyle, Allah'ın kendisine vaad ettiği bazı şeylerden şüpheyne düşmeye başladığı esnada:

⁴⁴⁵ Enfâl 8/64.

⁴⁴⁶ -Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 165.. Bu âyet-i kerimenin, Hz. Ömer'in İslâmı üzerine nâzil olduğu, Saîd b. Museyyeb ve Saîd b. Cubeyr'den de rivayet edilmiştir.

⁴⁴⁷ Bu rivayette Hz. Ömer'in, İslâm'a girenlerin kırkıncısı olduğu ifade edilmektedir. Zaten avâm arasında yaygın olan söylenti de budur. Ancak bu, tarihî vakualara mutabık değildir. Bir kerre Hz. Ömer'in İslâm'ı kabulü, Habeşistan'a hicretten sonradır. İbn İshak, Habeşistan'a hicret eden müslümanların sayısının, yanlarında götürdükleri küçük çocuklar ve Habeşistan'da doğanlar hariç olmak üzere 83 kişi olduğunu söylemektedir. Mekke'de kalanlar bir yana sırf Habeşistan'a hicret edenler 83 kişiye Hz. Ömer nasıl 40'ıncı müslüman olur? Nitekim Kelbî de âyet-i kerimenin çölde Bedr Gazvesinde, savaştan önce nazil olduğunu söylemiştir. (el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c: VIII, s: 29).

⁴⁴⁸ el-Kurtubî, a.g.e., c: VIII, s: 29.

⁴⁴⁹ İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c: IV, s:31.

“Sakın, Allah’ın elçilerine verdiği sözden cayar, sanma! Çünkü Allah daima üstündür, öc alandır!”⁴⁵⁰ âyetinin inzâl edildiği; zâlimlerin yaptığı bütün kötülüklere rağmen herhangi bir ilâhî azaba uğratılmamaları sebebiyle fiillerinin yanlarına kâr kalacağı düşüncesi üzerine:

“(Ey Muhammed), zalimlerin yaptığından Allah’ı gafil sanma, O, sadece onları, gözlerin dehşetten donup kalacağı bir güne erteliyor.”⁴⁵¹

“Nankörlerin, yer yüzünde (Allah’ı) aciz bırakacaklarını, (Allah’ın azabına engel olacaklarını) sanma. Onların varacağı yer ateştir. Ne kötü bir gidiş yeridir o!”⁴⁵² âyetlerinin indirildiği ve böylece hem peygamberimizin tesellî edilip, hem de düşeceği bir hatadan kurtarıldığı anlatılmaktadır.

2.2.2.1.2.4. Şirk

Gökleri ve yeri yoktan var eden, besleyen, fakat kendisi beslenmeyen”,⁴⁵³ insanları öldürecek yegâne kuvvet olan Allah’a⁴⁵⁴ ortak koşmak⁴⁵⁵, ondan başka dost aramak⁴⁵⁶, ve yine Allah’dan başka fayda veya zarar vermeye gücü yetmeyecek şeylere yalvarmak⁴⁵⁷ bir çok âyette reddedilmiş; peygamberlere yüzlerini hanîf olarak Allah’ın dinine döndürmeleri⁴⁵⁸ ve bu inanç üzerinde müslümanların ilki olmaları⁴⁵⁹ emredilmiştir.

⁴⁵⁰ İbrâhim 14/47.

⁴⁵¹ İbrâhim 14/42.

⁴⁵² Nûr 24/57.

⁴⁵³ En’âm 6/14.

⁴⁵⁴ Yunus 10/104.

⁴⁵⁵ En’âm 6/14, Yunus 10/105,

⁴⁵⁶ En’âm 6/14,

⁴⁵⁷ Yunus 10/106, 107

⁴⁵⁸ Yunus 10/105.

⁴⁵⁹ En’âm 6/14, Yunus 10/104,

Kur'ân-ı Kerîm'in ısrarla yerleştirmek istediği akîde "tevhid"dir. Tevhid'in zıddı olan şirk, her fırsatta reddedilmiş ve Allah'a şerîk tanımanın cezası olarak, müşriklere cehennemin hazırlandığı haber verilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, şirkin her türlüşünden sakınmayı emretmiş; nübüvvetten önce de şirke bulaşmamış olan Allah Rasûlü'nü bu noktada daha da hassas olmaya davet etmiştir.

2.2.2.1.2.4.1. Şirkten Uzak Durması

Peygamber Efendimiz nübüvvetle vazifelendirildikten bir müddet sonra, yakın akrabasını inzâr etmekle⁴⁶⁰ görevlendirilmiş ve bu esnada başka bir ilâha şirk koşmaması emredilmiştir:

"Allah ile beraber başka bir tanrı çağırma, sonra azap edilenlerden olursun. (Önce) en yakın akrabanı uyar."⁴⁶¹

Daha sonraki zamanlarda da, vahiyle tevhid ve şirk arasındaki sınıra dikkat çekilmiş; hem şahsının ve hem de diğer insanların şirkten uzak durması hakkında ikazlar vârid olmuştur.

"Allah ile beraber başka bir tanrı edinme, yoksa kınanmış ve yalnız başına bırakılmış olarak oturup kalırsın!"⁴⁶²

"Bunlar, Rabb'inin sana vahyettiği hikmet(ler)dendir. Allah ile beraber başka tanrı edinme, sonra kınanmış, (Allah'ın rahmetinden) uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın."⁴⁶³

⁴⁶⁰ Bu âyet-i kerimenin inmesi üzerine Hz. Peygamber, Safâ tepesine çıkmış, aile aile Kureyşlileri çağırıp onları uyarmıştır. Meselâ bak: Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Mesed, 111/1; Müslim, İman, 348, 355; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 111/1, hadis no: 3363; Neseî, Vasâyâ, 6, hadis no: 3642-3646; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, II,333,360, 519.

⁴⁶¹ Şuarâ 26/213-214

⁴⁶² İsrâ 17/22.

Peygamber Efendimizin nübüvvetten önce de şirk koşmadığı, hatta putlardan nefret ettiği çeşitli rivayetlerde yer almaktayken, bu âyetlerdeki ikaz ve ihtarların başka bir maksatla indirildiğini göstermektedir.

İfadelerde kullanılan “*lein eşrakte: Eğer şirk koşarsan...*”⁴⁶⁴ gibi şartlı sîgalar, bu günahın gerçekte işlendiğini göstermez⁴⁶⁵, ama tenbih ve ihtar eder. Böyle önemli bir hususta herhangi bir boşluk ve ihtimale yer vermemek içindir. Şayet böyle bir yanlışlığa –velev kalben- meyletmeyi engellemek için, işin âkıbet ve cezasını hatırlatılarak terbiye maksadı güdülmüştür.

2.2.2.1.2.4.2. Müşriklerden Olmaması

“Ve Allah’ın, ayetleri sana indirildikten sonra sakın seni onlardan alıkoymasınlar. Rabb’ine davet et, ortak koşanlardan olma.”

“Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarma. O’ndan başka tanrı yoktur. O’nun yüzü (zatı)ndan başka herşey helak olacaktır. Hüküm O’nundur ve O’na döndürüleceksiniz.”⁴⁶⁶

2.2.2.1.2.5. Şüphe

Kur’ân-ı Kerîm’de, Peygamber Efendimize, kendi peygamberliğinden⁴⁶⁷, hakikatin Rabbinden gönderildiğinden⁴⁶⁸, Kur’ân-ı Kerîm’in Allah tarafından

⁴⁶³ İsrâ 17/39.

⁴⁶⁴ Zümer 39/65.

⁴⁶⁵ Sâdık Kılıç, *Kur’an’da Günah Kavramı*, Hibaş yayınevi, Konya, 1984, s: 306-307.

⁴⁶⁶ Kasas 28/87-88.

⁴⁶⁷ “Kendilerine Kitab verdiklerimiz, onu, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Ama yine de onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizlerler. Gerçek, Rabb’inden gelendir, artık kuşkulananlardan olma.” (Bakara 2/146, 147).

gönderildiğinden⁴⁶⁹ ve kâfirlerin taptıkları şeylerin faydasızlığından⁴⁷⁰ şüpheyeye düşmemesi emredilmektedir.

Biz burada özellikle Kur'ân-ı Kerîm'den şüphe etmek hakkında nâzil olan âyet-i kerimleri incelemek istiyoruz. Bu konudaki ilk âyet-i kerime, Âl-i İmrân sûresinde yer almaktadır:

“(Bu), Rabb’inden gelen gerçektir. Öyle ise kuşkulananlardan olma. Kim sana gelen ilimden sonra seninle tartışmaya kalkarsa, de ki: “Geliniz, sizler ve bizler de dahil olmak üzere, siz kenî çocuklarınızı, biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra gönülden dua edelim de, Allah’dan yalancıların üzerine lanet dileyelim!””⁴⁷¹

Bu âyet-i kerimenin sebep-i nüzûlü hakkında şöyle bir rivâyet nakledilmektedir:

Hicretin dokuzuncu senesinde Yemen Necran Hıristiyanlarından bir grup⁴⁷², Medîne’ye gelmiş ve Peygamber Efendimizle İslâmiyet hakkında uzun süren tartışmalar yapmışlardır. Kendilerine sunulan bütün delillere rağmen küfür ve inatlarında sabit kalmışlar ve bu hâdise üzerine, Hz. Peygamber tarafından Allah’ın emriyle karşılıklı lânetleşmeye çağrılmışlar (Mübâhele), fakat onlar bundan çekinerek cizye vermeyi kabul etmişlerdir.⁴⁷³

Onlar ayrılınca Efendimiz:

“-Benî hak ile gönderene yemin ederim ki Necran halkı helâk edilmek üzereydi. Eğer lânetleşselerdi maymun ve domuzlara çevrilecekler, vadi onlar için ateşle dolacak (ya da vadi üzerlerine ateş yağdırarak), ağaçlar üzerindeki kuşlara (veya ağaçlar

⁴⁶⁸ Bakara 2/147.

⁴⁶⁹ En’âm 6/114, Yunus 10/94, Hûd 11/17.

⁴⁷⁰ “Şunların taptıkları (şeylerin, yararsızlığı)ndan hiç kuşkun olmasın. Onlar da önceden atalarının taptığı gibi tapıyorlar. Biz onların da (azabdan) paylarını eksiksiz vereceğiz!” (Hûd 11/109).

⁴⁷¹ Âl-i İmrân 3/60-61.

⁴⁷² İbn-i İshak’a göre gelenler altmış binitli idiler.

⁴⁷³ İbn-i Hişâm, Abdülmelik el-Himyârî, es-Sîretu’n-Nebeviyye, thk: Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdu’l-Hafız Şelebî, Dâru İbn Kesîr, Kahire 1375/1955, I, 573-584; Taberî, Câmiu’l-Beyân, c: III, s: 108-109; İbn-i Kesir, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, c: II, s: 40-42; Elmalılı, Hak Dini, c: II, s: 1011-1014.

üzerindeki serçelere) varıncaya kadar Necran ve halkının kökleri kurutulacaktı.” buyurdular.⁴⁷⁴

Burada da görüldüğü üzere, bu âyet-i kerîme, Necranlı Hıristiyanların karşısında Peygamber Efendimizi takviye için indirilmiştir; yoksa -hâşâ- Peygamber Efendimizin kendisine indirilen bu ilâhî kitab karşısındaki şüphe ve tereddüdünden dolayı değil!.. Bu hususta Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan iki âyet-i kerîmeye daha kısaca temas edelim:

“Eğer sen, sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce Kitabı okuyanlara sor. Andolsun, sana Rabbinden hak geldi, sakın kuşkulananlardan olma!”⁴⁷⁵

“Hiç böyleleri, şu kimse gibi olur mu ki, Rabb’inden bir delil üzerinde bulunmaktadır, ayrıca O’ndan bir şahid (Kur’an)da onu takib eder. O (Kur’a)n’dan önce de bir önder ve rahmet olarak Musa’nın Kitabı var. İşte onlar O (Kur’a)n’a inanırlar. Kavimlerden kim onu inkar ederse, onun yeri ateştir! O (Kur’a)n’ndan hiç kuşkun olmasın. Çünkü o, Rabb’inden gelen gerçektir. Fakat insanların çoğu inanmazlar.”⁴⁷⁶

2.2.2.1.2.6. Cehl

Kur’ân-ı Kerîm’de, Peygamber Efendimize, Allah’ın her şeye gücünün yettiğini⁴⁷⁷, göklerin ve yerin hükümlanlığının Allah’a ait olduğunu⁴⁷⁸, gerçekleşenin ne olduğunu⁴⁷⁹, kıyâmetin vaktinin ne zaman olduğunu⁴⁸⁰, göklerde ve yerde olan kimselerin, kanatlarını çırparak uçan kuşların Allah’ı tesbih ettiğini⁴⁸¹, câmit görünen

⁴⁷⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c: III, s: 211-213; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, VIII, 80.

⁴⁷⁵ Yunus 10/94.

⁴⁷⁶ Hûd 11/17.

⁴⁷⁷ Bakara 2/106.

⁴⁷⁸ Bakara 2/107.

⁴⁷⁹ Hâkka 69/3.

⁴⁸⁰ Şûrâ 42/17, Mürselât 77/13-14.

⁴⁸¹ Nûr 24/41.

dağların aslında bulutlar gibi yürüdüğünü⁴⁸² bilip bilmediği ve Allâh'ın şaşılacak âyetlerinin sadece Kehf ve rakîm sahiplerinden ibaret mi zannettiği⁴⁸³ sorulmaktadır.

Şüphesiz bir insan olarak Allah Rasûlü de her şeyi kuşatan bir ilme sahip değildi. Nitekim Duhâ sûresinde yer alan, “Rabbin seni yol bilmez bir halde bulup yola iletmedi mi?”⁴⁸⁴ âyet-i kerimesi ile “Sen daha önce sağ elinle yazmamıştın”⁴⁸⁵ âyet-i kerîmesi, Peygamberimizin kendisine nübüvvet verilmeden önce okuma yazma bilmediğini ve çok özel bir tahsilden geçmediğini göstermektedir. Nübüvvetten sonra kendisine gelen vahiyle birlikte pek çok hususta bilgi sahibi olmuş ve Allah tarafından kendisine özel bir ilim ihsan edilmiştir. Bu yüzden o, Allah'ın bildirdiği kadarını bilmektedir.

Peygamber Efendimiz, Hz. Mûsâ'ya vahiy verilirken⁴⁸⁶, Tur dağında Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya seslenirken⁴⁸⁷ Medyen halkı arasında⁴⁸⁸ değildi. Bu yüzden onlar hakkında söyledikleri ancak vahiy mahsûlü bilgilerden ibaret⁴⁸⁹ ve kendisi de Allah'ın elçisidir⁴⁹⁰.

Ayrıca burada kullanılan “*bilmedin mi*”, “*görmez misin*”, “*bilmez misin*” ifâdeleri, Kur'ân'ın belâğat özelliklerinden birini göstermektedir. Soru tarzındaki bir söyleyişle muhatabın dikkati bu konuya çekilmekte ve üzerinde tefekkür etmesi istenmektedir.

2.2.2.1.2.7. Günah

⁴⁸² Neml 27/88.

⁴⁸³ Kehf 18/9.

⁴⁸⁴ Duhâ 93/7.

⁴⁸⁵ Ankebut 29/48.

⁴⁸⁶ Kasas 28/3, 44, 45, 46.

⁴⁸⁷ Kasas 28/46.

⁴⁸⁸ Kasas 28/45.

⁴⁸⁹ Kasas 28/45, 46.

⁴⁹⁰ Kasas 28/45.

Aslında Farsça bir kelime olan “günâh” ve bu kelimeye Arapça’da en yakın kelime olarak kullanılan⁴⁹¹ ve Kur’ân-ı Kerîm’de 25 yerde geçen⁴⁹² “cunâh” kelimesi, Arapça’da “c-n-h” kökünden türeyerek, “bir şeye eğilim göstermek, meyletmek, yönelmek” anlamlarına gelmektedir.⁴⁹³

Râgıb el-İsfehânî, “Cunâh”ın, insanın Hak’tan başka yöne eğilimini gösteren “el-ism” olduğunu belirtmekte ve her “ism”in “cunâh” olarak isimlendirildiğini zikretmektedir.⁴⁹⁴

Arapça’da “günah”la yakın anlamda, “zenb”, “ism”, “ma’siye”, “curm”, “fisk”, “fücur” ve “kabîh” kelimeleri de kullanılmaktadır.⁴⁹⁵

Biz bu kelimeleri tek tek incelemeden genel hatlarıyla “günah” kavramı üzerinde durmayı düşünüyoruz.

2.2.2.1.2.7.1. Günah ve İstiğfar

Kur’ân-ı Kerîm’de Peygamber Efendimize, şeytandan bir kötü düşünce geldiğinde Allah’a sığınması⁴⁹⁶, kalplerinde hastalık olanları ve kalpleri katılaştıranları imtihan etmek üzere⁴⁹⁷ şeytanın kendisine ilkâ etmeye çalışacağı şeylere karşı dikkatli olması⁴⁹⁸ emredilmektedir. Buna rağmen Allah’ın şeytanın attıklarını sileceği ve kendi âyetlerini sağlamlaştıracağı bildirilmektedir.⁴⁹⁹

⁴⁹¹ Ama Arapça “cunâh” kelimesi, Farsça “günah” kelimesinin anlamını tam olarak karşılamamaktadır. (Kılıç, *Günah Kavramı*, s: 25.)

⁴⁹² Bakara 2/158, 198, 229, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 240, 282; Nisâ 4/23, 24, 101, 102, 128; Mâide 5/93; Nûr 24/29, 58, 60, 61; Ahzâb 33/5, 51, 55; Mümtetine 60/10.

⁴⁹³ er-Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s: 207.

⁴⁹⁴ er-Râgıb el-İsfehânî, a.g.y.

⁴⁹⁵ Gezin, *Uyarılar*, s: 149.

⁴⁹⁶ A’râf 7/200, Mü’minûn 23/97-98, Fussilet 41/36.

⁴⁹⁷ Hâc 22/53.

⁴⁹⁸ Hâc 22/52.

⁴⁹⁹ Hâc 22/52.

Yine kendisinden Allah'a istiğfarda bulunması⁵⁰⁰, günahına istiğfar ederek⁵⁰¹ Rabbini tesbih etmesi⁵⁰², kendi günahı ve mümin erkek ve kadınların günahları için de mağfiret dilemesi⁵⁰³ istenmektedir.

Bu konuyla ilgili daha geniş bir bilgi elde etmek üzere, içinde “zenb” ve “istiğfar” kelimelerinin geçtiği âyetler üzerinde biraz daha duracak olursak:

“(Ey Muhammed, sen) sabret, Allah’ın va’di mutlaka gerçektir. Günahına da istiğfar et ve akşam sabah Rabb’ini överek tesbih eyle (O’nun şanını, yüceliğini an).”⁵⁰⁴

“Allah’tan başka ilah olmadığını bil ve kendi günahın, inanan erkeklerin ve inanan kadınların günahı için (Allah’tan) mağfiret dile. Allah, dönüp dolaşacağınız yeri ve varıp duracağınız yeri bilir.”⁵⁰⁵

“Doğrusu biz sana apaçık bir fetih ihsân ettik. Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru yola iletir.”⁵⁰⁶

“Andolsun Allah, Peygamberi ve o güçlük saatinde ona uyan Muhacirleri ve Ensarı affetti. O zaman içlerinden bir kısmının kalpleri kaymağa yüz tutmuş iken yine de onların tevbesini kabul buyurdu. Çünkü O, onlara Raûf ve Rahîmdir.”⁵⁰⁷

Zikredilen âyetlerde geçen “günah” ve “istiğfar etme” konusunda şunlar denilmiştir:

⁵⁰⁰ Nisâ 4/106.

⁵⁰¹ Mü’min 40/55.

⁵⁰² Mü’min 40/55.

⁵⁰³ Muhammed 47/19.

⁵⁰⁴ Mü’min 40/55.

⁵⁰⁵ Muhammed 47/19.

⁵⁰⁶ Fetih 48/1-2.

⁵⁰⁷ Tevbe 9/117.

Zenb; lügatte “*akabinden veya peşinden bir ceza gelen fil*” olarak tarif edilmiştir.⁵⁰⁸ Şeriatte ise, Allah’ın emir ve nehyine muhalefettir.⁵⁰⁹

Bu kelimenin anlamı, fiilin ve fâilin durumuna nisbetle değişiklik arz eder. Meselâ bir âlimin Allah’a muhâlefeti ile, bir câhilin muhalefeti bir değildir; kasden muhalefet ve isyan ile unutmaya ile meydana gelen de aynı değildir. Yine içtihadta müracaat edilerek düşülmüş bir hata ile içtihadsız hata da farklılık arz eder. Öyleyse suç ve günahlar, fâile, olaya ve fiilin durumuna göre hükme konu olur.⁵¹⁰

Yine “*zenb*” ile yakın anlamli olarak kullanılan “*el-ism*” kelimesi arasında da ince bir fark sözkonusudur. *Zenb*, bilerek veya bilmeyerek ya da kasıtlı veya kasıtsız olarak işlenen günahları gösterirken, “*ism*” kelimesi, sadece bilinçli bir şekilde kasden ve taammüden işlenen günahları içine alan bir kelimedir.⁵¹¹

Bu iki kelime arasındaki bir başka farkı da Seyyid Şerif el-Cürcânî şöyle nakleder:

“*Zenb*”, kişiyi Allah’tan perdeleyen her şeydir. “*İsm*” ise şer’an ve tab’an sakınılması gereken şeydir.”⁵¹²

Peygamberimize yönelik Kur’ân-ı Kerîm’de “*ism*” kelimesi hiç kullanılmamışken⁵¹³, “*zenb*” kelimesi üç yerde geçmektedir.⁵¹⁴

Bunların ilkinde⁵¹⁵ Allah, Peygamberine ve mümin kullarına “*dünyâ ve âhirette musretinin erişeceği; zâlimlerin ise âhîret gününde mazeretlerinin geçersiz olduğu, kendilerini lanet ve kötü âkıbetin beklediği konusundaki*” va’dinin hak olduğunu beyân etmiştir. Bu âyetin sibâkında Hz. Mûsâ ve onun nübüvvet mücâdelesinde karşılaştığı meşakkatler anlatılmaktayken, bir anda muhatab sîgasına

⁵⁰⁸ er-Ragıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “*zn*” md.

⁵⁰⁹ el-Mutrafî, Âyâtü İtâbi’l-Mustafa, s: 108.

⁵¹⁰ el-Mutrafî, a.g.e., s: 108.

⁵¹¹ Kılıç, Günah Kavramı, s: 126; Gezgin, Uyarılar, s: 150.

⁵¹² el-Cürcânî, et-Târifât, s: 119.

⁵¹³ Gezgin, Uyarılar, s: 180.

⁵¹⁴ Mü’min 40/55; Muhammed 47/19; Fetih 48/1-2.

⁵¹⁵ “Sabret, Allah’ın va’di mutlaka gerçektir. Günahına da istiğfar et ve akşam sabah Rabb’ini överek tesbih eyle.” (Mü’min 40/55).

geçilerek, Hz. Peygambere: “(Ey Muhammed, sen) **sabret, Allah’ın va’di mutlaka gerçektir. Günahına da istiğfar et ve akşam sabah Rabb’ini överek tesbih eyle** (O’nun şanını, yüceliğini an).” denilmiştir. Böylece, kardeşlerinden olan Hz. Musâ da binbir sıkıntıya göğüs germiş ve sonunda Allah’ın nusret ve fethi kendisine yetişerek onu gâlib kılmıştır. O halde, Sen de içinde bulunduğun bu sıkıntılara “Sabret!” ve iç dünyanda meydana gelen gönül daralmasından dolayı da Allah’a istiğfar et!⁵¹⁶ Kâfir ve müşriklerin bu inad, küfür ve sertliklerine karşı senin içinde meydana gelen darlık ve bunalmaya meydan vermemek için, istiğfarın yanında, sabah akşam, dâimâ Allah’ı tesbih et! Böylece risâlet vazifeni ve tebliği gönül rahatlığı içinde îfâ edebilirsin.⁵¹⁷

Muhammed sûresinde geçen konumuzla ilgili ikinci âyetin biraz öncesindeki âyetlerde, münâfıkların halleri vasfedilmektedir. Bu münâfıklar, söz dinlemek, öğüt alıp istikâmete ermek için değil de; alay ve hakaret etmek, nifak ve küfürlerini arttıracak bir şeylere kavuşmak umuduyla Allah Rasûlünün huzuruna girerler, onu dinledikten sonra, oradan ayrılırken “Şimdi bu ne söyledi?!” deyip alay eder ve gülüşürlerdi. Âyet-i kerimeler bu hâdiseyi naklettikten sonra, alay edip durdukları kıyametin yaklaştığını, âlâmetlerinin gözle görülecek hâle geldiğini; onlarınsa bunu görecektir basar ve basîretlerinin bulunmadığını bildirmiş ve sonra hitâbı, Allah Rasûlü ve müminlere çevirerek:

“Allah’tan başka ilah olmadığını bil ve kendi günahın, inanan erkeklerin ve inanan kadınların günahı için (Allah’tan) mağfiret dile. Allah, dönüp dolaşacağınız yeri ve varıp duracağınız yeri bilir.”⁵¹⁸ buyurmuştur.

Burada “Allah’tan başka ilah olmadığını bil”den maksad, “Allah’ın birliği, rubûbiyette yegâneliği ve kulluğun sadece ona tahsis edilmesidir. Peygamber Efendimize bu âyette isnad edilen “zenb” ise, kalpleri mühürlenmiş olan münâfıkların inad ve inkârlarının onun pâk kalbinde bırakmış olduğu keder ve hüzündür. Bu âyetle, kendisinden kalb-i şerifini bu gibi inatçıların inkârıyla me’yus ve meşgul eylememesi

⁵¹⁶ el-Mutrafî, Âyâtü İtâbi’l-Mustafa, s: 109-110.

⁵¹⁷ el-Mutrafî, a.g.e,s: 110.

⁵¹⁸ Muhammed 47/19.

istenmektedir. Müminlerden istiğfar talebi ise, ibadet ve takvâlarını ziyadeleştirmek sûretiyle günahlardan uzaklaşarak Allah’a yaklaşmalarıdır.⁵¹⁹

Üçüncü âyet-i kerime ise, Fetih sûresindedir.⁵²⁰ Bu sûrenin başlangıcında yer alan âyetlerde, Allah Teâlâ kendisine vermiş olduğu nimetleri hatırlatmakta ve şöyle buyurmaktadır:

“Doğrusu biz sana apaçık bir fetih ihsân ettik. Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın (bütün tasalarını gidersin) ve sana olan nimetini tamamlasın ve seni doğru yola iletsin.”⁵²¹

Âyetin, “senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın” kısmıyla ilgili olarak Elmalı’lı, özetle şöyle demektedir:

“Günâhın geçmişi ve geleceği, hepsini kapsamasından kinâyedir. Bu şekilde peygambere bütün günahlardan mağfiretle temizlenme ve aklanma bildirilmiştir. Hz. peygamberden ne gibi bir günahın vârid olmuş olabileceği hususunda görüş bildirenler olmuştur. Meselâ Muhyiddin-i Arabî gibi bazıları, maksadın ümmetin günahı olduğunu kabul etmişlerdir. Nitekim “*Sen bir şüphedeysen*”⁵²², “*Şayet Allah’a ortak koşarsa, amelin boşa gider*”⁵²³ âyetlerinde kastedilen hitabın, Peygambere değil, ümmete ait olduğunda görüş birliği vardır. Ancak bu te’vil, “*Kendi günahın, inanan erkeklerin ve inanan kadınların günahı için (Allah’tan) mağfiret dile...*”⁵²⁴ âyetine uygun değildir.

Bazıları da demişlerdir ki, günahın işlenmesi kastedilmeyerek terkinin bütünü muâheze olunmamaktan kinâyedir. Bir çok müfessirin görüşüne göre vahiy inmeyen konulardaki içtihadında makamına göre evlâ/uygun olanın aksi şeklindeki seçmelerdir ki, “*Allah seni affetsin, onlara niçin izin verdin?*”⁵²⁵ gibi ilâhî hitap ile ihtar edilmiştir. Buna günah denilmesi peygamberlik makamına göredir. Çünkü «Ebrârın (iyilerin)

⁵¹⁹ el-Mutrafî, *Âyâtü İtâbi’l-Mustafa*, s: 110-111.

⁵²⁰ Fetih 48/1-2.

⁵²¹ Fetih 48/1-2.

⁵²² Yunus 10/94.

⁵²³ Zümer 39/65.

⁵²⁴ Muhammed 47/19.

⁵²⁵ Tevbe 9/43.

iyiliği, mukarrabînin (yakın olanların) kötülüğü gibidir.»⁵²⁶ Buradan, bundan böyle peygamberlik vazifesinin ifa edilmesinde önceki meşakkat ve zorlukların ağırlığının kalmayacağına da delil getirilebilir.»⁵²⁷

Sonuç olarak, günah'ın, “*irâdî ve kasdî isyan*” anlamına gelen bir örfî; bir de “*faziletlerin arttırılmasında geçici bir duraklamayı, küçük bir gecikme*”yi gösteren “ince” bir manası vardır.⁵²⁸ İşte peygamberlerden sâdır olduğu belirtilen “günah/zenb” bu ikinci anlamdaki günah kapsamında değerlendirilmelidir.⁵²⁹ “Bu anlayışta günah, öbür hal ve şekli gerçekte daha uygun iken, seçkin kişinin kendisine göre o anda iyi veya güzel olanı seçmesinden ibarettir. Bu son şekli kendisine âşikâr olunca, katlanmış olduğu üzüntü ve pişmanlık, ciddî bir günah işlediğinde normal insanın duymuş olduklarına eşittir. (...) Normal insanlara tatbik edildiğinde, çok çirkin hataları gösteren “isyan, zulüm ve günah” terimleri burada, çok ince bir manaya sahiptirler. Umûm nazarında pek anlamı olamayan hareketler, seçkin kimselerin vicdanında bir tür büyütülmeye, mübâlağa edilmeye uğrarlar.”⁵³⁰

Şu halde “günah/zenb” kelimesi, sıradan insanlar için kullanıldığında, bile bile işlenen ve Allah’a karşı isyanı içine alan bir kavram iken; Allah’ın peygamber olarak seçtiği insanlar sözkonusu olduğunda bu kelime, tamamen kasıtsız oalrak işlenen, bir bakıma sürçem, tökezleme veya çoğunlukla ifade edildiği gibi “zelle/hata”⁵³¹ olarak da algılanabilecek ve bir meselede karar verirken daha iyisini seçmemekten kaynaklanan bir yanılma anlaşılmaktadır.⁵³²

⁵²⁶ el-Aclûnî, bu sözün mutasavvıflardan Ebû Said el-Harraz’a ait olduğunu söylemektedir. (İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ ve Mûzîlu’l-İlbâs Ammen Şehere Mine’l-Ehâdîsi alâ Elsineti’n-Nâs*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, 1351, c: I, s: 357.)

⁵²⁷ Elmalî’î, *Hak Dini*, c: VI, s: 4407.

⁵²⁸ Kılıç, *Günah Kavramı*, s: 303.

⁵²⁹ Gezgin, *Uyarılar*, s: 155.

⁵³⁰ Kılıç, a.g.e., s: 303-304.

⁵³¹ Zelle, lügatte, “*Ayağın çamurdan dolayı sürçüp kayması, kazara hata yapmak, hata yapmak, birini yoldan çıkarmak*” gibi anlamlara gelen bir kelimedir. (İbn Fâris, *Mekâyis*, c: III, s: 4; İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, c: XI, s: 306-307.) Peygamberlerin “zelle”leri denince, ma’siye, Hak’tan bâtula doğru sapma anlamındaki “zelle”nin değil, daha üstün (efdal)olandan, üstün olana (fadl) doğru yapılan bir tercihin veya yanılmanın anlaşılması icab eder. (Nureddin es-Sabûnî, *el-Müntekâ*; Gezgin, *Uyarılar*, s:150.)

⁵³² Gezgin, a.g.e., s: 156.

2.2.2.1.2.7.2. Günah ve Hata Arasındaki Fark

“Günah”ta kişinin beşerî isteği, bilinçli bir şekilde ve irade hürriyeti içerisinde işlenmiş olma gibi özellikler vardır. Halbuki “hata” böyle değildir.

Günahta her şey, günah atmosferi içinde normal bir seyir takip ederken, hatada eşyanın düzeni, bilincin ve şuurun payı olmaksızın bozulur. “Hata”ya düşen kimse, ânî bir yakalanmışlık duygusu ile kendine gelir, elleri birbirine dolaşır. Ne yapacağını şaşırılmış bir vaziyettedir. Günah ise, derinliğine ve bilinçli bir şekilde olayın içinde başından itibaren var olan ve yalan söyleyebilen bir “ben”i alakadar eder. Dolayısıyla günahta sürprize yer yoktur. Şaşkınlık sözkonusu değildir.

Günahı, hatadan ayıran en önemli şeylerden birisi de “*zaman*” şuurudur. Zaman derinliğine yaşanmadığı içindir ki, hata ruha yabancı, ruhun dışındadır. İnsanın başına ansızın gelen bir rastlantıdır, kazadır. “Hata”dan yapılacak bir arınma, temizlenme hareketi, derûnî hayat pay sahibi olmadığı için, şekli kalacaktır. Ayrıca şuurun/bilincin devrede olmamasından dolayı, günah kadar göze çarpmayan, insanın karışık ruh ve bilinç hallerine ışık tutabilme imkânını da hazırlamayan “hatada, insanın verdiği karar, başka bir karar tarafından –ilâhî takdirdir- engellenir. “Hata”ya düşen insan istemeyerek “hata”ya düşmüştür. Bu, yetersiz bilgiden ileri gelecektir; yetersiz seçim, yetersiz bir bilginin sonucudur.

Günah ile hata arasındaki irtibatı formüle edecek olursa; “her günah hatadır, fakat her hata günah değildir.”⁵³³

Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “*günah*” ile “*hata*” birbirlerinden ayrı olarak değerlendirilmiştir. Mesela iki kelimenin de peşpeşe geçtiği:

“....Yanılarak (ehta’tum) işlediğiniz şeyde, üzerinize bir günah (cunâh) yoktur. Fakat kalplerinizin bile bile yaptıkları (taammüd) hariç!...”⁵³⁴ Bu âyette “cunâh”, “hata” ve “taammud” kelimeleri bir arada geçmektedir. Dikkat edilecek olursa, âyette

⁵³³ Kılıç, **Günah Kavramı**, s:37-39.

⁵³⁴ Ahzâb 33/5.

açık ve net bir şekilde, bile bile ve kasıtlı olarak (taammuden) işlenen fiiller ile yanılarak (hata) ile yapılan fiiller ayrılmaktadır. Öyleyse yapılan her hata sebebiyle günah meydana gelmez.⁵³⁵

Kur'ân'da, kulların unuttukları ya da hata yaptıklarında kendilerinin hesaba çekilmemelerini diledikleri bir duâ da öğretilmektedir.⁵³⁶

2.2.2.1.2.7.3. Dalâlet

Peygamberlerin çocukluklarından itibaren Allah'a inandıkları, ona şirk koşmadıkları, kâfir olmadıkları şüphe götürmez bir esastır.⁵³⁷

Hız. Peygamber de, peygamber olarak gönderilmeden önce puta tapmadığı gibi onlara kalben bile meyletmemiştir.⁵³⁸ Bir rivâyete göre ise Peygamber Efendimiz:

“-Ey Hatice, Allah'a yemin ederim ki, ben hiçbir zaman Lât ve Uzza'ya tapmadım.”⁵³⁹ buyurmuş olmaları da bu hususu te'yid etmektedir.

Bu rivâyetler gösteriyor ki, Peygamber Efendimiz putlara tapmadığı gibi, hiçbir şekilde şirk de koşmamıştır. Hakikat bu olmasına rağmen Duhâ sûresinde geçen “Seni şaşırmış (dalâlette) bulup da yola (hidâyete) iletmedi mi?”⁵⁴⁰ âyet-i kerimesinden yola çıkarak, bazıları, peygamberlerin nübüvvetten önce kâfir (!) olduklarını iddia etmiştir.⁵⁴¹ Halbuki bu âyette geçen “*dalâl*” kelimesinden maksat, “*bilgisizlik*”tir.⁵⁴²

⁵³⁵ Gezzin, Uyarılar, s:154-155.

⁵³⁶ Bakara 2/286.

⁵³⁷ Fahrreddin er-Râzî, *İsmetu'l-Enbiyâ*, s:5; Gezzin, a.g.e., s: 158-159.

⁵³⁸ Amcası ile Şam'a yapmış olduğu seyahat esnasında karşılaştıkları Bahira'ya söylediği sözler de bunu göstermektedir. (İbn-i Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, c: I, s: 182; Ebu'l-Fadl İyad b. Musa Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi Tâ'rifi Hukûki'l-Mustafa*, İstanbul, 1312, c: II, s: 106.)

⁵³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 222; V, 362; Nureddin Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Buğyetu'r-Raîd fi Tahkîki Mecmau'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Thk: Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1414/1994, c: VIII, s: 413. Hadis No: 13.861)

⁵⁴⁰ Duhâ 93/7.

⁵⁴¹ Fahrreddin er-Râzî, *İsmetu'l-Enbiyâ*, s: 128.

Allah'ın elçisi, doğrulardan sapmış, Allah'tan uzak, şaşkın bir kavim içerisinde seçilmiş ve hidâyete sevk edilmişti. Hz. Peygamber kendi kavmi içinde bulunan “hanîf” diye anılan kimseler gibi toplumun putlara tapmasından hoşlanmıyor, ama bu konuda ne yapabileceğini ve toplumun bu şirk yolundan nasıl kurtulabileceğini bilmiyordu.⁵⁴³ Kendisinin peygamber olacağından ve kendisine vahiy geleceğinden ise hiç haberi yoktu.⁵⁴⁴

İşte, “*Rabbin seni şaşkın bulup, doğru yola iletti.*” âyetinde onun peygamberlikten önceki düşünceli, mütereddid, toplumun kurtuluşu için ne yapılacağını bilemez durumuna işaret edilmiştir.⁵⁴⁵

Dolayısıyla “*dalâl*”, maksada götüren yolu bilmemektir. Bu ister, yürüyenin asıl yoldan başka bir yola gitmesi, isterse nereye gideceğini bilmeyip tereddüt hâlinde kalması olsun.⁵⁴⁶ Bir başka ifadeyle bu dalâlet, Hz. Peygamberin peygamber olmadan önce peygamberlik bilgilerini ve din hükümlerini bilmemesidir.⁵⁴⁷

Elmalı'lı Duhâ sûresinin yedinci âyetini tefsir ederken, “*Dâll*”in, “yitik, yolda kalmış, yanlış yola giden sapık” anlamlarına geldiğini; Allah Rasûlü'nün hiçbir zaman akıl ve dinde sapık manasına “*dâll*” olmadığını; Hz. Peygamberin, peygamberlikten önceki akıl ve dirâyeti ile nübüvvetten sonraki ilim ve hidâyeti arasında da büyük bir fark olup, bu farkın çocukluk ile erginlik arasındaki farktan daha büyük olduğunu belirtmektedir. Elmalı'lı, Hz. Peygamberin, nübüvvetten önce de kavminin ve Arap müşriklerinin dinindeki bozukluğu gördüğünü, Yahudilik ve Hristiyanlığın da çığırından çıktığını sezdiğini, fakat sırf akıl ile kavranması mümkün olmayan hak din ve kurallarının ne olması lâzım geleceğini ve dünyayı sarmış olan bunalım içinden nasıl çıkılıp da hakikata erişileceğini bilemediğini; hayret içinde bulunduğunu, ayrıca onun kitap okumasını bilmediğini, cihana ruh neşredecek olan iman ve İslâm'ın ayrıntılı

⁵⁴² el-Beydavî, el-Kâdî Nasıruddin Ebî Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl (Tefsîru'l-Beydâvî)*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, tsz., c: II, s: 152.

⁵⁴³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, c: X, s: 511.

⁵⁴⁴ Kasas 28/86; Şûrâ 42/52.

⁵⁴⁵ Ateş, a.g.e., a.y.

⁵⁴⁶ Muhittin Akgül, *Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber*, Işık yayınları, İzmir, 1999, s: 187.

⁵⁴⁷ Gezgin, *Uyarılar*, s:161.

esaslarından habersiz olduğunu da zikretmektedir.⁵⁴⁸ Bu noktadan hareketle âyetin anlamı şöyle olmaktadır:

“Sen, Peygamberlikten önce, akılların yol bulamadığı hakikatlardan ve şeriatlardan gâfil ve yol arayan bir yitik halinde şaşkınen Rabbin seni bulup seçti de hidâyet buyurmadı mı? Verdiği vahiy, indirmiş olduğu Kitap ile bilmediklerini bildirerek doğru yolu göstermedi mi?”⁵⁴⁹

Şu halde “şirk koşma” veya “küfre düşme” anlamında bir “dalâlet”i Hz. Peygambere isnad etmek mümkün değildir. Bu konuyla ilgili yapılan yorumlar ne olursa olsun, gerek Kur’ân’ın konteksi/siyâkı ve gerekse Kur’ân bütünlüğü içerisinde mesele değerlendirildiğine bütün peygamberler gibi, Hz. Peygamber’in de peygamberlikten önceki dönemlerinde şirk, küfür gibi sapmalardan Allah’ın yardımıyla korunmuş olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵⁵⁰

Sonuç itibariyle Allah, Rasûlü’nün geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamıştır.⁵⁵¹

2.2.2.1.2.8. Sabır

Sabır, nübüvvet vazifesini ifada karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmek için şarttır. Bu önemli hususta Peygamber Efendimize daha önce sabır imtihanından geçememiş bazı peygamberlerden örnekler verilerek, karşılaştığı zorluklara karşı sabretmesi istenmiştir.

Peygamber Efendimizden kâfirlerin dediklerine⁵⁵², Rabbinin hükmüne⁵⁵³ Allah hükmünü verinceye kadar⁵⁵⁴ güzelce⁵⁵⁵ sabretmesi⁵⁵⁶ ve kendisinden, balık sahibi (Yunus peygamber) gibi aceleci olmaması⁵⁵⁷ istenmiştir.

⁵⁴⁸ Elmalî’î, **Hak Dini**, c: VIII, s: 5900-5901.

⁵⁴⁹ Elmalî’î, a.g.e., c: VIII, s: 5901.

⁵⁵⁰ Gezin, **Uyarılar**, s: 163.

⁵⁵¹ Fetih 48/1-2.

Burada bahsi geçen âyetler, Peygamber Efendimizin fiilen sabırsızlık yaptığını göstermez; ama onun gönlünü takviye ederek, şayet böyle bir harekete teşebbüs ederse başına gelecekleri haber verir. Dolayısıyla burada peygamberimizi terbiyeye yönelik “tahzîrî bir itab” vardır.

2.2.2.1.3. HİDÂYET

Kur’ân-ı Kerîm, asıl hidâyet verenin Allah olduğunu vurgulamakla birlikte, bu kavramı ““hâdî: yol gösterici” manasında peygamberler için de kullanmıştır.⁵⁵⁸ Allah, peygamberlerini, insanları hidâyete ulaştırmaları için göndermiştir.

Bu anlamda peygamberler, Allah’ın dinini tebliğ eden, insanları bazı konularda uyarıp, birtakım şeyleri müjdeleyen ve böylece hidâyetlerine vesile olan kimselerdir.⁵⁵⁹

Kur’ân-ı Kerîm’in muhtelif âyetlerinde Peygamber Efendimize kâfirleri hidâyete erdirmeye gücünün yetmeyeceği⁵⁶⁰, dilediğini hidâyete ulaştırmanın Allah’a âid olduğu⁵⁶¹, kâfirin inkârından üzülmemesi gerektiği⁵⁶², kendisinin insanlar üzerinde bir bekçi⁵⁶³ ve vekil⁵⁶⁴ olmadığı, Allah’ın tehdidinden korkanlara Kur’an’la öğüt vermesi⁵⁶⁵, insanları⁵⁶⁶ ve inkârda ısrar edenleri iman etmeleri için zorlamaması⁵⁶⁷, vazifesinin tebliğden ibaret⁵⁶⁸ ve yalnız kendisinden sorumlu olduğu⁵⁶⁹ bildirilmiştir.

⁵⁵² Kâf 50/39, Müzzemmil 73/10.

⁵⁵³ Tûr 52/48; Kalem 68/48.

⁵⁵⁴ Yunus 10/109.

⁵⁵⁵ Meâric 70/5.

⁵⁵⁶ Hûd 11/115; Mü’min 40/77.

⁵⁵⁷ Kalem 68/48.

⁵⁵⁸ Ra’d 13/7.

⁵⁵⁹ Enbiyâ 21/73.

⁵⁶⁰ Bakara 2/272.

⁵⁶¹ Bakara 2/272, 204, Yunus 10/100, Kasas 28/56.

⁵⁶² Âl-i İmrân 3/176, Lokman 31/23.

⁵⁶³ Nisâ 4/80, En’âm 6/104, 107, Furkan 25/43, Şûrâ 42/48.

⁵⁶⁴ En’âm 6/66, 107, Yunus 10/108, Zümer 39/41.

⁵⁶⁵ Kâf 50/45.

⁵⁶⁶ Yunus 10/99-100.

⁵⁶⁷ Yunus 10/99, Kâf 50/45, Zâriyât 51/54.

⁵⁶⁸ Yunus 10/108, Şûrâ 42/48.

⁵⁶⁹ Nisâ 4/84.

Zira Hz. Peygamberi yalanladıkları gibi daha önceki peygamberleri de yalanlamışlardı.⁵⁷⁰

Yukarıda geçtiği üzere Peygamberimizin, insanların hidayete ulaşması konusunda, bilhassa tebliğin ilk safhalarında, çok hırslı ve gayretli olduğunu, onların küfür ve dalalet içerisinde ısrarla devam etmeye çalışmalarından aşırı derecede rahatsız olduğu görülmektedir. Bu durum ilâhî takdir ve hikmetlere aykırı olduğu için Peygamberimize yönelik birtakım itab âyetleriyle bu hususun tashih edildiğini görüyoruz.

Eğer Allah murad etseydi, dünyadaki herkes mümin olurdu. Lâkin Allah dünya hayatı içinde kâfirin de, müminin de bulunmasını ve bu dünyanın bir imtihan mekânı olmasını murad etmiştir. Bu yüzden peygamberlere düşen tebliğ ve insanları Allah'ın yoluna davet etmekten ibarettir. O zor kullanarak insanları veya çok aşırı istek ve gayret göstererek sevdiklerini hidâyete erdiremez. Bu husustaki âyetlere de kısaca temas edelim:

2.2.2.1.3.1. Asıl Hidâyet Veren Allah Olduğu

“(Ey Muhammed) onları yola iletmek sana düşmez (senin üzerine borç değildir); Ancak Allah hidâyeti kime dilerse ona verir. Verdiğiniz her hayır (sadaka), kendiniz içindir. çünkü yalnız Allah'ın rızasını kazanmak için veriyorsunuz. Verdiğiniz her hayır, size tastamam verilir ve hiç hakkınız yenmez.”⁵⁷¹

Rivâyetlere göre, Hz. Ebu Bekr'in kızı Esmâ'ya bir gün annesi Netîle ve nenesi gelip ondan, yardım olarak kendilerine bir şeyler vermesini istemişlerdi. İkisi de müşrik idiler. Bu yüzden Esmâ, onlara bir şey vermeyip:

⁵⁷⁰ Âl-i İmrân 3/184.

⁵⁷¹ Bakara 2/272.

“-Allah’ın Rasûlü’ne sormadan size bir şey vermiyeceğim. Çünkü siz benim dinim üzere değilsiniz.” dedi. Gelip Hz. Peygamber (s.a.v)’e, onlara yardım olarak bir şey verip veremiyeceğini sordu da, Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi ve Hz. Peygamber (s.a.v) Esmâ’ya, onlara tasaddukta bulunmasını emretti.⁵⁷²

Bir diğer rivâyete göre⁵⁷³ Hz. Peygamber (s.a.v) müşriklere sadaka vermez, hatta başka bir rivâyete göre⁵⁷⁴ “Müslüman olmıyanlara sadaka verilmemesini emrederdi.” Bunun üzerine “Siz, Allah’ın hoşnutluğunu aramaktan başka bir şekilde infakta bulunmazsınız.” âyeti nâzil oldu da Efendimiz onlara da sadaka verdi.⁵⁷⁵

Nakkâş’ın verdiği haberde konu biraz daha sarihtir:

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v)’e, dağıtması için sadaka getirilmişti.. Bir yahudi geldi ve:

“-Bana da ver.” dedi. Efendimiz (s.a.v):

“-Müslümanların sadakasından sana bir şey düşmez.” buyurdu. Yahudi çok uzaklaşmadan “Onları hidâyete erdirmek senin üzerine borç değil...” âyeti nâzil oldu da Hz. Peygamber (s.a.v) o yahudiye çağırdı ve ona verdi. Daha sonra Allah Tealâ zekâtın sarf yerlerini bildirdiği âyetle bunu da neshetmiştir.⁵⁷⁶

İbn Abbâs’tan gelen başka bir rivayette ise o şöyle anlatıyor: Ensar’dan bazılarının Kurayza ve Nadîr oğullarından akrabaları vardı ve onlara sadaka vermek istemezler, onlara sadaka vermek için müslüman olmalarını isterlerdi. İşte bunun üzerine “Onları hidâyete erdirmek senin üzerine borç değil. Ancak Allah hidayeti kime dilerse ona verir.” âyeti nâzil oldu.⁵⁷⁷

Bu âyet-i kerimenin, ister müşrik, ister ehl-i kitabdan olsun aralarında din ihtilâfı olan akrabalara, ihtiyaç içinde olmaları halinde, müslüman ve fakir yakınlar ihmal edilmeksizin sadaka vermekte bir beis olmadığı hakkında genel bir hüküm

⁵⁷² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, c: VII, s: 76.

⁵⁷³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c: III, s: 63.

⁵⁷⁴ İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c: I, s: 478-479.

⁵⁷⁵ Taberî, a.g.e., c: III, s: 63.

⁵⁷⁶ el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, c: III, s: 218-219.

⁵⁷⁷ Taberî, a.g.e., c: III, s: 63.

getirdiği açıklıkla anlaşılmaktadır. Öte yandan herhalde ashabın muhtaç durumdaki müşrik akrabalarına tasaddukta bulunmamaları onların ihtiyaçlarının kendilerini İslâm'a, müslüman olmaya sevk edebileceğine dair zanları idi. Başka bir ifadeyle onlara sadaka verilmemesi onların müslüman olmaları hususundaki hırslarından, bu şekilde de olsa İslâm'a bir çeşit mecbur etme gayesine yönelikti.⁵⁷⁸

2.2.2.1.3.2. Kâfirin İnkârına Üzülmemesi

Allah Rasûlü, anlatmış olduğu hakîkatlere ve kendilerini ebedî azaptan kurtaracak bu ilâhî nimete karşı insanların bigâne kalmasına çok üzülüyor, ulaşabildiği herkesin hidâyete ermesi için çırpınıyordu. Bu hususta nâzil olan âyetler bir denge kuruyor ve onun bu husustaki kalbî hatasını düzeltiyordu.

“Kim de inkar ederse, onun inkarı seni üzmesin. Sonunda onların dönüşleri bizedir. O zaman yaptıklarını kendilerine haber veririz. Şüphesiz Allah göğüslerin özünü (kalblerden ne düşünceler geçtiğini) bilir.”⁵⁷⁹

“Eğer yüz çevirirlerse (üzülme); biz seni onların üzerine bekçi göndermedik. Sana düşen yalnız duyurmaktır. Biz insana, bizden bir rahmet tattırdığımız zaman ona sevinir. Ellerinin (yapıp) öne sürdüğü işlerden, dolayı başlarına bir kötülük gelirse, hemen insan nankör (olur).”⁵⁸⁰

“İnkara koşanlar seni üzmesin, onlar Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onlara ahirette hiçbir nasip koymamak istiyor. Onlar için büyük bir azab vardır.”⁵⁸¹

Bu âyet-i kerime bir rivâyete göre Kureyş kâfirleri, diğer bir rivayette de münafıklar hakkında nâzil olmuştur.⁵⁸²

⁵⁷⁸ Çetiner, *Esbâb-ı Nüzul*, c: I, s: 117 vd.

⁵⁷⁹ Lokman 31/23.

⁵⁸⁰ Şûrâ 42/48.

⁵⁸¹ Âl-i İmrân 3/176.

Bir grup, müslüman olmuşken daha sonra müşriklerden korkularından irtidad etmişler. Allah Rasûlü buna çok üzüldü Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş.

Bir rivayete göre de Hz. Peygambere, ehl-i kitabın müslüman olmaması çok ağır geliyormuş. Çünkü diğer müşrikler onlara bakıyor ve:

“-Bunlar kitab ehlidir, şayet sözü hak olsaydı önce onlar ona tâbi olurlardı.” diyorlarmış. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil olmuş.⁵⁸³

Diğer bir âyet-i kerime ise Peygamber Efendimiz in bu hususta ne kadar rakîk bir kalbe sahip olduğuna işaret etmektedir:

“Demek ki sen, onlar bu söze inanmıyorlar diye üzüntüden neredeyse kendini helak edeceksin!”⁵⁸⁴

Rivâyet edildiğine göre; Utbe ibn Rabîa, Şeybe ibn Rabîa, Ebu Cehl ibn Hişâm, en-Nadr ibnu'l-Hâris, Ümeyye ibn Halef, el-As ibn Vâil, el-Esved ibnu'l-Muttalib ve Ebu'l-Bahteri, bir grup Kureyşli içinde bir araya gelmişler (konuşuyorlardı). Allah'ın Rasûlüne, kavminden görmekte olduğu bu muhalefet, onlara getirmiş olduğu bu öğütleri inkâr etmeleri çok ağır gelmiş ve onu çok üzmüştü. İşte bunun üzerine Allah Tealâ: *“Demek ki bu söze inanmıyanların ardından üzülmek neredeyse kendini mahvedeceksin.”* âyet-i kerimesini indirdi.⁵⁸⁵

Yine aynı husustaki başka bir âyet-i kerimeyi de naklederek bu konuyu noktalıyoruz:

“Herhalde sen, inanmıyorlar diye nerdeyse kendini helak edeceksin! Dilesek onların üzerine gökten bir mu'cize indiririz de boyunları ona eğilir (inanırlar).”⁵⁸⁶

⁵⁸² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c: IX, s: 103.

⁵⁸³ el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c: IV, s: 181.

⁵⁸⁴ Kehf 18/6.

⁵⁸⁵ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nükûl*, c: II, s. 3.

⁵⁸⁶ Şuarâ 26/3-4.

2.2.2.1.3.3. Sevdiğini Hidâyete Erdiremeyeceği

Allah Teâlâ'nın dilediğine hidâyet verdiği, dilediğine de nasib etmediğini gösteren en müşahhas örneklerden biri de Peygamber Efendimizin çok sevmiş olduğu, öz amcası Ebû Talib'in iman etmeden vefat etmesidir. Ebû Tâlip, Peygamber Efendimizin çok küçük yaşlarda hem öksüz, hem de yetim kalması sebebiyle kendisini himâye etmiş, çocuklarının pek çok ve mâlî durumunun elverişli olmamasına rağmen onu bağrına basarak büyütmüş, evlendirmiştir.

Yine Ebû Tâlip, Peygamber Efendimize nübüvvet vazifesi verildikten sonra da, iman etmemiş olmasına rağmen, yeğenine sahip çıkmış ve bütün Mekkelilerin eziyet, zulüm ve işkencelerinden gücü yettiği kadar onu korumuştur.

Peygamber Efendimiz çok sevdiği amcasının hidâyete ulaşması için gayret etmiş; vefatı yaklaştığı anda da başucunda kelime-i şehâdeti söylemesi için âdetâ çırpınmıştır. Fakat amcası Ebû Talip, Peygamber Efendimizin olanca istek ve çabalarına rağmen bir türlü iman etmemiş ve bunun için birtakım mazeretler ileri sürmüştür. Nihayetinde iman etmeden vefat etmiş, Peygamber Efendimiz ise bu hâlden çok muzdarip olmuştur. Bunun üzerine aşağıdaki âyet nâzil olmuştur.⁵⁸⁷

“(Ey Muhammed), sen, sevdiğini hidâyete ulaştırmazsın, fakat Allah, dilediğini hidâyete iletir. O, hidâyete ermiş olanları da en iyi bilendir.”⁵⁸⁸

2.2.2.1.4. TAHDÎS-İ NİMET

Tahdis-i nimet, birisinin yapmış olduğu iyilikleri muhatabına hatırlatması demektir.

⁵⁸⁷ Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 28/1; Müslim, İman, 39; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 28/1, hadis no: 3188; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V,433; el-Kurtubî, a.g.e., c: VIII, s: 173

⁵⁸⁸ Kasas 28/56.

Tahdis-i nimet, öncelikle kendisine lutuf ve iyilikte bulunulmuş kimsenin, iyilik ve ihsan sahibi zata karşı bir hata ve kusur işlemesi ihtimali veya sebebiyle olabilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Peygamber Efendimize yönelik tahdis-i nimet kabîlinden bir çok âyet-i kerime vardır. Mesela Peygamber Efendimizin daha önceden kitap okumadığı, eliyle de yazmadığı⁵⁸⁹, Kitabın ve imanın ne olduğunu bilmediği⁵⁹⁰, Kitâbın kalbine indirileceğini ummadığı⁵⁹¹, ancak Rabbinden bir rahmet olarak Kur'ân-ı Kerîm'in kendisine vahyedildiği⁵⁹², Allah'ın acıması ve lutfu sayesinde vahyin ona verilmeye devam ettiği⁵⁹³ ve yine Rabbin nimeti sayesinde kâhin ve mecnun olmadığı⁵⁹⁴ muhtelif âyetlerde beyân edilmiştir.

Allah Teâlâ, onu yetimken barındırmış, şaşırmış bir hâlde bulup hidâyete erdirmiş⁵⁹⁵, fakirlikten kurtarıp zenginleştirmiş⁵⁹⁶, sırtını çatlatacak derecede ağır olan yükünü kaldırmış⁵⁹⁷, onun şânını yükseltmiş⁵⁹⁸ ve göğsüne inşirâh vermiştir⁵⁹⁹.

İnşirah sûresinde geçen “vîzr” tabiriyle ilgili olarak, bu tabirin Peygamberimizle ilgili bir günah duyurusu olduğu ileri sürülmüşse de; buna üç madde ile cevap verilmiştir.

a) Günah anlamındaki vîzr/yük kelimesiyle ifade edilen dönem, nübüvvetten önceki dönemdir.

b) Bahse konu olan günah, ya küçük günahdır, ya da en iyiyi terk etme anlamındadır.

⁵⁸⁹ Ankebut 29/48.

⁵⁹⁰ Şûrâ 42/52.

⁵⁹¹ Kasas 28/86.

⁵⁹² Kasas 28/86.

⁵⁹³ “Andolsun, biz dilesek, sana vahyettiğimiz (ayetler)i tamamen gideririz; sonra onun (geri alınması) için bize karşı sana bir yardımcı bulamazsın. Ancak Rabb'in sana acıyarak ayetlerini geri almamaktadır. Çünkü O'nun sana olan lutfu cidden büyüktür.” (İsrâ 17/86-87)

⁵⁹⁴ Tûr 52/29.

⁵⁹⁵ Bu konuyla ilgili geniş bir açıklama “Peygamberimize Yönelik İtablar”ın anlatıldığı birinci bölümün, Günah ana başlığı altında “Dalalet” bahsinde ele alınmıştır.

⁵⁹⁶ Duhâ 93/6-8.

⁵⁹⁷ İnşirâh 94/2-3.

⁵⁹⁸ İnşirâh 94/4.

⁵⁹⁹ İnşirâh 94/1.

c) Âyette geçen kelimenin sözlük anlamı, “yük, ağırlık”tır. Günaha “yük” denmesi, irtikab edene ağırlık yapması ve yük olması dolayısıyladır. Bu durumda günaha yük denmesi mecazdır. Allah Teâlâ, Rasûlü’nün ismini ve davasını yüceltmek suretiyle, onun ve ashabının güçsüz dönemlerinde sırtında yük gibi hissettiği sıkıntıları kaldırmıştır.⁶⁰⁰

Yine Allah, kendisini saptırmaya gelen grubun hilelerine karşı, Rasûlü’nü korumuş⁶⁰¹, ona Kitab’ı ve hikmeti indirip, bilmediklerini öğretmiştir.⁶⁰² Allah’ın rahmeti sayesinde insanlara yumuşak davranmış ve insanlar da böylece onun çevresinden dağılıp gitmemişlerdir.⁶⁰³

Bu husustaki âyetlere örnek olmak üzere, Nisâ sûresinin 113. âyeti üzerinde biraz durmak istiyoruz:

“Allah’ın sana lutfu ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir grup, seni saptırmağa yeltenmişti. Onlar sadece kendilerini saptırırlar, sana da hiçbir zarar veremezler. Allah, sana Kitab’ı ve hikmeti indirdi ve sana bilmediğin şeyleri öğretti. Allah’ın sana lutfu, cidden büyüktür.”⁶⁰⁴

İbn Abbâs’tan gelen bir rivayete göre, bu âyet Taif’te oturan Sakîf oğulları hakkında nâzil olmuştur. Buna göre Sakîfliler, çevrelerindeki kabilelerin isteyerek veya istemiyerek birer birer müslüman olduğunu görünce onlar da Hz. Peygamber’den bir takım tavizler kopardıktan sonra müslüman olmaya karar verir ve Medine-i Münevvere’ye bir hey’et gönderirler. Hey’et Medine-i Münevvere’ye gelir, isteklerini birer birer sıralarlar: “Namazdan ve öşürden (zekât’tan) muaf tutulacaklar, üç yıl daha (sonra bir yıla, hattâ bir aya kadar inerler) putları Uzzâ yıkılmıyarak muhafaza etmelerine müsaade edilecek.” Hz. Peygamber onlara cevap vermez ve hemen bu âyet-i kerime nâzil olur da istekleri reddedilir.⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ Fahreddin er-Râzî, *İsmetu’l-Enbiya*, s: 146-147; Gezgin, *Uyarılar*, s: 180-181.

⁶⁰¹ Nisâ 4/113.

⁶⁰² Nisâ 4/113.

⁶⁰³ Âl-i İmrân 3/159.

⁶⁰⁴ Nisâ 4/113.

⁶⁰⁵ İbnu’l-Cevzî, a.g.e., c: II, s: 196.

Bu rivayete göre bu âyet-i kerime hicretin dokuzuncu senesi Ramazan ayında nâzil olmuş olmalıdır. Çünkü rivayetlerde Sakîf hey'etinin Medine-i Münevvereye geliş zamanı bu şekilde kaydedilmektedir.⁶⁰⁶

2.2.2.2. İNSANLARLA İLİŞKİLER

Allah peygamberini insanlar içinden seçmiş ve âlemlere rahmet, cin ve insanlara da peygamber olarak vazifelendirmiştir. Onun birinci vazifesi, almış olduğu vahyi, Allah'ın emrettiği şekilde insanlara ulaştırmaktır. Bu vazifeyi taşımak üzere kendisine engin bir sabır, derin bir tevekkül ve teslimiyet yanında insanlara karşı da müşfik ve merhamet dolu bir tabiat bahşedilmiştir.

O bu rahmet ve şefkat duyguları sebebiyle; kâfir ve münâfıkların küfür üzere devam etmelerinden müteessir olmuş, kendisine ne kadar zulmederlerse etsinler insanların hidâyete ermesiyle eski defterleri kapatmış ve bir mümin kardeş olarak onları bağrına basmıştır.

Kur'ân, Peygamber Efendimiz ahlâkını ilmek ilmek dokumuş ve güzel ahlakla tezyin edildiğini bildirerek, Peygamberi bir üsve-i hasene olarak takdim etmiştir. Bu hususta Peygamber Efendimiz, insanlara karşı afv ve kolaylık yolunu tutmalı, iyiliği emredip, cahillere aldırış etmemelidir.⁶⁰⁷ Kötülüğü en güzel şekilde savmalı⁶⁰⁸, iyilik yapamadığı zamanlarda da en azından güzel söz söylemelidir.⁶⁰⁹

Ama insanlar, mümin de olsa zaaflara sahip varlıklardır. Eğer Allah'ın sıyanet ve muhafazası olmasa ve Peygamber Efendimiz bir çok işte insanlara⁶¹⁰ (hatta müminlere⁶¹¹) tâbî olmuş olsaydı, bir çok meşakkat ve musîbetlere dūçâr olabilirdi.⁶¹²

⁶⁰⁶ İbn-i Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, c: II, s: 539-541.

⁶⁰⁷ A'raf 7/199.

⁶⁰⁸ Fussilet 41/34.

⁶⁰⁹ İsrâ 17/28.

⁶¹⁰ En'âm 6/116.

⁶¹¹ Hucurât 49/7.

Öyleyse Peygamberimizin insanlarla münâsebetlerinde dikkat edeceği ne gibi hususlar olmalıdır? Peygamberimiz imtihan âleminde bulunmamız sebebiyle farklı farklı iman derecelerinde olan insanlarla nasıl geçinmiş ve bu ilişkiler esnasında ne gibi problemlerle karşılaşmıştır. Şimdi bu konuya dair itab âyetlerine geçiyoruz:

2.2.2.2.1. Mü'minlerle

Mümin'i, Allah ve Rasûlünün çağrısına müsbet cevap vermiş, hak din olan İslâm'a kalben ve fiilen iştirak etmiş insan olarak tanımlarsak; Peygamber Efendimiz Mekke'de ilk defa tebliğe başladığı esnada tek başına olduğunu görürüz. O, davetini insanlara kademe kademe ulaştırmış ve bir koza gibi en yakınlarından başlayarak, bulunduğu bölgeye ve kâinâta hayat bahşetmiştir. Biz de bu sırayı gözeterek, en yakınları olan akraba ve ailesinden başlamak üzere diğer müminlerle ilişkilerine geçiyoruz.

2.2.2.2.1.1. Tahrim Meselesi

Peygamberimizin aile hayatının ilk bölümü Mekke'de ve uzun yıllar boyunca tek zevce ile devam etmişken, Hatice vâlidemizin vefatından sonra ve Medine döneminde çok evlilik yılları bulunmaktadır. Peygamber Efendimizin çok evlilik sebeb ve hikmetleri başlı başına bir mevzu olduğu ve doğrudan olarak bizi ilgilendirmedığı için bu evlilik içerisinde ortaya çıkmış bir olaya ve bu hususta nâzil olan itab âyetlerine göz atmakla yetiniyoruz.

“Ey peygamber eşlerinin hoşnutluğunu gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi, neden (kendine) haram kılıyorsun? Allah gafûrdur, rahîmdir.”

⁶¹² Hucurât 49/7.

“Allah size, yeminlerinizi (kefaretle) çözmeği meşru kılmıştır. Allah sizin sahibinizdir. O (size uygun olanı) bilendir (her şeyi) hikmetle yönetendir.”

“Peygamber, eşlerinden birine gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü (gizli tutmadı, başkasına) haber verip, Allah da peygamberi eşinin bu davranışına muttali kılınca (Peygamber, hanımına) bu (söyledikleri)nin bir kısmını bildirmiş (şunları şunları filana söyledin demiş), bir kısmından da vazgeçmişti. (Peygamber) bunu ona haber verince eşi: “Bunu sana kim söyledi?” dedi (Peygamber): “(Her şeyi) bilen, haber alan (Allah) bana söyledi” dedi.”⁶¹³

Tahrîm olayı olarak bilinen ve aynı zamanda bir sûrenin⁶¹⁴ de adı olan bu hâdise hakkındaki rivâyetler, şöyle hulâsa edilebilir:

Birinci rivâyete göre Allah’ın Rasûlü, bir gün hanımlarından birinin odasında oğlu İbrahim’in annesiyle temasta bulundu. Onu gören hanımı:

“-Ey Allah’ın elçisi, benim evimde, benim yatağında ha?” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah onu (İbrahim’in annesini) kendisine yasakladı. Bu sefer de hanımı:

“-Ey Allah’ın elçisi, sana helâl olan bir şeyi kendine nasıl yasaklarsın?” dediyse de Rasûl-i Ekrem (s.a.v) onunla bir daha asla birleşmeyeceğine dair hanımına yemin etti ve bunun üzerine: *“Ey O Peygamber, eşlerinin hoşnutluğunu gözeterek Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi neden kendine haram ediyorsun?”* âyet-i kerimesi nazil oldu.⁶¹⁵

Diğer bir rivâyete nazaran⁶¹⁶ İbn Abbâs bu olayı şöyle anlatıyor: Ben, Hz. Ömer’e:

⁶¹³ Tahrîm 66/1-3.

⁶¹⁴ Sûrenin tamamı Medine-i Münevvere’de ve Hucurât Sûresinden sonra nazil olmuştur. İbnu’l-Cevzî medenî olduğu konusunda icma olduğunu söyler. (İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, c: VIII, s: 302; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, c: XVIII, s: 117.)

⁶¹⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c: XXVIII, s: 101; İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c: VIII, s: 185.

⁶¹⁶ el-Vâhidî, olayı birtakım ilâvelerle şöyle nakleder: Muhammed ibn Mansûr et-Tûsî kanalıyla Hz. Ömer’den rivayette o şöyle anlatıyor: Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v), ümmü veled cariyesi Mâriye el-Kıbtıyye ile hanımlarından Hafsa’nın odasında yalnız kalmıştı. Hafsa, odasında Hz. Peygamber (s.a.v)’le Mâriye’yi bulunca: “Bunu neden benim odama sokuyorsun? Bunu bana yaptın çünkü hanımlarının senin gözünde en değersiz benim demektir” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v): “Aişe’ye söyleme ama bundan sonra

“-Allah Tealâ'nın haklarında *“Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz gerçekten kaymış olan kalbleriniz düzelmiş olur...”* buyurduğu iki kadın kimdir?” diye sordum.

“-Onlar Âişe ve Hafsa'dır.” deyip, şöyle devam etti: “Sözün başlangıcı İbrahim'in kıbtî olan annesi hakkındaydı. Hz. Peygamber (s.a.v), Hafsa'nın sırası olduğu günde ve onun odasında İbrahim'in annesiyle temasta bulunmuştu. Hafsa onları kendi odasında o şekilde bulunca:

“-Ey Allah'ın elçisi, benim günümde, benim nöbetimde ve benim yatağımda ha? Eşlerinden hiçbirine yapmadığın bir şeyi (bir kötülüğü) bana yaptın.” dedi. Rasûlullah (s.a.v):

“-İstemez misin ki ben onu kendime haram kılayım da bir daha ona hiç yaklaşmıyayım.” buyurdu. Hafsa'nın:

“-Evet, isterim.” demesiyle de Hz. Peygamber onu (cariyesini) kendine haram kıldı ve:

“-Bunu başka birisine sakın söyleme.” buyurdu. Ancak Hafsa bu sırrı saklayamayıp Hz. Âişe'ye söyledi de Allah Tealâ onun, bu sırrı açığa vurduğunu bildirdi ve:

“-Ey O Peygamber, eşlerinin hoşnutluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi neden kendine haram ediyorsun?” âyet-i kerimesini indirdi.⁶¹⁷

Bu hadise üzerine Hz. Peygamber (s.a.v)'in, hanımı Hafsa'yı boşadığı, daha sonra tekrar nikâhı altına aldığı da rivâyet edilmiştir.⁶¹⁸

eğer buna yaklaşırsam bana haram olsun.” buyurdu. Hafsa: “Onu kendine nasıl haram kılarısın, o senin cariyen?” dediyse de Hz. Peygamber (s.a.v), ona bir daha yaklaşmıyacağına yemin etti ve Hafsa'ya: “Sakın bunu kimseye söyleme.” diye tembihledi. Fakat Hafsa bu sırrı tutamıyarak Hz. Âişe'ye söyledi de Hz. Peygamber (s.a.v) bir ay hanımlarının yanına girmedi ve 29 gece onlardan ayrıldı (ilâ yaptı). İşte bunun üzerine Allah Tealâ “Ey O Peygamber, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi kendine neden haram kılıyorsun? âyet-i kerimesini indirdi. (el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 312)

⁶¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c: XXVIII, s: 102; İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c: VIII, s: 186; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, c: VIII, s: 303.

Üçüncü rivâyetinde ise, olayın daha farklı bir şekli nakledilmiştir:

Hiz. Âişe'den nakledildiğine göre o şöyle anlatıyor: Bir keresinde Allah'ın Rasûlü, Zeyneb bint Cahş'ın yanında biraz fazlaca kalmış ve orada bal şerbeti içmişti. Ben ve Hafsa birbirimizi tenbihledik ki, hangimize gelirse:

“-Ben sende Meşe ağacı zamkı kokusu alıyorum. Meşe ağacı zamkı mı yedin?” diyecektik.

Hiz. Peygamber, onlardan birisinin yanına girdiğinde böyle söylemiş de Hiz. Peygamber:

“-Hayır, Zeyneb bint Cahş'ın yanında bal şerbeti içtim, bir daha asla içmeyeceğim.” buyurmuş ve işte bunun üzerine “*Ey O Peygamber, eşlerinin hoşnutluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi neden kendine haram ediyorsun?*” âyet-i kerimesi nâzil olmuş.⁶¹⁹

Hiz. Âişe'den gelen başka bir rivayette Peygamber Efendimizin, yanında bal şerbeti içtiği hanımı Hafsa'dır. Hiz. Âişe şöyle anlatıyor: «Hiz. Peygamber (s.a.v) tatlıyı ve balı severdi. O ikindi namazını kıldıktan sonra hanımlarının odalarına uğrar, onları ziyaret ederdi. Bir gün ikindiden sonra Hafsa bint Ömer'in yanına girdi ve daha önceden kalmadığı kadar uzun bir süre onun odasında kaldı. Orada uzun kaldığını öğrenince kıskandım ve bunun sebebini araştırdım. Bana denildi ki:

“-Kabilelerinden bir kadın Hafsa'ya bir küçük tulum bal hediye getirmiş ve o da Hiz. Peygamber (s.a.v)'e bir bal şerbeti yapmış, O'na içirmiş. Kendi kendime:

“-Allah'a yemin ederim ki, ona bir hile düzenleyeceğim.” dedim ve Sevde bint Zem'a'ya gidip:

“-Birazdan Rasûlullah sana yaklaşacak. Senin yanına girdiğinde O'na:

“-Ey Allah'ın elçisi, meşe ağacının zamkından mı yedin?” diye sor. Sana:

⁶¹⁸ Ebû Davud, Talâk, 38, hadis no: 2283; İbn Mâce, Talâk, 1, hadis no: 2016; Neseî, Talâk, 76. hadis no: 3558; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III,478.

⁶¹⁹ Buhârî, Talâk, 8; Müslim, Talâk, 20.

“-Hafsa’nın yanında bal şerbeti içtim.” diyecektir. O’na:

“-Herhalde o balı yapan arı meşe ağacından emmiş.” de. Bunun sebebini daha sonra sana söyleyeceğim.” dedim. Sonra Safiyye’ye gittim, onu da aynı şekilde tenbihledim.

Sevde der ki:

“-Vallahi Rasûlullah kapıda gözüktüğünde, az kaldı senin bana tenbihlediğini ona söyleyecektim, ama söylemedim.” Bana yaklaştığında da:

“-Ey Allah’ın elçisi, meşe ağacının zamkından mı yedin?” dedim. Rasûlullah’ın:

“-Hayır.” demesi üzerine de:

“-O halde sende bulduğum bu koku ne?” diye sormuş. Hz. Peygamber (s.a.v):

“-Hafsa bana bal şerbeti içirdi.” buyurmuş. Sevde de:

“-Herhalde arısı meşe ağacından emmiş olacak.” demiş.

Hz. Âişe anlatmaya şöyle devam eder:

“-Benim yanıma girdiğinde ben de Sevde’nin söyledikleri gibi söyledim, Safiyye’ye gittiğinde o da aynı şeyleri söylemiş. Dolaşıp tekrar Hafsa’nın odasına geldiğinde Hafsa:

“-Ey Allah’ın elçisi, ondan sana tekrar vereyim mi?” deyince :

“-Hayır, ona ihtiyacımız yoktur.” buyurmuş.

Sevde :

“-Sübhanallah, Rasûlullah’ı ondan mahrum ettik.” dedi. Ben de ona:

“-Sus.” dedim.”⁶²⁰

İbn Hacer, âyet-i kerimenin bu iki sebebe binâen nâzil olmuş olabileceğini⁶²¹ söylerse de Nevevî (Müslim Şerhinde) âyet-i kerimenin Mâriye el-Kıbtıyye hadisesi üzerine nazil olduğu rivâyetinin Sahîhayn’de yer almadığını, bu olayın bize sağlam bir kanaldan gelmediğini; sahih olanın bu âyet-i kerimenin Hz. Peygamber (s.a.v)’in, Zeyneb bint Cahş’ın yanında bal şerbeti içmesi hadisesi üzerine nazil olduğu rivayetleri olduğunu belirtir.⁶²²

Her iki halde de ortak noktalar bulunmaktadır. Peygamber Efendimiz, hanımlarından biri veya birkaçının kıskançlığına sebep olacak bir hareket yapmış; onlar ise meseleyi kendi aralarına büyüterek –âdetâ- Peygamber Efendimize karşı ortak bir cephe kurmuşlardır. Onu bu olay sebebiyle o kadar rahatsız etmişlerdir ki, o nihayet kendisine bu helâli yasaklamak ve eşlerini bu şekilde râzı etmek istemiştir. Allah Teâlâ ise, Rasûlünün insanların istek ve hoşnutluklarına göre, velev sadece kendisine olsun, helal bir şeyi yasaklamasını uygun görmemiş ve yemininden dönerek, helâli helâl; haramı ise haram olarak tatbik etmesini emretmiştir.⁶²³

Netice olarak, bir şeyi helal ve haram kılma yetkisi sadece Allah’a aittir. Bunun aksi, tevhid inancına aykırıdır.⁶²⁴ Hz. Peygamber bu emirlere hem itaat etmek ve hem de olduğu gibi tebliğ ve teybin etmekle mükelleftir.

2.2.2.2.1.2. Zeyd-Zeyneb Meselesi

Zeyd-Zeyneb meselesi olarak bilinen hâdise de anahatlarıyla şöyle özetlenebilir:

⁶²⁰ Buhârî, Talâk, 8; Müslim, Talâk, 21.

⁶²¹ Suyûtî, *Lübâbu’n-Nükûl*, c: II, s: 176.

⁶²² el-Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, c: XXVIII, s: 147.

⁶²³ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, c: IX, s: 511.

⁶²⁴ Ateş, a.g.e., c: IX, s: 510.

Allah'ın Rasûlü, küçük bir çocukken Zeyd'i evlâtlık edinmiş ve Zeyd büyüüp adam oluncaya kadar O'nun yanında kalmıştı. *“Onları babalarına nisbet ederek çağırın. Bu Allah katında adalete en yakın olandır. Eğer babalarını bilmiyorsanız onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır...”*⁶²⁵ âyet-i kerimesi ininceye kadar onu “Zeyd ibn Muhammed” diye çağırırlardı.⁶²⁶

İşte Peygamber Efendimiz, bu kadar yakını kabul ettiği âzâtlı kölesi ve evlatlığı Zeyd b. Hârîse'yle halasının kızı⁶²⁷ Zeyneb binti Cahş'ı nikahlamak istemiş ve bunun için onu Zeyneb'i Zeyd'e istemeye gitmiştir.

Zeyneb, Zeyd ile evlenmeyi reddedince⁶²⁸, Peygamber Efendimiz ısrar etmiş ve Zeyneb, istişare etmek için izin istemiştir. Bu sırada, *“Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman ne mü'min erkekler için, ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olamaz. Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse şüphesiz ki apaçık bir şekilde dalâlete düşmüş olur.”*⁶²⁹ âyeti nâzil olmuştur.

Bundan sonra Zeyneb:

“-Ey Allah'ın elçisi, benim için koca olarak ona mı razı oldun?” diye sormuş, Hz. Peygamber'in “evet” cevabı üzerine de:

“-O halde Allah'a ve Rasûlü'ne elbette karşı duracak değilim, onunla evlenmeye razı oldum.” demiştir.⁶³⁰ Bu evet cevabına çok sevinen Peygamberimiz, akrabalarından asalet, zenginlik ve güzellik sahibi bir hanım olan Zeyneb binti Cahş ile Zeyd'i nikâhlanmış ve elinden geldiği kadar onların aile hayatlarında mutlu olmalarını temin etmeye çalışmıştır.

⁶²⁵ Ahzâb 33/5.

⁶²⁶ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Ahzâb, 33/9, hadis no: 3207.

⁶²⁷ Zeyneb'in annesi Ümeyye, Abdülmuttalib'in kızıdır.

⁶²⁸ Katâde'den gelen bir rivayette de Zeyneb binti Cahş'ın önce “Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onu, kendisi için istediğini zannederek kabul ettiği, ancak Zeyd için istediğini anlayınca şiddetle reddettiği, âyet-i kerimenin nüzûlü üzerine de mecburen razı olduğu ayrıntılarına yer verilmiştir. (Taberî, Câmîu'l-Beyân, c: XXII, s: 9)

⁶²⁹ Ahzâb 33/36.

⁶³⁰ Taberî, a.g.e., c: XXII, s: 9

Peygamber Efendimizin bu nikahla hedeflemiş olabileceği şeyler şu şekilde sıralanmıştır:

1. Zeyd'in daha önce evlendiği ve yetmiş yaşında olan eşi Ümmü Eymen'den daha genç birisiyle evlenmesini temin etmek.
2. Eşraf ve soylu olanların, halk arasındaki sıradan insanlara karşı öğünmelerini engellemek.
3. "Bütün müminler kardeşir" düsturunun temellerini atmak.
4. Esarete düşmüş insanların, insanlık haysiyet ve değerinden aslında bir şey kaybetmediklerini isbat etmek.
5. Bu anlayışa Zeyd'in alnındaki kölelik damgasını silerek başlamak.
6. Soy ve sopun neden olduğu kibir ve gurur gibi kötü huyların, kendisinin ikmal ile görevli olduğu yüce ahlak prensipleriyle uyuşmadığını göstermek,
7. Şeref ve üstünlüğün soy ve sopta değil, akıl ve edebte bulunabileceğini anlatmak.
8. Zeyneb'teki gururu yok ederek, ona yüksek bir kadınlık haysiyeti vermek.⁶³¹

Kısaca söylemek gerekirse, Allah Rasûlü, o dönemde toplumdaki sınıflaşmaları kaldırmak istemiştir.⁶³²

Fakat Zeyneb, varlıklı ve asil bir aileden geldiğini ileri sürerek, aile içerisinde devamlı huzursuzluk çıkarmış ve Zeyd, durumdan şikâyetçi olarak müteaddit defa Allah Rasûlüne mürâcaat etmiştir. Peygamber Efendimiz ise ona eşini tutmasını salık vermiş ve hep geri çevirmiştir.⁶³³ Nihâyet bu huzursuzluğa dayanamayan Zeyd, Zeyneb'i boşamıştır. Bunun üzerine şu âyet-i kerime nâzil olmuştur:

⁶³¹ Ebû Rıdvan M. Sâdık Vicdânî, **Hız Muhammed Niçin Çok Evlendi**, (Hazırlayan: Ahmet Karadut), D.İ.B.Y., Ankara, 1993, s: 123-124.

⁶³² Ateş, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, c: VII, s: 169.

⁶³³ Tirmizî, **Tefsîru'l-Kur'ân**, hadis no: 3212, Ahzâb 33/15.

“Allah’ın nimet verdiği; senin de kendisine nimet ver(ip hürriyete kavuştur)duğun kimseye: “Eşini yanında tut, Allah’tan kork” diyordun, fakat Allah’ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun, insanlardan çekiniyordun; oysa asıl çekinmeğe layık olan, Allah idi. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikahladık ki (bundan böyle) evlatlıkları kadınlarıyla ilişkilerini kestikleri zaman o kadınlarla evlenmek hususunda mü’minlere bir güçlük olmasın. Allah’ın buyruğu (her zaman) yerine getirilmiştir. Allah’ın kendisine takdir ettiği birşeyi yerine getirmekte, peygambere herhangi bir güçlük yoktur. Sizden önce geçenler arasında da Allah’ın adaleti böyle idi. Allah’ın emri, olup bitmiş bir şeydir.”⁶³⁴

Bu âyetin nâzil olmasıyla Allah Rasûlü, iddeti bitmiş bulunan Zeyneb ile nikâhlanmış oluyordu.⁶³⁵ Böylece “evlatlığından boşanan bir kadın” ile “babalığın evlenebileceği” hükmü konmuş ve bir câhiliye âdeti de bu şekilde sona ermiştir.

Zeyneb binti Cahş’ın, bu âyeti delil göstererek, Peygamber Efendimizin diğer eşlerine:

“-Sizi Rasûlullah ile aileleriniz evlendirdi, halbuki beni yedi kat göğün üstünden Allah evlendirdi.” diye övündüğü rivâyet edilir.⁶³⁶

Çeşitli kaynaklarda da “*Allah’ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyordun.*” âyet-i kerimesinin, Zeyneb bint Cahş ve Zeyd ibn Hârise’nin durumu hakkında nâzil olduğu tesbit edilmiştir.⁶³⁷ Burada Peygamber Efendimizin içinde sakladığı şeyin şu olduğu nakledilir:

“Rasûlullâh kendi emriyle kurulan bir yuvanın yıkılmasını hiç istemediği halde, böyle bir ayrılık meydana gelmiştir. Bu durumda Zeyd ile evlilik sebebiyle mutsuzluk içine düşen Zeyneb ve ailesinin daha fazla yıpranmaması için, Zeyd’den boşandıktan sonra, Zeyneb’i kendi nikahı altına almayı düşünmüş; fakat o dönem toplumunda eskiden beri süregelen ve bir çok zorluğa neden olan evlatlığının boşadığı

⁶³⁴ Ahzâb 33/37-38.

⁶³⁵ Ahmed ibn Hanbel, Müsned, III, 195-196; Müslim, Nikâh, 89, 93, 95.

⁶³⁶ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, Ahzâb, 33/16, hadis no: 3213.

⁶³⁷ Buhârî, Tefsîru’l-Kur’ân, 33/6; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, Ahzâb, 33/15, hadis no: 3212.

eşiyle evlenmesini toplumun hazmedemeyeceğini tahmin ettiği için de bu fikri açığa vuramamıştır.”⁶³⁸

Âyet-i kerimde geçen *“Allah’ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyordun.”* ifadesine dikkat edilirse, Peygamber Efendimiz yönelik bir itab olduğu rahatlıkla görülür. Zira Elmalî’nin da belirtmiş olduğu gibi, çekinilecek bir durum var ise Allah’tan çekinilmeli, ona saygı duyulmalıdır.⁶³⁹

Ama buradaki itab sert değil, yumuşak bir üslupla meydana gelmiştir. Buna rağmen, durumu açıklamak Peygamber Efendimize o kadar zor gelmiştir ki, Hz. Âişe buna dikkat çekerek:

“Şayet Muhammed, kendisine gelen vahyden herhangi bir şey gizlemiş olsaydı *“Allah’ın emri yerine getirilmiştir.”* e kadar olmak üzere *“Hani sen, Allah’ın kendisine nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye diyordun ki: “Eşini bırakma ve Allah’tan takvâ üzere ol. (...) Allah’ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, insanlardan korkuyordun. Halbuki en çok Allah’tan korkman gerekirdi...”* âyetini gizlerdi.” demektedir.⁶⁴⁰

Çünkü müşrikler ve Peygamberimizin herhangi bir hatasını bulmak için gayret sarfeden hasımları; Allah’ın Rasûlü, Zeyneb ile evlenir evlenmez:

“Oğlunun eşiyle evlendi.” diye kınamaya kalkıştılar.⁶⁴¹ Bunun üzerine Allah Tealâ: *“Muhammed adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir. Fakat Allah’ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur.”*⁶⁴² âyet-i kerimesini indirdi.⁶⁴³

2.2.2.2.1.3. Başka Evlilik Yapamayacağı

⁶³⁸ Gezgin, Uyarılar, s: 238.

⁶³⁹ Elmalî’lı, *Hak Dini*, c: VI, s: 3902.

⁶⁴⁰ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, Ahzâb 33/9, hadis no: 3207.

⁶⁴¹ Bu dedikodular için ayrıca bkz: Abdulfettâh el-Kâdî, *Esbâbu’n-Nüzûl mine’s-Sahâbe ve’l-Müfessirîn*, Kâhire, tsz., s. 62.

⁶⁴² Ahzâb 33/40.

⁶⁴³ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, Ahzâb 33/9, hadis no: 3207.

Daha önce de geçtiği üzere Peygamber Efendimizin Medîne devrinde birden çok eşi ve cariyesi bulunduğu zamanlar olmuştur. Her ne kadar bu evliliklerinde sosyal, siyâsî ve dînî birtakım sebepler mevcut olmuş olsa da, aşağıda zikredeceğimiz âyet-i kerime, Peygamberin bundan sonra beğense de bir evlilik yapamayacağını ve eşlerini değiştiremeyeceğini bildirmektedir:

“Bundan sonra artık sana (başka) kadınlar(la evlenmek), güzellikleri hoşuna gitse de cariyelerin dışında hiçbirini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir. Allah, her şeyi gözetleyicidir.”⁶⁴⁴

Bu âyet hakkındaki rivâyetlere göre, Hz. Peygamber, İlâ hadisesinde hanımlarını, kendisine gelen âyet-i kerime muvâcehesinde, “dünyalık” ile “Allah, Rasûlü ve âhiret hayatının zenginlikleri” arasında muhayyer bırakmıştır. Onlar da Allah’ı, Rasûlü’nü ve âhiret yurdunun zenginliklerini tercih edince Allah Tealâ, *“Bundan sonra artık sana (başka) kadınlarla evlenmek ve güzellikleri hoşuna gitse de cariyelerin dışında hiçbirini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir.”* âyet-i kerimesini indirdi.⁶⁴⁵

Ancak Allah Tealâ, Hz. Peygamberin vefatından önce bu yasağı kaldırmış; buna rağmen Allah Rasûlü *“muhayyer bıraktığında Allah’ı ve Rasûlü’nü tercih eden hanımları”*ndan başka bir kadınla evlenmemiştir.⁶⁴⁶

Âyet-i kerimenin *“Güzellikleri hoşuna gitse de cariyelerin dışında hiçbirini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir...”* kısmının nüzûl sebebinde, İbn Abbâs:

“-Kocası Ca’fer ibn Ebî Tâlib vefat ettiğinde, Hz. Peygamberin kendisiyle evlenmek istemesi üzerine Esmâ bint Umeys hakkında nazil oldu.” demişse de Kurtubî bu rivayetin zayıf olduğunu kaydeder.⁶⁴⁷

⁶⁴⁴ Ahzâb 33/52.

⁶⁴⁵ Suyûtî, *Lübâbu’n-Nükûl*, c: II, s: 76.

⁶⁴⁶ Bu konuda daha fazla bilgi ve farklı görüşler için bak: İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c: VI, s: 438-439.

⁶⁴⁷ el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, c: XIV, s: 142.

2.2.2.2.1.4. Müminlere Karşı Yüzünü Asmaması (Abese)

Peygamber Efendimiz, nübüvvetin Mekke döneminde akrabalarından başlamak üzere bütün Kureyşlileri defalarca hak dine davet etmiş, bazen tek tek, bazen gruplar hâlinde onlara İslâm'ı tebliğ etmiştir. Bu tebliğ esnasında Kureyş'in ileri gelenlerine ayrı bir önem veriyor ve bu gibi varlıklı ve itibar sahibi kimselerin iman etmesiyle diğer insanların daha kolay ve topluca iman edebileceklerini düşünüyordu. Bu sebeple onları ikna etmeye daha fazla özen gösteriyordu.

İşte yine bir gün böyle bir meclis esnasında, Kureyş'in ileri gelenlerine tebliğde bulunurken; fakir, a'mâ ve akrabası⁶⁴⁸ olan Abdullah b. Ümmi Mektûm⁶⁴⁹ çıkageldi. Peygamberimizin kimlerle, ne konuştuğunu bilemediği için, kendisini boş zannedip İslâm'la ilgili birtakım sorular sormaya başladı. Olayın bundan sonraki kısmını rivâyetlerden takip edelim:

(Hz. Âişe'den şöyle rivayet edilmiştir:) “Yüzünü asıp çevirdi”⁶⁵⁰, a'mâ olan İbn Ümmi Mektûm hakkında nâzil olmuştur. Rasûlullah'a gelip:

“-Ey Allah'ın elçisi beni irşad et.” demeye başlamış. Peygamber Efendimizin yanında da müşriklerin büyükleri (ileri gelenleri)nden birisi varmış. Rasûl-i Ekrem İbn Ümmi Mektûm'dan yüz çevirip diğerine yönelmiş. İbn Ümmi Mektûm:

“-Söylediğimde bir sakınca mı var?” diye sormuş da Hz. Peygamber:

“-Hayır.” buyurmuş ve işte bunun hakkında nazil olmuş.⁶⁵¹

İbn Abbâs'tan gelen bir rivayet ise biraz daha teferruatlıdır:

⁶⁴⁸ Hz. Hadice'nin dayısının oğludur. (el-Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c: XXX, s: 39)

⁶⁴⁹ Katâde'den gelen rivayette, İbn Ümmü Mektûm'un adı Abdullah ibn Zâide ibn Ümmi Mektûm (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c: XXX, s: 33); Başka bir rivâyete göre ise Amr ibn Kays ibn Zâide veya Abdullah ibn Amr olduğu da söylenmiştir. (İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, c: IX, s: 27)

⁶⁵⁰ Abese 80/1.

⁶⁵¹ Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Abese, 80/1, hadis no: 3331.

Rasûlullah (s.a.v), Utbe ibn Rabîa, Ebu Cehl ibn Hişâm ve Abbâs ibn Abdûlmuttalib'le⁶⁵² konuşurken –onlara fazla ilgi gösteriyor ve iman etmelerini hırsla istiyordu- o esnada Abdullah ibn Ümmü Mektûm adındaki kör bir adam gelip onlarla birlikte yürüdü. Peygamber Efendimiz, onlarla alçak sesle (veya onlarla özel olarak) konuşuyordu. Abdullah ise Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanında, O'ndan Kur'ân'dan bir şeyler okumasını istiyor ve:

“-Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın sana öğrettiğinden sen de bana öğret.” diyordu. Rasûlullah (s.a.v) ondan uzaklaşıp yüzünü astı, geri döndü ve onun sözünden hoşlanmadı, öbürlerine yöneldi. Konuşmasını bitirip de ailesine doğru gitmek üzere ayrıldığında Allah Teâlâ O'nun görme gücünü kaldırdı ve başını önüne eğdirdi; sonra da *“Yüzümü asıp çevirdi, kendisine a'mâ geldi diye. Ne bilirsin belki de o temizlenecekti. Yahut öğüt alacaktı da bu kendisine fayda verecekti...”* âyetlerini indirdi. Onun hakkında bu âyetler inince Hz. Peygamber, kendisine ikramda bulundu, onunla konuştu:

“-İhtiyacın var mı? Bir şey istiyor musun?” dedi. Onun yanından ayrılırken de tekrar:

“-Bir ihtiyacın var mı?” diye sordu. Bu, Allah Tealâ'nın: *“Ama kendini müstağnî gören, işte sen onu karşına alıyorsun. Halbuki onun temizlenmesinden sana ne...”* âyetlerinin indirilmesi üzerineydi.⁶⁵³

Bu olay üzerine nâzil olmuş âyetler ise şunlardır:

“Surat astı ve döndü; Kör geldi diye. Ne bilirsin belki o arınacak? Yahut öğüt dinleyecek de öğüt, kendisine yarayacak. Kendisini zengin görüp tenezzül etmeyene gelince; Sen ona yöneliyorsun. Onun arınmamasından sana ne? Fakat koşarak sana gelen, (Allah'tan) korkarak gelmişken, Sen onunla ilgilenmiyorsun.

⁶⁵² Başka bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v)'in o sırada konuştuğu Kureyş büyüklerinden Abbâs ibn Abdûlmuttalib'in yerine Ümeyye ibn Halef ve Übeyy ibn Halef'in isimleri verilmiştir. (İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, c: IX, s: 26)

⁶⁵³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c: XXX, s: 33. İbn Kesîr de bu rivayeti İbn Cerîr'den rivayetle verdikten sonra garib ve münker olduğunu ve isnad hakkında konuşulduğunu (isnadının zayıf olduğunu) da ilâve eder. (İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 343).

Hayır (olmaz böyle şey); o (inen Kur'an ayetleri), bir hatırlatmadır. Dileyen onu düşünüp öğüt alır.”⁶⁵⁴

Peygamber Efendimizin başkalarıyla konuşurken sözünün kesilmesine canının sıkılması, soruyu soran kişinin fakir ve â'mâ oluşundan da değildir. Zira kendileri, hiçbir zaman zengin-fakir ayırımı yapmadan herkesi irşad etmeye gayret eden bir elçidir.⁶⁵⁵ Bunun sebebi, daha önce de bahsedildiği üzere, Peygamber Efendimizin müşriklerin imanına gösterdiği aşırı istek sebebiyle, yanına gelen bir müminin kalbini kırma ihtimali belirmiştir. Her ne kadar gelen kimse “a'ma” ve Peygamberimizin tavrı, sadece gözle görülebilecek bir “*surat asmak*”tan ibaret ise de, Allah, buna dahî râzı olmamış ve kendisini ikaz etmiştir.

Fahreddin Râzî, bu olayda Hz. Peygamber'in “ismet” sıfatına hâlel getirecek bir durumun olmadığını, önemli olanın, daha az önemli olana tercih edildiğini, zaten İbn Ümmi Mektûm'un müslüman olduğunu, dine dair ihtiyaç duyduğu şeyleri de öğrendiğini; fakat müşriklerin ise henüz müslüman olmadığını, onların müslüman olmaları durumunda ise daha büyük bir topluluğun Müslüman olmalarına sebep olacaklarını belirtmektedir.⁶⁵⁶

Bu ayetlerde geçen “abese” ve “tevellâ” kelimeleriyle kastedilen kimsenin, Allah Rasûlü değil de, müşriklerden Velid b. Muğire olduğuna dair rivayetler de vardır.⁶⁵⁷

Şu halde burada Peygamber Efendimizin büyük bir hata işlediğine dair bir ifade yoktur. Ancak daha münasip olanı ertelemesinden veya terk etmesinden dolayı bir itab vardır.⁶⁵⁸

Bu itabtan sonra Hz. Peygamber, Abdullah b. Ümmi Mektum'a ikram etmiş, ihtiyacını sormuş ve onu gördükçe:

⁶⁵⁴ Abese 80/1-12.

⁶⁵⁵ Gezgin, Uyarılar, s: 191.

⁶⁵⁶ Fahrettin er-Râzî, *İsmetu'l-Enbiyâ*, s: 149-150.

⁶⁵⁷ Daha geniş bilgi için bkz: Akgül, *Hz. Peygamber*, s: 220-221; Gezgin, *Uyarılar*, s: 192.

⁶⁵⁸ Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir el-Câmiî Beyne Fenniyyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsir, Dâru'l-Marife*, Beyrut 1417/1997, c: V, s: 471.

“-Merhaba, ey kendisi yüzünden Rabbimin beni itab ettiği kimse, benden bir isteğin var mı?” diye iltifat emiştir.⁶⁵⁹

2.2.2.2.1.5. Fakirleri Yanından Uzaklaştırmaması

Peygamberimizin müşriklerin imanına gösterdiği itina ve gayretle alakalı olarak, ikaz edildiği diğer bir olay da, onların istek ve arzularıyla Müslüman fakirleri yanından uzaklaştırmayı düşünmesidir.⁶⁶⁰ Şöyle ki:

“Sabah akşam Rab’lerinin rızasını isteyerek, O’na yalvaranları (Kureyş büyüklerinin arzusuna uyarak) sakın yanından kovma. Onların hesabından hiçbir şey sana, senin hesabından da hiçbir şey onlara ait değildir. Eğer onları kovarsan zalimlerden olursun! Böylece biz onların kimisini kimisiyle “Allah, aramızdan şunlara mı lutfu layık gördü?” desinler diye işte böyle imtihan ettik. Allah, şükredenleri daha iyi bilmez mi? Âyetlerimize inananlar, sana geldikleri zaman: “Size selam olsun!” de, “Rabb’iniz, rahmeti kendi üzerine yazdı (acıyıp yaratıklarını esirgemeyi üzerine aldı).” Sizden kim, bilmeyerek bir kötülük yapar da sonra ardından tövbe eder, uslanırsa muhakkak ki O, gafûrdur, rahîmdir.”⁶⁶¹

Âyetlerinin sebab-i nüzulü hakkında şöyle rivâyet edilmiştir:

Akra’ ibn Hâbis et-Temîmî ve Uyeyne ibn Hısn el-Fezârî, Peygamber Efendimize geldiler ve onu, zayıf müslümanlardan bir grup içinde Bilâl, Suheyb, Ammâr ve Habbâb’la birlikte oturur buldular. Hz. Peygamberin çevresinde onları görünce bu zayıf müslümanları hakîr görerek Hz. Peygamber (s.a.v)’e:

“-Bizim için bunlardan ayrı bir oturum yapmanı, bize ayrı bir meclis tahsis etmeni isteriz. Böylece araplar bizim bunlardan üstün olduğumuzu anlasınlar. Biliyorsun bize arap kabilelerinden birtakım elçiler, hey’etler gelir. Arapların bizi, bu

⁶⁵⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXXI, s: 50; Elmalî’lı, *Hak Dini*, c: VIII, s: 5571, Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, c: X, s: 320.

⁶⁶⁰ “*Dünya malına göz dikmemesi*” bölümünde de kısaca işlenecek olan bu husustaki bilgiler, burada biraz daha geniş ele alınmıştır.

⁶⁶¹ En’âm 6/52-54.

kölelerle birlikte görmelerinden utanırız. Dolayısıyla biz gelince onları yanından kaldırıp uzaklaştır. Bizim seninle işimiz bittikten sonra yine istersen onlarla ayrıca otur.” dediler. Hz. Peygamber (s.a.v):

“-Olur.” buyurdu. Onlar:

“-Olur demen yetmez, bizim için bunu yazılı hale getir. Bunu bize yaz..” dediler de Allah’ın Rasûlü (s.a.v) söylediklerini kabul ettiğini yazmak üzere Hz. Ali’yi çağırıp üstüne yazılması için bir sayfa istedi. Biz, bir köşede oturuyorduk. O sırada Cebrâil geldi ve *“Sabah akşam Allah’ın rızasını dileyerek Rablerine dua edenleri sakın yanından kovma. Onların hesabından hiçbir şey sana, senin hesabından hiçbir şey de onlara ait değildir. Eğer onları kovarsan zalimlerden olursun.”* âyet-i kerimesini indirdi. Sonra: *“Biz onlardan kimisini kimisiyle “Allah aramızdan bunlara mı lûtfunu lâıyk gördü?” desinler diye işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri en iyi bilen değil mi?”* âyet-i kerimesini, sonra da: *“Ayetlerimize iman edenler sana geldiklerinde de ki: “Selâm sizlere, Rabbiniz kendine rahmeti yazdı.”* âyetini okudu. Allah’ın Rasûlü, elindeki sayfayı attı ve bizi yanına çağırdı. Yanına geldiğimizde:

“-Selâm sizlere, Rabbiniz kendine rahmeti yazdı.” diyordu. Ona yaklaştık. Hattâ o kadar yaklaştık ki, dizlerimizi onun dizleri üzerine koyduk. Bu âyetin inmesinden sonra biz eskiden olduğu gibi Efendimiz (s.a.v)’in yanında oturmaya devam ettik. O, yanımızdan kalkıp gitmek istediği zaman kalkar gider, yanımızdan ayrılırdı. Ne zaman ki *“Sabah akşam Rablarına, O’nun hoşnutluğunu dileyerek dua edenlerle birlikte candan sabret. Dünya hayatının süslerini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma...”*⁶⁶² âyet-i kerimesi inince Hz. Peygamber (s.a.v)’le birlikte otururken vakit geç olup onun kalkma zamanı gelince biz onun yanından ayrılırdık ki kalkıp gidebilsin.⁶⁶³

İbn Abbâs’tan gelen başka bir rivayette ise eşraftan bazıları Hz. Peygamber (s.a.v)’den, o zayıf müslümanları yanından kovmasını değil, namazda arka saflara

⁶⁶² Kehf 18/28.

⁶⁶³ İbn Mâce, Zuhd, 7, hadis no: 4127; Taberî, a.g.e., VII,127-128. Ancak İbn Kesîr, hadisin garîb olduğu bilgisine ek olarak bir de Akra’ ibn Hâbis ve Uyeyne ibn Hısn’ın hicretten daha sonra müslüman olduklarını, âyetin ise Mekke’de inmiş olduğunu kaydetmekte ve bu sebebi zayıf görmektedir. (İbn-i Kesir, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, c: III, 255; İbnü’l-Cevzî, Zâdu’l-Mesîr, c: III, s: 45 dipnot.)

atmasını isteyerek: “Sana iman edelim, ama sen de biz namaz kılarken şunları geri at, bizim arkamızda namaz kılsınlar.” demişler ve âyetler bunun üzerine nazil olmuştur.⁶⁶⁴

İkrime’den gelen bir rivayette ise zayıf müslümanlardan rahatsız olan Kureyş kâfirleri Peygamber Efendimize değil, Ebu Talib’e bu isteklerini iletmışlerdir. Şöyle ki:

Utbe ibn Rabîa, Şeybe ibn Rabîa, Mut’im ibn Adiyy ve el-Hâris ibn Nevfel, Abdi Menâf oğulları ileri gelenlerinin kâfirleri ile birlikte Ebu Talib’e geldiler ve:

“-Kardeşin oğlu Muhammed yanındaki kölelerimizi, işçilerimizi yanından kovsa katımızda değeri daha yüce olur, bizce daha çok itaat edilmeye lâyık, kendisine tabi olmamıza ve kendisini doğrulamamıza daha yakın olurdu.” dediler. Efendimiz (s.a.v)’in amcası Ebu Talib de O’na gelerek ona söylediklerini nakletti. Ömer ibnu’l-Hattâb:

“-Ey Allah’ın elçisi, bu söylediklerini yapsan da bir görsek bakalım ne yapacaklar, bir görsek ne istiyorlar?” dedi de Allah Teâlâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. Müşriklerin, Hz. Peygamber (s.a.v)’in yanından uzaklaştırmasını istedikleri: Bilâl, Ammâr ibn Yâsir, Ebu Huzeyfe’nin kölesi Sâlim, Üseyd’in kölesi Salih, İbn Mes’ûd, el-Mikdâd ibn Abdullah, Vâkîd ibn Abdullah el-Hanzalî ve benzer zayıf müslümanlardı. Bu âyet nazil olunca Hz. Ömer gelmiş ve o söylediklerinden dolayı özür dilemiştir.⁶⁶⁵

Rivâyetlerin bütününden anlaşılacağı üzere, Peygamberimiz birtakım fakir Müslümanlarla bir arada bulunup, onları talim ve terbiye ile meşgulken, Kureyşin eşrafı gelmiş ve Peygamberin yanında bulunabilmek için, Onun fakir ashabını yanından kovmasını veya kendilerine müstakil bir zaman ayırmasını talep etmişlerdir. Peygamber Efendimiz de onların bu teklifini, iman etmelerine vesile olur ümidiyle kabul etmiş ve bunu vesikalandırma isteklerini yerine getirmek üzere teşebbüste bulunmuştur. Allah Teâlâ ise bundan râzı olmayarak, kâfirlerin memnuniyeti için, fakir de olsa müminleri yanından uzaklaştırmamasını emretmiştir.

⁶⁶⁴ İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, c: III, s: 45-46.

⁶⁶⁵ el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, a.g.e. s. 150; Suyûtî, *Lübâbu’n-Nükûl*, c: I, s: 159.

O halde, Peygamber Efendimiz fakir sahabileri yanından kovmamış, ancak bu kovma fiili gerçekleşmeden Allah tarafından uyarılmıştır.⁶⁶⁶ Fahrüddin er-Râzî de bu konuda der ki:

“Ortada onları kovma durumu yok. Fakat böyle bir şeyin yapılmaması amacıyla konmuş bir nehy vardır. Zira *“onları kovduğun takdirde...”* ilâhî vahyi de bunu te’yid etmektedir. Eğer onları kovmuş olsaydı, Allah Teâlâ *“onları kovdun”* buyururdu.”⁶⁶⁷

2.2.2.2.1.6. Mü’minlere Kanadını İndirmesi

Peygamber Efendimiz yaratılış itibariyle yumuşak huylu ve güzel ahlak sahibi olmakla birlikte zaman zaman müminlere karşı tavırlarında farkında olmadığı bazı eksiklikleri olmuştur. Bu yüzden birkaç âyet-i kerimede kendisine bu hususta dikkatli olması tavsiye edilmiştir:

“Ve sana uyan mü’minlere kanadını indir (onlara karşı mütevazî ve şefkatli davran).”⁶⁶⁸

İbn Cüreyc’den rivâyette o şöyle demiştir:

*“Ve yakın akrabalarını uyar”*⁶⁶⁹ âyet-i kerimesi nâzil olunca Hz. Peygamber (s.a.v), uyarmaya ehl-i beyti ve ailesi ile başladı da bu, diğer müslümanlara ağır geldi.. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ: *“Mü’minlerden sana tâbi olanlara kanatlarını ger.”* âyet-i kerimesini indirdi.⁶⁷⁰

Hicr sûresinde bu hususla ilgili diğer âyet-i kerime de şöyledir:

⁶⁶⁶ Gezgin, *Uyarılar*, s: 199.

⁶⁶⁷ Fahrüddin er-Râzî, *İsmetu’l-Enbiyâ*, s: 151.

⁶⁶⁸ Şuarâ 26/215.

⁶⁶⁹ Şuarâ 26/214.

⁶⁷⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c: XIX, s: 75.

“Onlardan bazı çiftlere (sınıflara) verdiğimiz dünyalığa gözlerini dikme ve (sana inanmadıkları için) onlara üzülmeye. Mü’minlere kanadını indir, (onlara karşı mütevazî, şefkatli davran).”⁶⁷¹

2.2.2.2.1.7. Hiç Olmazsa Güzel Söz Söylemesi

Müzeyne’den bazı kimseler (Tebük Gazvesine çıkmak üzere hazırlık yapılırken) Hz. Peygamber (s.a.v)’e gelerek kendilerine binit verilmesini istediler. Allah Rasûlü de:

“-Sizi bindireceğim bir şey (binit) bulamıyorum.” buyurdular.

Bu insanlar üzüntüden gözlerinden yaşlar akarak geri döndüler. Sanıyorlardı ki, Allah’ın Rasûlü (s.a.v), onlara kızdığından böyle söylemişti. İşte bunun üzerine Allah Tealâ şu âyet-i kerimeyi indirdi.⁶⁷²

“Eğer (elin dar olduğu için) Rabb’inden umduğun bir rahmeti bekleyerek onlardan yüz çevirmek zorunda kalırsan, (onlara birşey vermeyecek) olursan, bari onlara tath ve yumuşak söz söyle.”⁶⁷³

Alûsî, sûrenin mekkî olması; içindeki medenî âyetler arasında bu âyetin sayılmaması sebebiyle bu sebebi vârid görmemektedir.⁶⁷⁴

İbn Cerîr’in rivayetine göre ise Peygamber Efendimizden, kendilerine (sadaka nev’inden) bir şeyler verilmesini isteyen bazı yoksullar hakkında nazil olmuştur.⁶⁷⁵

⁶⁷¹ Hicr 15/88.

⁶⁷² Suyûtî, *Lübâbu’n-Nükûl*, c: I, s: 227-228.

⁶⁷³ İsrâ 17/28-29.

⁶⁷⁴ el-Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, c: XV, s: 64.

⁶⁷⁵ Suyûtî, a.g.e., c: I, s: 228.

Mukatil'den gelen rivayette bu yoksullar içinde "Habbâb, Bilâl, Ammâr ve Mihca' gibi yoksul müslümanlar"ın isimleri de verilmektedir.⁶⁷⁶

Hız. Peygamber (s.a.v), yanında olmıyan bir şey kendisinden istenildiğinde yüzünü isteyenden başka tarafa çevirir ve susar, olumlu ya da olumsuz bir cevap vermezlerdi. İşte âyet bunun üzerine nazil olmuştur.⁶⁷⁷

2.2.2.2.1.8. İnfakta Ölçülü Olması

Peygamber Efendimiz hayatı boyunca kendisinden bir şey isteyen eli boş çevirmemeyi âdet hâline getirmişti. Ama bu bazen kendisini çok zor durumlara düşürmüştü. Nitekim, **"El(ler)ini boynuna bağlanmış yapma, Onu büsbütün de açıp durma. Yoksa kınanır, hasret içinde kalırsın."**⁶⁷⁸ âyet-i kerimesinin sebep-i nüzulü olarak anlatılan hâdiseler de bunu göstermektedir.

Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre:

Rasûlullah'a bir çocuk geldi ve:

"-Annem, senden şunu şunu istiyor." dedi. Allah'ın Rasûlü:

"-Bugün yanımızda size verecek bir şey yok." buyurdular. Çocuk:

"-O halde gömleğini bana giydir." diyor." dedi. Peygamber Efendimiz üzerindeki gömleği çıkarıp çocuğa verdi ve kendisi de evde gömleksiz olarak oturdu da işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.⁶⁷⁹

Câbir ibn Abdullah'tan gelen bir rivayet biraz daha teferruatlıdır:

⁶⁷⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, c: V, s:29.

⁶⁷⁷ el-Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c: XV, s: 63.

⁶⁷⁸ İsrâ 17/29.

⁶⁷⁹ el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 202.

Allah'ın Rasûlü, bir gün ashabı arasında otururken bir çocuk kendisine geldi ve:

“-Ey Allah'ın Rasûlü, annem kendisine bir zırh giydirmenizi istiyor.” dedi. Rasûlullahın ise o gün sadece üzerindeki gömleği vardı. Çocuğa:

“-Bir saatten bir saate bakarsın bir şey gelir. Başka bir vakitte tekrar gel.” buyurdular. Çocuk annesine döndü. Annesi:

“-Rasûlullah (s.a.v)'a git ve de ki: *“Annem, üzerindeki gömleği kendisine giydirmeni istiyor.”*

Rasûlullah (s.a.v) evine girdi, gömleğini çıkarıp çocuğa verdi ve kendisi de evde çıplak olarak oturdu. Bilâl namaz için ezan okuduğunda (Rasûlullah (s.a.v)'a bir gömlek gelmemiştii ki, giysin de) namaza çıksın.

İnsanlar, Peygamber Efendimizi namaz için beklediler, çıkmayınca da durumu nedir acaba diye şüphelendiler. İçlerinden birini gönderdiler. Efendimiz (s.a.v)'in yanına girdi ve gördü ki gömleği yok, o halde oturuyor. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.⁶⁸⁰

Başka bir rivâyete göre Hz. Peygamber bir gün Hz. Âişe'ye:

“-Elimde ne varsa infâk eyle, sadaka olarak dağıt.” buyurmuşlardı. Hz. Âişe:

“-O zaman elimizde hiçbir şey kalmaz.” dedi de Allah Teâlâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.⁶⁸¹

Yine bir gün Peygamber Efendimize Irak'tan bir miktar elbise kumaş gibi şeyler gelmişti. Allah'ın Rasûlü (s.a.v), kendisine gelen şeyleri hemen dağıtır, ashabına verirdi. Nitekim bu gelenleri de hemen insanlara dağıttı. Bu arada Hz. Peygamber (s.a.v)'e bir şeyler geldiğini duyan bazı araplar:

⁶⁸⁰ el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 202.

⁶⁸¹ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nükûl*, c: I, s: 229.

“-Gidelim Hz. Peygamberden biz de isteyelim.” dediler ve geldiler bir de baktılar ki, gelenler dağıtılıp bitmiş. İşte Allah Tealâ bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirdi.⁶⁸²

Bu rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere, Peygamber Efendimiz, elindeki her şeyi bir an önce ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak hususunda hassastı. O, dünyayı fânî gördüğü ve onda kavuştuğu nimetleri âhiret sermayesine çevirmek istediği için olabildiğince cömertti. Fakat hayatın şartları icabı, bu kadar cömertlik neticesinde birtakım sıkıntılarla karşılaşmış, hatta zevceleri ile arasında bu sebeple birtakım anlaşmazlıklar vukû bulmuştur. Mezkur âyet-i kerime ise, kendisine itidal çağrısında bulunmuştur.

2.2.2.2.1.9. İnsanlardan Aşırı Utanması (Hayâsı)

Ebû Said el-Hudrî'nin ifadesine göre Peygamber Efendimiz, “bir genç kızdan daha utangaç”tı.⁶⁸³ Bu hayâsı sebebiyle, bazı olaylar karşısında hataları yüzünden insanları ikaz etmeye çekinir, bazen de kendisine o konuda vahiy gelmesi ümidiyle beklerdi. İşte Ahzab sûresinde bahsi geçen hâdise de buna bir örnek teşkil etmektedir.

“Ey inananlar, (rastgele) o Peygamber’in evlerine girmeyin. Ancak yemek için size izin verilir de girerseniz (erkenden gelip) yemeğin pişmesini beklemeyin. Çağrıldığınız zaman girin; yemeği yeyince dağılın, (birbirinizle veya ev halkı ile) söze dalmayın. Çünkü bu (hareketiniz) peygamberi incitiyor, fakat o, (size bunu söylemekten) utanıyordu. Ama Allah, hak(kı söylemek)ten utanmaz. Onlardan (yani peygamberin hanımlarından) bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu hem sizin kalbleriniz, hem de onların kalbleri için daha temizdir. Sizin, Allah’ın Elçisini incitmeniz ve kendisinden sonra onun eşlerini nikahlamanız asla olamaz. Çünkü bu Allah katında büyük (bir günah)tır.”⁶⁸⁴

⁶⁸² el-Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV,66.

⁶⁸³ Buhârî, *Kitâbu'l-Menâkıb*, 23; Müslim, *Kitâbu'l-Fedâil*, 16.

⁶⁸⁴ Ahzab 33/53.

Bu âyet-i kerime, “Hicâb: Örtünme âyeti” olarak meşhur olmuştur ve Hz. Ömer’in isteğine muvafık olarak indiği haberi meşhurdur. Hicâb âyetinin nüzûlüne sebep olan ve Hicretin beşinci yılı meydana gelmiş bulunan olay veya olayların ayrıntıları sahih hadis mecmualarında muhtelif kanallardan rivâyetle yer almıştır. Bununla beraber bu âyet-i kerimenin nüzûl sebebinde başka rivayetler de vardır. Şöyle ki:

Hiz. Âişe’den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimizin hanımları da diğer kadınlar gibi (evlerde tuvalet olmadığı için) abdest bozmaya geceleri şehir dışında açık araziye çıkarlardı. Hiz. Ömer, Hiz. Peygambere, (tuvalet çıktıklarında) hanımlarına örtünmelerini emretmesini söylemiş ve fakat Peygamber Efendimiz bu hususta bir vahy gelmediği için onun bu isteğine aldırış etmemişti. Bir gece Hiz. Peygamberin hanımlarından Sevede bint Zem’a tuvalet için Medine dışına çıkmıştı. Sevede, uzun boylu bir hanımdı ve uzaktan o olduğu bilinirdi. Hiz. Ömer de arkasından çıktı ve örtünme ilgili bir vahy inmesi hususunda hırslı olduğu için onun arkasından seslendi:

“-Ey Sevede, elbette seni tanıdık.” Hiz. Âişe der ki:

“-İşte bunun üzerine hicâb (örtünme) âyeti olan: *“Ey iman edenler, o Peygamber’in evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin...”* âyet-i kerimesi nâzil oldu.”⁶⁸⁵

Enes -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor: Hiz. Peygamber (s.a.v), Zeyneb bint Cahş ile evlendiğinde ekmek ve etle düğün yemeği verildi. Yemeğe insanları davetle ben görevlendirilmiştim. Bir grup insan geliyor, yemek yiyor, çıkıyorlar, başka bir grup geliyor, yemeğini yeyip çıkıyordu. Herkesi çağırdım ve nihayet çağıracağım kimse kalmayınca:

“-Ey Allah’ın elçisi, artık çağıracağım kimse kalmadı.” dedim.

“-Yemekleri (sofraları) kaldırın.” buyurdular. Yemekten sonra evde üç kişi konuşmaya dalarak kaldılar. Hiz. Peygamber (s.a.v) evden çıktılar, Hiz. Âişe’nin odasına geldiler:

⁶⁸⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c: XXII, s: 29.

“-Ey ev halkı, selâmun aleyküm ve rahmetullah.” diye selâm verdiler. O, selâmı alıp:

“-Aileni (yeni hanımını) nasıl buldun, Allah onu senin için bereketlendirsın.” dediler. Bu şekilde Rasûlullah, bütün hanımlarının odalarını dolaştı; hepsine selâm verdi, hepsi de Âişe’nin söylediklerini söyledi. Sonra Allah’ın Rasûlü eve (düğün evine) döndüler ve baktılar ki, o üç kişi halâ orada konuşmaya devam ediyorlar. Rasûlullah çok hayâ sahibi idi (onlara: Artık kalkın gidin.” demeye utandı), tekrar Hz. Âişe’nin odasına doğru gitmek üzere çıktı. Bilmiyorum bu esnada oturup konuşanların çıktığını ben mi haber verdim, yoksa ona haber mi verildi bilmiyorum, geri döndü ve bir ayağını kapının eşiğine koymuş, diğer ayağı kapının dışında idi ki, kapıya örtüyü çekti ve hicâb âyeti nazil oldu.⁶⁸⁶

Yine Enes ibn Mâlik’ten rivayet edildiğine göre:

“Rasûlullah (Zeyneb) ile evleniyordu. Annem (Ümmü Süleym) bir yemek yaptı (Hays) ve bana:

“-Ey Enes, bunu Allah’ın Rasûlü (s.a.v)’ne götür ve «Annem size selâm ediyor ve diyor ki: “Bu bizden size bir hediyedir. Az bir şey (ama kabul et.) ey Allah’ın elçisi.» dememi söyledi. Yemeği aldım, Rasûlullah (s.a.v)’a getirdim ve:

“-Ey Allah’ın elçisi, annem size selâm ediyor ve diyor ki: «Bu bizden size küçük, az bir hediyedir.»

Allah’ın Rasûlü:

“-Onu koy.” buyurdular, sonra da:

“-Şimdi git, filânı, filânı, filânı ve kime rastlarsan onları (yemeğe) davet et.” buyurup bir kısım insanların isimlerini söyledi. Onun ismen davet et dediklerini ve rastladıklarını davet ettim.⁶⁸⁷

⁶⁸⁶ Buhârî, Tefsîru’l-Kur’ân, 33/8; Taberî, a.g.e., c: XXII, s: 27.

⁶⁸⁷ Râvi el-Ca’d ibn Osman der ki: «Enes’e sordum: “Kaç kişiydiniz?”, “Üçyüz kişi kadar idik.» dedi ve şöyle anlatmaya devam etti.

Rasûlullah (s.a.v) bana:

“-Ey Enes, yemek kabını getir.” buyurdular. Çağırdıklarım gelmeye başladılar ve gelenler girdiler, suffe ve oda dolunca Efendimiz (s.a.v):

“-Onar onar halka olup otursunlar ve her bir kişi kendi önünden yesin.” buyurdular. Onlar da yediler ve doydular. Yemek yiyenler çıktı, yeni gelenler girdi ve yemek yedi. Ta ki hepsi girip karınlarını doyuruncaya kadar böyle devam etti. Gelenler bitince Allah’ın Rasûlü bana:

“-Yemek kabını kaldır, ey Enes!” buyurdular, ben de kaldırdım. Fakat bilmiyorum kabın içindeki yemek oraya koyduğumda mı daha çoktu, yoksa kaldırdığımda mı?

Yemeğe gelenlerden bir grup Allah Rasûlünün evinde oturup konuşmaya daldılar. Rasûl-i Ekrem de orada oturuyordu ve yeni eşi de yüzünü duvara doğru dönmüş haldeydi. Onların böyle yemekten sonra oturup konuşmaları Rasûl-i Ekrem’e ağır geldi, ağırlık oldular. Rasûl-i Ekrem bir ara dışarı çıkıp diğer eşlerine selâm verdi, sonra tekrar dönüp geldi. Rasûlullahın dönüp geldiğini görünce yaptıkları kusuru ve Rasûl-i Ekrem’e yük olduklarını anladılar ve hemen kalkıp kapıya yöneldiler, hepsi birden çıkıp gittiler. Rasûlullah geldi, perdeyi çekti ve içeri hanımının yanına girdi. Ben odada oturuyordum. Çok geçmeden Rasûl-i Ekrem benim yanıma çıktı, ona bir takım âyetler inmişti.

Rasûlullah çıktı ve insanlara nazil olan âyetleri, sonuna kadar olmak üzere “*Ey iman edenler, o Peygamber’in evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin. Ama davet olduğunuz vakit girin ve yemeği yeyince de lâfa dalmadan dağılın...*” âyet-i kerimesini okudu.⁶⁸⁸

Mücâhid’den rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) yemek yerken beraberinde ashabından bazıları da varmış ve onlardan birinin eli Hz. Âişe’nin eline değmiş de Hz. Peygamber (s.a.v) bundan hoşlanmamış ve işte bunun üzerine hicâb âyeti nâzil

⁶⁸⁸ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, Ahzâb, 33/21, hadis no: 3218; Müslim, Nikâh, 94; Neseî, Nikâh, 84, hadis no: 3385.

olmuş.⁶⁸⁹ Taberânî'nin sahih bir isnad ile Hz. Âişe'den rivayetle tahric ettiği bir hadise göre bu olayda Hz. Âişe'nin eli eline (veya parmağı parmağına) değen kişi Hz. Ömer'dir.⁶⁹⁰

Ayet-i kerimenin *“O Peygamber'in eşlerinden bir eşya istediğinizde onu perde arkasından isteyin. Bu, sizin kalbleriniz için de, onların kalbleri için de en temiz olanıdır.”* kısmının nüzûl sebebinde Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayete göre bir gün Hz. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.v)'in hanımlarına hicâbı (örtünmelerini) emretmiş de Zeyneb bint Cahş:

“-Ey Hattâb'ın oğlu, vahy bizim evlerimizde inip dururken bizi kıskanıyor musun?” demiş ve işte bunun üzerine *“O Peygamber'in eşlerinden bir eşya istediğinizde onu perde arkasından isteyin. Bu, sizin kalbleriniz için de, onların kalbleri için de en temiz olanıdır.”* âyet-i kerimesi nazil olmuştur.⁶⁹¹

İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre: Bir adam Peygamber Efendimizin yanına girdi ve uzun süre oturdu. Çıkıp gitmesi için Hz. Peygamber üç kere odadan çıktı ve fakat adam çıkıp gitmedi. O sırada Hz. Ömer de gelip Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanına girdi ve yüzündeki hoşnutsuzluğu görerek adama:

“-Herhalde Allah Rasûlüne eziyet ettin.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v):

“-Peşimden gelsin ve çıksın diye üç kere yerimden kalkıp çıktım, ama çıkıp gitmedi.” buyurdular. Ömer O'na:

“-Ey Allah'ın elçisi, bir örtü edinsen. Çünkü senin hanımların diğer kadınlar gibi değiller. Örtü edinmen onların kalbleri için de en temiz olanıdır.” dedi de bu Hicâb âyeti nazil oldu.

Muhammed ibn Ka'b'den rivayet edilmiştir ki: Rasûlullâh Efendimiz, Mescid-i Nebevî'den evine gitmek üzere doğrulduğunda bazıları (belki de ashab-ı suffeden

⁶⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c: XXII, s: 28.

⁶⁹⁰ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nûkûl*, c: II, s: 78.

⁶⁹¹ Taberî, a.g.e., c: XXII, s: 29. Ancak Kurtubî bu rivayetin zayıf, hattâ “Vâhî:boş” ve bâtıl olduğunu söylemiştir. Zira biraz önce geçtiği üzere “Hicâb:örtünme âyeti” Hz. Zeyneb'in düğününde nazil olmuştur. (el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, c: XIV, s: 144)

bazıları) hemen O'ndan önce davranır ve Efendimiz (s.a.v)'in hane-i saâdetlerine gider ve hemen ondan önce sofraya oturlardı. Efendimiz (s.a.v)'in hoşnutsuzluğu yüzünden anlaşılmaz, onlardan olan hayâsından dolayı yemeğe elini uzatmazdı. İşte bu davranışlarından dolayı kınanıp azarlandılar ve Allah Tealâ bu: “*Ey iman edenler, o Peygamber'in evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin...*” âyet-i kerimesini indirdi.⁶⁹²

Ayet-i kerimenin “*Allah'ın Rasûlü'nü üzmeniz ve O'ndan sonra eşlerini nikâhlanmanız asla caiz değildir.*” kısmının nüzûl sebebi ile ilgili iki rivayet vardır:

Birinci rivâyete göre, Kureyş'in ileri gelenlerinden birisi⁶⁹³ geldi ve:

“-Keşke Allah'ın Rasûlü vefat etse de Âişe'yi ben nikâhlasam.” dedi ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.⁶⁹⁴

Bu hadisenin teferruatı da başka bir kaynak tarafından nakledilmektedir: Birisi Hz. Peygamber (s.a.v)'in hanımlarından birinin yanına geldi. Yanına geldiği hanımın amcasının oğlu idi. Hz. Peygamber (s.a.v): ona:

“-Bu günden sonra bir daha buraya gelme, burada durma.” buyurdular.

“-Ey Allah'ın elçisi, o benim amcamın kızıdır, ne ben ona kötü bir şey söyledim, ne de o bana.” dedi. Hz. Peygamber:

“-Bunu biliyorum. Fakat hiç kimse Allah'tan daha kıskanç değildir ve hiç kimse de benden daha kıskanç değildir.” buyurdular. Adam bırakıp gitti, giderken de:

“-Amcamın kızıyla konuşmamı engelliyorsun ha? O'ndan sonra mutlaka onunla (amcamın kızıyla) evleneceğim.” dedi ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bu adam söylediği o kelimedenden tevbe olarak bir köle azat etti, Allah yolunda on deve yükledi ve yürüyerek hacca gitti.⁶⁹⁵

⁶⁹² Suyûtî, *Lûbâbu'n-Nükûl*, c: II, s: 79.

⁶⁹³ Rivâyetlere göre bu kişi Talha ibn Ubeydullah imiş. (Suyûtî, a.g.e., c: II, s: 80).

⁶⁹⁴ el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 255.

⁶⁹⁵ Suyûtî, a.g.e., c: II, s: 81.

İkinci rivâyete göre ise, Allah Rasûlü, Ebu Seleme'nin (vefatından) sonra Ümmü Seleme ile ve Huneys ibn Huzâfe'den sonra da Hafsa ile evlenince münafıklardan birisi:

“-Bu adama (Muhammed'e) ne oluyor ki, hep bizim kadınlarımızı nikâhlıyor. Allah'a yemin olsun, bir gün ölecek olursa kadınlarını nikâhlamak için biz de kur'a atacağız.” demiş ve işte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuştur.⁶⁹⁶

Zaten aslında Hz. Peygamber (s.a.v)'e eziyet verecek böyle bir sözün bir müslümandan sâdır olması güçtür; bunu olsa olsa bir münafık söylemiş olabilir. Yukarda verilen Hz. Talha ile ilgili haberin sahih olduğunu ve Talha ibn Ubeydullah'ın belki bir anlık bir öfke ile böyle bir söz söylediğini kabul etsek bile sonradan pişman olduğu ve tevbe ederek tevbesinin kabul edilmesi için neler yaptığı biraz önce geçmişti.

Bu husustaki bütün rivâyetlerin hulâsasından yola çıkarak şunu ifade edebiliriz ki, Peygamberimizin aile hayatını etkileyecek tarzda yapılan oturup kalkma, görme ve beraber yeyip içme gibi hadiseler ve çeşitli sebeplerle aileleri hakkında konuşulanlar Peygamber Efendimizi rahatsız etmektedir. Fakat o, her ân vahiyle irtibatlı olduğunu düşünerek bazılarını göz yummakta, bazılarını ise sabretmeye çalışmaktadır. İnsanlar karşısında duymuş olduğu hayâ hissi de onlara karşı sert çıkışlar yapmasına, bazen basit olaylarda bile müdâhale etmesine engel olmaktadır. Fakat Allah Teâlâ, Rasûlünün çekmiş olduğu sıkıntıları hafifletmek, ona yol gösterip, herkesin riayet etmesi gereken edeb ve kaideleri öğretmek üzere vahiy indirmiş ve “hakikati söylemekten utanılmamasının icab ettiği”ni talim etmiştir.

2.2.2.2.2. Münâfiklarla

Münâfik, içi başka, dışı başka olan insandır. Kalbiyle iman etmediği halde, diliyle iman ettiğini söyleyen⁶⁹⁷, insanları⁶⁹⁸ ve Allah'ı aldatmaya çalışan⁶⁹⁹ kimsedir.

⁶⁹⁶ el-Kurtubî, el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, c: XIV,s: 147.

⁶⁹⁷ Bakara 2/8-14.

⁶⁹⁸ Bakara 2/9,13-14.

Kur'ân-ı Kerîm, bu insan tipinin zararlarına işaret etmiş ve onların cehennemde kâfirlerden de aşağı derekelerde cezalandırılacağı haber verilmiştir.

Peygamber Efendimiz de Medine devrinde ortaya çıkan bu insanlarla ilişkiler hususunda ikaz edilmiş ve onlarla münâsebet esnasında içyüzlerindeki küfür sebebiyle yapacakları hile ve desiselere karşı uyanık olmaya davet edilmiştir. Özellikle onlara aldirmaması⁷⁰⁰, sözleri yaldızlı olan bu insanların hilelerine kanmaması⁷⁰¹, onların söylediklerini iyice tahkik etmeden inanmaması⁷⁰², ağızlarıyla inandık deyip de kalpleriyle inanmayan bu insanların, küfürde yarış etmelerine üzülmemesi⁷⁰³, onlara sert davranması⁷⁰⁴, namazlarını kılmaması⁷⁰⁵, kabirlerinin başında durmaması⁷⁰⁶, onların yaptırmış olduğu mescidde namaz kılmaması⁷⁰⁷, kendilerine öğüt verip⁷⁰⁸, içlerine işleyecek sözler söylemesi⁷⁰⁹ ve gerektiğinde kâfirlerin yanı sıra münâfıklarla da cihat etmesi⁷¹⁰ emredilmektedir.

Fakat münâfıklar, Medine devrine damgasını vuran pek çok desisenin altından çıkmıştır. Kur'ân-ı Kerîm ve vahyin yardımıyla onların tuzaklarından kurtulan Allah Rasûlüne, bu konuda bir çok âyet nâzil olmuştur. Biz münâfıkları ve onların iç yüzlerini ele alan âyetlerden çok, burada Peygamber Efendimize yönelik ilâhî itaba sebep olan münafıklarla ilişkiler konusunu işleyeceğiz.

2.2.2.2.1. İkiyüzlü İnsanlara Dikkat Etmesi

⁶⁹⁹ Bakara 2/9

⁷⁰⁰ Nisâ 4/63, 81.

⁷⁰¹ Münâfikûn 63/4.

⁷⁰² Tevbe (9) 43-48.

⁷⁰³ Maide 5/41.

⁷⁰⁴ Tevbe 9/73; Tahrîm 66/9; Kalem 68/8-9.

⁷⁰⁵ Tevbe 9/84.

⁷⁰⁶ Tevbe 9/84.

⁷⁰⁷ Tevbe 9/107-108.

⁷⁰⁸ Nisâ 4/63.

⁷⁰⁹ Nisâ 4/63.

⁷¹⁰ Tevbe 9/73.

İnsan, iki yönlü bir varlıktır. Bir yönüyle konuşur, güler, oturur, kalkar; diğer yönü ise hareketlerini organize eder, düşünür ve kararlarını alır. İşte dış ve iç, yahut zâhir ve bâtın denilen bu yönler, her insanda bulunduğu halde, insanlar çoğunlukla muhatablarının zâhirlerine bakarak bâtını (düşünceleri, niyet ve duyguları) hakkında karar verirler. Peygamber Efendimiz de her şeyden önce bir insandı. Kendisine vahiy gelmediği zamanlarda, insanların içyüzlerini bilmesi, kalblerinden geçeni okuması, kısacası gaybe muttalî olması mümkün değildi.

İşte bu durum, zaman zaman karşılaştığı birtakım hadiselerle çok daha rahat anlaşılabilir.

“İnsanlardan öylesi var ki, dünya hayatına dair sözü, senin hoşuna gider. Kalbinde olan (düşüncelerinde samimi olduğun)a Allah’ı şahit tutar. Oysa o, hasımların en yamanıdır. O, yeryüzünde iş başına geçti mi orada fesat çıkarmaya, ekini ve zürriyeti kökünden kurutmaya koşar. Allah fesadı sevmez. Ona: «Allah’tan kork! (sakın)» denildiği zaman izzeti onu alır günah işlemeye götürür. İşte öylesine cehennem yeter. Gerçek şu ki o ne kötü yataktır.”⁷¹¹

Bu âyet-i kerimenin Zuhre oğulları halîfi Ahnes bin Şureyk hakkında nâzil olduğu rivâyet edilir. Hz. Peygamber (s.a.v)’e gelmiş, müslüman olmuş görünmüş ve bu da Peygamber Efendimizin hoşuna gitmişti. Ahnes şöyle demişti:

“-Ben, müslüman olmayı dileyerek geldim ve Allah’a yemin ederim ki, bu sözümde sâdığım.” Sonra Hz. Peygamberin yanından çıkmış, yolda giderken de müslümanlara ait birtakım ekinleri yakmış, yolda rastladığı yine müslümanlara ait merkepleri boğazlayıp öldürmüş telef etmişti. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetleri indirmiştir.⁷¹²

İkinci bir rivayette yine Ahnes bin Şureyk’in, Bedr savaşı öncesinde yapmış olduğu nifak sebebiyle bu âyetin nâzil olduğu söylenmiştir. Ahnes, Bedr gazvesine çıkılacağı gün halîfi olduğu Zuhre oğullarına “savaşa çıkmayın” diye işaret etti:

⁷¹¹ Bakara 2/204-206.

⁷¹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c: II, s: 181-182.

“-Muhammed sizin kız kardeşinizin oğludur. Eğer yalancı ise insanların ona karşı gelmeleri size yeter. Eğer dâvasında sâdık ise zaten size ihtiyacı yoktur (Rabbı onu muzaffer kılacaktır ve siz onun zaferi ile) insanların en mutluları olacaksınız.” dedi. Zuhre oğulları da:

“-Evet, doğrusu hayır senin söylediğindedir.” dediler. Bedr’e çıkılacağı nidâ olunca bu münafık Zuhre oğulları içinde kaldı ve 300 kişi oldukları halde geri döndüler. Hz. Peygamber (s.a.v)’e Zuhre oğulları ve Ahnes’in döndükleri haber verilince özellikle Ahnes’in durumuna şaşıtı ve asıl adı Ubeyy ibn Şureyk iken onu, “dönücü, dönen” anlamına Ahnes diye isimlendirdi.⁷¹³

İbn Abbâs’tan gelen bir rivayete göre ise, bu âyet, Racî’ seriyyesinde şehid olanlar hakkında konuşan bir takım münafıklar hakkında nâzil olmuştur.⁷¹⁴

2.2.2.2.2. Münâfıklara İzin Vermesi

Hicretin dokuzuncu yılı, Receb ayında vukû bulan⁷¹⁵ Tebük gazvesi, çok zorlu bir gazveydi. Gidilecek mesafe çok uzun ve çetin, karşılaşılabilecek düşman çok güçlü, mevsim yaz ve ürünler olgunlaşmıştı.⁷¹⁶

Allah Rasûlü, diğer gazvelerin aksine⁷¹⁷ bu defa gidilecek yeri ashabına haber vermişti ki, herkes hazırlığını buna göre yapsın.⁷¹⁸

⁷¹³ Ancak Fahreddin er-Râzî bu rivayeti naklettikten sonra zayıf olduğunu kaydetmiştir. (H. Tahsin Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, Konya, 1965, I, 186-187.)

⁷¹⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c: II, s: 182; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, c: I, s: 219-220.

⁷¹⁵ el-Vâhidî, *Esbâhu’n-Nüzûl*, s. 171; el-Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, c: X, s: 95.

⁷¹⁶ Mücâhid der ki: Mekke’nin fethi, Huneyn ve Taif savaşlarından sonra yaz mevsiminde Tebük Gazvesine çıkmak üzere seferber olmakla emrolunmuşlardı. O sırada sıcaklar şiddetliydi, hurmalar toplanmıştı, meyveler olgunlaşmıştı. Sıcaklar sebebiyle herkes gölgelere çekilmiş, nefisler gölgeyi ister olmuştu. İşte bütün bunlardan dolayı yeni bir sefere çıkmak insanlara zor geliyor ve: “Bizden ağır olanlar var, ihtiyaçlı olan var, yoksul olan var, işi olan var, işi dağınık ve çok olan var.” diyorlardı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ: “*Gerek hafif, gerekse ağırlıklı olarak elbirliğiyle savaşa çıkan...*” âyet-i kerimesini indirdi. (Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c: X, s: 94)

⁷¹⁷ Halbuki daha önce Allah’ın Rasûlü bir gazveye çıkarken çıkacağı yeri ya söylemez, ya da kinaye yollu söyler, söylediğinden başka bir yere yönelir, gazveye çıkacağı hedefi gizlerdi. Bu sefer ise öyle yapmayıp tam tersine hedefi açıkladı. Çünkü mesafe uzaktı, sefere çıkmak için en uygun olmayan zamandı, düşman kuvvetli ve çoktu. Savaşa çıkılacak yeri açıkladı ki, insanlar kendilerini ona göre hazırlasınlar, hazırlıklarını ona göre yapsınlar. Dolayısıyla insanlara cihadı emredip, Rum üzerine sefere çıkmakta

Bir taraftan türlü dedikodular ortaya atılıyor, müminlerin sebat ve rûhî dirençleri kırılmaya çalışılıyor, bir taraftan da maddî sıkıntılar şartları zorlaştırıyordu.⁷¹⁹

İşte bu durumda, münâfıklardan bazıları⁷²⁰ Peygamber Efendimize müracaat ederek, gazveye katılmamak için⁷²¹ mazeret ileri sürüp izin istiyorlardı. Peygamber Efendimiz, münâfıkların dedikodu ve hilelerinin de azalacağı düşüncesiyle onlara Medine’de kalıp, Tebük’e katılmamaları hususunda kendisine herhangi bir emir gelmeden⁷²² izin verdi. Bunun üzerine aşağıdaki âyetler nâzil oldu:

“Allah seni affetsin; doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalan söyleyenleri bilmezden önce niçin onlara izin verdin? Allah’a ve ahiret gününe inananlar; mallarıyla, canlarıyla, cihadetmek(ten geri kalmak) için senden izin istemezler. Allah, korunanları bilir. Ancak Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri kuşkuya düşmüş ve şüpheleri içinde bocalayıp duranlar, (savaştan geri kalmak için) senden izin isterler. (Onlar) önceden de fitne çıkarmak istediler ve sana nice işleri ters çevirdiler. Nihayet hak geldi, onlar istemedikleri halde Allah’ın emri galebe çaldı.”⁷²³

Fahreddin er-Râzî buradaki “Allah seni affetsin” ibaresini özetle şöyle yorumlamaktadır:

“Sıradan, vahiy almayan ve “ismet” sıfatına sahip olmayan insanlar için “af” gündeme geldiği zaman, öncesinde bir yasağı ihlal veya bir suç söz konusu olabilir. Ancak ismet sıfatına sahip olan peygamberlerle ilgili af söz konusu ise, o zaman burada

olduklarını onlara haber verdi. İnsanlar, savaşa gidilenler Rumlar olduğu ve onları da kuvvetli ve kalabalık gördükleri için istemeye istemeye hazırlandılar. Rasûlullah (s.a.v) bu seferde işi sıkı tuttu, insanlara acele etmelerini emretti. (Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c: X, s: 103)

⁷¹⁸ Taberî, a.g.e., c: X, s: 103.

⁷¹⁹ Taberî, a.g.e., X,103.

⁷²⁰ Bazı rivayetlerde bunların 39 kişi oldukları da kaydedilmiştir. (el-Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, c: X, s: 110-111)

⁷²¹ Mücâhid der ki: Bu âyet-i kerime, “*Rasûlullah’tan (Tebük Gazvesine katılmamak için) izin isteyin. Eğer size bu sefere katılmama izni verirse oturun, sefere katılmayın; izin vermezse yine oturun ve sefere katılmayın.*” diyen kimseler hakkında inmiştir. (İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, c: IV, s. 99)

⁷²² Suyûtî, *Lübâbu’n-Nûkûl*, c: I, s: 191.

⁷²³ Tecve 9/43-48.

sadece iltifattan bahsedilebilir.⁷²⁴ Tıpkı, “Hay Allah affedesice!” cümlesinde olduğu gibi.⁷²⁵

Fahreddin er-Râzî’nin bu düşüncesi eleştirilmiş ve Kur’ân-ı Kerîm’de hem diğer peygamberlerle, hem de Peygamber Efendimizle ilgili pek çok hatanın zikredilirken böyle bir yoruma gerek olmadığı belirtilmiştir.⁷²⁶ Zira Peygamber Efendimizin münafıklara izin vermesiyle, savaşa gerçekten katılmak isteyenler ile savaştan kaçanların kimler olduğu bilinmemiştir. Dolayısıyla bu izin verme durumu, doğru sözlülerle yalancıların herkes tarafından bilinmesi gibi bir yararın ortadan kalkmasına sebep olmuştur.⁷²⁷

Burada Hz. Peygamber için evlâ olan, o münafıklara izin vermede acele etmemesiydi. Çünkü onlara izin vermede acele etmemiş olsaydı, o münafıkların içyüzleri anlaşılacak ve toplum içinde rezil olacaklardı.⁷²⁸

2.2.2.2.3. Muhâkemedede Dikkatli Olması

Rivâyetlere göre, Medine’de Ubeyrık oğulları denilen Bişr, Beşîr, Mübeşşir’den oluşan bir aile vardı. Bunlardan Beşîr –ki ona Ebu Tu’me de denilmektedir- münafık idi. Rasûlullah (s.a.v) ve ashabını hicveden şiirler söyler, sonra bunları araplardan bir şaire nisbet eder:

“-Filân şair şöyle şöyle söyledi.” diyerek okurdu. Rasûlullah’ın ashabı onun bu türden bir şiir okuduğunu işittikleri zaman bunun aslında Beşîr tarafından söylenmiş bir şiir olduğunu anlar ve:

“-Vallahi bu şiiri olsa olsa bu habis söyler.” derlerdi. Bu aile cahiliye devrinde de, islâmî devirde de yoksul bir aile idiler. Zaten Medineliler de çok zengin kimseler

⁷²⁴ Fahreddin er-Râzî, *İsmetu’l-Enbiyâ*, s: 146.

⁷²⁵ Gezgin, *Uyarılar*, s: 232.

⁷²⁶ Bu eleştiriler için bkz: Gezgin, a.g.e., s: 232-233.

⁷²⁷ Reşid Rıza, *el-Vahyu’l-Muhammedî*, s: 41.

⁷²⁸ Gezgin, a.g.e., s: 233.

değillerdi. İnsanların çoğunun yiyeceği hurma ve arpa idi. Ancak zenginler Şam'dan beyaz un getiren bir kervan geldiği zaman beyaz un satın alır, bunu kendileri yer; aileleri yine hurma ve arpa yemeye devam ederlerdi.

Yine bir keresinde Şam'dan bir kervan geldi ve beyaz un getirdi. Amcam Rifâa ibn Zeyd bir yük beyaz un satın aldı ve içinde silâhlarının, iki zırh, iki kılıç ve diğer savaş levâzımâtının da bulunduğu bir odaya koydu. O gece odanın duvarında bir delik açılarak girilmiş, silâhlar ve un çalınmış. Sabah olunca amcam Rifâa bana geldi ve:

“-Ey kardeşimin oğlu, biliyor musun bu gece evimize hırsız girmiş, kilerimizin duvarını delmiş, silâh ve yiyeceğimizi alıp götürmüş. Evde bir soruşturma yaptık, bize denildiğine göre Übeyrık oğullarının gece ışıkları yanıyormuş ve bizim yiyeceklerimizi onlarda görmüşler. Übeyrık oğulları da suçu, Medine'de doğruluğu ve güzel ahlâkı ile tanınan Lebîd ibn Sehl'in üzerine atmışlar.” dedi. Lebîd bunu duyunca kılıcını çektiği gibi Übeyrık oğullarına vardı ve:

“-Ben mi hırsızlık yapmışım? Allah'a yemin ederim ki, ya bu hırsızlığı kimin yaptığını ortaya çıkarır, söylersiniz; ya da hepinizi şu kılıcım ile doğrarım.” dedi.

“-Bizden uzak ol be adam, sen bunu yapacak kişi değilsin.” dediler. Biz evde sorduk soruşturduk ve artık bu işi Übeyrık oğullarının yaptığından hiç şüphemiz kalmadı da amcam:

“-Ey kardeşimin oğlu, Allah'ın Rasûlüne gitsen de bu durumu bir de ona anlatsan.” dedi.

Katâde, anlatmaya devam eder:

Rasûlullâh'a geldim, ona durumu anlattım ve:

“-Ey Allah'ın elçisi, bizde yaramaz bir aile var, gece amcam Rifâa'nın evine kastetmişler, kilerinin duvarını delip silâhını ve yiyeceğini almışlar. Aldıkları yiyeceğe ihtiyacımız yok, ama hiç olmazsa silâhımızı iade etsinler.” dedim. Allah'ın Rasûlü (s.a.v):

“-Bu konuya bakacağım, bir düşüneyim.” buyurdu. Übeyrik oğulları benim Rasûlullah’a gittiğimi ve durumu anlattığımı haber alınca kendilerinden Esîr ibn Urve adındaki kişiye gitmişler, konuyu onunla konuşmuşlar, aile halkı çevresinde toplanmış, sonra da Rasûlullah (s.a.v)’a gelmişler ve:

“-Ey Allah’ın elçisi, Katâde ibnu’n-Nu’mân ve amcası bizden müslüman ve doğruluk sahibi bir aileye, ellerinde bir delil ve isbat olmaksızın hırsızlık iftirasında bulunmuş.” demişler.

Katâde der ki, Allah’ın Rasûlüne geldim, onunla tekrar konuştum da bana:

“-Müslümanlığı ve doğruluğu bana iletilen bir aileye delilsiz, isbatsız hırsızlık ithamında bulundun.” buyurdu. Rasûlullahın yanından ayrıldım, sanki dünya başıma yıkıldı, keşke malımın bir kısmı benden çıksaydı (amcamın zararını ben karşılasaydım) da bu mes’eleyi Rasûlullah’la konuşmamış olsaydım.” diye temenni ettim. Amcam Rifâa’ya vardım:

“-Ne yaptın ey kardeşim oğlu?” dedi. Rasûlullah’ın bana söylediklerini naklettim.

“-Allah, kendisinden yardım istenecek olandır.” dedi. Çok geçmedi, Kur’ân nâzil oldu: *“Doğrusu Biz sana kitabı hak olarak indirdik ki insanlar arasında Allah’ın sana gösterdiği gibi hükmedesin. Sakın hainlerin savunucusu olma...”* âyetleri indi. Kur’ân’dan bu âyetler nâzil olunca çalınan silâhlar Peygamber Efendimize getirildi ve Efendimiz silâhı Rifâa’ya iade ettirdi.

Katâde der ki: “Amcam cahiliye devrinde kocamış bir ihtiyardı. Müslüman olmuştu, ama İslâmında yine de bir şüphem vardı. Silâhı kendisine getirdiğimde:

“-Ey kardeşim oğlu, bu silâhları Allah yoluna vakfediyorum.” dedi ve anladım ki, İslâmı sahih imiş.

Beşîr’e gelince; hakkında Kur’ân nâzil olunca müşriklere iltihak etti ve Sa’d ibn Sehl (veya Sümeyye) kızı Sülâfe’nin yanına gitti. İşte Beşîr’in bu yaptığı hakkında da: *“Kim kendisine doğru yol belli olduktan sonra peygambere karşı gelir, mü’minlerin*

yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü yolda bırakır ve onu cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası.”⁷²⁹ âyeti nâzil oldu.

Beşîr’in Sülâfe’ye inip orada konakladığını duyan Hassân ibn Sâbit onu bir şiirle hicvedince Sülâfe de Beşîr’e kızarak Beşîr’in yükünü başının üzerine alıp, dışarı çıkarmış; götürüp çöle atmış ve:

“-Bana Hassân’ın beni hicveden şiirini hediye ettin, zaten bana hiç bir hayır da getirmedin.” demiş.⁷³⁰

Katâde’den gelen rivayette hırsızlığı yapanın adı “Tu’me ibn Übeyrık”, suçu üzerine attığı kişi de “Zeyd ibnu’s-Semîn” adında suçsuz bir yahudi⁷³¹ olarak verilmektedir. İbn Abbâs’tan gelen rivayette bu Tu’me ibn Übeyrık’ın ailesinin, kendi adamlarının suçlu olduğunu bile bile Rasûlullah’a gelerek suçsuz bir müslümana suçu attıkları ayrıntılarına yer verilmektedir.

İkrime’den gelen rivayette de bu Tu’me’nin, Medine’de hırsızlık suçunu Ensardan Ebu Melîl ibn Abdullah el-Hazrecî’ye isnat ettiği, hırsızlığı âdet haline getirdiği, irtidad edip Mekke’ye gitmesinden sonra da orada hırsızlığa devam ettiği, yakalanıp Mekke’den de çıkartıldığı, yolda rastladığı Kuzâa’lılardan da hırsızlık yapıp kaçmasıyla peşinden yetişip taş atarak onu öldürdükleri kaydedilmektedir.⁷³²

Bu Tu’me ibn Übeyrık hadisesi, Vâhidî’nin Esbâbu’n-Nüzûl’ünde ayrıntılarda biraz daha farklı olarak şöyle anlatılıyor:

Zafer ibnu’l-Hâris oğullarından ve Ensardan Tu’me ibn Übeyrık adında bir adam, komşusu Katâde ibnu’n-Nu’mân’ın evinden bir zırh çalmıştı. Zırh, içinde un bulunan bir çuvalda imiş, çuval da yırtık olduğundan evine kadar un dökülerek gitmiş. Sonra çaldığı zırhı yahudilerden Zeyd ibnu’s-Semîn adında bir adamın yanına saklamış. Çalınan zırh Tu’me’nin yanında aranmış ama bulunamamış ve:

⁷²⁹ Nisâ 4/115.

⁷³⁰ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 4/22, hadis no: 3036; Taberî, a.g.e., V,170-171.

⁷³¹ Tu’me ibn Übeyrık’ın, suçu üzerine attığı kişinin Zeyd ibnu’s-Semîn veya Lebîd ibn Sehl adında yahudiler olduğu da, bunlardan Lebîd’in müslüman olduğu da rivayet edilmiştir. (el-Kurtubî, el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân, c: V, s: 241)

⁷³² Taberî, Câmiu’l-Beyân, c: V, s: 171, 173.

“-Vallahi ben almadım ve onun hakkında bir bilgim de yok.” diye yemin etmiş.
Zırhın sahipleri:

“-Hayır, vallahi zırhı o çaldı. Gece karanlıkta bize geldiğini gördük, zırhı aldı, evine girinceye kadar da izini sürdük, zaten un izini de görmüştük.” dediler. Ancak Hz. Peygamber (hırsızlık suçlamasını reddeden) Tu’m’e’ye yemin teklif edip de o da zırhı kendisinin .çalmadığına dair yemin edince zırhın sahipleri mecburen Tu’m’e’yi serbest bıraktılar. Ama un izini takip ederek nihayet yahudinin evine geldiler ve onu tutup Hz. Peygamber’e getirdiler. Yahudi:

“-Zırhı bana Tu’m’e ibn Übeyrık verdi.” dedi. Yahudilerden bir cemaat da buna şahitlik ettiler. Tu’m’e’nin kabilesi olan Zafer oğulları

“-Gelin, Rasûlullah’a gidelim.” dediler ve Efendimiz’e gelip Tu’m’e’nin durumu hakkında onunla konuştular, arkadaşlarını müdafaa sadedinde:

“-Eğer bunu yapmazsan (hırsızlığı yahudinin yaptığını ilânla onu cezalandırmazsan) arkadaşımız helâk olacak, rezil rûsvay olacak, yahudi de suçsuz çıkacak.” dediler.

Hz. Peygamber (s.a.v), suçun yahudiye ait olduğuna karar vermeye niyetlendi. Arzusu onlarla aynı yönde; yahudiye cezalandırma yönündeydi ki, Allah Tealâ bu âyetleri indirdi.⁷³³

Diğer bir rivâyete göre ise, bir hırsızlık değil, emanete hıyanet söz konusudur ve yukarda anılan Tu’m’e ibn Übeyrık, yahudi komşusunun kendisine bıraktığı bir zırh emanetine hıyanet etmiş, bu hıyanetine yahudinin muttali olduğunu sezince de zırhı Ensardan Ebu Müleyl’in evine atmış. Tu’m’e’nin ailesi Hz. Peygamber (s.a.v)’e gelerek Tu’m’e lehinde şهادette bulunmakla birlikte, bir de yahudiye karşı kardeşlerini müdafaa etmesini ve yahudiye iddiasında yalanlamasını istemişlerde şu âyet-i kerimeler nâzil olmuştur.⁷³⁴

⁷³³ el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 124.

⁷³⁴ İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, c: II, s: 190.

“Biz sana Kitab’ı hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah’ın sana gösterdiği biçimde hüküm veresin; hainlerin savunucusu olma! Allah’a istiğfar et. Şüphesiz Allah bağışlayan, esirgeyendir. Kendilerine hainlik edenleri savunma; zira Allah, daima hainlik yapıp günah işleyen insanı sevmez!”⁷³⁵

Âyetin sebab-i nüzulleri hakkındaki rivâyetler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Peygamber Efendimizin kendisine getirilen dava hakkında yeterli deliller olmadan ve sanıkların din ve milliyetine bakarak değerlendirme yaptığı ve bu istikâmette karar vermek üzereyken, âyetin yalancı münafıkların içyüzlerini ortaya koyarak, adaleti temin ettiği görülmektedir. Zira bir meselede hüküm vermek, en zor ve sorumluluğu oldukça büyük olan bir fiildir.

Allah zahirde, kavminin istekleri ile şehadetleri doğrultusunda Peygamber Efendimizi hata yapmaktan korurken, daha doğrusu olayı kendisine haber vererek bir mucize bahşederken; bir hâkimin, bilmeyerek veya açık sebeplere aldanarak da olsa, bir hâin yararına meyledip, zimmeti temiz olan bir kimseye düşmanlık etmesinin aslında ciddî bir kusur olduğuna işaret etmek üzere *“Hainlerin savunucusu olma”* ve *“Allah’a istiğfar et”* buyurmuştur.⁷³⁶

Elmalı’lı bu âyetlerle Hz. Peygambere yapılan uyarıları *“İtâb-ı Belîğ: Belâğatlı Azarlama”* olarak niteleyerek, esasında bu belâğatlı azarlamaya iki grup insanın muhatab olduğunu zikretmektedir. Bunlardan birinci gruba giren insanlar hâinlerin hâinliklerini, haksızların haksızlıklarını bile bile zulüm ve hâinliğe yardım edenlerdir. Zira bu insanlar bir menfaat hissi, taassup ve müdâhane (yağcılık) sebebiyle, hâkimi haksızlığa imrendirmek sûretiyle teşvik edenlerdir. İkinci gruba girenler ise bir meselede hüküm verme makamında olan hâkimlerdir. Bu hâkimler, Hakk’ın hükümlerini esas almayıp kendi re’y ve hevâsına tâbîdirler. İşte Nisa sûresinin 105. âyeti, bu gruplara dahil olan insanlara karşı, şiddetini tasvir etmek mümkün olmayan, oldukça dehşetli bir tehdit ve korkutma dolu itabı içine almaktadır.⁷³⁷

⁷³⁵ Nisâ 4/105-107.

⁷³⁶ Elmalı’lı, *Hak Dini*, c: III, s: 1459.

⁷³⁷ Elmalı’lı, a.g.e., c: III, s: 1460.

Görülüyor ki, buradaki itab ve hitab ilk bakışta doğrudan Hz. Peygamberi hedef almış gibi görünüyorsa da, derinlemesine düşünüldüğünde, hüküm vermekle mükellef olan her insan, bu hitabın muhatabıdır.⁷³⁸

2.2.2.2.4. Münâfıkların Cenaze Namazlarını Kılmaması

“Ve Onlardan ölen birinin üzerine asla (cenaze) namazı kılma, onun kabri başında durma. Çünkü onlar Allah’a ve Rasûlüne küfrettiler ve fâsıklar olarak öldüler.”⁷³⁹

Bu âyet-i kerime, Medine’deki münafıkların lideri Abdullah bin Ubeyy bin Selûl’ün vefatı üzerine inzal olmuştur. Bu husustaki rivayetler şöyledir:

İbn Ömer’den gelen bir rivayete göre, Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl öldüğünde oğlu Abdullah, Rasûlullah’a gelmiş ve babasının kefeni olarak kullanılmak üzere Efendimiz’in gömleğini istemiş, Hz. Peygamber de gömleğini ona vermişti. Abdullah, sonra da Allah Rasûlünden, babasının cenaze namazını bizzat O’nun kıldırmasını istemişti.

Allah’ın Rasûlü, İbn Ubeyy’in namazını kıldırmak üzere kalkınca, Hz. Ömer Peygamber Efendimizin eteğinden tutarak:

“-Ey Allah’ın elçisi, Allah seni onun namazını kılmaktan men’etmişken sen onun namazını kıldırmak mı istiyorsun?” demiş. Allah’ın Rasûlü (s.a.v):

“-Rabbım beni, onun namazını kıldırıp kıldırmamakta muhayyer bıraktı ve *“İster onun için istiğfar et, ister istiğfar etme. Sen yetmiş kere istiğfar etsen de...”* buyurdu. Ben de yetmişten fazla istiğfar ederim.” buyurmuş. Hz. Ömer:

⁷³⁸ Gezin, Uyarılar, s: 257.

⁷³⁹ Tevbe 9/84.

“-Ama o münafık.” demişse de Hz. Peygamber kalkmış ve onun cenaze namazını kıldırması da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş⁷⁴⁰ ondan sonra Hz. Peygamber münafıkların cenaze namazını kıldırmayı terk etmiştir.⁷⁴¹

Buhârî’deki başka bir rivayette:

“Allah’ın Rasûlü, onun (Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl) üzerine cenaze namazı kıldı, biz de kıldık.” ayrıntısına da yer verilmiştir.⁷⁴²

Neseî’de Câbir’den gelen bir rivayette ise Peygamber Efendimizin, o kabre konulduğunda kabrine geldiği, emri üzerine cenazenin kabrinden çıkarıldığı, Efendimizin onu dizleri üzerine koyup gömleğini kefen olarak bizzat giydirdiği ve ona üfürdüğü de kaydedilmiştir.⁷⁴³

Tirmizî ve Neseî ise İbn Abbâs’tan rivayetle Hz. Ömer’in şöyle dediğini naklederler:

“Abdullah ibn Übeyy öldüğünde Allah’ın Rasûlü (s.a.v), onun namazını kıldırmaya çağırılmıştı. Onun cenaze namazını kılmaya kalktı, namazını kılmak üzere önünde durduğunda yerimi değiştirdim ve göğsünün hizasında dikildim:

“-Ey Allah’ın Rasûlü, şu şu günlerde şöyle şöyle diyen ve Allah’ın düşmanı olan Abdullah ibn Übeyy’in cenaze namazını mı kıldıracaksın?” dedim ve Allah’ın Rasûlü (s.a.v) tebessüm ederken ben Abdullah ibn Übeyy’in münafıklık ettiği günleri saymaya başladım. Ben sözü uzatınca:

“-Ey Ömer, geri çekil, onun namazını kılma hususunda muhayyer bırakıldım ve namazını kılmayı seçtim. Bana: *“Onlar için ister istiğfar et, ister etme; onlar için yetmiş kere istiğfar etsen de Allah onlara mağfiret edecek değildir.”* denildi. Bilseydim ki istiğfarı yetmiş üzerine (yetmişten fazla) artırdığımda mağfiret olunacaklar; mutlaka artırır, daha çok istiğfar ederdim.” buyurdu.

⁷⁴⁰ Muslim, Sıfatı’l-Münâfıkîn, 3; Buhârî, Tefsîru’l-Kur’ân, 9/12.

⁷⁴¹ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 9/13, hadis no: 3098; Neseî, Cenâiz, 40, hadis no: 1898.

⁷⁴² Buhârî, Tefsîru’l-Kur’ân, 9/13.

⁷⁴³ Neseî, Cenâiz, 40, hadis no: 1899.

Sonra onun cenaze namazını kıldırıp cenazesi yanında yürüdü, kabri başında durdu ve defni bitirildi. Allah ve Rasûlü en doğrusunu bilirken, kendi cür’etime ve Rasûlullah (s.a.v)’a söylediklerime daha sonra kendim de şaşıtm. Ama vallahi çok geçmedi *“Onlardan ebediyyen (küfür veya nifak üzere) ölmüş birinin üzerine (cenaze) namazı kılma ve kabri üzerinde durma...”* diye iki âyet-i kerime nâzil oldu ve ondan sonra Allah’ın Rasûlü (s.a.v), ölünceye kadar bir daha hiçbir münafığın cenaze namazını kılmadı ve kabri başında durmadı.⁷⁴⁴

Cabir’den gelen bir rivayette de İbn Übeyy ibn Selûl’un oğlu Abdullah’ın Hz. Peygamber (s.a.v)’e gelerek babasının kefenlenmesi için gömleğini istemesi ve cenaze namazını bizzat kıldırması talebi, babasının vasiyyetine dayandırılmakta⁷⁴⁵; İbn Kesîr de Hz. Peygamberin, ona, kefenlenmesi için gömleğini vermesini Hz. Abbâs’ın Bedr’de esir edildiğinde çıplak olarak kendisine getirilmesi esnasında giydirilmesi için bir gömlek istemesi, iri yapılı olması sebebiyle Abdullah ibn Übeyy’in gömleği dışında ona giydirilecek bir gömlek bulunamaması ve İbn Übeyy’in o gün Hz. Abbâs’a giydirilmek üzere gömleğini vermesi hadisesiyle ilişkilendirmektedir.⁷⁴⁶

2.2.2.2.5. Münâfıkların Mescidinde Namaz Kılmaması

“(Seferden geri kalanlar arasında) zarar vermek, nankörlük etmek, mü’minlerin arasına tefrika sokmak ve önceden Allah ve Elçisiyle savaşmış olan (adamın gelmesini) gözetmek için bir mescid yapanlar, «İyilikten başka bir niyetimiz yoktu.» diye de yemin ederler. Oysa Allah onların yalan söylediklerine şahittir. Orada asla namaza durma, tâ ilk günden takva üzere kurulan mescid,

⁷⁴⁴ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 9/12, hadis no: 3097; Neseî, Cenâiz, 69, hadis no: 1964. Ayrıca benzer bir rivâyet için bkz: Ahmed ibn Hanbel, Müsned, I,16; Neseî, Cenâiz, 40, hadis no: 1898.

⁷⁴⁵ Taberî, Câmiu’l-Beyân, c: X, s: 141.

⁷⁴⁶ İbn-i Kesir, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, c: IV, s. 134; Neseî, Cenâiz, 40, hadis no: 1900.

elbette içinde namaza durmana daha uygundur. Onda temizlenmeyi seven erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever.”⁷⁴⁷

İbn Abbâs’tan rivayet edildiğine göre burada bahsi geçen kimseler, Ensardan bir grup insandı ki, Ebu Amir er-Râhib’in isteği ve direktifleri doğrultusunda bir mescid inşa etmişlerdi. Ebu Amir er-Râhib, bunlara:

“-Mescidinizi yapın, gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve silâh hazırlayın. Ben şimdi Rum kralı Kayser’e gidiyorum. Rumlardan bir ordu getireceğim ve Muhammed ve ashabını buradan çıkaracağım.” demişti. Mescidlerini yapıp bitirince Hz. Peygamber (s.a.v)’e geldiler ve:

“-Mescidimizi yapmayı bitirdik. İsteriz ki, orada namaz kılasın ve bereketli olması için dua edesin.” dediler de Allah Tealâ: *“Zarar vermek, küfretmek ve mü'minlerin arasına tefrika sokmak ve daha önce Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaşan kişiyi bekleyip gözetlemek üzere bir mescid edinenler...”* âyet-i kerimesini indirdi.⁷⁴⁸

İbn Zeyd'den nakledildiği şekli biraz daha ayrıntılıdır:

Kuba halkı hep birlikte Kuba mescidinde namaz kılarlardı. Burada münafıkların reislerinden Ebu Amir Ebu Hanzala adında bir adam vardı. O, Sayfî ve kardeşi başlangıçta en hayırlı müslümanlardan idiler. Bunlardan Ebu Amir, Sakîf'ten İbn Bâlîn ve Kays'tan Alkame ibn Ulâse ile birlikte Peygamber Efendimizden kaçarak Rum (Bizans) kralına katıldılar. Daha sonra Alkame ve İbn Bâlîn döndüler, Hz. Peygambere bîat ettiler ve yeniden müslüman oldular. Ebu Amir ise hristiyan olup orada kaldı. İşte Kuba'da bir takım münafıklar, Ebu Amir gelip içinde namaz kılacak diye, bir de Kuba mescidinde hep birlikte namaz kılan müslümanlar arasına ayrılık sokmak, onları bölmek için Mescid-i Dırâr'ı inşa ettiler ve Hz. Peygamberi de kandırmak üzere geldiler:

“-Ey Allah'ın elçisi, belki sel gelir de vadi ile aramızdaki irtibatı koparır, kavmimizle aramızda bir engel oluşturur. İşte böyle durumlarda biz mescidimizde

⁷⁴⁷ Tevbe 9/107-108.

⁷⁴⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c: XI, s: 19.

namaz kılalım. Sel geçtiğinde yine kavmimizle birlikte namaz kılarız.” dediler. (Râvî der ki: Aslında onlar bu mescidi nifak üzere bina etmişlerdi.) Mescidleri, Rasûlullâh (s.a.v) zamanında yıkıldı, insanlar çöplerini ve pisliklerini oraya atarlardı. İşte bunların bu mescidi bina etmeleri ve Hz. Peygamber (s.a.v)’i de kandırmaya çalışmaları üzerine Allah Tealâ: *“Zarar vermek, küfretmek ve mü’minlerin arasına tefrika sokmak ve daha önce Allah’a ve Rasûlü’ne karşı savaşılan kişiyi bekleyip gözetlemek üzere bir mescid edinenler...”* âyet-i kerimesini indirdi.⁷⁴⁹

İbn İshak’ın Katâde ve başkalarından rivayetinde olayı şöyle anlatıyorlar: Allah’ın Rasûlü, Tebük seferi hazırlıklarında iken Mescid-i Dırâr’ı yapanlar O’na geldiler ve:

“-Ey Allah’ın elçisi, herhangi bir hastalık, ihtiyaç halinde ve yağmurlu gecelerde (kış gecelerinde) namaz kılmak üzere bir mescid inşa ettik. İsteriz ki bize gelesin ve orada bize namaz kıldırasın.” dediler. Hz. Peygamber (s.a.v):

“-Ben şu anda sefer hazırlıkları ile meşgulüm. Ama eğer bu seferimizden dönecek olursak, inşallah, size gelir ve sizin için orada namaz kılarım.” buyurdular.

Tebük dönüşü Medine yakınlarında Zî Evân’a gelip orada konakladığında bu mescid ile ilgili haber (mescidin, Mescid-i Dırâr olduğu, mü’minler arasına tefrika sokmak üzere inşa edildiği Allah tarafından kendisine haber verilmekle) kendisine geldi. Allah’ın Rasûlü (s.a.v), Mâlik ibnu’d-Duhşum’u ve Ma’n ibn Adiyy’i ya da onun kardeşi Asım ibn Adiyy’i çağırarak onlara:

“-Ehli zalim olan şu mescide gidin, onu yıkın ve yakın.” buyurdu.

İkisi hızlı bir şekilde yola çıktılar, Mâlik ibnu’d-Duhşum’un kabilesi olan Salim ibn Avf oğulları’na geldiler. Malik, Ma’n’a:

“-Beni biraz bekle, ailemin yanına gireyim, onlardan bir ateş alıp geleyim.” dedi. Ailesi yanına girip bir hurma dalı aldı, onu yaktı, sonra çıktı birlikte koşarak Mescid-i Dırâr’a geldiler, içinde o mescidin ehli varken mescide girdiler ve onu

⁷⁴⁹ Taberî. *Câmiu’l-Beyân*, c: XI, s: 20.

yaktılar, yıktılar, içindeki cemaati de dağılıp gittiler. İşte onlar hakkında Kur’ân’dan *“Zarar vermek, küfretmek ve mü’minlerin arasına tefrika sokmak ve daha önce Allah’a ve Rasûlü’ne karşı savaşan kişiyi bekleyip gözetlemek üzere bir mescid edinenler...”* âyet-i kerimesi indi.⁷⁵⁰

Vâhidî bu mescidin inşasında Kuba Mescidi’nin Amr ibn Avf oğulları tarafından inşası ve halkının daveti üzerine Hz. Peygamber (s.a.v)’in buraya gelip namaz kılmasını kardeşleri ve Ensar’ın münafıklarından olan Ğanm ibn Avf oğulları’nın hased etmesinin de tesiri olduğunu kaydederken Hz. Peygamber (s.a.v)’in, buranın yakılması ve yıkılmasıyla Mâlik ibnu’d-Duhşum ve Ma’n ibn Adiyy ile birlikte Amir ibn Yeşkur (veya es-Seken) ve Hz. Hamza’nın katili Vahşî’yi de görevlendirdiğini söylemektedir.⁷⁵¹

2.2.2.2.6. Münâfıklar İçin Mağfiret Dilememesi

İbn Abbâs’tan rivayete göre bir âyet-i kerimede *“...Allah onları maskaraya çevirmiştir.Onlar için elîm bir azâb vardır.”*⁷⁵² buyrulunca yaptıklarından pişman olan bazı münafıklar, Peygamber Efendimizin, kendileri için istiğfarda bulunmasını istemişler. Peygamber Efendimizin de istiğfarda bulunmaya niyetlenmesi üzerine aşağıdaki âyet-i kerime inmiş ve Hz. Peygamber, bu münafıklar lehinde istiğfarda bulunmamıştır.⁷⁵³

“Onlar için ister af dile, ister dileme, Onlar için yetmiş defa af dilesen, yine Allah onları affetmez. Böyledir, çünkü onlar Allah’ı ve Elçisini tanımadılar; Allah, yoldan çıkan kavmi (doğru) yola iletmez.”⁷⁵⁴

⁷⁵⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XI, 18.

⁷⁵¹ el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 180-181; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmî’l-Kur’ân*, c: VIII, s: 161.

⁷⁵² Tevbe 9/79.

⁷⁵³ el-Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, X, 148.

⁷⁵⁴ Tevbe 9/80.

Bu âyet-i kerimenin nüzûlü üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), bu âyet-i kerimeyi, münafık bile olsalar ashabının bağışlanmaları için istiğfar etmekte muhayyer bırakıldığı şeklinde anladığı için bu âyet-i kerime, başka bir âyetin nüzûlüne sebep olmuştur. Şöyle ki:

Hişâm ibn Urve'nin, babasından rivayetine göre Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl, Hz. Peygamber ve ashabı hakkında:

“Onlara infakta bulunmasanız ashabı çevresinden dağılır gider.” demişti. Yine:

“-Medine'ye varınca elbette aziz olan, zelîl olanı oradan çıkaracaktır.” diyen de o idi. Allah Tealâ: *“Onlar için ister istiğfar et, ister etme. Onlar için yetmiş kere istiğfar etsen de Allah, hiçbir zaman onları mağfiret edecek değildir.”* âyet-i kerimesi nâzil olduğunda Peygamber Efendimiz:

“-Yetmişten fazla istiğfar edeceğim.” buyurdu da Allah Tealâ: *“Onlar için ha istiğfar etmişsin, ha onlara istiğfar etmemişsin, haklarında birdir. Allah onları kesinlikle yarlıgamaz...”*⁷⁵⁵ âyet-i kerimesini indirdi.⁷⁵⁶

Peygamber Efendimiz “rahmet peygamberi” olması sebebiyle kalpleri ısınsın diye müşrik ve münâfıkların bazı tekliflerine sıcak bakmış, onların gönlünü almak, İslâm'a gönüllerini ısıtmak için bedduâdan ziyade af, baskıdan çok hoşgörüyü şiar edinmiştir.⁷⁵⁷ Fakat O, yukarıda da zikredildiği gibi, bu tasarrufları sebebiyle Kur'ân'da zaman zaman eleştirilmiştir.

2.2.2.2.3. Ehl-i Kitapla

Peygamber Efendimizin ehl-i kitapla ilişkileri daha çok Medine'ye hicretten sonra meydana gelmiştir. Bu ilişkiler esnasında Peygamber Efendimizin onlara karşı nasıl davranması gerektiği ile ilgili bazı prensipler talim edilmekle beraber, ikili

⁷⁵⁵ Mûnâfikûn, 63/6.

⁷⁵⁶ Taberî, Câmîu'l-Beyân, c: X, s. 138.

⁷⁵⁷ Gezgin, Uyarılar, s: 204.

münasebetler sebebiyle –görebildiğimiz kadarıyla- Peygamberimize yönelik bir itibar vâkî olmamıştır.

Yahudiler arasında yalana kulak verip⁷⁵⁸, haram yiyen⁷⁵⁹ ve kelimeleri yerlerinden kaydıran bir grup vardır.⁷⁶⁰

Peygamber Efendimiz Yahudiler arasında hüküm vermesi icap ettiğinde, ister adaletle hükmetmesi, isterse yüz çevirmesi hususunda muhayyer kılınmıştır.⁷⁶¹ Kötü niyetle gelen bu insanların keyiflerine uymaması⁷⁶², onları kendi hâline bırakması⁷⁶³ ve hilelerinden sakınması⁷⁶⁴ istenmiştir.

«Yahudi ve Hristiyanlar, kendi dinlerine döndürmedikçe sizden râzı olmazlar.»⁷⁶⁵ buyurularak, doğru yol belli olduktan sonra onların arzularına uyarsa, Allah'ın dost ve yardımcı olmayacağı bildirilmiştir.⁷⁶⁶ Onlara her türlü âyeti gösterse de onlar senin kıblene uymazlar.⁷⁶⁷

2.2.2.2.4. Kâfirlerle

Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber Efendimizden ısrarla inkâr eden o topluluktan vazgeçmesi⁷⁶⁸, onları daldıkları gaflet içinde bırakması⁷⁶⁹, onların hesabını görmeyi Allah'ın bizzat üzerine aldığı⁷⁷⁰, aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmetmesi⁷⁷¹, bilmeyenlerin keyiflerine uymaması⁷⁷², onların hile ve şaşkınlıklarına karşı dikkatli

⁷⁵⁸ Maide 5/41.

⁷⁵⁹ Maide 5/42.

⁷⁶⁰ Maide 5/41.

⁷⁶¹ Maide 5/42.

⁷⁶² Maide 5/48-49.

⁷⁶³ En'âm 6/91.

⁷⁶⁴ Maide 5/48-49.

⁷⁶⁵ Bakara 2/120.

⁷⁶⁶ Bakara 2/120.

⁷⁶⁷ Bakara 2/145.

⁷⁶⁸ En'âm 6/106, 137; Secde 32/30; Fâtır 35/22; Sâffât 37/174; Zuhrûf 43/88; Kamer 54/6; Kalem 68/44.

⁷⁶⁹ Mü'minun 23/54.

⁷⁷⁰ Meryem 19/84; Sâffât 37/178-179; Zuhruf 43/88-89; Duhân 44/59; Kalem 68/44.

⁷⁷¹ Maide 5/49.

⁷⁷² Maide 5/48, 49; En'âm 6/56, 150; Ra'd 13/37; Şûrâ 42/15; Câsiye 45/18.

olması⁷⁷³ onların inkârlarından⁷⁷⁴ ve sözlerinden⁷⁷⁵ dolayı çok üzülmemesi⁷⁷⁶, onların sözlerine karşı sabretmesi⁷⁷⁷, zâlimlerle beraber oturmaması⁷⁷⁸, onlara itaat etmemesi⁷⁷⁹, boyun eğmemesi⁷⁸⁰, kâfirlere karşı emrolunduğu gibi dosdoğru olması⁷⁸¹, kâfirlerin rahat içinde yaşamasına imrenmemesi⁷⁸², onların yaptıkları kötülükleri en güzel şekilde savması⁷⁸³, onlar yalan yere şahitlik etseler de kendisinin bunu yapmaması⁷⁸⁴, kâfirlere karşı cihad etmesi⁷⁸⁵ ve onlara karşı sert davranması⁷⁸⁶, emrolunduğu şeyi açıkça söylemesi ve kâfirlerden korkmaması⁷⁸⁷, kâfirlere arka olmaması⁷⁸⁸, ölümlere duyuramayacağı⁷⁸⁹, kaçanlara işittiremeyeceği⁷⁹⁰, onlara mühlet vermesi⁷⁹¹, nankörler için acele etmemesi⁷⁹² istenmiştir.

Kâfirlerle münâsebetleri tayin eden bu âyetlerden ziyâde biz, ana konumuz gereği, Peygamber Efendimiz ile kâfirler arasındaki münâsebetler hakkında nâzil olan itib âyetleri üzerinde duracağız.

2.2.2.2.4.1. Bedr Esirleri

“Yeryüzünde ağır bas(ıp küfrün belini iyice kır)ıncaya kadar hiçbir peygambere esirleri olması yakışmaz. Siz, geçici dünya malını istiyorsunuz, Allah

⁷⁷³ Mâide 5/49.

⁷⁷⁴ Fâtır 35/8.

⁷⁷⁵ En'âm 6/33; Yunus 10/65; Hicr 15/97; Yâsîn 36/76.

⁷⁷⁶ Nahl 16/127; Neml 27/70; Fâtır 35/8.

⁷⁷⁷ Tâhâ 20/130; Rum 30/60; Sâd 38/17.

⁷⁷⁸ En'âm 6/68.

⁷⁷⁹ Kehf 18/28, Ahzâb 33/1-2, 48; Kalem 68/8; İnsan 76/24.

⁷⁸⁰ Furkan 25/52.

⁷⁸¹ Şûrâ 42/15.

⁷⁸² Âl-i imrân 3/196-197.

⁷⁸³ Müminûn 23/96.

⁷⁸⁴ En'âm 6/150.

⁷⁸⁵ Tevbe 9/73, Tahrîm 66/9.

⁷⁸⁶ Tevbe 9/73, Tahrîm 66/9; Kalem 68/9.

⁷⁸⁷ Hicr 15/94.

⁷⁸⁸ Kasas 28/86.

⁷⁸⁹ Neml 27/80.

⁷⁹⁰ Neml 27/80.

⁷⁹¹ Tânk 86/17.

⁷⁹² Ahkâf 46/35.

ise (sizin için) ahireti istiyor. Allah daima üstün, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁷⁹³
Eğer Allah’tan, (yanılma ile verilen hükümlerden ötürü azab etmemek hakkında) bir yazı geçmemiş olsaydı, aldığınız fidyeden dolayı size mutlaka büyük bir azab dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl, hoş ve temiz olarak yeyin!”

Abdullah ibn Mes’ûd tarafından, bu âyetlerin nuzûl sebebi şöyle rivayet edilmiştir:

Bedr günü, esirler getirildiğinde Rasûlullah ahabı ile istişare edip:

“-Bu esirleri ne yapmamızı uygun görürsünüz?” diye sordu. Hz. Ebu Bekr:

“-Ey Allah’ın elçisi, onlar senin kavmin, senin aslındır. Onları hayatta bırak ve onlar hakkında teennî ile davran. Kimbilir belki Allah onlara tevbe nasib eder.” diye görüş bildirirken Hz. Ömer:

“-Onlar seni yalanladılar, seni memleketinden çıkardılar. Onların boyunlarını vur.” dedi. Abdullah ibn Revâha ise:

“-Ey Allah’ın elçisi, bak hangi vadide daha çok odun varsa onları o vadiye topla sonra vadinin ağaçlarını ateşe ver.” diyerek Hz. Ömer’in görüşüne destek verdi.

Esirler arasında bulunan amcası Abbâs:

“-Akrabalarınıza ilişkini koparacak mısınız?” dedi. Allah’ın Rasûlü (s.a.v) hiç cevap vermeden hane-i saadetlerine girdiler. Arkasından insanlar konuşmaya başladılar. Kimi:

“-Ebu Bekr’in görüşünü kabul edecek.”, kimisi:

“-Ömer’in görüşünü kabul edecek.” Kimisi de:

“-Abdullah ibn Revâha’nın görüşünü kabul edecek.” dediler. Biraz sonra Allah’ın Rasûlü (s.a.v) yanlarına çıktı ve:

⁷⁹³ Enfâl 8/67-68.

“-Allah Tealâ bazılarının kalblerini yumuşatır da onları sütün daha yumuşak kılar. Yine Allah Tealâ bazılarının kalblerini katılaştırır da onları taştan daha katı kılar. Senin misalin ey Ebu Bekr, Hz. İbrahim’in misali gibidir ki *“Her kim bana tabi olursa bendendir. Kim de bana karşı gelirse Rabbim hiç kuşkusuz Sen Ğafûr ve Rahîm’sin.”*⁷⁹⁴ demişti. Ey Ebu Bekr yine senin misalin İsa’nın misali gibidir ki, *“Eğer onlara azâb edersen hiç kuşkusuz onlar Senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan hiç şüphesiz Sen Azîz’sin, Hakîm’sin.”*⁷⁹⁵ demişti. Ey Ömer senin misalin de Musa’nın misali gibidir ki, *“Rabbim mallarımı sil süpür, kalblerine sıkıntı ver.”*⁷⁹⁶ demişti. Ey Ömer, yine senin misalin Nuh’un misali gibidir ki, *“Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma.”*⁷⁹⁷ demişti.” buyurup şöyle devam etti:

“-Sizler bugün fakir ve yoksul durumdasınız. Onlardan hiçbir size fidye vermeden ya da boyunları vurulmadan dönüp evlerine gitmesinler.”

Hemen akabinde Allah Tealâ, üç âyetin sonuna kadar olmak üzere *“Yeryüzünde küfrün belini kırıncaya kadar hiçbir peygambere esirleri olması yaraşmaz...”* âyet-i kerimelerini indirdi.⁷⁹⁸

Aynı hadiseyi bizzat Hz. Ömer’den naklen İbn Abbâs da şöyle anlatıyor:

Bedr Gazvesi günü iki ordu karşılatığında Allah Tealâ müşrikleri bozguna uğrattı, onlardan yetmiş öldürüldü, yetmiş kişi de esir edildi. Bu esir edilenler hakkında Allah’ın Rasûlü (s.a.v), Ebu Bekr, Ömer ve Ali ile istişare etti. Ebu Bekr:

“-Ey Allah’ın elçisi, onlar senin kavmin, aşiretin ve kardeşlerin. Ben, onlardan fidye alman görüşündeyim. Onlardan alacağımız kâfirlere karşı bize güç kuvvet olur. Sonra belki Allah onlara hidayet nasib eder de bize destek olurlar.” dedi. Allah’ın Rasûlü (s.a.v):

“-Sen ne dersin ey Hattab’ın oğlu?” diye bana sordu. Ben:

⁷⁹⁴ İbrahim 14/36.

⁷⁹⁵ Maide 5/18.

⁷⁹⁶ Yûnus 10/88.

⁷⁹⁷ Nûh 71/26.

⁷⁹⁸ el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s: 165-166.

“-Ben Ebu Bekr’in görüşünde değilim; bana müsaade et filânın (bir akrabasının ismini söyledi) boynunu ben vurayım. Ali’ye müsaade et Akıl’in boynunu o vursun, Hamza’ya müsaade et filân kardeşinin (Abbâs’ın) boynunu o vursun. Böylece Allah Tealâ bizim, müşriklere karşı hiçbir dostluk beslemediğimizi bilsin. Bu esirler müşriklerin büyükleri, ileri gelenleri, önderleri ve komutanlarıdır.” dedim. Allah’ın Rasûlü (s.a.v), benim söylediğime değil de Ebu Bekr’in söylediğine meyletti.

Ertesi sabah Peygamber Efendimize gittim. O ve Ebu Bekr oturmuş ağlıyorlardı. Ben:

“-Ey Allah’ın elçisi, bana, seni ve arkadaşını ağlatanı haber ver ki, içimden ağlamak gelirse ben de ağlıyayım, içimden ağlamak gelmezse hiç olmazsa ağlar görüneyim.” dedim. Allah’ın Rasûlü:

“-Fidye almaları sebebiyle ashabının başına geleceklere ağlıyorum.” buyurup yakınındaki bir ağaca işaretle:

“-O sebeple size verilecek azâb, bana şu ağaçtan daha yakın olarak arzedildi (gösterildi).” buyurdular ve Allah Tealâ *“Yeryüzünde küfrün belini kırıncaya kadar hiçbir peygambere esirleri olması yaraşmaz...”* âyet-i kerimelerini indirdi.⁷⁹⁹

Savaş hukukuyla ilgili böylesine önemli bir konuda, özellikle savaşta alınan esirlerle ilgili olarak daha önce vahyin gelmemiş olması, Hz. Peygamberin böyle bir kararı almasında etkin bir rol oynamıştır. Bu konuyu *“ismetu’l-enbiyâ”* bağlamında değerlendiren Fahreddin er-Râzî, burada Hz. Peygamber hatalı olmuş olsaydı, Allah’ın o hükmü ortadan kaldıracak bir hükmü peşinen vereceğini, yani esirlerin öldürülmelerini ve onlardan alınanların iade edilmesini emredeceğini belirterek, görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Bu böyle olmadığı gibi, âyette *“Elde ettiğiniz ganimetleri helâl ve temiz olarak yiyin.”* buyuruluyor. Böylece anlıyoruz ki, bu hükümde kesinlikle bir hata söz konusu değildir. Ayrıca Hz. Peygamber Efendimiz de tevbe ve af ile meşgul olmamıştır. Bu da, daha önce geçtiği gibi, günahın olmamasına delalet eder. Vâcibin

⁷⁹⁹ el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s.166-167; Müslim, Cihâd, 58; Ahmed b. Hanbel , Müsned, I, 30-31, 33.

terkinden dolayı bir itab gelebileceği gibi, daha iyinin terkinden dolayı da bir kınama gelebilir. O sıradaki en iyi, en doğru olan düşmana baskın olmak ve fidye almamaktır. Bunun da nedeni, tamahı engellemek ve kavgayı sona erdirmektir.”⁸⁰⁰

2.2.2.2.4.2. Kâfirler İçin Aşırı Üzülmemesi

Bir çok âyet-i kerimede Peygamber Efendimize, kâfirlerin küfürlerinde ısrar ve inatları ve İslam’a düşmanlık hususunda adeta yarışmalarının, kendisini üzmemesi gerektiği hatırlatılmış, vazifesinin tebliğden ibaret olduğunun altı çizilmiştir.

Bu âyet-i kerimelerden bazılarını nakledecek olursak:

“Kötü işi, kendisine süslenip de onu güzel gören kimse bir midir? Allah dilediğini sapıklık içinde bırakır, dilediğini yola iletir. Bundan dolayı nefsin onlar için hasretlere (üzüntülere) girmesin, (yok yere kendini harab etme), Allah onların ne yaptıklarını biliyor. Hiç kimse sana, herşeyi bilen (Allah) gibi gerçekleri haber veremez.”⁸⁰¹

“Herhalde sen, inanmıyorlar diye nerdeyse kendini helak edeceksin! Dilesek onların üzerine gökten bir mu’cize indiririz de boyunları ona eğilir. (inanırlar)”⁸⁰²

“Kim de inkar ederse, onun inkarı seni üzmesin. Sonunda onların dönüşleri bizedir. O zaman yaptıklarını kendilerine haber verimiz. Şüphesiz Allah göğüslerin özünü (kalblerden ne düşünceler geçtiğini) bilir.”⁸⁰³

2.2.2.2.4.3. Kâfirlerin Dedikleri Sebebiyle Üzülmemesi

⁸⁰⁰ Fahreddin er-Râzî, *İsmetu’l-Enbiyâ*, s: 144; Gezgin, *Uyarılar*, s: 227.

⁸⁰¹ Fâtır 35/8.

⁸⁰² Şuarâ 26/3-4.

⁸⁰³ Lokman 31/23.

Bir gece Ebu Cehl, Ebu Süfyan Sahr ibn Harb ve el-Ahnes ibn Şerîk (Şurayk) birbirlerinin varlığından habersiz olarak Hz. Peygamberin Kur'ân okumasını dinlemeye gelmişlerdi. O gece sabaha kadar Efendimiz (s.a.v)'in Kur'ân okumasını dinlemiş, sabah olmaya başlayınca da dağılmışlar, ancak yolda birbirlerini görmüşlerdi. Her biri diğerine

“-Neden geldin?” diye sormuş ve yine her biri niçin geldiğini söylemiş; geldikleri Kureysli gençler tarafından duyulur da onların Kur'ân dinlemeye gelmiş olmaları gençleri fitneye düşürür korkusuyla bir daha asla gelmeyeceklerine dair bir birlerine söz vermişler. Fakat o gün gece olunca nasıl olsa verdiği sözde durup diğer iki arkadaşı gelmez zannıyla her bireri tekrar Peygamber Efendimizin Kur'ân okumasını dinlemeye gelmiş. Sabah yaklaşıp da Kur'ân dinledikleri yerden ayrılırken yolda yine karşılaşp birbirlerini kınamış ve artık bir daha gelmeyeceklerine dair birbirlerine söz vermişler. Ama üçüncü gece olunca tekrar dayanamamış üçü birden ayrı ayrı Hz. Peygamber (s.a.v)'in Kur'ân okumasını dinlemeye gelmişler; sabah olunca karşılaştıklarında yine birbirlerine bir daha oraya dönmeyeceklerine dair söz vermişler.

Sabah olunca Ahnes ibn Şerîk asâsını almış ve Ebu Süfyan'ın evine gelmiş, ona:

“-Ey Ebu Hanzala, Muhammed'den duyduğun hakkında fikrini bana söyle.” demiş. Ebu Süfyan:

“-Ey Ebu Sa'lebe, Allah'a yemin olsun ben ondan bildiğim ve kendisiyle ne kastedildiğini de anladığım şeyler de işittim, ne manâsını ne de ne kastedildiğini anlamadığım şeyler de işittim.” demiş. Ahnes de:

“-Ben de senin yemin ettiğine yemin ederim ki, aynı durumdayım.” demiş.

Sonra Ahnes, Ebu Süfyan'ın yanından çıkıp bu sefer Ebu Cehl'in evine gelmiş, yanına girmiş ve ona:

“-Ey Ebu'l-Hakem, Muhammed'den işittiklerin hakkında fikrin nedir?” diye sormuş. Ebu Cehl:

“-Ne mi işittim?” deyip şöyle devam etmiş:

“-Biz ve Abdimenâf oğulları şerefte yarıştık; yedirdiler, yedirdik, taşıdılar taşıdık, verdiler verdik. Ama tam dizleri üzeri çökmüş yarış atları gibi başabaş gelmiştik ki, *“Bizden kendisine gökten vahy gelen bir peygamber var.”* deyiverdiler. Biz bunda onlara ne zaman ve nasıl yetişeceğiz? Allah’a yemin ederim ki asla ona iman etmiyeceğiz ve asla onu tasdik etmiyeceğiz.” Bunu duyan Ahnes kalkıp ondan ayrılmış.⁸⁰⁴

İbn İshak’ın anlattığı bu kıssada bu âyet-i kerimenin nüzûl sebebi olduğu tasrih edilmemekle birlikte bu kıssanın bir parçası olduğu anlaşılan diğer bazı rivâyetlerde nüzûl kaydı bulunmaktadır.

Meselâ bunlardan birisinde Suddî anlatıyor: Bir gün el-Ahnes ibn Şureyk ve Ebu Cehl ibn Hişam karşılaşmışlardı. Ahnes, Ebu Cehl’e:

“-Ey Ebu’l-Hakem, burada senin söyleyeceklerini benden başka duyacak kimse yok, söyler misin; Muhammed doğru sözlü mü, yalancı mı” diye sordu. Ebu Cehl:

“-Vallahi Muhammed doğru sözlüdür. Muhammed asla yalan söylememiştir. Fakat sancağı, hacılara su vermeyi (Sikaye), Ka’be’nin perdedarlığını (Sedâne), Nedve’yi ve peygamberliği Kusayy oğulları alıp giderse Kureyş’in diğer boylarına ne kalacak (Hiçbir şey kalmıyacak)!.” dedi de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.⁸⁰⁵

Bu Ahnes ibn Şureyk’in Bedr Gazvesi sırasında Zühre oğullarına söylediği sözler hakkında bu âyet-i kerimenin nâzil olduğu da rivayet edilmektedir. Buna göre Ahnes:

“-Ey Zühre oğulları, Muhammed sizin kız kardeşinizin oğludur. Onu insanlardan gelebilecek eziyetlerden korumaya insanların en lâıyğı sizlersiniz. Eğer o bir peygamber ise bugün onunla savaşmamış olursunuz. Ama eğer yalancı ise siz yine de kız kardeşinizin oğlundan diğer insanların eziyetlerini engellemeye elbette en lâıyk

⁸⁰⁴ İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c: III, s: 246.

⁸⁰⁵ el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s: 148-149; İbn Kesîr, a.g.e., c: III, s: 247.

olan kimselersiniz. Onun için burada durun ve savaşa katılmayın. Bırakın Ebu'l-Hakem ile karşılaşp savaşsınlar. Eğer Muhammed yenilirse sâlimen yurdunuza dönersiniz. Yok eğer Muhammed galip gelirse zaten mağlup ve güçsüz kalan kavminiz size bir şey yapamaz.” demiş ve asıl adı Übeyy iken o gün Ahnes olarak isimlendirilmiş.⁸⁰⁶

Ebu Meysere der ki: Allah'ın Rasûlü (s.a.v) bir gün Ebu Cehl ve arkadaşlarının yanına uğramıştı.

“-Ey Muhammed, Allah'a yemin olsun ki, biz seni yalanlamıyoruz; biz, senin getirmiş olduğunu yalanlıyoruz.” dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu.⁸⁰⁷

Nâciye ibn Ka'b'den rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v)'e bu sözü söyleyen sadece Ebu Cehl'dir.⁸⁰⁸

“Biliyoruz, onların dedikleri elbette seni üzüyor, gerçekte onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zâlimler bile bile Allah'ın ayetlerini inkar ediyorlar. Senden önce de elçiler yalanlanmıştı. Yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine sabrettiler, nihayet onlara yardımlarımız yetiştii. Allah'ın kelimelerini (yardım va'dini) değiştirebilecek kimse yoktur. Sana da Resullerin haberinden bir parça geldi. Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldiyse, haydi (yapabilirsen) yerin içine (inebileceğin) bir delik, ya da göğe (çıkabileceğin) bir merdiven ara ki onlara bir mucize getiresin! Allah, dileyseydi, elbette onları hidayet üzerinde toplardı, o halde cahillerden olma!”⁸⁰⁹

Yine Kureyşlilerin söyledikleri sebebiyle üzüldüğünü gösteren başka âyetler de vardır. Bu âyetler bir tesellî mahiyetinde olduğu gibi, Peygamber Efendimizin gereksiz yere üzüldüğünü ifade etmesi açısından itaba da konu teşkil edebilir.

“Onların sözü seni üzmesin. Biz onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da biliyoruz.”⁸¹⁰

⁸⁰⁶ Taberî, Câmiu'l-Beyân,c: VII, s: 116.

⁸⁰⁷ el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 149.

⁸⁰⁸ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 6/1, hadis no: 3064; Taberî, a.g.e., VII,116.

⁸⁰⁹ En'âm 6/33-35

⁸¹⁰ Yâsîn 36/76.

“Andolsun onların söylediklerine senin göğsünün daraldığını (canının sıkıldığını) biliyoruz. Sen Rabb’ini hamd ile tesbih et (O’nu övecek sözlerle an, subhanallahı velhamdulillah de) ve secde edenlerden ol. Ve Rabbine kulluk et ki sana yakın gelsin (kesin bilgiye eresin)!..”⁸¹¹

2.2.2.2.4.4. Kâfirlere İmrenmemesi

Çeşitli ülkelerde ticaret yapıp bol bol geçimlik elde eden Mekke müşrikleri hakkında, bazı mü’minlerin:

“-Allah’ın düşmanları görmekte olduğumuz hayır içinde yüzerlerken biz açlık ve sıkıntıdan öleceğiz.” demesi üzerine de aşağıdaki âyet-i kerimeler nâzil oldu:⁸¹²

“Kâfirlerin bolluk içinde diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın. Bu, az bir geçimdir. Sonra gidecekleri yer cehennemdir. Ne kötü bir yataktır orası!”⁸¹³ âyeti

Diğer bir rivâyete göre ise Peygamber Efendimiz, birisinden bedeli daha sonra verilmek üzere bir miktar arpa istemişti. O da ancak bir rehin karşılığı arpa verebileceğini söyleyince Hz. Peygamber:

“-Vermiş olsaydı hakkını tam olarak kendisine öderdim. O bilmiyor mu ki, ben gökte de kendisine güvenilen (emîn)im, yeryüzünde de kendisine güvenilenim.” buyurdu ve bu âyet-i kerime nâzil oldu.⁸¹⁴

Bu konuda nâzil olan başka bir âyet-i kerime ise Mü’min sûresindedir:

⁸¹¹ Hicr 15/97-99.

⁸¹² el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s.98; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, c: IX, s: 132.

⁸¹³ Âl-i imrân 3/196-197.

⁸¹⁴ İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, c: I, s: 531.

“İnkâr edenlerden başkası, Allah’ın ayetleri hakkında mücadele etmez. Onların (öyle) şehirlerde dolaşmaları, seni aldatmasın (onların başı boş bırakılacaklarını sanma. Bir gün küfürlerinin cezalarını çekeceklerdir).”⁸¹⁵

“Onların ne malları, ne de evlatları seni imrendirmesin. Allah bunlarla onlara dünya hayatında azabetmeyi ve kafir olarak canlarının çıkmasını istiyor.”⁸¹⁶

“Onlardan bazı çiftlere (sınıflara) verdiğimiz dünyalığa gözlerini dikme ve (sana inanmadıkları için) onlara üzülmeye. Mü’minlere kanadını indir, (onlara karşı mütevazî, şefkatli davran).”⁸¹⁷

2.2.2.2.4.5. Kâfirlerin Ardından İstiğfar Etmemesi

Daha önce bahsi geçtiği üzere⁸¹⁸ Ebû Tâlip, Peygamber Efendimize hayatı boyunca her türlü iyilik ve yardımı göstermiş olmasına rağmen, iman etmeden vefat etmiştir. Bu olay üzerine çok üzüldü, ardından onun bağışlanması dua ve istiğfar etmeye başlayan Allah Rasûlüne aşağıdaki âyet vahyedilmiş ve kâfirlerin ardından mağfiret dilemesi yasaklanmıştır.

“Akraba bile olsalar, cehennem halkı oldukları belli olduktan sonra (Allah’a) ortak koşanlar için mağfiret dilemek; ne peygamberin, ne de inananların yapacağı bir iş değildir. İbrahim’in babası için mağfiret dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden ötürü idi. (Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim diye söz verdiği için ona dua etmişti.) Fakat onun, bir Allah düşmanı olduğu, kendisine belli olunca ondan uzak durdu. Gerçekten İbrahim, çok içli ve yumuşak huylu idi.”⁸¹⁹

⁸¹⁵ Mü’min 40/4.

⁸¹⁶ Tevbe 9/55.

⁸¹⁷ Hicr 15/88.

⁸¹⁸ Peygamberimize Yönelik İtibat Âyetleri ana başlığının altında, “Hidâyet” bahsinin “Sevdiğini Hidâyete Erdiremeyeceği” bölümünde.

⁸¹⁹ Tevbe 9/113-114.

Bu âyet-i kerimelerin nüzûl sebebinde muhtelif rivayetler vardır:

Ebu Talib'in ölüm hastalığında Peygamber Efendimiz onun yanına girdi. Ebu Talib'in yanında Ebu Cehl ve Abdullah ibn Ebî Ümeyye de vardı. Allah'ın Rasûlü:

“-Ey amca, insanların benim üzerimde hakkı en büyük olanı sensin, insanların bana en çok ihsanda bulunanı sensin, senin üzerimdeki hakkın babamın üzerimdeki hakkından daha büyüktür.⁸²⁰ Ey amca, lâ ilâhe illallah kelimesini söyle ki Allah katında senin için bir delile sahip olayım.” dedi. Ebu Cehl ve Abdullah ibn Ebî Ümeyye de:

“-Ey Ebu Talib, Abdülmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin?” dediler ve böyle söylemeye devam ettiler. Nihayet Ebu Talib'in söylediği son sözü:

“-Abdülmuttalib'in dini üzere.” demek oldu. Hz. Peygamber (s.a.v):

“-Sana mağfiret dilemekten men'olunmadığım sürece senin için mutlaka mağfiret dileyeceğim.” buyurdu ve *“Akraba bile olsalar, cehennemden halkı oldukları belli olduktan sonra (Allah'a) ortak koşanlar için mağfiret dilemek; ne peygamberin, ne de inananların yapacağı bir iş değildir.”* âyet-i kerimesi⁸²¹ ile *“Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidayete erdiremezsin...”*⁸²² âyeti nazil oldu.⁸²³

Ca'fer ibn Avn'dan gelen diğer bir rivayete göre: Ebu Talib, vefatına sebep olan hastalığına yakalandığında Kureyş kendisine:

“-Ey Ebu Talib, kardeşin oğluna birisini göndersen de o anlatmakta olduğu cennetten sana şifa olacak bir şeyler göndermesini istesen.” dediler. Ebu Talib'in gönderdiği elçi onun yanından çıkıp Peygamber Efendimizi aradı ve nihayet onu Hz. Ebu Bekr ile otururken buldu:

“-Ey Muhammed, amcan der ki: «Ben zayıf, hasta bir ihtiyarım; şu anlatmakta olduğun cennetin yiyecek ve içeceklerinden bana şifa olacak bir şeyler gönder.» dedi. Hz. Ebu Bekr:

⁸²⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI,31.

⁸²¹ Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 9/16.

⁸²² Kasas 28/56.

⁸²³ Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 28/1; Müslim, *İman*, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V,433.

“-Allah muhakkak onları kâfirlere haram kılmıştır.” dedi. Kureyş’in göndermiş olduğu elçi bu sözü alıp Kureyş’e geri döndü, onlara:

“-Benimle gönderdiğiniz haberi Muhammed’e ulaştırdım, bana bir cevap vermedi; Ebu Bekr de, «Muhakkak Allah onları kâfirlere haram kılmıştır.» dedi.” diye olanları anlattı. Yeniden Ebu Talib’e ısrar ettiler ki, tekrar birisini daha aynı mesajla Hz. Muhammed’e göndersin. Nihayet dayanamayıp yanındakilerden birisini daha Hz. Peygambere gönderdi. Bu elçi de Peygamber Efendimizi oturmakta olduğu yerde buldu ve aynen birinci elçinin söylediklerini söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

“-Hiç şüphesiz Allah, onun yiyecek ve içeceklerini kâfirlere haram kılmıştır.” buyurdular. Sonra kalkıp o elçinin hemen peşinden Ebu Talib’in evine geldi ve orayı Kureyşlilerle dolu buldu.

“-Beni amcamla yalnız bırakın.” dediyse de:

“-Neden seni onunla yalnız bırakacakmıştık? Onun yanında olmaya sen bizden daha lâıyk değilsin ki; eğer akrabalık ise bizim de senin gibi onunla akrabalığımız var.” dediler. Efendimiz amcasının yanına oturdu ve “Ey amca...” dedi.⁸²⁴ Haberin bundan sonrası küçük farklarla biraz önce geçen rivayetlerdeki ile aynıdır.

Hiz. Ali’den rivayet edilen diğler haber, bu âyet-i kerimenin, Ebu Talib’in vefatı üzerine Mekke-i Mükerrreme’de nazil olduğunu çok açık ifade eder. Buna göre Allah Rasûlü, amcası Ebu Talib’in vefatı üzerine ağlamış ve Hiz. Ali’ye:

“-Git, onu yıka, kefenle ve göm. Allah onu bağışlasın ve ona merhamet etsin” buyurmuş ve günlerce onun için istiğfar etmeye başlamış ve bu âyet-i kerimenin nüzûlüne kadar da evinden dışarı çıkmamıştır.⁸²⁵

Abdullah ibn Mes’ûd’dan gelen bir rivayete göre, Peygamber Efendimiz in istiğfarda bulunduğu şahıs, amcası değil; annesidir. O şöyle anlatıyor:

⁸²⁴ el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 182-183.

⁸²⁵ el-Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, c: XI, s: 33.

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v) kabristana çıktı, biz de peşinden gittik. Kabirlerden birinin başına oturdu, uzun uzun dua edip münâcatta bulundu, sonra ağladı, onun ağlamasına biz de ağladık, sonra kalktı. Ömer ibn Hattâb kalkıp ona doğru gitti. Önce onu, sonra bizi yanına çağırdı ve:

“-Sizi ağlatan nedir, neden ağladınız?” diye sordu. Biz:

“-Senin ağlamana ağladık.” dedik.

“-Yanına oturduğum kabir (annem) Amine’nin kabriydi. Onu ziyaret için Rabbımdan izin istedim, bunun için bana izin verdi. Rabbımdan onun (annem) için dua etmek üzere izin istedim, bunun için bana izin vermedi ve bana *“Akraba bile olsalar, cehennemden halkı oldukları belli olduktan sonra (Allah’a) ortak koşanlar için mağfiret dilemek; ne peygamberin, ne de inananların yapacağı bir iş değildir.”* âyetini indirdi ve işte bunun üzerine bir çocuğun annesine olan acıması beni tuttu da (onun için ağladım.) Size kabirleri ziyareti yasaklamıştım. Şimdi onları ziyaret ediniz. Çünkü kabir ziyareti size âhireti hatırlatır.” buyurdular.⁸²⁶

Tirmizî’nin Hz. Ali’den rivayet ettiği ise başka insanların, müşrik yakınları için istiğfar talepleri ile ilgilidir. O şöyle demiştir:

Bir adamı müşrik olan ana-babasına istiğfar ederken işittim de:

“-Müşrik oldukları halde ana-babana istiğfarda mı bulunuyorsun?” dedim.

“-İbrahim, babası müşrik olduğu halde onun lehine istiğfarda bulunmadı mı?” dedi. Gidip bunu Allah’ın Rasûlüne söyledim de:

“Ne Peygamberin, ne de mü’minlerin müşrikler lehine istiğfarda bulunması doğru değildir!.” âyeti nâzil oldu.⁸²⁷

Mücâhid’den gelen bir rivayette de mü’minlerin, Hz. İbrahim’in babasına olan istiğfârını delil göstererek (müşrik olan veya müşrik olarak ölen) babalarına istiğfarda bulunup bulunamayacaklarını sormaları üzerine bu âyet-i kerime inmiştir.⁸²⁸

⁸²⁶ İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c: IV, s: 159.

⁸²⁷ Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 9/16, hadis no: 3101; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 99.

Amr ibn Dinar'dan rivayette de müslümanların, müşrik ataları için istiğfarda bulunmak istemelerine, Hz. Peygamberin amcası Ebu Talib için istiğfarda bulunması sebep olmuş ve:

“-Allah Rasûlü, amcası için istiğfarda bulunduğu gibi biz de babalarımız için istiğfarda bulunalım.” demişler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş.⁸²⁹

Katâde'den gelen bir rivayette de o şöyle anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v)'ın ashabından bazı kimseler:

“-Ey Allah'ın peygamberi, bizim babalarımızdan komşuluğu güzel olan, sıla-i rahimde bulunan, köleleri azat eden, zimmetlere vefa gösterenler vardı. Onlar için istiğfarda bulunmıyalım mı?” diye sordular. Hz. Peygamber:

“-Evet, onlar için istiğfarda bulunun. Vallahi ben de İbrahim'in babası için istiğfarda bulunduğu gibi babam için istiğfar ediyorum.” buyurdular da Allah Tealâ: *“Akraba bile olsalar, cehennem halkı oldukları belli olduktan sonra (Allah'a) ortak koşanlar için mağfiret dilemek; ne peygamberin, ne de inananların yapacağı bir iş değildir.”* âyet-i kerimesini indirdi. Peşinden de İbrahim'in, babası için istiğfarda bulunmasında mazur olduğunu ifade sadedinde *“İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden ötürü idi. Fakat onun, bir Allah düşmanı olduğu, kendisine belli olunca ondan uzak durdu. Gerçekten İbrahim, çok içli ve yumuşak huylu idi.”* âyet-i kerimesini indirdi.⁸³⁰

Rivayetlerden görüldüğü üzere, her ne sebeble olursa olsun; Peygamber Efendimizin ve diğer Müslümanların, vefat etmiş müşriklerin arkasından duâ etmeleri ve onlar için mağfiret dilemeleri yasaklanmıştır.

Sonuç olarak, Kur'an'da Peygamber Efendimize karşı kullanılan itablar, ister “azarlama” anlamında olsun, isterse “şefkatle te'dîb/eğitim” anlamında olsun; öncelikle Allah'ın hâkimiyetini ön plana çıkarır.

⁸²⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c: XI, s: 31.

⁸²⁹ Taberî, a.g.e., c: XI, s: 31.

⁸³⁰ İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c: IV, s: 160-161.

2.2.2.3. DÜNYA İLE İLİŞKİLER

Allah Rasûlüne, sabah akşam, rızasını isteyerek Rab'lerine yalvaranlarla beraber bulunması⁸³¹ ve gözlerini, dünya hayatının süsünü isteyerek onlardan başka yana kaydırmaması⁸³², dünya hayatının süsüne gözlerini dikmemesi⁸³³ emredilmektedir.

Bu husustaki âyet-i kerimleri de gruplar hâlinde şöyle inceleyebiliriz:

2.2.2.3.1. Dünyâ Malına Göz Dikmemesi

Rivâyete göre Peygamber Efendimizin kölesi Ebu Râfi şöyle anlatıyor: Bir gün Allah'ın Rasûlü (s.a.v)'ne bir misafir geldi. Beni çağırıp yiyecek satın almak üzere yahudilerden bir adama gönderdi. Ona şöyle dememi emretti:

“-Allah'ın Rasûlü Muhammed sana diyor ki: «Bize bir misafir geldi ve ona ikram etmek üzere yanımızda uygun bir şey yoktu. Bana şöyle şöyle bir miktar un sat veya parasını Receb hilâlinde vermek üzere şöyle şöyle bir miktar un ver.»” Yahudi:

“-Ona, parası daha sonra ödenmek üzere ancak bir rehin verirse satarım.” dedi. Dönüp Hz. Peygamber'e durumu haber verdim, şöyle buyurdu:

“-Vallahi ben gökte de kendine güvenilenim, yeryüzünde de güvenilirim. Şayet parası daha sonra ödenmek üzere bana un satsaydı zırhımı satar parasını öderdim.” ve işte bunun üzerine;

“Onlardan bazı zümrelere, kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme. Rabb'inin rızkı daha hayırlı ve daha sürekli dir.”⁸³⁴ âyet-i kerimesi nâzil oldu.⁸³⁵

⁸³¹ Kehf 18/28.

⁸³² Kehf 18/28.

⁸³³ Tâhâ 20/131.

Ancak İbn Atıyye, Sûrenin Mekkî oluşu, hadisenin ise Medine-i Münevvere’de ve hem de Hz. Peygamber (s.a.v)’in ömrünün sonlarında vukû bulması sebebiyle âyet-i kerimenin bu hadise üzerine inmiş olmasını zayıf görmüştür.⁸³⁶

2.2.2.3.2. Dünyanın Süsünü İsteyerek Müminlerden Ayrılmaması

Müslim’in Sahih’inde, Sa’d ibn Ebî Vakkas’tan şöyle rivayet edilmiştir:

“Biz altı kişi Rasûlullah’ın yanındaydık. Müşrikler Allah’ın Rasûlüne dediler ki:

“Şu yanındakileri kov; onlar, bizim yanımızda oturma cür’etini göstermesinler.”

(Sa’d der ki:)

“Ben, İbn Mes’ûd, Hüzeyl kabilesinden bir adam, Bilâl Habeşî, ayrıca adlarını unuttuğum iki kişi daha oradaydık. Rasûlullah’ın gönlünde bu konuda Allah’ın dilediğince bir şeyler oldu. Peygamber Efendimiz kendi başına kaldığında:

“Nefsini, sabah akşam, rızasını isteyerek Rab’lerine yalvaranlarla beraber tut (onlarla beraber bulunmağa candan sabret). Gözlerin, dünya hayatının süsünü isteyerek onlardan başka yana sapmasın. Kalbini bizi anmaktan alıkoyup nefsinin arzusuna uyan ve işi, hep aşırılık olan kişiye itaat etme.”⁸³⁷ âyet-i kerimesini indirdi.⁸³⁸

⁸³⁴ Tâhâ 20/131.

⁸³⁵ el-Vâhidî, *Esbâbu’n-Nüzûl*, s. 214; Suyûtî, a.g.e., c: II, s: 9. Taberî aynı olay sebebiyle başka bir âyetin (Hicr 15/87) de nâzil olduğunu söyler. (Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVI, 169)

⁸³⁶ el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XI, 174.

⁸³⁷ Kehf 18/28.

⁸³⁸ İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c: V, s: 148. Lâfızları farklı olmakla birlikte aynı anlama gelen rivayetler için ayrıca bkz: (Müslim, *Fedâilu’s-Sahâbe*, 45-46). Bu rivayette, sadece En’âm, 52 âyeti zikredilip Kehf, 27-28 âyet-i kerimelerine temas edilmemekle birlikte, başka rivâyetlerde bu âyet-i

Habbâb şöyle anlatıyor:

Akra' ibn Hâbis et-Temîmî ve Uyeyne ibn Hısn el-Fezârî, Hz. Peygamber (s.a.v)'e geldiler ve onu, zayıf müslümanlardan bir grup içinde Bilâl, Suheyb, Ammâr ve Habbâb'la birlikte oturur buldular. Peygamber Efendimizin çevresinde onları görünce bu zayıf müslümanları hakir görerek Hz. Peygamber (s.a.v)'e:

“-Bizim için bunlardan ayrı bir oturum yapmanı, bize ayrı bir meclis tahsis etmeni isteriz. Böylece araplar bizim bunlardan üstün olduğumuzu anlasınlar. Biliyorsun bize arap kabilelerinden bir takım elçiler, hey'etler gelir. Arapların bizi, bu kölelerle birlikte görmelerinden utanırız. Dolayısıyla biz gelince onları yanından kaldırıp uzaklaştır. Bizim seninle işimiz bittikten sonra yine istersen onlarla ayrıca otur.” dediler. Hz. Peygamber:

“-Olur.” buyurdu. Onlar:

“-Olur demen yetmez, bizim için bunu yazılı hale getir. Bunu bize yaz..” dediler de Allah'ın Rasûlü (s.a.v) söylediklerini kabul ettiğini yazmak üzere Hz. Ali'yi çağırıp üstüne yazılması için bir sayfa istedi. Biz, bir köşede oturuyorduk. O sırada Cebrâil geldi ve “*Sabah akşam Allah'ın rızasını dileyerek Rablerine dua edenleri sakın yanından kovma. Onların hesabından hiçbir şey sana, senin hesabından hiçbir şey de onlara ait değildir. Eğer onları kovarsan zalimlerden olursun.*”⁸³⁹ âyet-i kerimesini indirdi. Sonra:

“*Biz onlardan kimisini kimisiyle «Allah aramızdan bunlara mı lûtfunu lâyıık gördü?» desinler diye işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri en iyi bilen değil mi?»*”⁸⁴⁰ âyet-i kerimesini, sonra da: “*Âyetlerimize iman edenler sana geldiklerinde de ki: «Selâm sizlere, Rabbiniz kendine rahmeti yazdı.»*”⁸⁴¹ âyetini okudu. Allah'ın Rasûlü, elindeki sayfayı attı ve bizi yanına çağırdı. Yanına geldiğimizde:

kerimelerin arası cem'edilerek üçünün de aynı hadise üzerine indiği belirtilmektedir. (el-Kurtubî, el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, X, 254)

⁸³⁹ En'âm, 6/52.

⁸⁴⁰ En'âm, 6/53.

⁸⁴¹ En'âm, 6/54.

“-Selâm sizlere, Rabbiniz kendine rahmeti yazdı.” diyordu. Ona yaklaştık. Hattâ o kadar yaklaştık ki, dizlerimizi onun dizleri üzerine koyduk. Bu âyetin inmesinden sonra biz eskiden olduğu gibi Peygamber Efendimizin yanında oturmaya devam ettik. O, yanımızdan kalkıp gitmek istediği zaman kalkar gider, yanımızdan ayrılırdı. Ne zaman ki bu “*Sabah akşam Rablarına, O’nun hoşnutluğunu dileyerek dua edenlerle birlikte candan sabret. Dünya hayatının süslerini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma...*” âyet-i kerimesi inince Allah Rasûlü ile birlikte otururken vakit geç olup onun kalkma zamanı gelince biz onun yanından kalkar yanından ayrılırdık ki kalkıp gidebilsin.⁸⁴²

İbn Cureyc’den gelen bir rivayete göre de Uyeyne ibn Hısn, müslüman olmazdan önce Hz. Peygamber (s.a.v)’e gelmiş ve:

“-Selmân el-Fârisî’nin kokusu beni rahatsız ediyor; bizim için bir oturum yap da onu bizimle bir araya getirme. Onun için ayrı bir oturum yap, bizi de onunla bir araya getirme.” demiş ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.⁸⁴³

Âyet-i kerimenin sebab-i nüzulünü incelediğimizde iki husus göze çarpmaktadır. Mekke’nin ileri gelenlerinin kibirleri sebebiyle fakirlerle aynı mecliste bulunmak istememeleri ve Peygamber Efendimizden kendilerine ayrıcalık tanımamasını talep etmeleri; Peygamberimizin de onların bu isteklerini “hidâyetlerine vesîle olur” ümidiyle kabul etmeye meyletmesidir. Bu ise fakir Müslümanların kalbini kıracak ve belki de kâfirlerin gururlarını tatmin etmekten öte hidâyetlerine vesile olmayacak hatalı bir teşebbüstü. Allah, Rasûlünü bu hataya düşmeden ikaz etmiş ve tebliğde Müslümanları kırma pahasına, müşriklere ayrıcalıklar tanınmamasına işaret buyurmuştur.

Burada “...Gözlerin, dünya hayatının süsünü isteyerek onlardan başka yana sapmasın.” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, Peygamber Efendimiz, taviz

⁸⁴² İbn Mâce Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992, Zuhd, 7, hadis no: 4127; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c: VII, s: 127-128. Ancak İbn Kesir, hadisın garîb olduğu bilgisine ek olarak bir de Akra’ ibn Hâbis ve Uyeyne ibn Hısn’ın hicretten daha sonra müslüman olduklarını, esas nüzûlü sadedinde zikrettiği En’âm, 6/53 âyetinin ise Mekke’de inmiş olduğunu kaydetmekte ve bu sebebi zayıf görmektedir. (İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, III, 255; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, c: III, s: 45)

⁸⁴³ Taberî, a.g.e., c: XV, s: 155.

karşılığında bile olsa, zengin müşriklerin bu dine girmesiyle Müslümanların birtakım sıkıntılarını gidermeyi düşünmüştür ki, bu da nehyedilmiştir.

2.2.3. DİĞER MUHATABLARI

Kur’ân-ı Kerîm’de cinlere, şeytana, meleklerle, Peygamberlere ve Peygamber Efendimize yönelik çeşitli itablar yer aldığını daha önce söylemiştik. Peygamberlere ve Peygamber Efendimize yönelik itab âyetlerini –ana konumuz olması itibarıyla- geçen bölümlerde işlemiş, ilâhî itabın diğer muhatablarını sonraya bırakmıştık. Şimdi ana hatlarıyla bu muhatablara bakacak olursak, bunları üç grup hâlinde ele alabiliriz:

a. Cinler

b. Şeytanlar

c. Melekler

Şimdi bu muhatabları ve kendilerine vâkî olan itabları biraz daha genişleterek inceleyelim:

2.2.3.1. Cinler

Cinler, dumansız ateşten yaratılmış, Hz. Âdem’e secde emrine muhatab olmuş, birtakım üstün özellikleri de bulunan varlıklardır. Onlar da kullukla mükelleftirler. İnsanlar gibi doğar, büyür, evlenir, yer ve içerler.

Kur’ân-ı Kerîm’de cinlere yönelik:

“Allah, onların hepsini bir araya topladığı gün, «Ey cinler (şeytanlar) topluluğu! Siz insanlarla çok uğraştınız» der. Onların, insanlardan olan dostları ise: «Ey Rabbimiz! (Biz) birbirimizden yararlandık ve bize verdiğin sürenin sonuna ulaştık.»

derler. Allah da buyurur ki: Allah'ın dilediği hariç, içinde ebedî kalacağınız yer ateştir. Şüphesiz Rabbin hikmet sahibidir hakîm ve alîmdir.”⁸⁴⁴ buyurulur.

Yine cinler hakkında başka bir âyette

“Ey Cin ve İnsan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bu günle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?! Derler ki: «Kendi aleyhimize şahitlik ederiz.» Dünya hayatı onları aldattı ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler.”⁸⁴⁵ buyurulmuştur.

2.2.3.2. Şeytan

Şeytan da cin taifesindendir. O da ateşten yaratılmış ve meleklerle birlikte Hz. Âdem'e secde emrine muhatab olmuş, fakat bu emri yerine getirmeyip, Allah'a âsî olmuştur. Bunun üzerine Allah Teâlâ onu cezalandırmış, cennetten kovmuş ve ona lânet ederek rahmetinden uzaklaştırmıştır. O ise isyanına devam edip, insanları saptırmak üzere Allah'tan izin istemiştir. Cenâb-ı Hak, belli bir vakte kadar kendisine bu izni vermiş ve tesirinin muhlis kullarını içine alamayacağını belirtmiştir.

İşte Kur'an-ı Kerîm'de bu hâdiseyi anlatan âyetlerle birlikte Şeytana yönelik sert itab ve ikablar vardır. Meselâ:

“Hani biz meleklere (ve cinlere): Âdem'e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.”⁸⁴⁶

“Allah: Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni men' eden nedir? Böbürlendin mi? Yoksa yücelerden misin?”⁸⁴⁷

⁸⁴⁴ En'âm 6/128.

⁸⁴⁵ En'am 6/130.

⁸⁴⁶ Bakara 2/34.

⁸⁴⁷ Sâd 38/75.

“Allah şöyle buyurdu: «Öyleyse çık oradan! Sen artık kovulmuş (bir şeytansın). Muhakkak ki, kıyâmet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır.»”⁸⁴⁸

2.2.3.3. Melekler

Melekler, Allah’ın nurdan yarattığı varlıklardır. Yeme, içme, evlenme, çoğalma gibi beşerî vasıfları taşımazlar. Verilen emirleri tatbik etmekle memur olup, bu konuda isyan ve itiraz bulunmaksızın vazifelerini yerine getirirler.

Kur’ân-ı Kerîm’de, meleklerden hep güzel hasletleriyle bahsedilirken, Hz. Âdem’in yaratılmasından önce Allah Teâlâ’nın kendilerine bu hususta sorduğu soruya verdikleri cevap sebebiyle bir itab vâkî olmuş ve:

“...Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi her halde ben bilirim, dedi.”⁸⁴⁹ buyurulmuştur.

2.3. İTÂB AYETLERİNİN HİKMETLERİ

2.3.1. Tevhid İnancı Açısından

Kur’ân-ı Kerîm’in ısrarla yerleştirmek istediği nizam, “tevhid”dir. Allah’ın yegâne yoktan var eden, kudret, hikmet ve ilim sahibi bir ilah olduğu, kulluğun sadece kendisine yapılması gerektiği ve yine ona dönüleceği, ceza gününün mutlak hâkimi olduğu tevhid inancında, bir başka ortak, put, eşya ve insanın ilahlığına yer yoktur. Allah dışındaki bütün varlıklar, sonradan yaratılmış, ölümlü ve Allah’a muhtaçtır.

⁸⁴⁸ Hicr 15/34-35; Sâd38/77-78; A’raf 7/18.

⁸⁴⁹ Bakara 2/30.

İşte Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan itab âyetleri, Allah'ın bütün mahlûkât üzerindeki bu güç, tasarruf ve hâkimiyetini gösterir.⁸⁵⁰ İnsanlar arasından seçilmiş, kendisine mucizeler verilmiş, birtakım mânevî güçlerle desteklenmiş ve vahye muhatab olan insanlar bile Allah karşısında eksik ve âcizdir. Bu peygamberler, Allah tarafından her ân kontrol edilmekte ve gerektiğinde ikaz edilmektedir. Böylece Allah'ın insanlara ulaştırmak istediği mesajlar, araya beşer unsurunun zaafları girmeksizin muhatablarına ulaşmaktadır.

Yine beşer olarak yanılma vassına da sahip olan peygamberlere mukâbil, Allah Teâlâ, her türlü yanılma, unutmadan münezzehtir; her yaptığı yerli yerinde olan azîz ve hakîmdir.

İslam inancına göre, Allah insanı yaratmış, onu her an rızıklandırmakta ve ölüm ânında da canını almaktadır. Olayları ve şahısları her ân murakabe etmekte ve ihtiyaçlarını karşılamakta, duâlarına icabet etmektedir. O, deizm inancında olduğu gibi, *“kâinâtı ve içindekileri yaratıp kendi haline bırakmış”* değildir. Bilakis olan olayların her zaman içinde, aktif, ilim ve kudret sahibidir. Bu hususta, başlı başına Kur'ân-ı Kerîm ve özellikle içinde yer alan itab âyetleri bunun en güzel misalleridir.

2.3.2. Nübüvvet Açısından

Nübüvvet müessesesi, Allah tarafından seçilmiş peygamberler vasıtasıyla devam ettirilmiştir. Peygamberler, Allah'ın kulu ve elçileridir. Onlar kendi düşüncelerini vahiy olarak takdim edemezler ve vazifeleri muktezasınca devamlı Allah'ın murâkabe altında olmuşlardır.

Bu vasıflarıyla nübüvvet, başkalarının istekleriyle mensup olabilecekleri bir müessese olmayıp, tamamiyle Allah'ın takdir ve iradesinin geçerli olduğu bir sahadır. Oraya giriş, ihtiyarla değil, ilâhî seçimledir. Yine oradaki ilişkiler, her ne kadar iki yönlü (Allah-Peygamber arasında) olsa da, belirleyici ve üstün olan güç, yegâne ilâh ve her şeyin sahibi olan Allah Teâlâ'dır.

⁸⁵⁰ Gezzin, *Uyarılar*, s: 90.

İnsanlar, kendilerine peygamber gönderilmesi için bir talepte bulunmadan ve kendilerine gönderilecek peygamberin kim olacağını belirleyemeden vahye muhatab olmuşlardır. Nübüvvetten sonraki şartlar da insanlar tarafından tayin edilmemiştir.

Değil diğer insanlar, peygamberler bile kendilerinin peygamber olup olmayacaklarını, peygamber olurlarsa kendilerine kitab verilip verilmeyeceğini, insanlara neleri tebliğ edeceklerini ve bunun karşısında nelerle karşılaşacaklarını, toplumları tarafından kabul edilip edilmeyeceklerini bilmemektedirler. Dolayısıyla bütün bu anlatılanlardan yola çıkarak, nübüvvetin tamamen ilâhî tayin ve tesbitle kurulmuş ve işlemiş olan bir müessese olduğunu söyleyebiliriz.

İtab âyetleri de, bu ana hususları tamamlayan bir cüzdür. Lakin bir beşer olarak peygamberlerin yaptıklarının, hayatlarının her ânının, söyledikleri her sözün ve hatta içlerinden geçen her duygunun ilâhî kontrol altında olduğunu hissettiren ve nübüvvetin gerçek sahibini hatırlatan önemli bir unsurdur.

2.3.3. Peygamberler Açısından

Peygamberler birer insandır. İnsan olmak hasebiyle insanların taşıdığı bütün özelliklere sahiptirler. Onlar da unuttur, yanılır, farkında olmadan birtakım hatalar yapabilirler. Ama onların diğer insanlardan farkı, seçilip peygamber olarak gönderildikten sonra ilâhî kontrol ve terbiye altında olmalarıdır.

Kendilerinden sudûr eden hatalar, kendilerini Allah karşısında âciz bir kul olarak görmelerini ve -hâşâ- herhangi bir ulûhiyet iddiasına kalkışmamalarını temin etmektedir.

Bu hatalar ve mukâbilinde meydana gelen itab ve tashihler, peygamberlerde tevâzû, acziyet, sabır, affedicilik ve teslimiyet gibi ahlâk-ı hamîdenin tekâmülüne yardımcı olmuş, onları kibir, gurur, isyan, riyâ, hırs, Allah'a karşı istiğnâ ve nankörlük gibi ahlâk-ı zemîme ve şirkten korumuştur.

Bu güzel ahlakla donatılan peygamberler ve bilhassa Peygamber Efendimiz, Kur'ân-ı Kerîm'de Rabbinden yardım isteyen, ihtiyaç duyan bir kul olarak karşımıza çıkmaktadırlar.⁸⁵¹ Yine O, Allah'ın azabından korkan ve bunun için de emirlerine sıkı sıkı bağlanan, rahmetini dileyen ve Allah'ın kitabından tek bir harf bile değiştirmekten âciz olduğunu itiraf eden bir kuldur.⁸⁵²

2.3.4. Mukaddes Kitabların İlâhîliği Açısından

Kur'ân-ı Kerîm'in, müsteşriklerin iddia ettikleri⁸⁵³ gibi, Hz. Peygamberin telifi olmadığına en büyük delillerinden bir tanesi de itab âyetleridir.⁸⁵⁴ Çünkü bu itablarda onun görüşünde hatalı olduğu bildirilir⁸⁵⁵, bazen meyletmediği bir şeye izin verilir⁸⁵⁶, bazen yapmaya niyet ettiği şeyin hatalı olduğu bildirilir ve bazen de şiddetli bir itab ile acı bir tenkidde bulunulurdu.⁸⁵⁷ Bu bazen önemsiz sayılabilecek şeylerden ötürü de olabildi.⁸⁵⁸

Bu âyetlerden özellikle Enfâl sûresinin 67-68. âyetleri oldukça ilgi çekicidir.⁸⁵⁹ Bu âyetlerden birincisi, Bedir gazvesinde alınan esirlerin salıverilmesinden ve onlardan

⁸⁵¹ Kılıç, **Günah Kavramı**, s:304; Subhi es-Salih, **Mebâhis**, s: 29-30.

⁸⁵² Gezin, **Uyarılar**, s: 93.

⁸⁵³ «Bana göre Muhammed (sav)'te fişkıran bir "yaratıcı hayal" var ve bu hayalden doğan fikirlerin çoğu doğru ve âdildir. Fakat Kur'ân'ın bütün fikirleri sahih ve âdil değildir. Bilakis en azından doğru olmayan bir nokta bulunur. Bu ise vahy veya yaratıcı hayalin toplu tarihî vakaların kaynağı sayılan insanın normal davranışlarından daha üstün olmasıdır.» Watt, W, Montgomery; Mahomet, Fransızca terc. Odile Mayot, Payot, Paris, tsz, s: 210'dan naklen: Selahattin Sönmezsoy, **Kur'ân ve Oryantalistler**, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s: 141-142.

«Gibb de şu iddiada bulunur: Kur'ân, Muhammed (a.s.m) ve muakkebelerinin doğrudan doğruya ilhâm edilmiş olarak kabul ettikleri nutuklarının ve şekli ifadelerinin tescil edilmiş şeklidir. Son zamanlardaki araştırmalar kat'î olarak isbat etmiştir ki, ondaki hâricî tesirler, Ahd-i Atîk malzemelerini ihtivâ eden Hristiyan Süryânî menşesine dayanır.» H. A. R. Gibb, **Mohammedanism An Historical Survey**, Oxford University Presse, 1953, (Second édition) s: 35-45'den naklen, Hatip, a.g.e., s: 31.

Diğer müsteşriklerin iddiaları ve cevapları için Bkz: Sönmezsoy, a.g.e., s: 125-160; Hatip, **İddialara Cevaplar**, Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003.

⁸⁵⁴ Sönmezsoy, a.g.e. s: 75-76; Hatip, a.g.e., s: 93; Draz, **En Mühim Mesaj Kur'an**, s: 20.

⁸⁵⁵ Sönmezsoy, a.g.e. s: 75; Draz, a.g.e., s: 20.

⁸⁵⁶ Hatip, a.g.e., s: 93; Draz, a.g.e., s: 20.

⁸⁵⁷ Sönmezsoy, a.g.e., s: 75; Draz, a.g.e., s: 20.

⁸⁵⁸ Sönmezsoy, a.g.e., s: 75; Hatip, a.g.e., s: 93; Draz, a.g.e., s: 20.

⁸⁵⁹ «Yeryüzünde küfrün belini kırincaya kadar hiçbir peygambere esirleri olması yaraşmaz. Siz, geçici dünya malını istiyorsunuz, Allah ise âhireti(n sizin olmasını) istiyor. Ve Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı aldığımız (fidye ya da ganimet) de size herhalde büyük bir azâb dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve hoş, temiz olarak yeyin..» Enfal 8/67-69.

fideye alınmasından sonra indi. Âyet-i kerime yapılan işin hatalı olduğunu bildirerek başlıyor. Hemen arkasından o tatbikatı kabul edip, ondan dolayı gönülleri ferahlatıyor, şüpheye yer bırakmıyor. Hatta bundan böyle benzeri durumlarda hatalı olduğu bildirilen bu uygulama, bir kaide haline getiriliyor. Kur'ân'ın kaynağı kendisi olsaydı, bu sözün başını söylemiş birisi olarak sonunu da söylemesi tasavvur edilebilir miydi? Kesinlikle hayır! Bu iki hâlet-i rûhiye insanda peşpeşe sadır olduğu farz edildiği takdirde ikincisi birincisini silmiş olacağı için, onu zikretmezdi. Ve nihâî hüküm hangisi olmuşsa, sonunda o hükümde karar kılardı. Haksız yere şiddetli bir alenî tenkidi ve helal hoş edilecek o yiyeceği bulandıracak bir ifadeyi ihtiva ettiği halde, artık vazgeçilmiş olan o hâlet-i rûhiyeyi tasvir ve tescil etmeye hangi etken bulunabilirdi. Psikoloji bilginleri bu âyet-i kerîmeyi okuyunca, burada birbirinden ayrı iki şahsiyetin bulunduğunu, bu sözün şöyle diyen bir hâkime ait olduğunu kabul ederler: “Yaptığın iş pek doğru değil, bununla beraber seni affettim ve bu hususta sana izin verdim, artık böyle yapabilirsin.”⁸⁶⁰

Bir insanın “görüşündeki isabetsizliğin farkına vardığında” kullandığı “bu şiddetli ve acı ifadeler, pişmanlığını bildiren vicdanından gelen telkinlerden ibaret olsaydı, kendi kendisi hakkında böyle dehşetli ifadeler kullanabilir miydi? Bu konularda susarak, kusurunu örtmek istemez miydi?... Elbette düşünürdü. Eğer Kur'ân'ın kaynağı Hz. Muhammed (s.a.v.) olsaydı, duruma göre bir kısmını açığa vurmayaabilirdi ve eğer bir şey gizleseydi, bu çeşit âyetleri gizleyebilirdi.”⁸⁶¹ Halbuki böyle bir şey olmamıştır.⁸⁶²

Yine Kur'ân Hz. Muhammed'in sözü olmuş olsaydı, kendi döneminde binler, müteâkip yüzyıllarda ise milyarlarca insanın okuyarak tekrar edip duracakları hatalarından Kur'an'da söz eder miydi?⁸⁶³

Yine, eğer Hz. Muhammed (sav) Kur'ân'ın müellifi olsaydı, neden kendi çok özel duygularını şu ve benzeri âyetlerle herkese ilan edecek şekilde açığa vursun?⁸⁶⁴

⁸⁶⁰ Hatip, *İddialara Cevaplar*, s: 93; Draz, a.g.e., s: 21-22.

⁸⁶¹ Sönmezsoy, a.g.e., s: 76; Draz, a.g.e., s: 21; Turan, “*İtib Âyetleri*”, s: 57-75.

⁸⁶² Tekvir 81/24.

⁸⁶³ Hatip, a.g.e., s: 94.

⁸⁶⁴ Hatip, a.g.e., s: 95.

“Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, elinin altında bulunan cariyeler hariç, güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helal değildir...”⁸⁶⁵

Neden «güzellikleri hoşuna gitse de...» ifadesini kullansın?! (...) Faraza bu hükmün Rasûlullah kaynaklı olduğu ileri sürülse bile, neden kendi özel ailevî meselelerini ve eşlerinin bazı durumlarını âyetlere⁸⁶⁶ konu edip de tarih boyunca herkesin ağzına sakız yapsın?!⁸⁶⁷

Bu ve benzeri âyetlerin açık ve doğru tek bir izahı vardır. O da, Aziz ve Hakîm olan Allah katından gelmiş birer Kur’ân âyeti olmalarıdır.⁸⁶⁸

2.3.5. İnsanlar Açısından

Allah Teâlâ insanlara, rahatça örnek alıp taklid edebilecekleri kendi cinslerinden peygamberler göndermiştir. Bu peygamberler, birer melek olmayıp insanlarla ortak özelliklere sahiptirler.

Peygamberler de Allah’a kulluk⁸⁶⁹ ve itaatle mükelleftir ve âhirette yaptıklarından hesaba çekileceklerdir. Hatta ümmetleri, kendileri hakkında kıyâmet gününde şâhitlik yapacaktır.

⁸⁶⁵ Ahzab 33/52.

⁸⁶⁶ “Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: «Eğer dünya dirliğini ve süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salvereyim. Eğer Allah’ın peygamberini ve âhiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük mükâfât hazırlamıştır. Ey Peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa, onun azabı iki katına çıkarılır. Bu Allah’a göre kolaydır.” Ahzâb 33/28-30. Bu âyetin nâzil olduğu sıralarda, artık Hz. Peygamber (s.a.v) aşağı yukarı bütün Arabistan’a hâkim durumda idi. İctimâî hayatta büyük değişiklikler meydana gelmişti. Artık fakirlik yerine refah ortalığı kaplamaktaydı. Bu şartlar altında Hz. Peygamberin hanımları da umûmî refahtan pay almayı arzulayarak, Rasûlullah’tan bazı zînet eşyaları ve daha iyi bir geçim istemişlerdi. İşte bu sırada gelen vahiy, Hz. Peygambere yine eskisi gibi, sadelikten ayrılmamasını emretti. (Hatip, İddialara Cevaplar, s: 95. sayfa, 305. dipnot) Ayrıca Tahrîm süresinin sebep-i nüzulünü teşkil eden “eşlerinin rızasını gözeterek Allah’ın helal kıldığını haram kılması” hâdisesi de bunun misallerinden biri olarak gösterilebilir.

⁸⁶⁷ Hatip, a.g.e., s: 95.

⁸⁶⁸ Hatip, a.g.e., s: 96.

⁸⁶⁹ Kılıç, Günah Kavramı, s:304; Subhi es-Salih, Mebâhis, s: 29-30.

Onların, sâir insanlardan en büyük farkı, vahye muhatab olmalarıdır. Bu şekilde insanlarla bir çok ortak özelliği olan peygamberler de, insanlar gibi unutmak⁸⁷⁰ ve hata yapmak⁸⁷¹ gibi eksikliklerle maluldürler.

Bu da insanların onları rahatça taklid edebilmeleri, Allah karşısında sunabilecekleri bir mazeretlerinin kalmaması, hata ve unutma hallerinde ne yapmaları gerektiğini hata yapan peygamberlerden öğrenmeleri ve peygamberleri, gereğinden ziyâde yüceltmemeleri için zarûrîdir.

Ayrıca insanlar, kendilerinin yapmış oldukları hata, unutma ve günah esnasında ne yapacaklarını, Allah'a nasıl tazarrû ve niyazda bulunacaklarını, birtakım zelle ve hatalara düşmüş peygamberlere bakarak da öğrenebileceklerdir.

Yine hataya düşmüş bu insanlar, eksikliklerini daha kolay itiraf edip, kabullenecekler ve onu tashihe yönelebileceklerdir. *“Allah'ın seçmiş olduğu peygamberler bile hata yapıyorsa, ben kimim ki hatasız olayım!”* düşüncesi yerleşecek ve kendilerini *“üstün gören birtakım fertler”* yapmış oldukları hatalar sebebiyle eleştirildiklerinde daha müsamahakâr ve olgun davranacaklardır. Bu da cemiyet içinde günahkâra değilse de, günaha karşı bir ortak dayanışma meydana getirecek ve **“emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker”** müessesesinin sağlıklı bir şekilde işlemlerini temin edecektir.

2.3.6. Hukuk Açısından

Kur'ân-ı Kerîm'de de üzerinde durulduğu gibi, hakların tayin, tesbit ve tevziinde hissîlikten çok adâlete yer verilmeli; hâkim ve şâhitler, suçluyu tesbit ve cezalandırmada her ne şekilde olursa olsun adalet ve hukuk düşüncesinin dışında, menfaat, iltifat, akrabalık, sevgi ve benzeri hiçbir bir önceliğe yer vermemelidirler.

Kur'ân'da yer alan itab âyetleri bu hususa canlı bir örnek olması açısından da çok ibretlidir. Zira Allah Teâlâ, kulları arasından seçip sevdiği, kendilerini diğer

⁸⁷⁰ Canan, **Peygamberimizin Yanılmaları**, s:23-29, vd.

⁸⁷¹ Canan, a.g.e., s:29-31, vd.

insanlara vermediği birtakım ilâhî hikmet ve sırlara vâkıf kılarak, insanlara takdim ettiği peygamberlerin hata ve eksikliklerini, insanlara arz etmiş ve bu hatalara Kur'ân-ı Kerîm gibi ilâhî bir Kitab'ta da yer vererek onları kıyamete kadar insanlığın önüne koymuştur.

Allah Teâlâ'nın muhabbet ve seçmesi, peygamberlere yönelik bir ayrıcalık kazandırmamış ve onlara düştükleri hatalar sebebiyle “dokunulmazlık” zırhı vermemiştir. Kim olursa olsun, hata işlediğinde –hatasının derecesine göre- ceza, ikab ve itaba muhatab olmuştur. Bu da Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ilâhî ahlâkın en çarpıcı yönlerinden birini oluşturur.

2.3.7. Tarihsellik Açısından

Kur'ân-ı Kerîm belli bir zaman diliminde, belli bir coğrafyaya ve öncelikle belirli bir insan topluluğuna indirilmiştir. Bütün bu vasıflarıyla tarihin bir parçası olan bu ilâhî Kitap, tarihte yer almış bir realitedir; yoksa birkısım mihrakların bilhassa son zamanlarda iddia ettiği gibi, tarihte kalmış –hiç olmazsa bir bölümü- bugünlere hitab etmeyen bir özellik arz etmez.

Onda ilk olarak inzâl olunduğu topluma ve döneme dair birtakım şahıslar, olaylar ve ifadeler bulunması (tarihselliği), bu âyetlerin evrensel oluşuna, kıyâmete kadar geçerli ve bütün insanlara hitap etmiş olmasına mânî değildir.

İtab âyetleri de, Kur'ân-ı Kerîm'in tarihle olan irtibatını gösteren unsurlardan birisidir. Bu âyetler, yaşanan hayat ve olaylar çerçevesinde, Allah Teâlâ'nın vahiy eksenli birtakım müdahale ve düzeltmeleri olup, Kur'ân'ın “*hayal ve tasavvurdan öte*”, “*tarihte var olmuş bir peygamber*” eliyle tebliğ edildiğini göstermektedir. Bu peygamber, insanların içine karışmış, bir ömür boyu onlarla birlikte yaşamış ve geride kendisinin var olduğunu isbat etmeye yetecek kadar delil bırakmıştır.

Bundan dolayı, Kur'ân-ı Kerîm soyut bir düşünce veya düşünüş biçimi değil, yaşanmış, yaşanabilir ve yaşanacak olan ve insanın öz niteliğiyle örtüşen bir hidâyet

rehberi⁸⁷²; bizzat hayatın kendisi kadar gerçekçi, kendi içinde tutarlı ve yine kendi anlatımıyla *“kesin gerçeğin tâ kendisidir.”*⁸⁷³

⁸⁷² Gezgin, **Uyarılar**, s: 263.

⁸⁷³ Bakara 2/2; Hâkka 69/51.

3. İKİNCİ BÖLÜM

İTAB ÂYETLERİNİN PEYGAMBERİMİZİN DİNDEKİ YERİ VE İSMETİ İLE MÜNÂSEBETİ

3.1. KUR'AN'A GÖRE PEYGAMBERİMİZİN DİNDEKİ YERİ

Allah Teâlâ, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i insanlara peygamber olarak göndermiş, kendisine son ilâhî kitab olan Kur'ân-ı Kerîm'i inzâl etmiş ve dini kemâle erdirip, nimetini tamamlamış ve din olarak insanlara İslâm'ı seçmiştir.⁸⁷⁴

Tamamlanmış bu dinin ilk iman edeni⁸⁷⁵, tatbikçisi ve tebliğcisi olan Peygamber Efendimiz, sahip olduğu yüce ahlak⁸⁷⁶ ve yaşadığı hayat ile üsve-i hasene olmuş⁸⁷⁷ ve âlemlere ancak rahmet için gönderilmiştir.⁸⁷⁸

O insanlarla münâsebetinde yumuşak huyluluğu⁸⁷⁹ ile takdir edilmiş ve ileri derecedeki merhameti sebebiyle de bazen ikaz edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in yüce ahlâkına şahitlik ettiği Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), aynı zamanda bir beşerdi. Ve insanlar arasında yaşadığı müddetçe her hali, çevresindeki dostları, akrabaları ve hatta hasımları tarafından adım adım takip edildi. Ashabı, ondan istifade etmek için; hasımları onu mahcup etmek için her fırsatı kolladılar. Bu yüzden hayatının her ânı tesbit edilip, tahlil edildi ve sonuçta Peygamber Efendimizin hayatının bir kısmını yansıtan Kur'ân'ın yanı sıra, bu hayata dair pek çok teferruatı ortaya koyan “sünnet” vücuda geldi. Gelmiş-geçmiş hiçbir peygambere nasip olmayan bu mazhariyet sayesinde onun hayatı ve numûne ahlâkı, kıyâmete kadar bütün devirlere ve insanlara ulaşacak şekilde tesbit ve tescil edilmiş oldu.

⁸⁷⁴ Mâide 5/3.

⁸⁷⁵ Bakara 2/285.

⁸⁷⁶ Kalem 68/4.

⁸⁷⁷ Ahzab 33/21.

⁸⁷⁸ Enbiyâ 21/107.

⁸⁷⁹ Âl-i İmrân 3/159.

İşte Peygamber Efendimizin “*ahlâkî üstünlük ve dindeki yeri*”ni tespit etme ile onun itaba muhatap hareketlerinin kaynağı olan “*beşer*” yönünü biraz daha geniş olarak izah etmek için, itab âyetlerinin bu iki vasıfla alakasını incelemeye geçebiliriz.

3.1.1. Peygamber Olarak

3.1.1.1. Son Peygamber Oluşu ve Getirdiği Din

Cenâb-ı Hakk, ilk peygamberden itibaren her kavme bir yol gösterici göndermiş ve nübüvvet müessesesini de, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile sona erdirmiştir. Nitekim âyet-i kerime: “*Muhammed sizin erkeklerinizden birinin babası değil, fakat Allah’ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi bilendir.*”⁸⁸⁰ buyurulmuştur. Âyet-i kerime geçen “**Hatem**” kelimesinden yola çıkarak; Allah Rasûlü, hem peygamberleri sona erdiren son peygamberdir, peygamberlerin sonuncusudur, hem de bütün peygamberleri tasdik eden ve belgeleyen ilâhî bir mühürdür. Eğer o gelmeseydi, diğer peygamberler unutulup gidecek, tarihte onların varlıklarını ve peygamberliklerinin geçerliğini ilmen isbat etmek mümkün olmayacaktı.

881

Yüce Allah, dini kemâle erdirdiğini, bununla insanlara olan nimetini tamamladığını ve Hz. Peygamber geldikten sonra, İslâm’dan başka hiçbir dinin kendi katında geçerli olamayacağını bildirmiştir:

“Bugün, dininizi kemâle erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve din olarak size İslâm’ı seçtim...”⁸⁸²

⁸⁸⁰ Ahzab 33/40.

⁸⁸¹ Akgül, **Hz. Peygamber**, s:239-240.

⁸⁸² Mâide 5/3.

“Kim İslâm’dan başka bir din ararsa, bu din asla ondan kabul edilmeyecektir. O kimse, âhirette de hüsrâna uğrayanlardan olacaktır.”⁸⁸³

İslâm dininin gelmesiyle diğer dinler geçersiz kılınmış ve Hz. Peygamber, bütün insanlığa ve kıyâmete kadar gelecek bütün asırlara peygamber olarak gönderilmiştir.⁸⁸⁴ Rasûlullah’tan sonra başka bir peygamber gelmeyeceğine dair pek çok hadis vardır.⁸⁸⁵

Peygamber Efendimizin risâletini isbat etmek üzere başta Kur’ân-ı Kerim olmak üzere, kendisine pek çok mucizeler ihsan edilmiştir. Bu mucizelerden -İsrâ-Mîraç⁸⁸⁶, göğsünün inşirahı ve istikbalden haberler vermesi⁸⁸⁷ gibi- bir kısmına âyet-i kerimelerde işaret edilmiş; diğer kısmı ise hadis ve tarih kitapları vasıtasıyla bize kadar ulaşmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm, Peygamber Efendimizin şüphesiz en büyük mucizesidir. Onda mâzî, hâl ve istikbâle dair pek çok gaybî haberler verilmiş, icazıyla câhiliye şairleri başta olmak üzere kadar bütün insanlığı susturmuştur. Yine o, günümüze kadar korunması ve inzal olduğu şeklini muhafaza etmesiyle de ilâhî bir kitab olduğunu gösteren büyük bir mucizedir. Kur’ân’ın insanları davet ettiği tevhid ve âhiret inancı, ahlak ve hukuk prensipleri kabul gördüğü zamanlarda fert ve toplumu huzur ve saadet bahşetmiş; onları maddî ve mânevî tekâmüle ulaştırmıştır.

Peygamber Efendimizin risâleti evrenseldir. Kıyâmete kadar bütün insanlığa şâmindir. Bu konuda Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmaktadır:

⁸⁸³ Âl-i İmrân 3/85.

⁸⁸⁴ Akgül, Hz. Peygamber, s: 240.

⁸⁸⁵ Bu hadislerle misal olmak üzere bir iki tanesini nakledelim: “Benimle benden önceki peygamberlerin durumu, tıpkı şu adama benzer ki: Gayet güzel bir ev yaptı, evini süsledi. Yalnız köşelerinden birinde bir kerpiç eksik kaldı. İnsanlar evi gezdiler, beğendiler. “Keşke şu kerpiç de yerine konmuş olsaydı.” dediler. İşte o kerpiç benim. Ben peygamberlerin sonuncusuyum.” (Buhârî, Menâkıb 18; Müslim, Fedâil 20-23; Tirmizî, Edeb 77; Menâkıb 1; Emsâl 2; Ahmed b. Hanbel, 2/257, 398, 412.) “Risâlet ve nübüvvet kesilmiştir. Benden sonra artık rasûl ve nebî yoktur.” (Tirmizî, Rüya 2; İbn-i Mâce, Rüya 1; Dârimî, Rüya 3; Ahmed b. Hanbel 5/404.) “Rasûlullâh, Hz. Ali’ye dedi ki: «Benimle sen, Hz. Musa ve Hz. Harun gibiyiz. Fakat benden sonra herhangi bir nebî gelmeyecektir.»” (Buhârî, Fedâil 9; Tirmizî, Menâkıb 20; İbn-i Mâce, Mukaddime 11; Ahmed b. Hanbel, 1/170, 177, 179, 182, 184, 185; 3/32.)

⁸⁸⁶ İsrâ 17/1.

⁸⁸⁷ Rum suresinin sebab-i nüzulü olan hadise ve orada yakın gelecekle ilgili verilen bilginin (Bizanslılarla İranlılar arasındaki savaşa, Bizanslıların galip gelecekleri) doğru çıkmasını bir örnek olarak verebiliriz.

“Biz seni ancak bütün insanlara bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁸⁸⁸

Ayrıca bu son din, cinlere de hitap etmekte ve onun prensipleri cinleri de içine almaktadır.⁸⁸⁹

3.1.1.2. Allah Katındaki Değeri

Allah, Hz. Peygamberi, kulları arasından seçmiş, yüceltmış, ona nübüvvet vazifesi ile birlikte Kitab⁸⁹⁰ ve Hikmeti⁸⁹¹ ihsan etmiş; kendisine bilmediği şeyleri öğretmiştir.⁸⁹² Ayrıca getirdiği dinin, kıyamete kadar korunacağı Allah tarafından va'd edilmiştir.⁸⁹³

Hayatının her safhasında ona destek olmuş, onu mânevî bir terbiyeden geçirip, üstün bir ahlâka ulaştırmıştır. Onu, âlemlere rahmet olarak göndermiştir.⁸⁹⁴

Müşriklerin iftira ve dedikodularına karşı Kur'ân diliyle onu müdafaa etmiştir.⁸⁹⁵

Kendisine ve ashabına, müşriklerle yapmış oldukları savaşlarda yardımcı olmak üzere, Bedir'de⁸⁹⁶, Hendek'te⁸⁹⁷ ve Huneyn'de⁸⁹⁸ melekler gönderilmiş ve üzerlerine sekînet⁸⁹⁹ indirilmiştir.

Hayatına⁹⁰⁰ ve beldesine⁹⁰¹ yemin edilmiştir.

⁸⁸⁸ Sebe 34/28. Ayrıca bu konudaki diğer âyetler için bkz: A'raf 7/158; Enbiyâ 21/107.

⁸⁸⁹ Peygamberimiz henüz Mekke'de iken, cinlerden bir grup onun yanına gelmiş, kendisinden Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemiş ve iman etmiştir. (Bu konuyla ilgili bkz: Ahkâf 46/29; Cin 72/1-13.)

⁸⁹⁰ Kehf 18/1.

⁸⁹¹ Nisâ 4/113.

⁸⁹² Nisâ 4/113.

⁸⁹³ İbrahim 14/9.

⁸⁹⁴ Enbiya 21/107.

⁸⁹⁵ Yâsîn 36/69; Tûr 52/29; Hâkka 69/38-42; Tekvîr 81/22.

⁸⁹⁶ Enfâl 8/9-12.

⁸⁹⁷ Ahzab 33/9-15.

⁸⁹⁸ Tevbe 9/25-26.

⁸⁹⁹ Tevbe 9/26, 40; Fetih 48/26.

Geçmiş-gelecek günahlarını affetmiş, ona olan nusret ve fetih vaadini tamamlamıştır.⁹⁰² Kendisine ve ümmetine ganimetler helal kılınmıştır.⁹⁰³

O, Allah'ın lutfuyla insanlara karşı yumuşak davranmıştır.⁹⁰⁴

Allah Teâlâ, Peygamber Efendimizin hanımlarını, müminlerin anneleri kılmış⁹⁰⁵, Peygamber Efendimizin vefatından sonra onlarla evlenilmesini yasaklamıştır⁹⁰⁶.

Âhirette kendisini şâhid kılmış⁹⁰⁷, ona Kevser'i vererek⁹⁰⁸, Makâm-ı Mahmud'a⁹⁰⁹ erdirmiştir.

Ümmeti en hayırlı⁹¹⁰ ve vasat⁹¹¹ bir ümmet kılınmıştır.

3.1.1.3. İnsanların Kendisine İman ve İttibâsı

Cenâb-ı Hak, insanlardan, Allah'ın ulûhiyet ve vahdaniyetine⁹¹², daha önce gönderilmiş bütün peygamberlere⁹¹³ ve kitaplara⁹¹⁴, meleklerle⁹¹⁵, âhiret gününe⁹¹⁶,

⁹⁰⁰ Hicr 15/72.

⁹⁰¹ Beled 90/1-2.

⁹⁰² Fetih 48/1-2; Nasr 110/1-3.

⁹⁰³ Enfâl 8/1, 41; Haşr 59/7.

⁹⁰⁴ Âl-i İmran 3/159.

⁹⁰⁵ Ahzab 33/6.

⁹⁰⁶ Ahzab 33/56.

⁹⁰⁷ Bakara 2/143; Nisa 4/41-42; Nahl 16/89; Ahzab 33/45.

⁹⁰⁸ Kevser 108/1.

⁹⁰⁹ İsra 17/79.

⁹¹⁰ Âl-i İmran 3/110.

⁹¹¹ Bakara 2/143.

⁹¹² Nisâ 4/136, 152; Nûr 24/62; İhlâs 112/1-4.

⁹¹³ Bakara 2/285; Nisâ 4/136, 150;

⁹¹⁴ Bakara 2/285; Nisâ 4/136.

⁹¹⁵ Bakara 2/285; Nisâ 4/136.

⁹¹⁶ Nisâ 4/136.

Kur'ân-ı Kerîm'e⁹¹⁷ ve Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna⁹¹⁸ iman etmelerini istemiştir.

Hiz. Peygamberin müminler için canlarından ileri bir seviyede olması gerektiği bildirilmiştir.⁹¹⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de taklidden çok ittibâyaya yer verilmiştir. Çünkü taklid, dayanaklarını, delillerini, kaynaklarını araştırmadan, mesnedden yoksun olarak bir görüşü veya davranışı aynen tekrarlamaktır. Bu İslâm'da hoş karşılanmayan bir fiildir. İttibâ ise, delilini bilerek bir davranışa ve görüşe uymaktır.

Bu mânâda Rasûlullâh (s.a.v.)'e itaat ve ittibâ edilmesi emredilmiş⁹²⁰ ve O'na itaat, Allah'a itaat sayılmıştır.⁹²¹ Allah'ın merhamet etmesi için, Allah ve Rasûlüne itaat etmek şart olarak ileri sürülmüştür.⁹²²

Aralarında çıkan meseleleri Allah ve Rasûlüne götürmek emredilmiş⁹²³ ve onların hükmünden sonra mümin erkek ve kadınlara başka bir şey seçme hakkı bırakılmamıştır.⁹²⁴

Yine insanların Allah Teâlâ'ya ve Allah'ın kullarına yönelik sevgisi, Rasûlullâh'a olan ittibaya bağlanmıştır.⁹²⁵

Allah ve elçisine itaat etmenin mükâfâtı, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler⁹²⁶ ve orada nebîler, siddîklar ve şehidlerle beraberliktir.⁹²⁷

⁹¹⁷ Nisâ 4/136; En'âm 6/19.

⁹¹⁸ Bakara 2/252; Nisâ 4/136, 152, 170; Mâide 5/15, 19; A'raf 7/158; Nûr 24/62; Fetih 48/9, 29; Hucurat 49/15; Hadid 57/28; Sâf 61/11.

⁹¹⁹ Ahzab 33/6.

⁹²⁰ Al-i İmran 3/31, 32; Nisâ 4/ 64; Maide 5/92, 104; Enfal 8/1, 20, 46; Tevbe 9/71; Nur 24/52, 54; Ahzab 33/71; Muhammed 47/33; Mücadele 58/13; Teğabün 64/12.

⁹²¹ Âl-i İmran 3/31, 32, 132; Nisâ 4/80; A'raf 7/158.

⁹²² Âl-i İmran 3/132.

⁹²³ Nisâ 4/59.

⁹²⁴ Nisâ 4/ 65; Ahzab 33/36.

⁹²⁵ Âl-i İmrân 3/31.

⁹²⁶ Nisa 4/13; Fetih 48/17.

⁹²⁷ Nisâ 4/69.

Kim de Allah ve Rasûlü'ne karşı gelirse, içinde alçaltıcı bir azab olan cehenneme sokulacak ve orada ebediyen kalacaktır.⁹²⁸

Kendisine Allah tarafından ilim verildiği bir konuda Peygamber Efendimizle tartışmaya girmek yasaklanmıştır.⁹²⁹

Yine Allah katındaki mânevî derecesi sebebiyle, müminlerden Rasûlullâh'a salavat getirilmesi istenmiştir. Nitekim Allah ve melekler de ona salât etmektedirler.⁹³⁰ Hz. Peygamberin önüne geçilmemesi⁹³¹ ve onun yanında sesin yükseltilmemesi, aksi halde amellerin boşa çıkıvereceği haber verilmiş⁹³² ve Peygamber Efendimizin incitilmemesi⁹³³ emredilmiştir.

Diğer peygamberlere Kur'ân-ı Kerîm'de ismiyle hitap edildiği⁹³⁴ halde Peygamber Efendimize, "ey Peygamber, ey Nebî, ey Rasûl" şeklinde hitab edilmiştir.⁹³⁵ Bu sebeple kendisine ismiyle hitap edilmesi yasaklanmıştır.⁹³⁶

Peygamberler, insanlara iyiliği emredip, kötülüğü nehyetmenin dışında, temiz şeyleri helal, çirkin şeyleri de haram kılar.⁹³⁷ Bununla birlikte tebliğ ettiği hükümlere kendisi de uymakla mükelleftir.⁹³⁸ O, teşrîde bir emanetçi ve tebliğ ettiklerini açıklamakla da görevlidir.⁹³⁹

O, insanların içlerinden çıkmış⁹⁴⁰, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan⁹⁴¹, onları tezkiye edip⁹⁴², yücelten⁹⁴³, insanlara Kitap, Hikmet⁹⁴⁴ ve bilmediklerini

⁹²⁸ Nisâ 4/14, 42, 115; Enfâl 8/13; Tevbe 9/63; Mücadele 58/5; Haşr 59/4.

⁹²⁹ Âl-i İmrân 3/61.

⁹³⁰ Ahzab 33/56.

⁹³¹ Hucurat 49/1.

⁹³² Hucurât 49/2.

⁹³³ Tevbe 9/61; Ahzab 33/53, 57.

⁹³⁴ Mesela, Hz. Âdem'e (Bakara 2/35), Hz. Nuh'a (Hûd 11/48), Hz. Musa'ya (Kasas 28/30), Hz. Dâvud'a (Sâd 38/26), Hz. İbrahim'e (Sâffât 37/104-105), Hz. Lût'a (Hûd 11/81), Hz. Zekeriyya'ya (Meryem 19/7), Hz. Yahya'ya (Meryem 19/12) bu şekilde hitap edilmiştir.

⁹³⁵ Meselâ bkz: Mâide 5/67; Enfâl 8/64; Müzzemmil 73/1; Müddessir 74/1. Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber Efendimizin isimleri de geçmektedir, ama bunlar hitap makamında olmayıp, nübüvvet özelliğinin vurgulandığı yerlerdir. (Fetih 48/29; Âl-i İmrân 3/144; Ahzab 33/40)

⁹³⁶ Nûr 24/63.

⁹³⁷ A'raf 7/157.

⁹³⁸ En'am 6/106; Ahzab 33/1-2; Tahrîm 66/1.

⁹³⁹ Nahl 16/64.

⁹⁴⁰ Bakara 2/151 Âl-i İmran 3/164.

⁹⁴¹ Bakara 2/151.

öğreten⁹⁴⁵, hidâyet ve rahmet vesilesi, müjdecî ve uyarıcı⁹⁴⁶, çok büyük bir ahlâk sahibi⁹⁴⁷, ahlakî Kur'ân'ın tâ kendisi olan⁹⁴⁸, müminlere karşı oldukça düşkün, şefkat ve merhamet sahibi⁹⁴⁹, insanların her zaman örnek almaları gereken bir “üsve-i hasene”⁹⁵⁰ ve Allah'ın elçisidir.⁹⁵¹

3.2. Beşer Olarak

Her canlı kendi türüne meyleder şekilde yaratılmıştır. Dolayısıyla insanların gerekli saygı ve hürmeti gösterebilmeleri, Allah'tan gelen mesajları kabul edebilmeleri ve davetlerine herhangi bir şüphe ve tereddüte düşmeden icabet edebilmeleri için peygamberler, “insan”lardan seçilmiştir.

Mahiyeti bilinmeyen (melek gibi) bir varlığın göstereceği delil ve mucizelerin doğru anlaşılması ve bu hususta doğru bir karara varılması da mümkün değildir. Oysa insanların kendi içlerinden, huy ve soyunu bildikleri birisinin elçi olarak gönderilmesi ve kendi gücünü aşan mucizeler göstermesi, Allah'ın varlığına ve O'nun elçisi olduğuna inanılmasını kolaylaştırır.

Kur'ân-ı Kerîm, diğer insanlarla peygamberler arasındaki tek farkın, Allah'tan vahiy almak olduğunu vurgulamıştır.⁹⁵² Bu konuda Peygamber Efendimize şöyle demesi emredilmektedir:

“De ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık ona yönelin, Ondan mağfiret dileyin, ortak koşanların vay hâline!..”⁹⁵³

⁹⁴² Bakara 2/151.

⁹⁴³ Âl-i İmran 3/164.

⁹⁴⁴ Bakara 2/151; Âl-i İmran 3/164.

⁹⁴⁵ Bakara 2/151.

⁹⁴⁶ Bakara 2/119; Mâide 5/19; Hac 22/49; Furkan 25/56; Ahzab 33/45; Sebe 34/28; Fetih 48/8.

⁹⁴⁷ Kalem 68/4.

⁹⁴⁸ Müslim, Müsâfirûn, 18; Neseî, Kıyâmu'l-Leyl 2.

⁹⁴⁹ Tevbe 9/128.

⁹⁵⁰ Ahzab 33/21.

⁹⁵¹ Bakara 2/151, 252; Âl-i İmran 3/144, 164; Nisâ 4/79; Mâide 5/15, 19; Ahzab 33/40; Yâsîn 36/3.

⁹⁵² Kehf 18/ 110; İbrahim 14/11; Fussilet 41/6.

Ancak bu imtiyazla onlar, beşer seviyesinden çıkarılmayıp, tebliğ ettikleri dini uygulama yönünden de diğer insanlar gibi sorumlu tutulmuşlardır.⁹⁵⁴

Fizyolojik açıdan diğer insanlardan farklı bulunmayan peygamberler, beşer türüne ait bütün özellikleri taşırlar; yemek yerler⁹⁵⁵, çarşılarında dolaşırlar⁹⁵⁶, eşleri ve çocukları olur.⁹⁵⁷ Allah'ın isteği dışında, kendilerine bir fayda veya zarar vermeye güçleri yoktur.⁹⁵⁸ Yine bütün insanlar gibi ölümlüdürler.⁹⁵⁹ Geçimleri ve mücadeleleri için seçtikleri vesilelerde hata ve isabet ettikleri de olmuştur.⁹⁶⁰ Onlar, Allah'ın bildirdiğinin dışında gayba da muttali değildirler.⁹⁶¹

Hz. Peygamberi gerek Kur'an'da, gerek hadislerde geçtiği gibi, “*Ben de sizin gibi bir beşerim*” ibâresi çerçevesinde, ama vahiy alan, yalan söylemeyen, emânete hıyânet etmeyen, üstün akıl ve zekâyâ sahip, yaratılmışların en şerefli ve en hayırlısı olan bir insan⁹⁶² olarak telakkî etmek gerekir.

Şurası muhakkaktır ki, saygıda ifrat yani aşırılık, her zaman insan fitrat ve şahsiyetini aşındırıcı ve zedeleyici bir mâhiyettir. Esâsen Allah, peygamberlerin sonuncusu kılmak ve onu bütün insanlığa göndermek sûretiyle, Hz. Peygamberin şerefini yükselterek, O'na en üstün pâyeyi vermiştir. Bize düşen bu payeyi aşmamaktır.⁹⁶³

Peygamberlerin “beşer” oluşları, müşriklerin tepki ve itirazlarına da yol açmıştır. Onlar nübüvveti, beşer statüsünün üstünde görüyorlardı.⁹⁶⁴ Peygamberin beşer olmasına itiraz etmişler⁹⁶⁵, ondan mucize göstermesini⁹⁶⁶ ve onunla birlikte dolaşacak

⁹⁵³ Fussilet 41/6.

⁹⁵⁴ Cin 72/20; A'raf 7/ 6-7; Ahzab 33/7-8.

⁹⁵⁵ Furkan 25/20.

⁹⁵⁶ Furkan 25/20.

⁹⁵⁷ Ra'd 13/38.

⁹⁵⁸ Yunus 10/49.

⁹⁵⁹ Âl-i İmrân 3/144; En'am 6/50; Enbiyâ 21/34; Zümer 39/30.

⁹⁶⁰ Gezgin, Uyarılar, s: 60.

⁹⁶¹ En'am 6/50; A'raf 7/188; Ahkâf 46/9.

⁹⁶² Şevki Saka, “*Kitab ve Sünnet Bütünlüğü*”, *Diyanet Dergisi*, Ankara, 1990, c: 26, sayı: 1 (Ocak-Şubat-Mart), s: 35-78.

⁹⁶³ Gezgin, Uyarılar, s: 68.

⁹⁶⁴ Furkan 25/7-8.

⁹⁶⁵ Mü'minûn 23/24.

⁹⁶⁶ Bakara 2/118; En'am 6/37; Yunus 10/20; İbrahim 14/10; İsra 17/ 90-93, 133, 154; Enbiya 21/5; Furkan 25/7-8.

bir meleğin bulunmasını⁹⁶⁷ istemişler; sonunda peygamber olarak bir melek gelmesini talep etmişlerdir.⁹⁶⁸ Bu hal, daha önceki kavimlerin de helak olma sebeplerindendir.⁹⁶⁹

Kur'ân-ı Kerîm, peygamberimizi de hedef alan bu itirazlara; “*Şunu söyle: «Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.»*”⁹⁷⁰ diyerek cevap vermiştir.

Müşrikler daha da ileri giderek Hz. peygamber’den göğü tepelerine parça parça düşürmesini, Allah’ı ve melekleri gözlerinin önüne getirmesini istemişlerdir. Bütün bu isteklerine karşılık Allah, Peygamber Efendimize, “*Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece bir elçiyim.*”⁹⁷¹ diye müşriklere cevap vermesini emreder.⁹⁷²

Diğer taraftan insanların, sevdikleri varlıkları yüceltip kutsamaları da, peygamberlerin beşer üstü bir konumda görülmesine yol açmıştır. Çünkü tevhidden en küçük bir sapma bile zamanla büyüyerek, şirk gibi en tehlikeli boyuta ulaşabilmektedir.⁹⁷³ Nitekim Kur'ân-ı Kerim, Yahudilerin Uzeyr -aleyhisselâm-’ı⁹⁷⁴, Hıristiyanların da Hz. İsa’yı⁹⁷⁵, her iki din mensuplarının da din büyüklerini⁹⁷⁶, müşriklerin melekleri⁹⁷⁷ ilahlaştırdıklarını veya ilahlık vasfına yakışan birtakım sıfatlar yüklediklerini haber vermektedir. İşte bu bağlamda, Kur'ân, Hz. Peygamberin ümmetinin de aynı hataya düşmeleri başlangıcından itibaren önlemek amacıyla, tevhidi perçinlemiş ve onu zedeleyecek en küçük bir yanlışa izin vermemiştir.⁹⁷⁸ Bundan dolayı Hz. Peygamberin itaat edilecek bir otorite⁹⁷⁹ olmasının yanında, beşer oluşu⁹⁸⁰ da Kur'ân-ı Kerîm’de önemle vurgulanan bir husustur.

⁹⁶⁷ Furkan 25/7.

⁹⁶⁸ En’am 6/8; Hicr 15/7-8; İsrâ 17/94-95.

⁹⁶⁹ Teğabun 64/6.

⁹⁷⁰ İsrâ 17/94-95.

⁹⁷¹ İsrâ 17/93.

⁹⁷² Gezgin, Uyarılar, s: 56.

⁹⁷³ Gezgin, a.g.e., s: 53.

⁹⁷⁴ Tevbe 9/30-31.

⁹⁷⁵ Tevbe 9/30-31.

⁹⁷⁶ Tevbe 9/31.

⁹⁷⁷ Sebe 34/40.

⁹⁷⁸ Gezgin, a.g.e., s: 53.

⁹⁷⁹ Nisa 4/80.

⁹⁸⁰ Kehf 18/ 56,110.

Allah peygamberlerini beşerden seçmekle, insanlar için kolaylık dilemiştir.⁹⁸¹ Zira insanlara peygamber olarak melek gönderilmesi çok açık bir delil teşkil eder, kulun iradesini devre dışı bırakır ve iman imtihanının değeri kalmaz ve teklifin şartları bozulurdu. Bu da, kafirlerin inkarı halinde, toplu helake sebep olurdu.⁹⁸²

3.2. PEYGAMBERİMİZİN İSMETİ

3.2.1. İsmet Kavramı

“A-s-m” kökü, lügatte, “*imsak (tutmak), tutunmak, bir şeye sıkı sıkı yapışmak, sığınmak, dayanmak, güvenmek, ip, bağ, nikah akdi, bilezik, bilek, gerdanlık, çalışıp kazanmak, kâr elde etmek, iffet, namus, dokumulacak tutamak veya kulp*” gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁸³

“İsmet” kelimesi ise, “a-s-m” fiilinin masdarı olup, “*engel olmak, tutmak, gelmesi muhtemel olan zararları defedip korumak, men etmek*” manalarını ihtiva eder.⁹⁸⁴

Kur’ân-ı Kerim’de “a-s-m” kökünden müştak olan “i’tesame-ya’tesimu” fiilleri “*yapışmak, sarılmak, tutunmak*” anlamında beş yerde⁹⁸⁵, “*korunabilen, kurulabilen*” manalarında ism-i meful olarak “aasım” kelimesi üç yerde⁹⁸⁶, “*korumak*” anlamındaki “ya’simu” fiili üç yerde⁹⁸⁷, “*iffetinden, masumiyetinden dolayı çekinmek*”

⁹⁸¹ Tevbe 9/128.

⁹⁸² Sinanoğlu, “Nübüvvet”, s: 349-350.

⁹⁸³ İbn Fâris, *Mekâyisi’l-Luga*, c: IV, s. 331-334; İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, c: XII, s:403-408; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, c: IV, s:152-153.

⁹⁸⁴ İbn Fâris, a.g.y.; İbn Manzur, a.g.e., c: XII, s:403, 404; el-Firûzâbâdî, a.g.e., c: IV, s:152.

⁹⁸⁵ Âl-i İmrân 3/101, 103; Nisâ 4/146, 175; Hacc 22/78.

⁹⁸⁶ Yunus 10/27; Hûd 11/43; Mü’min 40/33.

⁹⁸⁷ Maide 5/67; Hûd 11/43; Ahzab 33/17.

anlamında “ista’same” bir yerde⁹⁸⁸ ve “nikah bağı” anlamında “asame” kelimesi de bir yerde⁹⁸⁹ geçmektedir.

3.2.1.1. Mahiyeti

“A-s-m” kökünün odak kelimesi veya kök anlamı “*korumak: hıfz*” olduğuna göre; “*korumak*” iki taraflıdır. Bir tarafta “*koruyan*”, diğer tarafta ise “*korunan*” vardır. “İsmet” kelimesi sözkonusu olduğunda, “*koruyan*” Allah’tır, “*korunan(lar)*” ise peygamber(ler)dir.⁹⁹⁰ Yani marifet, kulun kendisinde değil, Allah’tadır. Allah, peygamberlerini koruması altına almıştır. Yoksa onlar kendiliklerinden böyle bir kabiliyete sahip değildirlere. (...) Şayet Allah’ın böyle bir koruması olmamış olsaydı, onlar da her insanın malul olduğu birtakım illetlerle ma’lul olurlardı.⁹⁹¹

İsmet, Allah tarafından korunmuşluk anlamında peygamberler için kullanılan özelliklerden biridir. Çok çeşitli tarifleri yapılmıştır:

*“İsmet, peygamberlerin güçleri yetmekle beraber, günahlardan uzak kalma melekeleridir.”*⁹⁹²

*“Peygamberlerin gerek sözlerinde, gerek fiillerinde kendilerini lekeleyecek ve kadr u kıymetten düşürecek hatalardan korunmuş olmalarıdır.”*⁹⁹³

Râgıb el-İsfehânî de kelimenin “hıfz” anlamını öne çıkaracak şekilde ismeti şöyle tarif etmiştir.

“Allah tarafından sadece peygamberlerine tahsis edilen özel bir hususiyet olup, Allah’ın peygamberlerine bedenî/cismî bir üstünlük vermesi, bizâtihî kendi

⁹⁸⁸ Yusuf 12/32.

⁹⁸⁹ Mümtehine 60/10.

⁹⁹⁰ Gezgin, Uyarılar, s: 102.

⁹⁹¹ Gezgin, a.g.e., s: 105.

⁹⁹² el-Cürcânî, Ta’rîfât, “el-İsme” md.

⁹⁹³ es-Sâbûnî, el-Bidâye, s:53.

yardımla onların ayaklarını sabit tutması, onların kalplerine sekînet (iç huzuru) indirmesi ve nihayet onları her türlü kötü meyillerden tevfiğiyle korumasıdır.”⁹⁹⁴

Ebû Mansur Mâturîdî, “ismetin külfeti kaldırmadığını” belirtmekte ve şöyle demektedir:

“Peygamberlerin günahattan korunmuş olması (ismet), onu taate zorlamadığı gibi, günah işlemekten de âciz bırakmaz. Ne var ki, ismet Allah’ın bir lütfu olup peygamberi hayır yapmaya sevkeder, kötülükten de alıkoyar. Fakat ilâhî imtihanın gerçekleşmesi için ondan yine de irâde mevcuttur.”⁹⁹⁵ Bu iradenin peygamberlerde bulunmasının sebebi, onların beşer oluşlarının isbatıdır. Aksi halde peygamberler beşer değil, melek olurlardı.⁹⁹⁶

İşte Mâturîdî’nin “ismet” kelimesiyle ilgili olarak yapmış olduğu bu açıklamalardan hareketle “ismet” kelimesinin kök anlamına uygun olan semantik tanımını şu şekilde yapabiliriz:

“İsmet, peygamberlere mahsus bir sıfat olup, günah işleme gücü kendilerinden alınmadığı halde Allah tarafından günahlardan, halkın gözünde değerlerini düşürecek şeylerden korunmuş olmaları, ilâhî korunma altına alınmış bulunmaları hâlidir.”⁹⁹⁷

Netice itibarıyla “ismet”, “hiç yanılmama veya hata yapmama” anlamına gelmemektedir. Zira bu özellik, Allah’ın peygamberlerini, onları hata yapma veya yapmama konusunda hür bırakıp, şayet bir hata yapmışlar ise onları uyararak (itâb ederek) bu hatalarından dönmesini sağlamaktadır.

3.2.1.2.. Kapsamı ve Sınırları

Kur’ân, öncelikle peygamberlerin de diğer insanlar gibi beşer⁹⁹⁸ olduklarını kabul etmekte, kendilerinin de başkalarına tebliğ ettiklerinden sorumlu olacakları⁹⁹⁹

⁹⁹⁴ er-Râgıb el-İsfahânî, **el-Müfredât**, s: 570.

⁹⁹⁵ Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, **Tevilâtu’l-Kur’ân**, Hacı Selimağa Kütüphanesi, Yazma no: 40, Varak No: 525a; Nureddin es-Sabûnî, **el-Bidâye**, s: 122-123.

⁹⁹⁶ Bulut, **İsmet İnancı**, s: 160; Gezgin, Uyarılar, s: 102.

⁹⁹⁷ Gezgin, a.g.e., s:102-103.

ancak Allah Teâlâ'nın onları hidayete erdirerek¹⁰⁰⁰ peygamberlik görevine seçtiğini¹⁰⁰¹ belirtmektedir.

Peygamberlerin “*tümüyle korunmuş olmaları*” onların beşer oluşlarına ters düşerken; “*vahyin dışında hiçbir alanda korunmamış olmaları*” iddiası da tebliğ, inandırıcılık ve takdim ettikleri dinin yaşanmasında “*örnek teşkil etme*” fonksiyonları açısından tutarsızdır. Öyleyse burada üzerinde düşünülmesi gereken şey ismetin “*varlığı*”ndan çok “*sınırları ve kapsamı*”dır.

3.2.1.2.1. Nübüvvetten Önce:

Kur'an'da peygamberlerin nübüvvet görevi verilmeden önce korunmuş olduklarını doğrudan ifade eden kısımlara rastlanmamakla beraber, nübüvvet öncesi hallerini tasvir eden birtakım bilgiler mevcuttur.

Peygamberlerin görevlerine seçilmeleri kendilerine “*hidayetin nasib olması*”¹⁰⁰² ile ifade edilmiştir. Onlar bu görevlerine seçilmekle bir anlamda doğru yola iletilmişler, önceki hallerinden farklı bir konuma geçmişlerdir.¹⁰⁰³ Şüphe yok ki, peygamberler vazifelendirilmelerinden itibaren, önceki hallerine nispetle hidayete erdirilmişlerdir, ancak bu geçmişlerinin isyan, şirk ve sapık fikirlerle dolu olduğu anlamına gelmez.¹⁰⁰⁴ Önceki hayatlarına nisbetle daha aydınlık bir döneme girdiklerini tasvir eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Musâ'nın nübüvvetten önce, kastı olmaksızın bir adamı öldürmesi anlatılmaktadır.¹⁰⁰⁵ Bunun yanı sıra Hz. Musa hakkında Şuayb – aleyhisselâm-ın kızları da:

⁹⁹⁸ İsra 17/94-95; Enbiyâ 21/8; Hac 22/75; Furkan 25/20.

⁹⁹⁹ A'raf 7/6-7; Ahzab 33/7-8.

¹⁰⁰⁰ En'am 6/90; Meryem 19/58.

¹⁰⁰¹ Al-i İmran 3/74; En'am 6/88; İbrahim 14/11; Nahl 16/2.

¹⁰⁰² En'am 6/84.

¹⁰⁰³ Yusuf 12/3; Şûrâ 42/52.

¹⁰⁰⁴ Sinanoğlu, “Nübüvvet”, s: 303.

¹⁰⁰⁵ Şuara 26/18-21; Kasas 28/15.

“- (...)Babacığım! Onu ücretle tut. Çünkü ücretle istihdam edebileceğin en iyi kimse, bu güçlü ve güvenilir adamdır.”¹⁰⁰⁶ şeklinde kanaatlerini bildirmişlerdir. Bu da, onun insanlar nazarındaki iffet ve dürüstlüğüne işaret eder.

Hız. Salih nübüvvetle vazifelendirilip, kavminin yanına gidince, onlar:

“-Ey Salih! Bundan önce aramızda kendisinden iyilik beklenen bir kimseydin; şimdi babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi men mi ediyorsun?”¹⁰⁰⁷ demişler ve peygamberlikten önceki hayatındaki iyi hasletleri dillendirmişlerdir.

Peygamberimiz de önceki hayatını, müşriklere delil olarak sunmuştur.¹⁰⁰⁸ Zira, Peygamber Efendimizin, çocukluğunda, gençliğinde ve kendisine vahiy gelmeden önceki dönemlerde putlara tapmadığına, onlar adına takdim edilen yiyeceklerden yemediğine dair bir çok rivayet vardır.¹⁰⁰⁹

Hız. İbrahim’in istidlal yoluyla Allah’ın varlığını bulmasının¹⁰¹⁰ ilahi vahiy gelmeden, çocukluk döneminde gerçekleştiğini iddia edenler olmakla birlikte, konu tartışmalıdır. Bazıları bu istidlali kavmiyle tartışırken, onları iknâ için kullandığını ileri sürmüştür.¹⁰¹¹

Kur’an’da peygamberlerin Allah Teâlâ’nın varlığına ve birliğine iman ettikleri, hiçbir şekilde küfre ve şirke düşmedikleri bildirilmiştir.¹⁰¹²

Bu ve benzeri ayetlerden yola çıkarak Kur’an’da Peygamberlerin bazı hatalarının dışında, bi’setlerinden önce de yüksek ahlak sahibi, iffetli, dürüst, topluma güven telkin eden, saygın insanlar oldukları, ileride tebliğ faaliyetlerini zora sokacak tarzda nefret uyandıracak, güvenilirliklerini zedeleyecek kötü huylarının bulunmadığı görülmektedir.¹⁰¹³ Ancak onların henüz vahiy almamaları sebebiyle herhangi bir şekilde

¹⁰⁰⁶ Kasas 28/26.

¹⁰⁰⁷ Hûd 11/62.

¹⁰⁰⁸ Yûnus 10/16.

¹⁰⁰⁹ Buhari, Menâkıbu’l-Ensâr, 24.

¹⁰¹⁰ En’am 6/76-80, 83; Bakara 2/135.

¹⁰¹¹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, III,175; el-Mevdûdî, Ebu’l-Âlâ, *Tefhimu’l-Kur’an* (trc. Komisyon), İstanbul, 1986, I, 496.

¹⁰¹² Zümer 39/65; Enbiya 21/25.

¹⁰¹³ Geniş bilgi için bakınız: Muhittin Bahçeci, *Âyet ve Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler*, İstanbul, 1977, s: 96-100.

uyarılmaları da sözkonusu olamayacağından, peygamberlik dönemlerindeki gibi korunmuşluklarından bahsetmek zordur.

3.2.1.2.2. Nübüvvetten Sonra:

Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberler için çok sık olmasa da adam öldürmek¹⁰¹⁴, dış görünüşüyle yalan kabul edilebilecek ifadelerde bulunmak¹⁰¹⁵, Allah'ın iradesine uygun düşmeyen bazı küçük tasarruflarda bulunmak gibi hususlardan da söz edilmiştir.¹⁰¹⁶

Ehl-i Sünnetin çoğunluğuna göre peygamberlerin ismeti, bi'setten itibaren başlar. Dolayısıyla onların nübüvvetten önce günah işlemeleri caizdir. Hatta bunun büyük günah olması dahî aklen muhal değildir, bu konuda naklî bir delil de yoktur.¹⁰¹⁷

Öte yandan bütün âlimler peygamberin nübüvvetten sonra kasten büyük günah işlemekten korunmuş olduğu hususunda ittifak halindedir. İslam âlimlerinin çoğu, peygamberin yanılarak da olsa, bi'setten sonra büyük günah işlemelerini caiz görmemiştir.

Küçük günahlara gelince bunlar nefret edilen (bir anlamda yüz kızartıcı) ve edilmeyen günahlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Ehl-i Sünnet âlimleri, nübüvvetten önce ve sonra, peygamberlerin kasten veya sehven nefret uyandıran küçük günahlardan da korunmuş olduklarında görüş birliği içindedir. Zira bu tür günahlar, peygamberlerin tebliğlerini, toplum içindeki güvenilirliklerini ve saygınlıklarını zedeleyerek onların faaliyetlerini güçleştirecektir.

¹⁰¹⁴ Şuara 26/18-21; Kasas 28/15.

¹⁰¹⁵ Hz. İbrahim'in Allah'tan ölülere nasıl dirilttiğini göstermesini istemesi (Bakara 2/260); putları kendisi kırdığı halde onların büyük put tarafından kırıldığını söylemesi (Enbiyâ 21/57, 62-63); bir bayram günü eğlenceye davet eden kavmine, "hastayım" diye cevap vermesi (Saffât 37/88-90) ve hadis-i şeriflerde geçtiği üzere, şehre gittiğinde zâlim kralın azabından korkarak eşi Sare'yi, "kız kardeşim" diyerek takdim etmesi (Buhârî, el-Enbiyâ 8, Nikâh 12; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 403)...

¹⁰¹⁶ Bakara 2/35-37; Kasas 28/15-16; Enbiya 21/63, 87-88; Enfal 8/67-68.

¹⁰¹⁷ Sinanoğlu, "Nübüvvet", s: 311.

Diğer küçük günahlara gelince, peygamberlerin bunları kasten işlemeleri caiz görülmemiş, sadece unutarak veya yanılarak işlemeleri caiz görülmüştür.¹⁰¹⁸

Nübüvvet ve risaletin zarureti ise, peygamberin, kendisine vahy edileni tebliğde hatadan, tebdil ve tahriften korunmuş olmasını gerektirir.

Peygamberlerden sâdır olan/olduğu kabul edilen hata ve günahlar hakkında özetle şu görüşler ileri sürülmüştür:

1. Bi'setten önceki durum söz konusudur.
2. Daha uygun olanı terk (terk-i evlâ) vardır.
3. Yanılarak küçük günah işlemiştir.
4. Kerih bir şey işlemişse, ümmete bunun câiz olduğunu ve bu takdirde kendilerine Allah'ın kolaylık gösterdiğini açıklamak gayesi bulunur. O zaman bile onlar, mübah olan bir şeyi yapmışlar gibi ecir kazanırlar.
5. Günah işlemekle ilgili şartlı sîgalar, meselâ *“lein eşrakte: Eğer şirk koşarsan...”*¹⁰¹⁹ şarta konu olanın mutlaka gerçekleşmesini gerektirmez.
6. Günah işleme peygambere nisbet edilerek ümmet ve muhatab terbiye edilir.
7. Hitaba muhatab olan yalnız ümmettir; yani “kızım sana söylüyorun, gelinim sen işit” nüktesi melhuzdur.¹⁰²⁰

3.2.2. Peygamberimizin İsmeti

İsmetin kapsamı ve sınırları anlatılırken ifade edilen hususlar Peygamber Efendimiz için de geçerlidir.

¹⁰¹⁸ Sinanoğlu, “Nübüvvet”, s: 311-335.

¹⁰¹⁹ Zümer 39/65.

¹⁰²⁰ Kılıç, *Günah Kavramı*, s: 306-307.

O, nübüvvetten önceki hayatının temizliğini, kendileri arasında geçirmiş olduğu dönemin sağlığını, onların kendisine dair güven ve emniyetlerini müşriklere delil olarak sunmuştur.¹⁰²¹ Zira, O kendisine vahiy gelmeden önceki dönemlerde putlara tapmamış, onlar adına takdim edilen yiyeceklerden yememiş¹⁰²², hayatı boyunca yalan söylememiş ve emanete hıyanet etmemiştir. Bu yüzden Mekkeliler, nübüvvetten önce kendisine “Muhammedu’l-Emîn” sıfatını layık görmüşlerdir.

Nübüvvet vazifesi verildikten sonra, Safa tepesinde insanlara ilk tebliğini ulaştırdığında da onların bu ahlaka olan itimad ve te’yidlerini alarak söze başlamıştır. Daha sonraki devrelerde de, azılı müşriklerle yapmış olduğu müteaddit savaşlar esnasında da, ahlakı sebebiyle onların güven ve medihlerine mazhar olmuştur. Hudeybiye anlaşmasının akdedildiği zamanlarda Bizans topraklarında bulunan Ebu Süfyan, Peygamber Efendimizin ahlâkî yücelik ve mükemmeliğini, kendisi henüz müşrik olmasına rağmen itiraf mecburiyetinde kalmıştır.

Allah’ın, Peygamber Efendimiz üzerinde gerçekleştirmiş olduğu bu mânevî terbiye ve sıyanetinin yanı sıra, müşriklerin hile ve saldırılarına karşı kendisini koruduğu¹⁰²³ ve böylece tek olarak başladığı nübüvvet vazifesini çok kısa zamanda onbinlerce kişiye ulaştırarak ikmal ettiği tarihî bir vâkıdır.

3.3. İTAB ÂYETLERİNİN PEYGAMBERİMİZİN DİNDEKİ YERİ VE İSMETİNE TESİRİ

Peygamber Efendimize yönelik itab âyetlerini incelediğimizde, bu âyetlerin Peygamberimizin dindeki yeriyle mütenâsib bir şekilde olduğunu görmekteyiz.

O, üstün vasıfları sebebiyle diğer insanlardan ve bütün peygamberlerden üstün kılınmış; Kur’ân-ı Kerîm’de ona has birtakım özelliklere yer verilmiştir. Mesela

¹⁰²¹ Yûnus 10/16.

¹⁰²² Buhari, Menâkıbu’l-Ensâr, 24.

¹⁰²³ Maide 5/67.

kendisinden kıyamete kadar gelecek bütün insanlığa gönderilmiş, üstün ahlak sahibi, son peygamber olarak bahsedilmiştir.

Bununla beraber, O da bir beşerdir. Kendisinden hata ve zelleler zuhur etmiş, bazen evlâ olanı terk etmiş, bazen unutmuş ve yanılmıştır. Yine bazı hataları sebebiyle vahiyle uyarılmış ve birtakım hikmetlere mebnî olarak, bu ilâhî ikazlar Kur'ân-ı Kerîm'de yer almıştır. Bu hikmetlerden biri olarak, Peygamber Efendimiz, bu âyetleri ketmetmeden insanlara tebliğ etmek sûretiyle, kendi sadâkatini ve vahyin ilâhîliğini de göstermiştir.

Yine bu âyetler, Peygamber Efendimizin dindeki yerini tesbit noktasında bütün insanlara bir ölçü ve denge sunmaktadır. O, ne hiçbir sûrette hata yapmayan ilâhî/beşer üstü bir varlık; ne de sıradan bir beşer gibi alelâde günahlar işleyen bir kişidir. Vahye muhatab olan, vahiyle kontrol edilen ve fakat insan olmanın bütün özelliklerini de taşıyan, Allah'ın rahmet olarak gönderdiği bir elçisidir.

Bu sayede hem Hıristiyanlar gibi peygamberi “ilâh” makamına çıkarmak; hem de, muharref Yahudi inancında olduğu gibi, onu bayağı bir insan gibi bütün süflî günahlara layık görmek reddedilmiştir.

Sonuç itibariyle, Kur'ân-ı Kerîm tevhid inancıyla uyumlu ve onu tamamlayan bir nübüvvet anlayışı getirmiş ve bu anlayışın yerleşmesi için kıyâmete kadar devam edecek bir kitapta bütün insanlara, peygamberlerin üstünlüklerinin yanı sıra itaba konu olacak hatalarını da zikretmiştir.

4. SONUÇ

Allah, insanlara ulaştırmak istediği bilgi ve haberler için kendi aralarından peygamberler seçmiş ve onları kendi elçisi olarak göndermiştir.

Bu peygamberler, her ümmete, kendi içlerinden ve konuştukları dilleriyle hitap eden, sayıları hakkında kesin bir rakam söylemenin güç olduğu, vahye muhatap erkeklerdir.

Her biri Allah'tan aldıkları emirleri tebliğ etmeye çalışmışlar, bunun için pek çok sıkıntı ve eziyetlere tahammül etmişler, sabır ve tevvekkülle insanları Allah'a çağırmışlardır. Onlar, zorba birer hükümdar olmadıkları gibi, insanların her hallerini kontrol eden bekçi de değillerdir. Aksine onlar, akıl ve irade sahibi insanları hikmet ve güzel öğütlerle Allah'ın dinine çağırmışlar; inkarcılara karşı en güzel şekilde mücadele etmişlerdir. Allah da onları mucizelerle desteklemiş, zulmeden kavimleri helak edip, iman eden peygamberleri ve müminleri onların arasından kurtarmıştır.

Bu çerçevede peygamberler, doğru, emin, akıllı, zekî, günahlardan uzak insanlar olup, yaşayış ve ahlaklarıyla emrettiklerini önce kendileri uygulayıp, örnek kullar olmuşlardır. Onlar, Allah'ın emirlerini yaşamaktan muaf değildir.

Beşer oluşları sebebiyle zaman zaman zelleler yaşamışlar ve acziyetlerini hissetmişlerdir. Onların bu zelleleri, hiçbir zaman tebliğlerini gölgeye düşürmemiş, halk arasına çıkamayacak yüz kızartıcı fiiller olmamıştır.

Hataları, bilhassa nübüvvetleri ile alakalı olunca düzeltilmesi ihtiyacı belirilmiş ve Allah tarafından yapılmış olan itablar sayesinde, kendilerine çekidüzen vermişler ve yaptıkları hatalar sebebiyle Allah'a ilticada bulunmuşlardır. Allah Teâlâ da kendilerini affetmiş ve onlara lutufta bulunmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok peygambere yönelik var olan itablar, Peygamber Efendimizi de içine almıştır. Peygamber Efendimize yönelik bu itablar; evlâ olanın terki; daha önce hiçbir bilgi bulunmayan bir konuda peygamberimizin hatalı bir içtihatla

bulunması; unutulması; insanlara karşı duymuş olduğu aşırı merhamet, şefkat ve hayası; insanların hidâyete ulaşmalarına karşı çok istekli olması sebepleriyle inzâl olunmuştur.

Görüldüğü gibi, daha çok beşerî ilişkilere dair yapılan hatalar sebebiyle nâzil olan bu âyetler, Allah ile ilişkileri sözkonusu olduğunda çok daha azdır. Bu ilişkilere yönelik itablar, genellikle olmuş bitmiş bir olay sebebiyle değil, böyle bir hadisenin meydana gelmesinden önceki ikazlar şeklinde olmuştur.

Allah'ın sevgi ve lütfundan kaynaklanan bu itablardaki üslup da peygamberlerin şân ve makâmına uygundur. Burada özellikle Peygamber Efendimize yönelik itabların çok daha yumuşak bir üslupla, ismiyle hitap edilmeksizin gerçekleştiğini de tekrarlamakta fayda vardır.

İtablar sayesinde, tevhid inancı ve Allah'ın ilim, kudret, hikmet ve ulûhiyeti perçinlenmiş; nübüvvet müessesesinin yeri ve sınırları tekrar çizilmiş; peygamberlerin şahsî ve ahlâkî tekâmülü gözetilmiş; insanlara hata yaptıklarında neler yapacaklarına dair örnekler sunulmuş; Kur'ân-ı Kerîm'in beşerin bir ürünü olmaktan çok ilâhî bir kitap olduğu isbat edilmiş; sevgi ve şefkatin adalet ve hukuk duygusunun önüne geçmemesi gerektiği prensibi işlenmiş ve Kur'ân'ın tarihî bir arka planının olduğu, hayâlî ve teorik bir kitaptan çok, yaşanmış ve yaşanabilir prensipler vaz ettiği ortaya konmuştur.

İtab âyetleri, diğer taraftan “ismet” kavramıyla da irtibat hâlinedir. İsmet, peygamberlerin korunması manasında kullanılmış, bir kısım âlimler ve mezhepler bunu “peygamberlerin hiçbir şekilde günah işlemeyecekleri” manasında mânevî bir koruma olarak kabul etmiş, bir kısmı ise “bazı küçük günahları işleyebilecekleri” düşüncesinde karar kılmıştır. Bu ikinci gruba göre, ismetten maksad, “günahlara karşı tam anlamıyla iktidarsızlık değil; nübüvvet makamına ters düşecek günahlara karşı, Peygamberin iradesinin yok edilmeden korunması”dır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan itab âyetleri de bu ikinci grubun düşüncesini te'yid eder mahiyettedir.

Çünkü Kur'ân'da başta Hz. Âdem olmak üzere pek çok peygamberin yapmış olduğu hatalara yer verilmiş ve onların “hiç günah işlemeyecek tarzda masum

olmadıkları” gösterilmiştir. Ancak peygamberler, işlemiş oldukları bu hatalarda ısrar etmemiş ve hemen tevbeye yönelmişlerdir.

Peygamberlere mahsus itab âyetleriyle ilgili kullanılan ifade ve kavramlara bakılınca da, kasden bir günahı işlemek manasında “*ism*” kelimesi kullanılmamış; bunun yerine “*hem kasden, hem de sehven hata yapmak*” anlamında “*zenb*” kelimesi tercih edilmiştir.

Netice olarak “sehven” yaptıkları hataları sebebiyle uyarılan peygamberler, Allah’ın sevdiği ve seçtiği kulları olarak hatalarını telafi etmişler ve Allah katındaki seçkin konumlarını muhafaza etmişlerdir. İnsanlara düşen görev de, hiçbir şekilde hata yapmamak değil, hata yaptıktan sonra kendini düzelterip hatasını telafi etmektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Abdulfettâh el-Kâdî, **Esbâbu'n-Nüzûl mine's-Sahâbe ve'l-Müfessirîn**, Kâhire, tsz.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs Ammen Şhere**

Mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs, I-II, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut,

1351.

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillah, **Müsned**, I-VI, Kahire 1313/İstanbul 1981.

Ahterî, Mustafa b. Şemsüddin Karahisârî, **Ahterî-i Kebîr**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, h.

1310.

Akgül, Muhittin, **Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber**, Işık yayınları, İzmir, 1999.

Akseki, Ahmed Hamdi, **Garanik Efsanesi**, Birun Yayınevi, Sadeleştiren ve

Notlandıran: Ertuğrul Özalp, İstanbul, tsz.

el-Alûsî, Şihâbuddin es-Seyyid Mahmud, **Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azim**

ve's-Seb'i'l-Mesânî, İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, I-XI, İstanbul, 1989.

-----, **Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâlî**, Yeni Ufuklar Neşriyat, tsz. İstanbul.

Avid b. İyâd b. Âyid el-Mutrafi, **Âyâtu İtâbi'l-Mustafa fî Dav'i'l-İsmeti ve'l-i**

İçtihâd, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire, tsz.

Bahçeci, Muhittin, **Âyet ve Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler**, İstanbul,

1977.

el-Beydavî, el-Kâdî Nasıruddin Ebî Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed, **Envâru't-**

Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil (Tefsîru'l-Beydâvî), c: I-II, Dersaadet Kitabevi,

İstanbul, tsz.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahîh**, I-VIII, İstanbul, 1981.

Bulut, Mehmet, **Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı**, Risâle Yayınları, İstanbul, 1991.

Canan, İbrahim, **Peygamberimizin Yanılması Meselesi**, Rağbet Yayınları, İstanbul,

1999.

el-Cevherî, İsmail b. Hammad, **es-Sıhah Tâcu'l-Luga ve Sıhahu'l-Arabiyye**, thk:

Ahmed Abdulgafur Atar, Dâru'l-İlm, Beyrut 1404/1984.

el-Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed, **Kitâbu't-Ta'rifât**, thk: Abdülmümin

el-Hufnâ, Dâru'r-Reşâd, Kâhire, 1991.

-----, **Şerhu'l-Mevâkıf**, (I-VIII), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut,

1419/1998.

Çetiner, Bedrettin, **Fâtihâ'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2002.

Demirci, Muhsin, **Vahiy Gerçeği**, İFAV, İstanbul, 1996.

Duman, M. Zeki, **Vahiy Gerçeği**, Fecr Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1997.

Draz, Muhammed Abdullah, **En Mühim Mesaj Kur'an (en-Nebeu'l-Azîm)**, trc: Suat

Yıldırım, İzmir, 1994.

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî, **Sünen-ü Ebî Dâvud**, (I-V), Çağrı

Yayınları, İstanbul, 1413/1992.

Ebû Rıdvân M. Sâdık Vicedânî, **H. Muhammed Niçin Çok Evlendi**, (Hazırlayan:

Ahmet Karadut), D.İ.B.Y., Ankara, 1993

Ebussuud Efendi, **İrşâdu'l-Akli's-Selim ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerim**, Dâru İhyâi't-

Turâsi'l-Arabî, Beyrut.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, I-X, Eser Neşriyât, İstanbul,

1979-1982.

Emiroğlu, H. Tahsin, **Esbab-ı Nüzul**, Konya, 1965

Fahrüddin er-Râzi, Muhammed b. Ömer, **Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)**, nşr:

Muhyiddin Abdülhamid, I-XXXII, Kahire, 1934-62.

-----, **İsmetu'l-Enbiyâ**, Müessesetu'l-Zâ'bî, 2. baskı, Beyrut, 1397/1977.

-----, **Peygamberlerin Masumiyeti**, trc: Hasan Fehmi Ulus, İlim Yayınları,

İstanbul, 1986

el-Fîrûzâbâdî, Mecidüddin Muhammed b. Ya'kub, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, Mısır,

1371/1952.

Gezgin, Ali Galip, **Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar**, Fakülte Kitabevi,
Isparta, Mart-2003.

Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-Ayn**, (thk: Mehdî el-
Mahzûmî, İbrahim es-Sammârî), Müessesetu'l-Âlemî li'l-Matbûât, Beyrut,
1408/1998.

Hatip, Abdülaziz, **Kur'an ve Hz. Peygamber Hakkındaki İddialara Cevaplar**, Nesil
Basım-Yayın, İstanbul, 1997.

el-Hâzin, Alâuddîn Ali ibn Muhammed el-Bağdâdî, **Lubâbu't-Te'vîl fî Maânî't-**
Tenzîl, Beyrut, tsz.

el-Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, **Buğyetu'r-Raîd fî Tahkîki Mecmau'z-Zevâid**
ve Menbeu'l-Fevâid, (I-X), thk: Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Daru'l-
Fikr, Beyrut, 1414/1994.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, **Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-**

Tefsîr, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1385/1965.

İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriya, **Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga**, (thk: Abdusselam

Muhammed Harun), 2. Baskı, Kahire, 1392/1972.

İbn Hişâm, Abdumelik el-Himyerî, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, (thk: Mustafa es-Sakâ,

İbrahim el-Ebyârî, Abdu'l-Hafîz Şelebî), Dâru İbn Kesîr, b.y.y.

İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, nşr: Yusuf Abdurrahman el-

Mar'aşlî, I-IV, Beyrut, 1988/1408.

-----, **Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri** (İbn-i Kesir), Trc: Bekir Karlığa-

Bedreddin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1984.

İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, **Sünen**, I-II, Çağrı Yayınları,

İstanbul, 1413/1992

İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mukrim el-Mısırî, **Lisânu'l-Arab**,

Daru Sadır Matbaası, Beyrut, h. 1300, I. Baskı

İzutsu, Toshihiko, **Kur'an'da Allah ve İnsan**, (trc. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar

Neşriyât, İstanbul, tsz.

Kâdî Beyzâvî, Nâsiruddin Abdullah b. Ömer, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, (I-

II), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406/1988.

Kâdî İyâz, Ebu'l-Fadl İyad b. Musa, **eş-Şifâ bi Tâ'rifi Hukûki'l-Mustafa**, İstanbul,

1312.

Kılıç, Sadık, **Kur'an'da Günah Kavramı**, Hibaş Yayınevi, Konya, 1984

Kitab-ı Mukaddes/Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), Yeni

Yaşam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001

el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, **el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an**,

Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Kahire, 1387/1967.

el-Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik, **Lataifu'l-İşârât**, (I-

III), Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1320/2000.

Mâlik b. Enes, **Muvatta'**, (I-II), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992.

Mâlik b. Nebî, **Kur'an-ı Kerîm Mucizesi**, Terc: Ergun Göze, T. D. V. Y., Ankara,

1991.

el-Merâgî, Ahmed Mustafa, **Tefsîru'l-Merâgî**, Mısır, 1385/1966.

el-Mevdûdî, Ebu'l-Âlâ, **Tefhimu'l-Kur'an** (trc. Komisyon), I-VII, İstanbul, 1986.

Muhammed Abduh, **Risâletü't-Tevhid**, Kahire, 1353.

Muhammed Ali es-Sabûnî, **Safvetu't-Tefâsir**, (I-III), Dâru'l-Ensâr li'n-Neşr, İstanbul,

1987.

Muhammed Fuad Abdülbâkî, **el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**,

Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990.

Muhammed Hamîdullah, **İslam Peygamberi**, trc. Salih Tuğ, İstanbul, 1991.

el-Mukrî, Ahmed b. Muhammed, **el-Misbâhu'l-Munîr fî Garîbi's-Serhi'l-Kebîr li'r-**

Râfî, Mısır, h. 1369

Mutçalı, Serdar, **el-Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Hadis**, Dağarcık, İstanbul, 1995.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac, **Sahîhu'l-Müslim**, (I-V), nşr: M. F.

Abdülbâkî, Kâhire, 1957/İstanbul, 1981.

en-Nesefî, **Tefsîru'n-Nesefî**, IV, 33, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, tsz.

Nureddin es-Sabûnî, Ahmed b. Mahmud, **el-Bidâye fî Usûli'd-Din (Maturidiyye**

Akâidi), trc. ve nşr: Bekir Topaloğlu, D.İ.B.Y., 2. Baskı, Ankara, 1980.

-----, **el-Müntekâ min İsmeti'l-Enbiya**, (nşr. Mehmet Bulut), İzmir Yüksek

İslam Enstitüsü, İzmir, 1981.

Özağar, Mehmet Emin, **İdeolojik Hadisçiliğin Tarihî Arka Planı, Mihne Olayı ve**

Haşeviye Olgusu, Ankara Okulu yayınları, Ankara 1999

er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed, **el-Müfredât fî Garîbi'l-**

Kur'ân, Thk: Muhammed Halil 'Iytânî, Dâru'l-Mârif, Beyrut, 1418/1998.

Reşid Rıza, Muhammed, **Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)**, Beyrut, tsz.

I-XII.

-----; **el-Vahyu'l-Muhammedî Subûti'n-Nübüvve bi'l-Kur'ân**, Mektebetu'l-

Kâhire, 6. Baskı, Mısır, 1380/1960.

-----; **Muhammedî Vahiy**, (trc. Salih Özer), Fecr Yayınevi, Ankara, 1991, I.

Basım.

Seyyid Süleyman Nedvî, **Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saâdet Peygamberimizin**

Tebliğât ve Tâlimâtı, trc: Ali Genceli, İstanbul, 1967.

Sönmezsoy, Selahattin, **Kur'ân ve Oryantalistler**, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.

Subhi es-Sâlih, **Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn**, 17. Baskı,

Beyrut, 1988.

Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, **Lübâbu'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl**,

(Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm ve Tefsîru'l-Celâleyn hâmişinde), Kâhire, el-

Mektebetu't-Ticâriyye el-Kubrâ, tsz.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Fethu'l-Kâdîr el-Câmi**

Beyne Fenniyyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsir, Dâru'l-Marife, 2.

Baskı, Beyrut 1417/1997.

Taberî, Muhammed b. Cerir, **Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân**, (nşr. Mahmud

Muhammed Şakir-Ahmed Muhammed Şakir) Kahire, I-XVI; 1955-1960.

Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, **Sünenu't-Tirmîzî**, (I-V), Çağrı Yayınları, İstanbul,

1413/1992.

el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed en-Nîsâbûrî, **Esbâbu'n-Nüzûl**, Beyrut, Dâru

Mektebetu'l-Hilâl, 2. Baskı, 1985.

Yavuz, Sâlih Sabri, **İslâm Düşüncesinde Nübüvvet**, İnsan Yayınları, İstanbul, tsz.

Yıldırım, Suat, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003.

Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, **el-Keşşâf an Hakâiku Gavâmizi't-Tenzil ve**

Uyûni'l-Ekâvil fi vücûhi't-Te'vil, I-IV, Beyrut, 1366/1947.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdü'l-azim, **Menâhilu'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrut,

Dâru'l-Kitâbu'l-Arabiyyi, 1417/1996.

Sürelî Yayınlar:

Akseki, Ahmed Hamdi, “*Hâtemu’l-Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnâdın Reddiyesi*”,

(Sadeleştiren: M. Hayri Kırbaşoğlu), **İslâmî Araştırmalar**, c: VI, sayı:2, s:

125-141; c: VI, sayı: 3; s: 199-207.

Saka, Şevki, “*Kitab ve Sünnet Bütünlüğü*”, **Diyânet Dergisi**, Ankara, 1990, c: 26, sayı:

1 (Ocak-Şubat- Mart), s: 35-78.

Sancaklı, Saffet, “*Hz. Peygamber’in Bazı Nitelikleri Açısından Kur’ân-ı Kerîm’de*

Kendisini Uyaran Âyetlerin Analizi”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, c: 15, sayı:

3, 2002, sayfa: 435-446.

Serinsu, Ahmed Nedim, “*Suudî Arabistan Üniversiteleri (1969-1989, Kısmî Eklerle) ve*

Kâhire Üniversitesi, Dâru’l-Ulûm Fakültesi’nde (1950-1993) Kur’ân-ı Kerîm,

Tefsir Usûlü, Tefsir Tarihi Alanlarında Yapılmış Yüksek Lisans ve Doktora

Tezleri Bibliyografyası”, İslâmî Araştırmalar Dergisi, C: 9, sayı:1-4, 1996,

s: 248 vd.

Şimşek, M. Sait, “*Şeytan Âyetleri’ne Dayanak Teşkil Eden Garanik Rivâyeti’nin Tarihî*

Değeri”, Bilgi ve Hikmet, Bahar, 1993/2, s: 147 vd.

Turan, Abdülbaki; “*Kur’ân-ı Kerim’deki İtab Âyetleri”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat*

Fakültesi Dergisi, Yıl: 1990, sayı:3, s: 57-75.

Tezler:

Yüksel, Yakub, Kur'an'da Peygamberlere Itâb Anlamında Gelen Âyetlerin Nüzûl Sebepleri ve Peygamberlik Müessesesi Açısından İncelenmesi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998.

Sinanoğlu, Mustafa, Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'de Nübüvvet, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.

Ansiklopedi Maddeleri

Yavuz, Yusuf Şevki, “*Eş’ariyye*” , **(D.İ.A.) Diyanet İslam Ansiklopedisi**, İstanbul,

1995, c: 9, s:447-455

Heyet, “*Haşviyye*”, **(İ.A.) İslam Ansiklopedisi**, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1988.

Yazmalar:

el-Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, **Te'vilâtu'l-Kur'ân**, Hacı

Selimağa Kütüphanesi, Yazma no: 40, Varak No: 525a.

